

TARTALOM

- 3 Ágh István: Az utolsó változat
- 6 Petrik Béla: „Engem csak a vers véd...”
(Háttérvonások Nagy Gáspár rendszerváltó verseihez)
- 19 Papp Endre: Az „istenképűség” bizodalma az esztétikában
(Adalék Görömbei András Nagy Gáspár-képéhez)
- 25 Nagy Gábor: VI. szimfónia
- 29 Marosi Gyula: Fényesség Padisah
- 54 Miklya Zsolt: Georgikon
- 62 Juhász György: Vágyrajárók
- 70 Léka Géza: Bánrévei rapszódia; Állnál a résben; Old Csenderhand
- 74 Ablonczy László: Obama (Bin Laden), Lyóbarát és a Szakállas Európa
(Töredék – 2014)
- 101 Tóthárpád Ferenc: Átváltozás, Rövidfilm; A kegyvesztett; Örökség
- 104 Király Ibolya: Emlék-repeszek, II.
- 127 Oláh András: tájékozódási pont; távoli mese; egy mozdulatlan világ
- 130 Wehner Tibor: Valószínűtlen lebegés
(Török Richárd szobrászművész vasvári Táncosnő-szobra)
- 134 Nagy Miklós Kund: Kákonyi Csilla modern mitológiája
- 137 Lisztóczy László: Hűség az anyanyelvhez, hűség a szülőföldhöz
(Magyary Lajosról)
- 141 Temesi Ferenc: Az önazonosság muzsikája
- 146 Dani Erzsébet: A hiürült kulturális emlékezetű azonosságtudattól
a megbénított identitásig
(Nyirő József: Néma hüздеlem)

Címlap: Nagy András, hátoldal: Pásztor Gyöngyi. A mellékletben Kákonyi Csilla marosvásárhelyi festőművész képei, a szöveg mellett Heim András kolozsvári grafikus kompozíciói láthatók.

HITEL irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat. MAGYAR ÖRÖKSÉG. Főszerkesztő: Csoóri Sándor; **Főmunkatársak:** Ágh István, Tornai József; **Felelős szerkesztő:** Papp Endre; **Szerkesztők:** Falusi Márton, Nagy Gábor, Tókcéczy László; **Képszerkesztő:** Nagy András; **Nyelvi lektor:** Rátkay Ildikó; **A szerkesztőség titkára:** Kovács Nóra; **Tördelőszerkesztő:** Bagu László. **Felelős kiadó:** A Nemzeti Kultúráért és Irodalomért Alapítvány elnöke. **Kiadó és szerkesztőség:** 1078 Budapest, Hernád utca 56/B, Telefon: (06-1) 237-0294; Fax: (06-1) 237-0293; E-mail: hitel@hitelfolyoirat.hu, honlap: www.hitelfolyoirat.hu; **Levelezési cím:** 1381 Budapest, Pf.1324. Lapunk a Magyar Nemzeti Bank és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenik meg. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu; fax: (06-1) 303-3440. Előfizetési díj: egy évre 6000 Ft, fél évre 3000 Ft. Nyomta és kötötte: Nagy és Társa Nyomda és Kiadó Kft. HU ISSN 0238–9908.

Heim András: Kompozíció (tus, papír, 1995)

Ágh István

Az utolsó változat

Az úgynevezett paradigmaváltással rögtön elkezdődött a helyezkedés rókatánca, farral hátra, mellel előre, míg izgatott erjedéssel pezsegve forrt a reform, s mindenféle mozgalmak kavarogtak egymás körül, a „tudszoc” tanszék kopaszodó adjunktusa névtábláját lecserélve filozófusként jegyezte címét, egyszer csak azt vették észre, fönn ül a katedrán, mint aki kapaszkodva lopakodott hátulról, ahogy a bábjátékos keze föltolja a paraván mögül a bábút, megnyerő szereplésbe kezdett, már kinevezett professzor, a szépreményű, szabadságra éhes diákok előtt.

Hallgatói már csak a hallgatásokból hallhattak a forradalomról, arról a gyilkos sortűz után kivetkőzött ávostról is, aki eltűnt és visszajött, hogy beöltözzön munkásörnek, és közben egyetemre járt mint pártöszöndíjas, gyakorló géppisztolyát hanyagul lerakta a portán, a későbbi tanár a kivetkőzésből megint beöltözésbe váltott, aki úgy ismerte a bolsevik párt történetét, akár saját magát, hisz élete is egy párttag alakváltozásainak története volt, újra valami bizalmi feladatot teljesítve a pluralizmusért küzdött, bár nemrég ellene oktatott s vizsgáztatott a kétségbevonhatatlan szocialista tudományokból.

Az újdonsült professzorra a megszokott feladat hárult, új s újabb értelmiségivel erősíteni a kulturális pozíciókat, s azokra számíthatott leginkább, akik jártak már Nyugaton, s nem élhettek a lehetőségek mámora nélkül, hisz az atlanti partok fuvallatában megérzett szabadság s az önfeledt párizsi dal s még egy ridikül eleganciája is fájdalmas hiányt okozott itthon, s az a titkos kérdés foglalkoztatta őket, hogy menjenek-e, de gyáván, ámde bátran mégis a maradás kockázatát választották, s mikor a vasfüggönyt földarabolták előttük a híradóban, rajtuk is rést ütöttek az átszökő keletnémet turisták.

ÁGH ISTVÁN (1938) író, költő, műfordító. A *Hitel* főmunkatársa. A Nemzet Művésze.

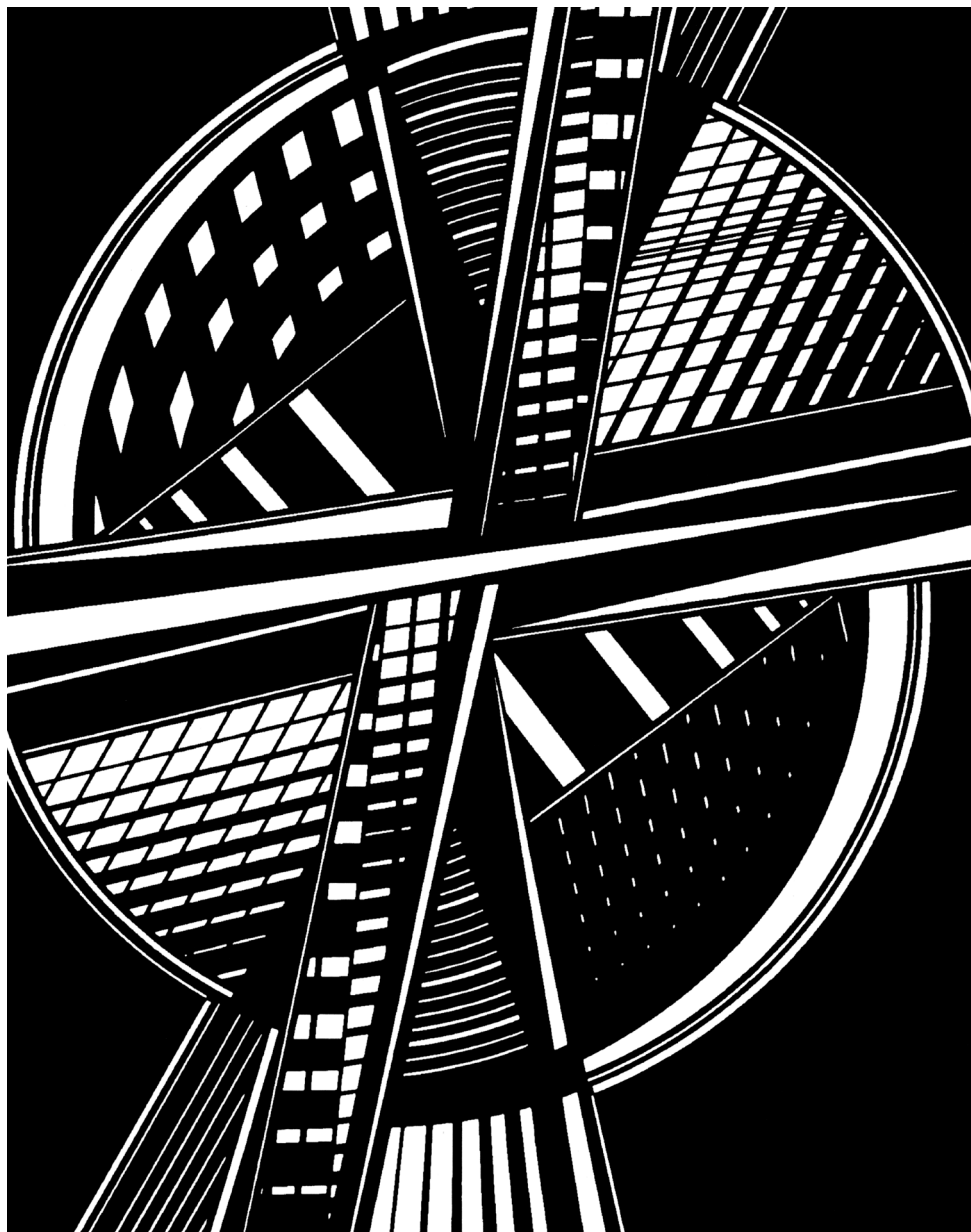
Egy katedrára öt évenként negyven diplomást számolva, s besorozva a tanszékek és karok sokaságával országszerte, nem felejtve a lemorzsolódást s a mérhető ellenfelet, kiderül, hányan kerültek a támaszpontokra, őrhelyekre, a színházaktól a kisfalusi kultúrotthonok könyvtáráig, mint missziós területen szerkesztőségben, kiadóban, könyvpiacra, hangversenyen, műteremben és tüntetésen, sztrájkban, neten, az írott és elektromos sajtó lélekvesztőin, a szakadatlan fesztiválok hintáján, halászléfőző versenyen, nem is kell hozzá párt, mandátum, elnökség, minisztérium, csupán ott lenni minden poszton személytelen és láthatatlan.

Módszerben volt a különbség a régi-új célok között, tán hogy esetleg kulturáltabb s feltétlenül kellemesebb, a káderek elődeiknél feltűnően fiatalabbak, de a hálót most is csak a népre kellett kivetniük, kiragadva természetéből a síkosan csúszó fogást, a független és szabad országot képzelő lakosság mégis egy titkolt érdek hipnotizált szolgája lett, mit elődeik tönkretettek, észrevétlen eltűntették, a földet mintha visszaadnák, és kiderült, hogy nincs kinek, a család is azt vette észre, szétfolyt, akár az uszadék, helyette klubok, szakkörök, dalárdák és tanfolyamok.

S nem marad senki egyedül, kezükben okos telefonnal, mintha egy pihés kismadár lüktetését tapintának, s maguk is belegörbednek az embrionális testhelyzetbe, míg a járdán egy kerékpáros el nem csapja kabátjukat, de a teljes kisajátítás igazán otthon folytatódik a falakon, nyílászárókon átsugárzó ingerekkel, és nincsen szó és gondolat a tematizált híren kívül, mintha isteni narratívát folytattak volna Isten ellen, ahogy a művészt kreatív semmittevésre buzdították a sznobkeltető gazdaságok, és a szeretetotthonok gombfocibajnokságot indítottak egymás között.

Mint aki divatot teremt, majd megtagadja alkotását, mert a régi szín és fazon csökkenti hasznát, sikerét, látszólag hasonló a verseny, de már más üzlet szellemében, s nem is csupán a lelkekért küzd ez a nincs is társaság, épp hogy a lelket feledtessék a hajszolt kielégülések, s fogja vágára korcs lovát a rosszra hajló képzelet, iszonyú újdonságokat kínáljanak, bár hamisak,

szeméremajak-versenyek és pénisz-párbajok
idézik a Babiloni Parázna vad orgazmusát,
mikor a fenevadon ül, s kacag a Hollywoodi Rém,
hogy már végképp nem lesz mibe öltözni a kivetkezőnek.

„Engem csak a vers véd...”

Háttérvonások Nagy Gáspár rendszerváltó verseihez

Az előzmények

A hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján a kulturális-irodalmi életben fellépő új nemzedék felrúgta a terrorban fogant, az egzisztenciális és fizikai megsemmisítésen alapuló hallgatólagos „megegyezést”, már amennyiben a börtönőr és a rabok együttélését megegyezésnek lehet tekinteni. A hetvenes évek elejére „csúcsra járatódott” az a szellemi és ideológiai irányzat, amelyet Aczél György neve fémjelzett, s amelynek átmeneti megtorpanását az 1974-es, egy másfajta eszményeket valló baloldali visszarendeződés okozta. Aczél György – a Szabolcsi Miklós-Király István-Pándi Pál hármas szövetsége, Nagy Péter, Rényi Péter, E. Fehér Pál támogatásával – a hatvanas évektől kezdve a kommunista ideológia hegemoniájának érdekében minden jelentős pozíciót elfoglalt a kulturális-szellemi életben. Ez a térfoglalás katalizálta az értelmiség kívül rekedt köreit, és szükségszerűen kristályosodott ki egy szellemi kör Kiss Ferenc körül Für Lajos, Száraz György, Bakos István, Bíró Zoltán, Kiss Gy. Csaba, Kósa László, Kovács István, Szakolczay Lajos, esetenként Czine Mihály, Csoóri Sándor, Nagy László, Kormos István és mások részvételével. Ez a második nemzedék radikálisabb és aktívabb az előttük járóknál, de zsigereikben még jól érezhetően ott élt a forradalom megtorlásának emléke. A folytonosságot a magyarság belső társadalmi problémái és a határon túli magyarság jogfosztottsága, a sajátos nemzeti érdekek képviselete és a hagyományok ápolása jelentette, ahogy Für Lajos fogalmazott: „A Hurál megszületésében a növekvő hazai gondok és a kisebbségeink sorsa iránt érzett felelősség, egyszerűen az egyetemes magyarság ügye játszott döntő szerepet.” Ezt nemzedéket követte az a harmadik, melyben élt ugyan az 1968-as csehszlovákiai bevonulás emléke, de már nem megfélemlítően, sokkal inkább ellenkezést kiváltva, s amely a kádári-konzolidáció időszakában eszmélt, s amelyik a hatalom gyengülésével párhuzamosan kereste mindennapi élete és az elmúlt évtizedek igazságait, kísérletet tett a kisiklatott magyar tör-

PETRIK BÉLA (1965) irodalomtörténész. Ügyvédként dolgozik.

telem valóságosságának helyreállítására. A hatalommal való szakítást és az előző nemzedékekkel történő összefonódást nagyban segítette, hogy a hetvenes évek végére a nemzeti szuverenitást megtestesítő Illyés Gyula is elszakította azokat a pányvákat, amellyel a hatalom korlátok közé kívánta szorítani. Ennek az útkeresésének a legfontosabb állomásai vázaltszerűen, a teljesség igénye nélkül: Ilia Mihály kényszerű lemondása, az 1979-es fiatal írók lakiteleki találkozója Illyés részvételével, a *Szellem és erőszak* raktárba szorítása, a *Mozgó Világ* első nagyobb vihara 1981-ben, majd a teljes szerkesztőség felszámolása 1983-ban, a FIJAK válsága és betiltása, Tóth Erzsébet szentendrei felszólalása, Csengey Dénes oppozíciói, az Írószövetség közgyűlései, a Bibó-émlékkönyv és Bibó temetése Illyés gyászbeszédével, Csoóri Sándor „Egy nomád értelmiségi naplójának” kitiltása a *Forrás* 1980/2. számából, a *Tiszatáj* 1981-es lengyel száma, majd ugyanott a következő évben a román Ion Lăncrănjan magyarellenes könyvére reagáló Köteles Pál-tanulmány, Csoóri Sándor Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyvéhez írott előszava és ennek megtorlása, szilencium, kötete kiadásának elhalasztása, a Rómában rendezett Illyés Gyula-megemlékezésről történő letiltása, Csurka István elhallgattatása, drámáinak színpadról történő letiltása és meghurcolása. Aztán az 1985-ös, 1956-ra emlékező Antológia-est, amely miatt a nemzeti demokratikus ellenzék tagjait és résztvevőit retorziók érték – figyelmen kívül hagyva a nemzetközi részvétellel zajló Kulturális Fórumot, amely a demokratikus ellenzék számára akkor mentességet garantált –, állását veszítette Kozma Huba a kiskunmajsai helytörténeti múzeumban, illetőleg Lezsák Sándor is a művelődési házban. S talán ezzel az eseménnyel állhatott összefüggésben az 1985 novemberében és decemberében a Kossuth Klubba meghirdetett *Reform és demokrácia* című kerekasztal-beszélgetések betiltása, amelyen a nemzeti demokratikus ellenzék képviselői, elsősorban Csurka István és Fekete Gyula, mellettük a párt reformszereplői, Pozsgay Imre, Nyers Rezső és köre is részt vett volna.

Ezek az események ennek a nemzedéki talpra állásnak fontosabb állomásai.

A konfrontáció kikerülhetetlen volt, nemcsak azért, mert az új nemzedék sokkal nyíltabb kritikával és határozottsággal lépett fel, de azért is, mert ezt a harcot a hatalom is akarta, hiszen úgy gondolta akkor a pártvezetés, hogy elég erős annak sikeres megvívásához. Az 1982. júniusi PB és KB ülésen a párt-hatalom újra/visszarendeztte sorait azzal a kimondott szándékkal és céllal, hogy visszaszorítsák a népi-nemzeti ellenzékét és az őket esetlegesen támogató erőket – elsősorban Pozsgayt buktatták meg –, Aczél újbóli vezetésével ideológiai szorításokkal, adminisztratív intézkedésekkel – betiltásokkal, leváltásokkal – rendet teremtsenek a magyar szellemi és kulturális életben. Kádár a *Tiszatáj*-ügyben 1986 szeptemberében a PB ülésén így fogalmazott: „Ütközni kell [...] az ütközés elkerülhetetlen. Tudatosan próbálgatják, hol a határ, és provokálnak bennünket, mert tudni akarják, hogy meddig mehetnek. És ameddig elmehetnek, elmennek.” Talán ezt így nem tudatosítottuk még, de szándékában a Kádár-rezsim visszatért a kiinduláshoz, az 1958-as népi írói állásfoglaláshoz, amelyet nyugodtan nevezhetünk több évtizedes baloldali ideológiai visszaren-

deződésnek. Mindkét oldal lépett tehát egyet, az egyik oldalon ösztönösen, a természetes fejlődés irányába, a hatalom pedig tudatosan és nagyon egyértelmű megfontolások okán a hatvanas évek ideológiai hegemoniájának visszaállításáért. A nyolcvanas években sorra születtek tehát a legfelsőbb szintű párt-határozatok, a második és harmadik ellenzéki határozat, amelyek sajátossága a korábbiakéhoz képest az volt, hogy a harmadik nemzedék fellépését érzékelve, a pártvezetés a népi-nemzeti, **azaz a nacionalista ellenzékre összpontosította figyelmét**, a legfontosabb ellenségként őket határozta meg, a legnagyobb kihívást a „nacionalista” veszély jelentette, s nem – ahogy a pártdokumentum fogalmaz! – az „áradikálisok” fellépése. Ahogy a demokratikus ellenzék monográfusa is írta, „...az igazi veszély **kívülről** (kiemelés – P. B.), mondhatni újszerű terepen, a népiek oldaláról fenyeget”. Ennek a nemzeti ellenzéknek – szemben a demokratikus ellenzékkel – a legfontosabb ismérve tehát, ahogyan Csizmadia önkéntelenül is fogalmazott, hogy minden szempontból a rendszeren kívülre tekintett, azon kívül helyezkedett, s most már nemcsak a forradalom és a szovjet megszállás kérdésében tért el a véleménye a hivatalos állásponttól, de szinte minden részletkérdésre, a kisebbségek és a nyugati emigráció, a történelmi és kulturális hagyományok, a jogfolytonosság, a parlamentáris demokrácia ügyében is alapvetően nem baloldali, marxista vagy nyugati mintájú liberális válaszokat keresett.

Hadd idézzem Király Istvánnak az *Új Forrás*-ügy kapcsán, 1985. január 11-én kelt, Aczél Györggyel folytatott egyeztetés céljából készített, az Akadémia kéziratárában fellelhető feljegyzését, amelyből a hatalom 1958-ból visszatekintő döntési és működési logikája köszönt vissza. Király ugyanis azt javasolta, összhangban a meghirdetett régi-új aczéli irányvonallal, hogy Nagy Gáspár ügyében a hatalom kockáztassa meg az Írószövetség választmányi döntését, akár a számukra „negatív döntés súlyos következményeit is”, bízva egyfelől – ahogy fogalmazott – „az emberek felelősségérzetében”, másfelől, hogy a többség a problémát „világosan értve nem a párt ellen foglal állást”. Király bizakodása indokolatlan volt – mert ugyan a többség nem támogatta Nagy Gáspárt, de nyíltan nem is foglalt vele szemben állást –, a lemondatás kikényszerítését azonban Király még ebben az esetben is helyesnek tartotta: „De még ha ez a bizalom indokolatlan is, akkor is ez a helyesebb – írta. Világossá kell tenni: hatalmi kérdésekben nincs alku. S 56 és Nagy Imre rehabilitálásának kérdése hatalmi kérdés. Jobb itt a kezdetben erőt mutatni, félreérthetetlen álláspontot elfoglalni, mint később egy esetleges tömegmegmozdulással kapcsolatban tenni ugyanezt.” Király és feltehetően az aczéli vezetés Nagy Gáspár lemondatása mellett kardoskodott, példáján keresztül téve egyértelművé az 1956-os forradalom és Nagy Imre-kérdés kikezdhetetlenségét, az ideológiai egyeduralom további sértetlenségét. Eldöntött tény volt tehát, hogy bármi legyen is az ár, nem lesz megegyezés sem Nagy Gáspárral, sem a harmadik nemzedékkel, végső soron, hogy a népi-nemzeti ellenzékkel kapcsolatban vádként máig hangoztatott szövetségi politika, társutasság – ha egyáltalán volt ilyen – legkésőbb a hatalom

által is deklaráltan ekkor véget ért. Hiszen a politikai vezetés majd három évtizedes időutazásba kezdett visszafelé, az új nemzedék és soraiban Nagy Gáspár pedig olyan kérdésekhez nyúlt, amelyek a kádári rendszer fundamentumát képezték, olyan történelmi tények és morális tételek tárgyalásához fogott, amelyek itthon még a nyolcvanas évek közepén is abszolút, még az úgynevezett demokratikus ellenzék számára is tabuk voltak.

Nagy Gáspár „rendszeráltó versei”

A harmadik nemzedék és ennek a szellemi újrarendeződésnek az egyik kiemelkedő alakja sokak mellett bizonyosan Nagy Gáspár volt. A nyolcvanas évek közepéhez kötődő, Görömbei András által rendszerváltónak nevezett, az *Öröknyár: elmúltam 9 éves és A fiú naplójából* című versei – de gondolhatunk a forradalom 25. évfordulójára írott másik két versére is, a *Két nyárfa a Hódoltságban*, *Benézünk majd a Múltidőbe... ősszel* – kálváriájának és a háttérben zajló események felvázolásával kísérletet tehetünk a hatalommal történő ütközés és a végleges szakítás bemutatására. Személye azért lehet alkalmas erre, hiszen sorsa ebben az időszakban összefonódott az erőter centrumában álló Írószövetségével és a majdani legnagyobb ellenzéki párt előképét és háttérét biztosító Bethlen Gábor Alapítvánnyal, költészete pedig a nyilvános alternatívát kínáló folyóiratokéval, mint például a *Mozgó Világgal*, a *Tiszatájjal* és az *Új Forrással* vagy az *Életünkkel*. Nagy Gáspár költészetét – ahogy az új nemzedék egy-egy megnyilvánulását is – a hetvenes-nyolcvanas években egyre szaporodó összeütközések sora kísérte, nemcsak a sokszor hivatkozott két versének ügye, de már korábbiak is, például az Illyés Gyula nyolcvanadik születésnapját köszöntő verse – és abban utalás az *Egy mondat a zsarnokságról* című költeményre – is kivágattak a *Tiszatájból*. Későbbi írásában belső mozgatórugóiról így szólt: „Csak költő vagyok, csak a legnagyobb költő apostol, Petőfi Sándor rendjéből való legkisebb Nagy. Ha pedig a forradalom ügyében és a szabadság dolgában felelésre szólítanak, leginkább csak verseket hozhatok föl mentségemre, avagy tarthatok magam előtt pajzsként, kardként. S nem is védekezésül, nem is támadólag: mert szívem és lelkem diktálta verses ’bűneimet’, melyekkel a 44 évvel ezelőtti fényes napokhoz s aztán méginkább a leveretés gyásznapijához, a Haynaut messze lepipáló kádári kivégzések számának döbbenetéhez, majd a túl hosszú amnéziára ítélt nemzet lelkiismeretéhez szóltam.” Nagy Gáspár a fent idézett esszéjében pontos látéleletét adta a vers megjelenését követő heves hatalmi reakciónak, hiszen éppen annak a szocialista rendszernek a „vérben született hamis legitimációját” kérdőjelezte meg és vonta kétségbe – ahogyan az egész nemzedék –, amely akkor utolsó erőfeszítéseit tette túléléséért.

Az *Új Forrás* és a *Tiszatáj* szerkesztőinek meghurcolását, állásvesztést, az utóbbi szerkesztőség teljes szétverését és menesztését, a folyóirat időleges beszüntetését, a költő közéleti szerepvállalásának ellehetetlenítését, magát a két

említett verset részletesen és sokoldalúan feldolgozták már. Csak a jelentősebbeket említve: Monostori Imre az *Új Forrás* történetéről szóló könyvében, Görömbei András a Nagy Gáspárról szóló esszéiben és tanulmányaiban, végső soron a róla szóló monográfiában, Gyuris György a *Tiszatáj* történetéről írt kötetében. Nagy Gáspár „rendszerelváltó” versei, az elsőként említett 1984 októberében, az *Új Forrásban*, a másodikként, 1986. júniusában a *Tiszatájban* jelentek meg, ahogy Monostori Imre, az *Új Forrás* főszerkesztője visszaemlékezett: „A fátum ereje, a sors akarata, mi mást mondhatnék. Éppen az októberi számban. [...] Végül is logikus és természetes volt ez a „fátum”. Persze már legalább tíz éve büszkén hangoztathatnám azt is, hogy én (mi) már akkor követeltem, követeltük Nagy Imre rehabilitálását, újratemetését stb. Ámde ez a bátorság, sőt vakmerőség csak Nagy Gáspárban volt meg. Bennem bizony nem. Egész egyszerűen arról volt szó, hogy sem én, sem Sárándi (a később menesztett szerkesztő – P. B.) nem találta ki, miről is, kiről is szól ez a vers...” Valóban, Nagy Gáspárban megvolt a bátorság a vers publikálására, bár tudta, hogy az „tüskés” vers, hiszen korábban megjárta az *Alföld* szerkesztőségét is, ahol azonosították a vers „Tárgyát”, s annak közlését nem vállalhatták. Mindezt Nagy Gáspárnak Görömbei Andrásához írott leveléből tudjuk: „Az Alföld már régóta kért tőlem verseket, tavaly egyáltalán nem közöltem ott. Most is 3 elég „tüskés” verset sikerült küldennem. Géza az egyiket visszaküldte, értem, hogy miért. Nincs is harag, ne monddad neki. Szörnyű helyzet, hogy mindig úgy tűnik, barátainkat hozzuk (akarjuk) nehéz helyzetbe hozni, ha valami fontosról írunk. Majd megjelenik máshol, később. Neked mindenesetre elküldöm NI-ről szóló versemet.” S a februári levél mellett ott a vers gépirata.

A vers megjelenését követően a folyóirattal és a költővel szemben szinte azonnal eljárást indított a belső elhárítás, s a vizsgálatba a megyei pártbizottság is bekapcsolódott. Az első belügyi jelentés már 1984. október 22-én említést tett a versről, amely azért is fontos az események későbbi folyásában, mert a belügyi szervek kétséget vagy eltérő értelmezési lehetőséget sem hagytak: „Az 'Új Forrás' c. Komárom megyei folyóirat ez év októberi számában megjelent NAGY GÁSPÁR ismert költő 'Öröknyár: elmúltam 9 éves' című verse, mely egyértelműen NAGY IMRÉ-nek, az 1956-os ellenforradalom idején volt miniszterelnöknek állít emléket.” Kádár ezt a belügyi jelentést – jelezve, hogy mennyire elevenébe vágott – személyes irattárában őrizte, hiszen a vers a rendszer legitimitásának tagadásán túl személyes kihívást is jelentett számára. A hír gyorsan és széles körben terjedt, amelyet a keményvonalas és ortodox baloldali értelmiség és párttagság hangadói rendkívüli aggodalommal és méltatlankodással fogadtak: „A vers megjelenésének híre értelmiségi körökben gyorsan elterjedt, s a folyóiratot – más megyékben is, így Bács-Kiskunban – hamar szétkapkodták. Marxista, elkötelezett értelmiségiek – egymás közötti beszélgetések során – felvetik a szerkesztőbizottság és a felügyeleti szervek felelősségének kérdését. B. L. SZOT-díjas író elkeseredetten beszélt arról, hogy »...az ellenzék jut mindenben előtérbe, ők vannak az Írószövetségben is pozícióban, például Nagy Gáspár, az

Írószövetség tisztségviselője havi tízezerért, állami kocsival folytatja 'ellenzéki', ellenséges tevékenységét...«

Ezen a ponton hadd tegyünk egy kitérőt, s legalább egy pillanat erejéig idézzük fel Nagy Gáspár humorát, amely még ebben a, nyugodtan mondhatjuk, válságos, a vers megjelenését követő zivataros napokban sem hagyta el. A levél, amelynek felütését idézni szeretném, 1984 decemberében kelt, s címzettje a verset közlő folyóirat főszerkesztője, Monostori Imre, tehát azokban az időkben íródott, amikor – ahogy a levél fogalmazott – „fűtik az inkvizíció máglyáját”, s nem csitult még a „csatazaj”: „Kedves Imre! – kezdődött a levél – ha az én ádáz 'rafinériám' most is teret kérne, akkor természetesen és hivatalosan: Kedves MI!”

Nagyotól

Az ügy nemcsak az elsődleges politikai kérdések – így legélesebben Kádár János Nagy Imre kivégeztetésében játszott szerepe („...és nekünk nem szabad felledNI/ a gyilkosokat néven nevezNI”), a mártír miniszterelnök tisztességben történő eltemettetése („...egyszer majd el kell temetNI”) – miatt vált fontossá, hanem a már hivatkozott legfelsőbb politikai döntés értelmében a rend helyreállításának érdekében is. Most kínálkozott ugyanis alkalom adminisztratív eszközök alkalmazásával a régóta érő, Kádár által is sürgetett személyi leszámolások és megtorlások végrehajtására és az erődemonstrációra: így különösen az Írószövetség vezetésének – amelynek Nagy Gáspár volt az egyik titkára – szétverésére, személy szerint pedig Nagy Gáspár, másfelől Sárándi József szerkesztő, továbbá a *Tiszatáj* szerkesztőségének, az Ilia Mihály által meghatározott irányt folytató Vörös Lászlónak, Annus Józsefnek és Olasz Sándornak, az Ilylyéstől a karmesteri pálcát átvevő Csoóri Sándornak, majd a nehéztüzérségnek, Csurka Istvánnak, Csengey Dénesnek, Lezsák Sándornak, Bíró Zoltánnak, Für Lajosnak és a népi-nemzeti ellenzék tagjainak közvéleményt formáló szerepből és a közéletből történő kiszorítására. A verssel szembeni megtorlás – amely a nemzedék gondolkodásának egyik esszenciáját adta – tehát programszerű, nem csupán Nagy Gáspárnak szólt, pontosan azt az ütközést mutatja, amely az ideológiai hatalmát visszaszerezni és megszilárdítani akaró állampárt és a harmadik nemzedék rendszeren kívüli megoldást kereső törekvése között történt. S hívjuk fel a figyelmet arra is, hogy ez az ütközés akkor és ott csak a népi-nemzeti ellenzéké, a harmadik nemzedék elkötelezettségéé. Ahhoz, hogy ezt, ahogy Monostori Imre fogalmazott, a bátorságot értékelni tudjuk, ismét Csizmadia Ervin a polgári radikális ellenzékéről szóló monográfiájának a vers születésének időpontjához kapcsolódó helyzetértékelését idézzük: „Majd csak a Társadalmi Szerződésben (1987 nyarán) fogalmazódott meg a 'Kádárnak mennie kell' kitétel; **1983-ban még nem lehetett szó a rendszer vezetőinek lemondatásáról, távozásuk követeléséről** (kiemelés – P. B.). Ezért sem olvashatunk bővebben az 1983-as októberi *Beszélő*-számban Kádár János személyes szerepéről és felelős-

ségéről. [...] 1983-ban még nem állt társadalmi támogatás és az értelmiség szélesebb köreinek rokonszenve az ellenzék mögött.” S bár az 1983-ban már megírt, egy évvel később nyilvánosságra került verses állásfoglalás szinte példa nélküli, a fenti állítással szemben azonban tény, hogy Nagy Gáspár és a nemzedék már ekkor Nagy Imre kivégzésére, gyilkosaira, így megkerülhetetlenül Kádár Jánosra mutatott, ezzel a diktatúra hiányzó legitimitásának kérdését feszegette, s annak a személynek a felelősségre vonását követelte, aki ekkor a radikális ellenzék szerint még érinthetetlen. Az életmű és a közéleti ember tevékenységének ismeretében bizonyosan állítható, hogy tudatosan, jelzésértékűen került kiemelésre a magyar forradalom ügye, hiszen az új nemzedék számára ez jelenthette az összekötő kapcsot a szabadsághoz, a történelmi igazsághoz való visszatéréshez, amelyet 56 a magyarság identitástudatában képviselt. A vers és a versben megfogalmazott gondolkodás az ötvenhatos forradalom erkölcsiségének egyenes folytatása, az elnyomó diktatúrával szembeni, a szabad véleményformálás melletti kiállás gesztusa. A magyar forradalom iránti elkötelezettség a nemzet szuverenitásának és függetlenségének egyetemes igényéből fakadt, a diktatúrák tagadásának eszményéből, végső soron, Nagy Gáspárnál bizonyosan, a kétezer éves kereszténység és a római-görög kultúra ideáiból. Tudatosan vállalt költői hivatás ez, amely a népi-nemzeti ellenzék, a harmadik nemzedék felismert hivatása: szabad beszédre és gondolkodásra tanítás, a lelkek megnyitása az igazság előtt: „Minduntalan az égetett, hogy ezt ki kell mondani. Mégpedig úgy kell kimondani – a képversben felfedezhető volt rejtetten is –, hogy mindenki értse. [...] Ha kimondom, hogy ‘egyszer majd el kell temetni’ – és a sor végén ott a nevezetes monogram –, az tetszetik pusztá (betű)játéknak, de nekem esztétikai sarokkő, hogy azokat az infinitívuszokat akkor és ott, és nem más versben használtam fel.”

Nagy Gáspár tehát ideális célszemély a megtorlásra készülő hatalom számára, amúgy is szálla a szemében, hiszen az Írószövetségnek személyében olyan hivatalosan megválasztott tisztségviselője volt, aki ezzel a tisztségével élt, és folyamatosan szót emelt az éppen soron levő író társ meghurcolása ellen. Amikor Csoórit Hajdú János az *ÉS* hasábjain megtámadta egy a magyar közvélemény előtt ismeretlen írásáért, Nagy Gáspár a választmányi ülésen Knopp András és Tóth Dezső közötti felszólalásában határozatot sürgetett Hajdú elítéléséért, s kérte, hogy a választmány nyilvánosság előtt is határolódjon el a Hajdú János cikkében foglaltaktól. Tóth Dezső, nem véletlenül, bizalmatlansági indítványt vélelmezett javaslata mögött, akit viszont Kiss Ferenc, Czakó Gábor, Tornai József és Kis Pintér Imre támogatott a kezdeményezésben. De említhetnénk az 1984. szeptember 4-ei választmányi ülést is, ahol az elnökség egy korábbi, a nyilvánosság előtti vitát kezdeményező döntésének végrehajtását kérte számon, vagy a már említett Lezsák-ügyben indított tiltakozást, amelyet Nagy Gáspár szervezett, s amelyben a résztvevők beadványt intéztek a hatalom képviselőihez.

Az ellene folytatott hadjárat kapcsán megkísértésének kísérleteibe és a hatalom nyomásgyakorlásainak praktikáiba is betekintést nyerhetünk. „N. GÁSPÁR barátai

körben azt terjeszti, hogy az Új Forrásban megjelent, Nagy Imréről szóló verse miatt több beszélgetést folytattak vele, amelyeket 'csúnya', 'megalázó' jelzőkkel minősít. Felháborítónak tartja, hogy arra ösztönzik, mondjon le az írószövetségben betöltött funkciójáról. Jelenlegi álláspontja szerint erre nem hajlandó." A hatalom által kifejtett presszióról a barátok beszámolóí is sorra tudósítottak, csak jelzésként idézzük Für Lajos visszaemlékezéseit: „A hajsza, ami a költő és szerkesztő ellen indult, a korszak egyik csakugyan példátlan esete volt. Legutóbb korabeli naplója alapján Körmendy Zsuzsanna így idézte vissza azokat a heteket: 'A koncepciók perben a szerepek ki voltak osztva. Nagy Gáspártól el kellett határolódnunk! Nagy Gáspárt meg kellett bélyegezni! Nagy Gáspárra nyomást kellett gyakorolni, hogy lépjen ki az Írószövetségből.' 'A népi oldal egyik prominense, Kiss Ferenc' pedig akkor ezt mondta: 'Föl sem tudjuk mérni, hogy most mi következik. Fejek hullása, zsarolás, telefonok, fenyegetések [...] lesz indok nem adni meg a lapengedélyt a Hitel beindítására.'"

Vörös László is beszámolt a főszerkesztői értekezleten történetekről, ahol Knopp András Nagy Gáspár versét különösen károsnak ítélte, amely a dinamikus gazdasági fejlesztés időszakában megbontja a meglévő konszenzust(?). Nem mulasztotta el természetesen a szerző inszinuálását, erkölcsi kikezdését, rágalmazását sem, mondván, hogy Nagy Gáspár a közlést illetően visszaélt Írószövetségben betöltött tiszttségével. Akik ismerték Nagy Gáspárt, azok pontosan tudták e kijelentés képtelenségét, azt nem is említve, hogy egy írószövetségi titkárnak nemigen volt hatalma ahhoz, hogy bármely szerkesztőt bármely írás tekintetében befolyásolhasson. Knopp már itt bejelentette a korábban megfogalmazott legfelsőbb szintű pártutasítást, mely szerint Nagy Gáspár nem maradhat a szövetség titkára, s a kulturális vezetés – annak érdekében, hogy a szövetséget jobb belátásra kényszerítse – megkezdte annak elszigetelését, s tiltakozása jeléül nem vett részt ülésein: „a KB illetékes osztálya, a Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály Nagy Gáspárt elmarasztaló tájékoztatót írt a Politikai Bizottság számára, s az Írószövetséggel fenntartott kapcsolatok minimalizálását helyezte kilátásba, amennyiben az Írószövetség nem mondatja le Nagy Gáspárt". Bár Nagy Gáspár az Írószövetség egyes tisztségviselőitől, elsősorban annak elnökétől nem kapta meg azt az egyöntetű és egyértelmű erkölcsi és egzisztenciális támogatást, amelyre joggal tarthatott volna igényt ebben a helyzetben, de feltétlenül kiállt mellette Fekete Gyula, Csoóri Sándor és Csurka István, és az ügyében összehívott párttagok – akiknek a fenti utasítás szerint le kellett volna váltaniuk tiszttségéből – is elhárították az erre vonatkozó utasítást. Ennek ellenére a közhangulat megdermedése és az íróársain érzett félelem, továbbá az Írószövetség látható ellehetetlenülés miatt végül is a lemondás mellett döntött, kiemelve, hogy a vers közzétételével „egy teljesebb történelmi igazság felderítéséhez” kívánt hozzájárulni.

A lemondás értékelésében két körülményre szeretném a figyelmet felhívni, amelyek a korabeli levelekből egyértelműen kiderülnek, de idővel mégis elhomályosultak, kikoptak az eseménytörténetből. Az egyik, amelyet említeni sze-

retnék, az az, hogy egy Írószövetségi tisztségviselő kényszerű lemondatása biztosan nemzetközi visszhangot váltott volna ki, azaz Nagy Gáspárnak azt is mérlegre kellett tennie, hogy a végsőkéig történő esetleges kiállása esetén ezt is kockára teszi. Monostori Imrének írt levelében így írt erről: „A dolog mégis úgy alakult, hogy a fejemet kérték. Viszont csak a Választmány illetékes ebben. Ha odakerül az ügy, akkor már nemzetközi visszhangja van, nem beszélve arról, hogy semmiféle bünt nem követtem el, ezzel csak ismerném be. Engem csak a vers véd, és senki és semmi más!” A másik körülményre Görömbei András utal. Görömbei a vers megjelenését követő viharban szinte naponta írta leveleit Nagy Gáspárnak, tartva a lelket benne, erősítve őt feltétel nélküli kiállásával. 1985. március 15-én kelt levelében ezeket a sorokat olvashatjuk: „Amikor titkárrá választottak, írtam Neked egy levelet, melyben – ha jól emlékszem – Bornemissza Péterre hivatkozva féltettelek, mondván, hogy az ki szarral hadakozik, szaros lészen maga is. Látva titkári pályafutásod eleitől a végéig, azt kell mondanom, hála Istennek nem így történt, hanem úgy, hogy nem bírták elviselni, hogy nem szennyeződsz ennyi tusakodásban sem. [...] Egy órára zötykölődtünk haza Zolival, itthon sem bírtam elaludni. Mert nagy baj történt. Téged bennehagyunk. [...] Nem vádolóok senkit. Nincs jogom hozzá – de légy a tudatában annak, hogy kategorikus lemondásoddal megkímélted a választmányt eddigi legnagyobb erkölcsi erőpróbájától. Nem akartál nyilvános tükröt tartani eléje, csak belül kellett így mérlegelnie.”

Két év múlva a történelem önmagát ismételte, 1986-ban a *Tiszatáj* szerkesztőségét váltották le *A fiú naplójából* című versének közlése miatt, amely a forradalom évfordulóján ismét 1956 kérdését és Kádár szerepét vetette fel: „és a csillagos estben ott susog immár harminc / évgyűrűjével a drága júdásfa: ezüstnyár rezeg / susog a homály követeinek útján s kitünteti őket...” Nagy Gáspár későbbi írásaiban megerősítette, helyes volt a szókimondás vállalása, még a sorozatos ellehetetlenülés árán is, helyes volt a forradalom eszméinek elárulása elleni tiltakozása, a Kádár és Nagy Imre közötti ellentétpár felállítása, az árulás kérdésének végső kihegyezése, felmondva a rendszer kompromisszumának alapját: „...és ha jön a nyüszítve támadó gyávaság / a rémület hókuszpókusza? – akkor eljönnek ablakod / alá a szegényes alkuvások vénei-ifjai mint mindenre / elszánt hittérítők s beárad a dögszag: a teletömött / gyomor békessége meg az ígéretekkel megtelt szemek / tócsafénye és fénytelen homálya...” A kádári hatalom is, ha szabad így fogalmaznunk, beleállt ebbe a helyzetbe, tudatosan és pontosan felismerve, hogy a kérdés messze túlnyúlik a közléspolitikára, esetlegesen az Írószövetség vagy irodalmi kérdések határain. Idézzük ismét Kádár János már hivatkozott beszédét: „Nekem ez a véleményem, és ezért szálltam bele ebbe az ügybe (a *Tiszatáj* szerkesztőségének leváltása ügyébe – P. B.). Mindenféle politikai, gazdasági, társadalmi gondjaink mellett megengedhetetlennek tartom, hogy engedményeket tegyünk az ellenzék legalizálása területén. Mert az is céljuk, hogy félig, meddig legalizálják, és tárgyaló partnerként elismertessék magukat. Ez nem írószövetségi politika. Nagyobb mozgási teret

akarnak, publikációs lehetőségeket itthon, a kettős publikáció lehetőségét, lásd Csurka-ügy. El akarják érni, hogy nyeljük le, hogy itthon is publikál, és a Szabad Európa Rádióban is. Nehéz körülmények között dolgozunk és harcolunk, de ezt az 1986-os őszt nem engedhetjük felhasználni arra, hogy az ellenzéki, elleneséges elemeket legalizálják, befolyási, működési lehetőségeiket bővítsék. Ütközni kell, ha kell! Nekem ez a véleményem. Szerintem ezek az elemek a türelmi határt elérték, ezért az ütközés elkerülhetetlen.”

Az eddigiekből is világos, hogy a versek a hatalommal történő szembefordulás tudatosan vállalt és szükségszerű következményei, Nagy Gáspár példájában a független magyar szellem diktatúra nyomása alóli szabadulási igyekezetét ismerhetjük fel, a szabad cselekvés és gondolkodás körének kialakítási kísérletét. Szimbolikus jelentőségűnek is ítélni lehetjük, hogy éppen az ő versével indult a később felszámolt *Mozgó Világ* még 1975-ben; hogy a nyolcvanas évek Írószövetségének, amely ekkor kezdte vagy folytatta szellemi szabadságharcát – s amelyet „Fejet fölemelő és gerincet kiegyenesítő időszak”-nak nevezett Nagy Gáspár –, az első ízben tartott titkos választásán – a lengyelországi szükségállapot bevezetésének napján – őt választották meg titkáranak; s hogy ő lett az első független, szabad alapítványi formában intézményesült kulturális szellemi közösség, az Illyés Gyula, Kodály Zoltánné, Németh Lászlóné és Csoóri Sándor alapította Bethlen Gábor Alapítvány első titkára; a rendszerváltás előestéjén induló, a népi-nemzeti mozgalom által kikényszerített első független lap, a *Hitel* szerkesztőségi tagja. Nagy Gáspár szerepe és helyzete mindenki előtt világos és egyértelmű: a hatalom igyekezett szimbolikus alakokat kiválasztani, s a velük való kapcsolatán keresztül demonstrálni álláspontját – egy személyt idézzünk csak ide például, Bibó Istvánt –, jelen esetben Nagy Gáspárt választva jelképül, benne testesítette meg a harmadik nemzedék törekvéseit, őt téve meg az egyik legfontosabb ellenségének. E szerepvállalásnak lesz majd elismerése, hogy a diktatúrával szemben álló erők, „pártállástól” függetlenül az ő költészetét emelték az 1956-os forradalom szimbólumává: Mécs Imre, Fónay Jenő, Rácz Sándor közös kérésére elszavalt versével, a gazzal benőtt 301-es parcellában őt és verseit állították jelképül az 56-os forradalomra emlékezők, az Írószövetség nevében pedig egy évvel később – közfelkiáltással – Cseres Tiborral együtt ő koszorúzta a mártírok sírját. Görömbei András előrelátására szeretnék utalni, hogy az események zivatarában milyen pontosan látta és mérte fel a vers és Nagy Gáspár tevékenységének jelentőségét: „Akármilyen történik most, meggyőződésem, hogy lesz még idő, amikor a magyar írók, a magyar társadalom becsületének hivatkozási alapja lesz megkövezett versed. Mindig is küldetése volt a magyar költészetnek az, hogy a lelkek kínját kimondja, hogy megnevezze a torkokba akadt csomókat.” Nagy Gáspár akarva, akaratlan a nemzeti elkötelezettségű függetlenségi mozgalom egyik legjelentősebb alakjává és rendkívüli szervezőképességgel megáldott, eltökélt, aktív szabadságharcosává vált, akit a hatalom az írószövetségi tisztségéből való eltávolításán túl igyekezett ezért a nemzeti radikális ellenzék soraitól is elszigetelni, gondoljunk csak az úgynevezett 19-ek

beadványára, amelyben a népi-nemzeti ellenzékiek Kádár Jánoshoz címzett beadványukban fogalmazták meg igényeiket. A levélírók a magyarság sorskérdéseit állították előtérbe, elsődlegesen is a határokon túl élő magyarság helyzetének tudományos igényű felmérését, a rádió és televízió adásainak határokon túli vételi lehetőségének megteremtését, a Bethlen Gábor Alapítvány és a majdani *Hitel* folyóirat engedélyeztetését és a Hungarológiai intézet felállítását szorgalmazták. A beadványt tárgyaló PB ülésen – ahol a további tárgyalásokról és a javaslatokról döntöttek – többen is feltételként fogalmazták meg, hogy a megbeszélésen Nagy Gáspár ne vehessen részt, ahogyan Maróthy László fogalmazott: „Nagy Gáspártól én kategorikusan elhatárolnám magam [...] végül is az 56 utáni rendünket támadja, és ezt publikálja is. Vele nem volna szabad most párbeszédbe keveredni.”

Az események részletes és tényszerű feltárásán túl ki kell térnünk röviden arra is, hogy miért és miben volt lényegében más az úgynevezett demokratikus és a népi-nemzeti radikális ellenzék – ahová Nagy Gáspár is tartozott – hatalomhoz, a kádári rendszerhez fűződő viszonyában. Két egymástól lényegesen eltérő szemléletű és társadalmi szerepvállalást hirdető irányzat határozta meg viszonyát a nemzeti tömegekhez, azt, hogy hogyan akarja az öntudatra ébredő társadalmi rétegeket bevonni a társadalmi mozgásokba, annak élesztőjeként vagy élcsapatként kívánja irányítani azt. Kádár János sokszor hivatkozott 1986-os beszédében az ellenzéki mozgalmak erősödését elemezve, a visszafordulás jegyében párhuzamot vont az 56-os eseményekkel, és azt állapította meg, hogy ismét jelen van a korabeli három ellenséges csoportosulás, a revizionisták utódai, a nacionalisták és a szocialista rendszer ellenségei. Ahogyan 1956 után, úgy 1986-ban is egyértelműen a népi-nemzeti radikális mozgalmat, ahogy fogalmazott, a nacionalistákat tartotta a veszélyesebbnek, hiszen ők számíthattak a legszélesebb társadalmi bázisra és támogatottságra. A politikai vezetésnek az ellenzéki irányzatokhoz történő viszonyulása ezért teljesen egyértelmű, ugyanakkor teljes egészében eltérő a ma is közkeletű vélekedéstől, s valójában a nyolcvanas évek elejétől a szellemi életet rendszabályozó és egyre szaporodó erőfitogtató demonstrációk elsődlegesen a népi-nemzeti mozgalom s nem a demokratikus ellenzék ellen irányultak. Ezért válik érthetővé az 1984-es *Új Forrás*-ban és az 1986-os *Tisztáj*-ban megjelent Nagy Gáspár versekkel szembeni, túlreagálónak tűnő fellépés. De ha tudjuk, hogy a versek mögött annak a harmadik nemzedéknek, a népi-nemzeti szellemi mozgalom nyilvánosság elé lépése áll, amelyek lehetőséget teremtettek szélesebb tömegek számára az ellenzéki mozgalmakhoz és nézetekhez történő kapcsolódásra, s ha megértjük, hogy a kádári hatalom a nyolcvanas évek közepén a népi mozgalomban az 56-os eseményekhez vezető folyamatokat vizionálta, nem alaptalanul, akkor mindez érthetővé válhat, és már nem érezzük eltúlzottnak ezeket a fellépéseket sem. Ezt a félelmet tükrözte a PB 1986. július 1-jei, úgynevezett harmadik ellenzéki határozata és jelentése is, amely egyértelműen az ellenséges – és nem ellenzéki! – tevékenység legfontosabb kritériumának a szervezett nacionalista, rendszer ellen irányuló

illegális politikai tevékenységet, továbbá az imperialista propagandaközpontokkal való együttműködést tekintette. Nem árt tudnunk, hogy az év tavaszán járt Csurka István Amerikában, s előadását a Szabad Európa Rádióban is felolvasták, amelyet a kádári hatalom a kettős publikálás tilalmának megszegéseként értékelt, s amelynek így szilencium lett az eredménye.

Mindezen fellépések ugyanis azzal fenyegettek – a demokratikus ellenzéknek a regnáló hatalommal azonos világméretű és értékrendű, karanténban és ellenőrzés alatt tartott mozgódásaival szemben –, hogy a szocialista hegemoniát hirdető, a nemzeti közösség szerepét és együvé tartozását tagadó tanokkal élesen szembenálló eszméi és erkölcsi értékrend kitör a baráti társaságok jól ellenőrizhető és így irányítás alatt tartható világából, ellenőrizhetetlen és befolyásolhatatlan, az 1956-os forradalomhoz hasonlatos, földindulásszerű társadalmi mozgásokat indítva el Magyarországon. S ezen a ponton az ellenzék két irányának útjai is szükségszerűen szétváltak, s az első Monori Találkozót követően a népi-nemzeti ellenzék tagjai távol maradnak a szerveződő másodiktól, amely már sok tekintetben ellentétben állt a társadalmi mozgalmakat és a rendszeren kívüli megoldásokat kereső elképzeléseiktől. A belügyi jelentések szerint ezért a nemzeti radikális ellenzék vezetői 1987 szeptemberének első napjaiban úgy döntöttek, hogy a kialakult helyzetre figyelemmel a régóta tervezett második monori találkozóra vonatkozó elképzeléseiket felülvizsgálják, és az öszszeívetelt most már Lakiteleken vagy más helyszínen, mintegy 200 fő részvételével tartják meg az általuk kiválasztott meghívotti kör részvételével, ahol Pozsgay Imrének is szerepet szántak, s a népieken túl többek között Lengyel László, Bihari Mihály, Gombár Csaba és Konrád György közreműködésére is számítottak. A demokratikus ellenzék és az állampárti hatalmi struktúrában különböző szinteken elhelyezkedő személyek, csoportok és műhelyek közötti összjátékot bombatámadásként érte a második monori találkozó meghiúsulása, amely egyúttal a *Társadalmi Szerződés*nek mint a hatalomgyakorlók és birtoklók leváltására irányuló össznemzeti program elfogadtatásáért indított előkészítés kudarcát is jelentette. Azon irányzatok és program kudarcát, akik abban minden bizonnyal egyetértettek, hogy **a hatalomgyakorlók körében csak egy limitált váltást kell eszközölni**. Ez teremtett volna lehetőséget arra, hogy az általuk – egyébiránt mindenki által – alkalmatlan és korát túlélő vezetőgárdát vagy annak egy részét leváltásuk, s helyükbe az ezen irányzatok képviselőiből verbuválódott élcsapatot ültessék, lehetőség szerint nagyobb és élesebb társadalmi mozgások nélkül, mert azok számukra beláthatatlan és kontrollálhatatlan következményekkel járhatnak együtt éppúgy, ahogyan az 1956-ban történt. „A puccs lényege azonban az 1956-oshoz képest nem változott: nem a rendszert gondolták lerombolni, hanem a rendszernek a hatalomhoz és a hatalom adott formáihoz görcsösen ragaszkodó, a reformokat akadályozó, Rákositól és gárdájától 56-ban a hatalmat elvevő irányítóit, a plebejus 'múmiákat' (Kádár Jánost, Kis Károlyt, Biszku Bélát, Németh Károlyt, Gáspár Sándort, Pap Jánost, Czinege Lajost stb.) akarták leváltani, kiszorítani, eltávolítani.” Az úgy-

nevezett radikális ellenzék programszinten a nyolcvanas évek közepén tehát ténylegesen nem kívánta meghaladni a fennálló rendszert, azt a létező kereteken belül kívánta megreformálni úgy, hogy közben annak megjavíthatatlanságát hirdette: „...a Beszélő-kör nem akart 'odaütést provokálni', és ezzel valójában elfogadta a hatalom diktálta játékszabályokat, bár igyekezett azokat tágítani. Szerencsére ennek a programnak az abszurditását, fából vaskarika mivoltát a következő néhány év világtörténelmi jelentőségű fejleményei napnál is világosabbá tették.”

Zárásul

S végezetül, ami ebben a történetben – Nagy Gáspár közéleti szerepvállalásában, konok és kérlelhetetlen menetelésében – mindig izgatott, amelyet Csoóri Sándor találóan így fogalmazott: „Angyali arccal robbant föl széttörhetetlennek gondolt hazugságokat”, azt az alábbi idézettel szeretném figyelmünkbe ajánlani, talán nem is a megvilágosodás erejével, de mindenképpen egy mának is szóló örök – a kereszténység és az igazság, szabadság örök értékeinek – üzenetével. Nagy Gáspár ezt az 1986-os Írószövetségi Közgyűlésen mondta, a *Tiszatáj* és a többi említett események után, szűk esztendővel a Lakiteleki Találkozó előtt: „De a nézetek bármilyen elnyomása – még a helytelen nézetek elnyomása is – következményeiben az igazság ellen irányul, mert igazságot csak egyenjogú és szabad nézetek dialógusában lehet elérni. Azt hiszem, nem adhatjuk fel, és ahogyan említettem, advent első vasárnapja van. Tudjuk, lesznek Pilátusok, lesznek Heródesek, csecsemőgyilkosok, lesznek Júdások, de a kisdéd megszületik, az igazság megszületik, semmiképpen sem lehet eltiporni. Ezért nyugodtan gyűjtsuk meg azt az egyszál gyertyát s utána a többit is.”

Ezt a rendíthetetlen hitet kívánom magunknak, hogy ehhez az igazsághoz hozzátehesük a magunkét!

Az „istenképűség” bizodalma az esztétikában

Adalék Görömbei András Nagy Gáspár-képéhez

Találóa állapította meg N. Pál József, hogy Görömbei András „írásainak szereplői és ő valóban egyazon ügyet képviselnek”. Ekler Andrea ezt az ügyet a közösségi felelősségvállalás hivatástudatában jelölte meg. Maga Görömbei András – 1989-ben – így ír erről: „Én az irodalomtanároknak még ahhoz az újabban nyíltan is anakronisztikusnak minősített változatához, kivesző fajtájához tartozom, amelyik az irodalmat jelentős emberi ügyek hordozójának tekinti” (*Irodalmunk szabadságharca*). Ízléséről sokat elárul a következő útmutatás részéről: „Akkor járunk el helyesen, ha az esztétikailag értékes művek szociológiai üzenetére figyelünk, mert ezek informatív értéke a művészet egyetemes értékeivel összefonódik, így általánosabb értelmet nyer: egyetemesen fontos emberi ügyek művészi kifejezésévé emelkedik” (*Nemzettudat a mai magyar irodalomban*). Igen, a tudós úgy tekintett vizsgálódásának tárgyára, hogy azt „létérdekűnek” tartotta. Az irodalom létértelmezés és létformálás egysége, vallotta. Az irodalmi mű létrehozását és olvasását önmagán túlmutató hatású cselekvésnek látta. A saját történelmi létezés és a körülölelő valóság megváltoztatásának egyik formájaként élt tudatában. A lét elszenvedése és kommentálása helyett annak alakításában látta feladatát. Célkitűzése Nagy Gáspár írásművészetében találta meg egyik alkalmas szerzőjét. „Nekem belső szükségletből kellett vallomást tennem az ő életművéről” – mondta el egy beszélgetésben rá és Csoóri Sándorra utalva.

Talán nem túlzás kijelenteni, hogy Nagy Gáspár Görömbei András számára eszmeiségének egyik védjegyévé vált. Az ő munkáiról írva részletesen kifejtette eszményeit, ideáljait: amit az irodalomról és saját létezése értelméről gondolt. Az értelmzés számára megfelelő eszköz volt arra, hogy kifejezhesse magát. Mégpedig azért, mert úgy hitte, hogy az irodalmi műalkotás a lehetséges világok egyike: nyelvileg megalkotott, teremtett világ. Ahogyan más, a világról szóló elbeszélés, már magában hordozza a jelenségek értelmzését. Az értelmzés tovább szövése, más értelmzett világleírásokkal való összevetése, új aspektusokból való gazdagítása méltó szellemi feladat, inspiráló lehetőség az élet értelemmel való felruházására.

Görömbei András Nagy Gáspár-képét ismerjük, monográfiába foglalta. Elégés nagy vonalakban felvázolni, miért tartotta kortársai közül az egyik legnagyobbnak.

Költői személyiségének cselekvő történelmi jelenléte, rendíthetetlen érték-tudata, belső biztonsága volt számára a végső konklúzió. Emlékezni, látni, megnevezni és sohasem félni – íme az alapelvek, a példaként állított cselekvés formái. Küldetése, „esküdt kötelessége” volt a költőnek: a „valóság égető nyelvé” néven nevezni a dolgokat. Alkotói programja egy rövid mondatban összefoglalható: A „lefokozott szívűeknek” szabadító dalt énekeljen. Költői személyiségét az értékpusztító, immorális és a szabadságtól megfosztó kor ellenében is érvényesíteni képes erkölcsi fenoménná növesztette. A „félelmen túli tartomány dalokra elszánt kölyke” volt ő számára, aki tényeket és látszatokat, valóságot és hamis ideológiát eltökélten szembesítő költészetet hozott létre. Általa a hazugság, cinizmus, áruulás, nemzeti felelőtlenség, történelmi tudatzavar, erkölcsi nihilizmus ellen lép fel.

Görömbei András Nagy Gáspárt szintetizáló egyéniségnek látta, aki sokféle költészeti hagyományt és kortárs ösztönzést fogad be és formál sajátjává. Egyesíti munkáiban Nagy László erkölcsi tartását, Bibó István félelemnélküliségét, Illyés Gyula fegyelmezett igazmondását, a Németh László-i nemzeti sorskérdések iránti érzékenységet, Tamási Áron magyarságszeretetét és a Zbigniew Herbert-i szembenéző bátorságot. Lírájának jellegét a tragikum és irónia, a megrendültség és az ítéletes játék egyensúlytartó szintézise határozza meg.

Modernség és közösségi felelősség, hagyományok gazdag sokfélesége és újítás, erkölcs és esztétikum egymást hitelesítő egysége e líra értéke. Jól látta Görömbei András, hogy bármennyire is pozitív értékek, ám önmagukban a tisztánlátás és erkölcsi bátorság még nem teremtenek esztétikai értéket. Az erkölcsi kiválóságnak is nyelvi leleményre, kivételes megformálásra van szüksége, hogy irodalmi-esztétikai minőségé váljon.

Mi volna ez Nagy Gáspárnál?

„Az általa megteremtett sajátos költői nyelv a morális személyiség és a rafináltan amorális kor ütközéséből szinte spontán módon, eme ütközés természetes kifejezőmódjaként jelent meg” – írja a monográfus. Számára tehát az esztétikai érték olyan összetett fogalom, amely akkor képes hatni, ha kielégíti a befogadó azon igényét is, amely a személyiség védelmében erkölcsi értékek megerősítésére vár, s szabadságának megőrzése végett aktivitást, cselekvést szorgalmaz. Az egyéni integritást veszélyeztető külső hatásokkal szembeni verbális ellenállás a dolgok eltakart lényegiségének megnevezésével a „mellébeszélés”, az elhallgatás, a hazugság, a jelenségek önazonosságának elbizonytalanítása és elfedése ellen hat akképpen, hogy az Igazság kifejezését gátló beszédformákat is beépíti saját nyelvébe. A parafrázis, a szójátékok, a nyelvi ötletek, a depoetizálás, az ironikus rájátszás segítségével egy olyan jelentésteret hoz létre, melyben az elleplezés grammatikai formái lelepleződnek: a hazugság nem szólhat immár az igazság helyett. Paradox módon az új nyelvi összefüggés-rendszerbe állítá-

sával a hazugság is azonossá válik önmagával: nyilvánvalóvá lesz talmi volta, éppen ezért alkalmassá válik az igazság megjelenítéséhez. A Nagy Gáspár-i retorikai kettősség – melyben egymás mellett áll a konfesszió és az elidegenítő groteszk láttatás, a tragikum és az irónia, és egyszerre hat a predikatív, azonosuló, megjelenítő nyelvformálás a visszavonó, érvénytelenítő, semlegesítő nyelvhasználat – szintetizál. Célja egyértelmű: a hit és tudás egységére támaszkodó igazságszólás megvalósítása.

A költő és értelmezője közös lázadásának világnézeti-erkölcsi bázisa, a koherens és egyértelmű Igazság hite és tisztelete. A versek szerzője azért képes harmonikusan képviselni két ellentétes magatartást, a lázadást és a feltétlen tekintélytiszteletet, mert bár létideje szembekerül az időtlen eszményekkel – a partikularitás elkendőzni igyekszik az egyetemes valóságot –, ám az igazság egyetemes létébe és kifejezhetőségébe vetett bizalma magasabb szinten tud egységet teremteni. A költőnek bíznia kell a nyelvben: hinnie kell abban, hogy forrása és helyes megszólaltatója lehet a valóságnak. Hibátlanul képes megnevezni a dolgok és események jelentését, érvényre tudja juttatni igazságtartalmukat. A Görömbei András által meglátott esztétikai szintéziseszmény oka és értelme a művészi nyelv értelemformáló és világalakító erejének a gyakorlása.

Nagy Gáspár – hitének megfelelően – szívesen használt vallási-szagrális analógiát a költészet emelkedett hivatásának érzékeltetéséhez. „Isten hatalmas verse a teremtett világ” – írta az *Isten költeményében*. Alkotó és befogadó viszonya hasonlatos – bár teljes mértékben nem azonos – a Szentírás olvasójáéval. A megértés lehetősége széleskörűen adott, ám sem itt, sem ott nem lehet önkényes. A mondanivaló igazsága szabja meg az értelmezés minőségét. Másképpen fogalmazva: a mondanivaló hoz ítéletet értelmezője felől. A megértés a történelmi időben és egy társadalmi-kulturális közösségben zajlik, s a mű üzenetének felfogása és pozitív visszaigazolása nem a benne foglaltak érvényességéről, hanem a beszéd tárgyává tett dolgok azonosságáról alakul ki elsősorban. Elfogadható-e a vizsgált szöveg mint állítások és értéktételezések rendszere, képes-e a bennfoglalt valóságselemek, nézetek, vélekedések, megjelenítések összetartozó egységét megteremteni, alkalmas-e egy elfogadható igazság kimondására? A vers nem szagrális szöveg, megengedi a kritikai hozzáállást, éppúgy elutasítható, mint szerethető. Amennyiben azonban a hazugsággal szemben, az igazság megszólaltatása érdekében nyer jelentőséget a mű és művész – mint esetünkben –, a tetszés nem lehet független az erkölcsi meggyőződéstől és a világszemlélettől sem. Az igaz, a jó és a szép kölcsönösségi kapcsolatban áll egymással, a másikkal szemben nem hathatnak. A megértésnek van előzménye, és van folyamata, vagyis történés. A múltra támaszkodás nem jelent mást, mint a régi tapasztalatra hivatkozva próbára tenni a megértés képességét, s a megfogalmazódó konklúzió helyességét feltételezve a jövőben, igazságát hangoztatni a kritikában. Az elfogadás tárgya attól lesz érték, hogy időtálló, vagyis maradandó. S mivel maradandó, ezért önmaga igazságát hordozza. Az időfolyamatban saját valójukkal megegyezőnek mutakozó dolgok és történések tehát nagy valószínűséggel

igazak is. Így hát, ami identitáshordozó, az érvényre tudja juttatni azt a tudást, amely az azonosság létének lehetőségéről, valóságáról és őrzéséről szól. A szép nem önmagáért való, a maga elvonatkozásában talán nem is létezik. Az azonosságtudat része, ahogyan az esztétikum is az identitás alkotóeleme, az önelfogadás segítője. Minden azonosságtudatnak szüksége van arra a képességre, mellyel önmagát egy rajta túlmutató, fölöttes identitás képére formálhatja. A partikulárisnak ezért emelkedik fölé az egyetemes mind a helyes gondolkodásról, cselekvésről, mind a mértékadó ízlésről való eszme-futtatásokban. A megértés és elfogadás arra irányul, hogy megvédhető legyen a személyes azonosság, s azért lehet fenntartható, mert léte rajta kívüli okokkal és szükségszerűségekkel igazolható. Az „istenképűség” bizodalma az esztétikában is hat.

Mi tagadás, az esztétikai érték nem előzmények nélkül jelenik meg a befogadói tudatban. Nem ártatlan bárány, ha úgy tetszik: nem az éppen aktuális befogadási folyamatban születik a semmiből. Teoretikus feláldozása a totális viszonylagosság téveszméjének sem szabadít meg az igazság hordozásának erkölcsi súlyától való menekülés önsorsrontó bűnétől. Hiábavaló beszéd mozgó identitásról, általános értékrelativitásról beszélni: az identitás időbeli létmódja nem az azonosság lehetetlenségéről árulkodik, hanem annak megjelenési formájáról: az általános az esetlegesből feltételezhető, a rész csak az egész háttere előtt ismerhető fel. De az esztétikai tapasztalat önálló léte, az irodalom autonómiája – mely hatásának erejében mérhető – megmarad. Mert az értékes műben olyan léttapasztalat és tudás ölt testet a nyelvben, amely csak akképpen válhatott nyilvánvalóvá. Nagy Gáspárnál is a csak rá jellemző költői látásmód és nyelv emelkedik ki. Versei metszően éles és pontos, ironikus, néha szarkasztikus körképek. Távoli világokat ironikusan leleplező társító szóösszetételei, intertextuális játéka, tömör imperatívuszai és axiómái a tragikus, a groteszk és az elégikus összhangját teremti meg. Költészetének morális és poétikai értelemben szerves belső rendje van. „Az irodalmi műalkotás éppen a maga összetett esztétikai megalkotottsága révén olyan létismereti élményben részesíti befogadóját, ami semmi mással nem helyettesíthető” – mondja Görömbei András az Elek Tiborral készített interjújában (*Az irodalmi létértelmezéstől a közösségi felelősségtudatig*). Ennek a képességnek az a feltétele, hogy az irodalomnak egzisztenciális jelentősége legyen az emberi sors formálásában. Egyén és nemzet kifejezője és értelmezője, ezeken keresztül alkalmat ad magának az emberi létnek a vizsgálatahoz. Érdekes ízelgetni a következő mondatot: „Az irodalom autonómiája éppen abban nyilatkozik meg, hogy semmiféle emberi problémát nem zár ki a maga világából.” Önálló tudásforma tehát, amely nem korlátozható nyelvfilozófiák, posztesztétikai teóriák igazolására. Az irodalmi mű igazsága nem merül ki abban, hogy adalékokkal szolgálhat a létezés abszurditásának bizonygatásához. Kijelenthető-e komolyan, hogy Istenről már nem lehet esztétikailag érvényes módon szólni, mert kortárs filozófiák a logocentrikus gondolkodás avítségát vallják, hogy nem létezhet már szerelmi líra, mert a személyesség nem megszatható? Mi is olvasható a Nagy Gáspár-monográfia bevezető, a kortárs

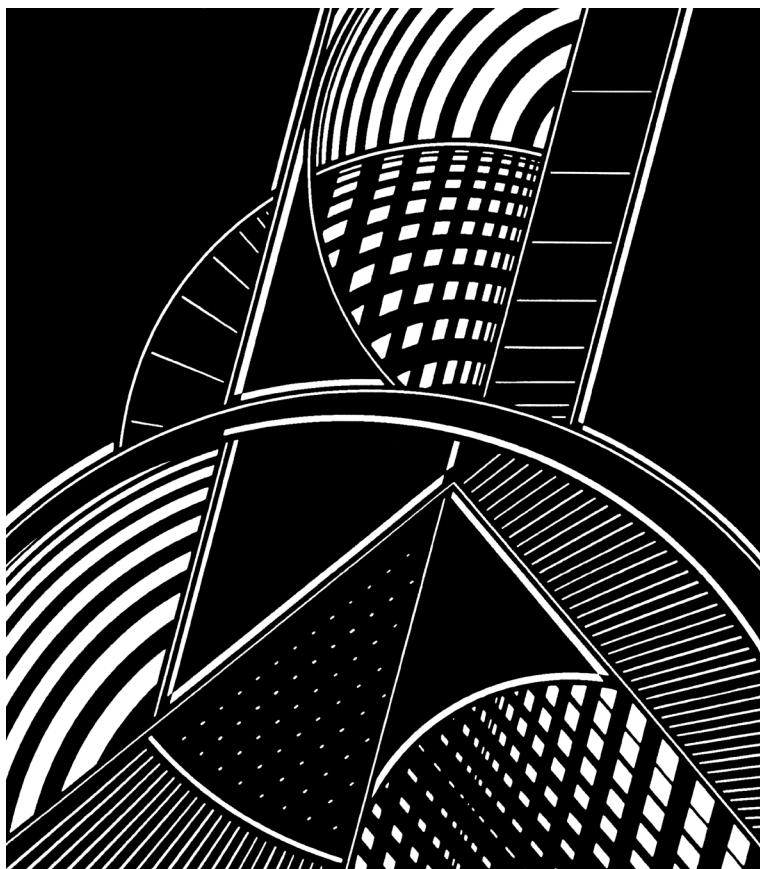
magyar líra tendenciáit vizsgáló tanulmányban: „Mert mindaz, ami elméletileg, filozófiailag esetleg cáfolhatatlan, nem feltétlenül termékeny ösztönzője a költészetnek.” A művészet nem szorul filozófiai jóváhagyásra. (Fordítva már töprengésre késztető a kérdés, gondolva például Hölderlinre, Nietzsche-re vagy Heideggerre.)

Az önismerethez bátorság is kell. Nagy Gáspár-i megfogalmazással a – belső, univerzális távlatokra tekintő – látás és a – kifelé irányuló, a történelmi jelentéspasztázó – nézés együttes képességére. A költői szólelemény, a „szabadrabok” a verseknek éppen erre a dimenziójára utal: ki kell látni a determináló korból. Ez a szabadság és rabság közötti különbség elválasztója. Hiszen a jelen dimenziója nem lehet kizárólagos, ahogyan egyetlen személyiség sem élhet csupán a pillanatban: múltja, hagyománya van, és egzisztenciája nyitott a jövő felé. A nyelv avatott használata képes megjeleníteni a múltat, és hatalmában áll beszélni a jövőről. Nagy Gáspár költészetében jelen van a megváltás bizodalma, a mélységekből való felemelkedés lehetősége, rögzíti Görömbei András. Az azonosság-nak létszükségele saját szabadsága, mely nem más, mint az igazságra találás élménye. A transzcendens igazsághit lényege a maga teljességében való felfoghatatlansága, emberen túlisága. Mivel kisajátíthatatlan, fölöttes dimenzió, megfelelő terepe a szabadságért való küzdelemnek. A szabadság az emberi egzisztencia kiterjesztése a végtelenbe. A maga konzervatív elvhűségéhez ragaszkodó irodalomtörténész nem ok nélkül fordult kétellyel a posztmodernitás lobogója alatt gyülekező antipoétikus irányzatok felé. A maga eszményeivel – a rendteremtő, koncentrált művészi nyelvvel, a szerves építkezéssel, az egyetemesség-igénnyel, a kultúra etnikus alkotóelemei egyének fölötti jellegének elismerésével – szemben visszalépésnek, az esztétikai értékkeresés számára érdektelennek, céltalannak látta a radikális elfordulást a költői személyiség integritásától, a nyelvi kifejezés valóságvonatkozásának lebecsülését, az irónia, a depoetizálás, az elbizonytalanítás, az alulstilizálás, a töredezettség, a profanizálás, a groteszk, a torz imitáció, a többértelmű nyelvjáték és szerepnélküliség egyoldalú kultuszát. Hiszen szabadságfogalma nézőpontjából a felsorolt nyelvi jelenségek mögött munkáló nézetrendszer az igazság privatizálását, kisajátítását viszi végbe, az emberi egzisztenciát a maga időbeliségébe zárt, értelmét önmagában kereső – s jellemzően nem találó – létfelfogásról ad hírt. A relativizálás, a rögzíthetlenség kizárólagos hirdetése éppen a létezés elszigeteltségéről tesz vallomást. Végso következtetése a halálba zártság elkerülhetetlen pszeudo-igazsága. S az már „csak” járulékos kár, hogy az „antropológiai öncsalást” leleplező „nájmódi” szemlélet agresszív érdekérvényesítésével párhuzamosan leértékelődött az irodalom és különösen a költészet társadalmi jelentősége, a hagyományokkal való gyökeres szakítás az egységes nemzeti hagyomány képzetét dülta fel, s az esztétikai szféra saját léte vált kérdésessé.

Görömbei András számára éppen azért kiemelkedően fontos Nagy Gáspár költészete, mert benne foglaltatik az utalás az esztétikai megértés és tapasztalatszerzés eredendőségére. Miként írja: „a személyiség mégiscsak igyekszik

fölepíteni, megőrizni önmagát”. A művészet alkalmas rá, hogy kioldozza a pillanatnyi lét praktikus kötelékeit: szabadító képessége van. Ösztönző lehet, megerősítést nyújthat a személyes önkiteljesítés folyamatában. S bár az identitás lehetőségéhez való ragaszkodás hathat a tudás, az erkölcsösség és a szépség elérésének szüntelen vágyában, mindez mégis valahová az egyéni azonosság-tudat fölöttes kiterjesztésének a terébe mutat. Ahhoz a transzcendenciához, ahhoz a szellemi dimenzióhoz vezet, amelyhez minden – mint az egészszel lényegileg azonos – praktikusan létező individualitás a maga természetes módján illeszkedik. Ezt a „tartományt” hivatottak érzékeltetni és megjeleníteni azok a közösségi tudatok, melyek kibocsátói és befogadói a személyes formáknak: a nemzet és a vallás. Megértve általuk, hogy az esztétikai öntapasztalás kifinomult alakzataiban az önmeghaladás élményét is nyújtja.

Ehhez kapcsolódik Görömbei András értelmezői hűsége. Ezért írhatta Nagy Gáspárról az egymondatos összegzést: „Egész személyisége, művészete tisztaságot sugároz és követel.”

Nagy Gábor

VI. szimfónia

Színész barátomnak

1

Látod, barátom, éljük az életünket,
ahogy az élet, kinek-kinek, élhető.
Itt a beomló tágas égbolt,
amott fény-lyuggatta cseréptető.

Nem firtatjuk, kinek volt igaza,
e negyven év kalandorság volt így is,
úgy is. Elég a kétely luxusához,
és elég ahhoz: a verembe esve higgy is,

kétségbe esve is ahhoz imádkozz,
aki közönybe rejtezik előlünk,
akiből gúnyt úztünk, ha sportból is akár,
csak ne legyen belőle előnyünk.

Rám förmedsz, ha kitör belőlem a panasz:
barátom, jól kicsellózott velünk az élet!,
mondom hát, amit hallani akarsz:
javunkra írnak minden veszteséget;

amint a mester a kőből szobrot farag,
törünk, morzsálódunk, vagyunk a kénye-kedve,
vagyunk az énből kiesett alak:
a mű pihen. Ha elfeledve,

ha pajzsra emelve, örökre kész.
Kettéválik eleven megalkotója
és az eleve elrendelés,
ami a *nincset* birtokolja.

És a mi birtokunk, ugye, nagy pátria?!
Még ha görcsbe is rántja izmaink a köszvény,
perifériás neuropátia,
mi lebegünk a *csodák föntjén*.

Maradjon hát a különvélemény,
külön-létünk pecsétje feltöretlen:
ha másban ismer magára az én,
önmagától is visszaretten.

2

A csukott ajtón is átjut az Úr?
Résnyire nyitva hagyott ajtómnál az ördög
sem sündörög.
Finnvás égiek: földtől megcsömörlők.

Akkor inkább a színház függőnye
hulljon fejünkre másvilági átok
gyanánt, igaz?
Kisegít majd a színész ösztöne,

végző hóján is játékban maradni.
Vezérelvünk legyen: rutin!
Vagy végképp mindenből kimaradni:
ez volna, mi rendeltetett?

S mégis: kié a pódium, a színpad?
Kié a versből szikrázó derű?
Létezés-álarcban a test
játékká lényegül.

És a játék illúzióvá.
Hazatérvén ránk csukódik az ajtó.
Hogy a hit miként tesz lóvá,
van arra példánk egy szakajtó.

Torkolj le: ez blaszfémia,
kártékonyabb az öncsalásnál.
Színlelés csak, mint az ima,
ha nem vallomás, csak kiváltság.

Én majd – a sűgőlyuk kiszól –
visszaterellek végszavadhoz.
Legyél színész igaziból:
ruhádat szaggatva fogadkozz.

3

Az ablak négyszögében földeregő
iszkázi hajnal, a bolgár szoba:
csergékkel bélelt jó akolmeleg.
Olyan, mint egy emlékezet-kerengő,
ahogy újra meg újra visszatérünk oda.

Úgy vonz vissza, mint egy elveszett mítosz
köztünk tévelygő szelleme.
Mégis valóbb, mint amit keresztvíz hoz
létre, a templomok hideg lehelete.
Iszkáz, somlói fürtök erjedt ihlete.

Lehet-e előbb oltárnál a múzeum,
a Nagy László faragta sebhely a fatörzsön,
a háromszor megcsavart körtefa,
vitrinbe zárva is eleven ösztön;
hogy a múlhatatlannak legyen igaza?

Ideiglenes szállásunk: otthon.
Bolgár harangjáték. Ha virrad,
fény játszik a nap-kolompon.
Ennél jobb szövegkönyvet
a legfőbb Rendező sem írhat.

4

És amikor se Úr, se kétely?
Mikor nem uralod a tested.
A tested – nem is, testedben a mételey
veszi át uralmát feletted.

Amikor valóságosabbá
válík a rumos pohár fénye,
mint a megfontolást szavakká
bontó hit szenvedélye.

Mikor a színpad: csupasz deszka.
Valahogy végigmeztlálalunk
a negyedik felvonáson. Ha szálka
fúródik is talpunkba olykor.

Silány ördöggel cimboráló
vakhittel vagy-e megvasalva,
vagy még föléled benned
a Játszó kéretlen hatalma,

kocsmaredőny, hull le a függöny,
hogy minden az utolsó kupicától,
az utolsó argumentumtól függjön,
és bár türelmetlen a pincér,

iszunk, mint aki az életéért iszik –
bár ez az élet: mégsem az –,
mint aki tetőpontján a darabnak
hajszálpontosan végszavaz.

S aztán az öltözőben a tükör
elé roskad. Főhős, statiszta
sminkje leolvad, míg a karzat
beleszédül a katarzisba,

elgyötört arccal éljük át az istenit,
túllátva tapsrenden, rivaldafény
vakságán – és csendben beletörődünk,
a függöny mögött nincsen más, csak *én*, csak *én*.

Fényességes Padisah

Voltam én ám hadvezér is, Seregek Ura, Királyok királya, Isten ostora; Cézár, Császár és Cár, Führer és Generalissimusz, győzhetetlen seregeim nyomán patakokban ömlött a vér, lángoló városok füstje sötétítette el az eget. Amerre csak megfordultam, kő kövön nem maradt, csonka tetemek borították a zöld mezőket. Fegyvereim előtt nem állhatott meg semmilyen erő, élüket nem csorbította se félelem, se kishitűség, lángelmémen nem járhatott túl semmiféle fortély vagy álnok árulás, katonáim boldogan haltak meg értem. Hős seregeim az én nevemet harsogva indultak a harcba, elleneim csak szemlesütve, habogva merték kiejteni. Vasöklöm sújtásától félve nyüszítettek a kövek, felhúzott szemöldököm láttán megtorpantak a szelek, kihúzott kardom villanásába belesápadt a Nap. Hozzám képest bizonyos makedóniai Nagy Sándor csak félmunkát végzett: hadjárataim során én meghódítottam az akkor ismert világ minden talpalatnyi területét, a Kisszőnyeg-félszigettől a Székláb erdőségig, mindent. Éppoly szörnyeteg voltam, mint bármely örökös világhírré szert tévő elődöm – mégis, talán remélhettem, nekem mégiscsak megbocsát az Úristen, elborzadva saját teremtményétől nem taszít örök kárhozatra, a poklok poklának mélységes fenekére: a múlt század ötvenes éveinek elejét írtuk, és én tizenegynéhány éves voltam.

A véres küzdelmek minden áldott nap folytak, nem engedtem züllesztő lazítást, a harci szellemet kikezdő fegyvernyugvást. Minden katonám tudta, átható tekintetem minden percben figyeli őt. A legyőzöttek is tudták, nem reménykedhetnek gyengeségemből fakadó kegyelemben. A naponta kiújult harcoknak beláthatatlan volt a végük, mert céljuk a csak vérrel és halállal megszerezhető diadalmámor, és a hullahegyeket szemlélve, a biztonságérzet elérése volt.

Hős katonáimat úgy tucatonként toboroztam, azaz lopkodtam össze egy spájznak nevezett konyhai falmélyedés polcain levő barna, csaknem børszerűen vastag zacskóból – ilyenekben tartotta anyám a szárazbabot. A lopkodásban mértéket kellett tartanom, nehogy észrevegye, milyen gyorsan fogynak. Kerek, fehér, gyöngyházfényű babocskák voltak, kikre nélkülem a történelmi tettek és

MAROSI GYULA (1941) Budapesten él. 1966 óta publikál. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. 1975–78 között a *Mozgó Világ* prózarovatának vezetője, majd 2001-ig az MTV dramaturgja.

az örök dicsőség helyett csak a jeltelen elmúlást mérte volna a sors – főhettek volna kevéske tejföllel ízesített levesbe vagy hagymás zsírral locsolt főzelékbe. Kiképzésüket magam irányítottam, kemény kézzel, vasszigorral, ellentmondást nem tűrő határozottsággal, tulajdonképpen abban a szellemben, melyet gyermekségem idején az engem körülvevő külső világban megtapasztaltam. Magamévá tettem Nagy Vezérünk és Tanítónk sulykolásszerűen fejünkbe vert zseniális kinyilatkoztatásai közül az éppen ideillőt: „Inkább egy vödör verejtek a gyakorlótéren, mint egyetlen csepp vér a harcmezőn!” Villámgyorsan tudtak harci alakzatokba fejlődni, rohamozni, gyufaszál-gerendákból hidat, erődítményt építeni, de – ha hadvezéri zsenim így látta célravezetőnek – tudtak megfutamodást színlelni, vagy elrejtőzve a Szék-láb-erdőségben partizánharcot folytatni. Különösen büszke voltam a minden ellenállást elsöpörni képes lovaságomra. Akkoriban a legkisebb névértékű pénz a kétfilléres volt, alumíniumból préselt, körömnnyi, vékony fémdarabka, közepén elmés lyukkal – kibocsátása pillanatától gyakorlatilag értéktelen, így hát ritkán keveredett elő, viszont könnyű volt apámtól, anyámtól kikunyerálni –, mikor gömbölyűcske huszáraim lyukas hátú paripáikra pattantak, kissé a mélyedésbe süppedtek, így hát valószínűleg a nyeregbe lettek teremtvé – sem lépésben, de sem vágásban, sejt, le nem estek róla. Örök időkig emlékezetes, nagy csaták után, fanfárok harsogása és dobpergések közepette, a rádióból hallott, igazi november 7-ei díszszemlékhez hasonlatos hangulatban, megnyálazott piros tintaceruzával medáliákat rajzoltam a legrettenhetlenebb keblekre.

A történelmi küzdelmekhez az oly nélkülözhetetlen ellenséget a tarkababok képezték. Származva ugyanonnan, egy másik vastag zacskóból. A tarkababok nagyobbak a fehéreknél, barnás-vörös rajzolataikkal csinosabbak is – ráadásul a gesztenye ízű tarkát jobban is szerettem a lisztes, kemény héjú fehérnél, kivált, hogy mellé mindig keveredett néhány karika füstölt kolbász, de legalább ízes szalonnabőr –, mégis mindig a fehérek voltak a „Mí”. Hát persze: minden futószalagon gyártott szakpszichológus megmondhatja: a naponta vértől iszamóssá tett ebédlőszőnyeg ellenére gyermeki lelkem fehér maradt, mint a gyöngyház. Ártatlan, mint Isten báránya. És az eseményekben talán nyomot hagytak a mesék tanításai is, melyek szerint, elképesztő kalandok után, de végül mégis a kisebbnek, a látszólag gyengébbeknek kellett diadalmaskodniuk.

E történelmi események kiváltó oka az volt, hogy elolvastam az „Egri csillagok”-at. Gyanítom, nem iskolai kötelező olvasmányként, hanem szinte véletlenül. Kiolvastam az utolsó betűt, már csaptam is vissza a közepére, a vár ostromának történetéhez. Más könyvet egy darabig nem is vettem a kezembe. Mikor már szinte fejből tudtam az egészet, akkor kezdtem el lopkodni a børszerűen vastag zacskókból a babszemeket.

Akkortájt tört ki rajtam valami olvasási láz: elolvastam minden nyomtatott szöveget, ami csak a kezem ügyébe került. Felfaltam nagyrészt anyám szerzeményeiből összeállt, talán ötven könyvből álló családi könyvtárunkat – még apám kertészeti és méhészeti szakkönyveit is: ő csak ilyesmiket olvasott, ja: meg Széchenyi Zsigmond vadásznaplóit. Azt hiszem, a történetekkel nem tudtam betelni:

mi történt aztán? És aztán? Ráadásul ezek a kinyíló történetek olyan hősökkel estek meg, akikhez fogható magam körül sohase láttam, olyan világokban, amelyek létezéséről addig sejtelmem se volt. Olyan törekvések, szenvedélyek kezdtek kavarni körülöttem, melyekről a szocializmusnak nevezett primitív világába zártan addig úgy hittem, ha létezhetnek is, bűnös és elítélendő dolgok. A leírási részekre kevésbé figyeltem, a társadalmi háttérvonalakat bizonyára nem is értettem, a mesék rabja lettem. A meséké, mely a magukat neoavantgárdoknak nevezők szerint modernül ma már „story” – s amely posztmodernül már meg is halt.

Az otthoni könyvek kivégzése után szomszéd néniktől és bácsiktól kértem kölcsön: össze-vissza olvastam Török Rezsőt és Thomas Mannt, Ohnet Györgyöt és Balzacot, valószínűleg kiolvastam a háború előtti összes jeles bestsellert. Később, beiratkozva az egyik közelünkben levő közkönyvtárba – attól fogva volt hová mennem –, a könyvtárosnő lelkes ajánlásai nyomán megismerhettem a haladó szovjet irodalom nálunk akkortájt lefordított, kimagasló alkotásait. Ez a lázas állapot olyan súlyos volt, hogy előfordult, egész napos olvasás után, este tíz felé, amikor anyám szigorúan eloltotta az ágyam melletti kislámpát, megpróbáltam a paplan alatt, zseblámpa fénye mellett olvasni.

Tizenévesen az ember általában még lelkes lény, tehát naivan hiszékeny, a nyomtatásban megjelent szövegek tisztességét még nem kérdőjelezi meg, így hát bizonyára takaros zűrzavar kavargott a fejemben – és nagyon is elképzelhető, hogy épp ez a zűrzavar táplálta az újabb és újabb olvasási rohamokat: mintha azt az egyetlen, bizonyára létező könyvet kerestem volna, melynek ismerete majd mindent a helyére tesz.

És bőven volt időm olvasni. Majd hosszú hadjárataim levezenylésére: a mai iskolarabságra ítél gyerekekhez képest időmilliomos voltam. Karácsony előtt megkezdődött a téli szünet, leteltével nyomban az úgynevezett szénszünet. Ez eltartott egész januárban: nem volt elegendő szén az iskolák fűtésére. A második világháború befejeztével, éppen hogy csak a romok eltakarítása után, lángeszű Nagy Vezéreink útmutatásai alapján belekezdünk a „vas és acél országa” építésébe. Egy szétbombázott, többszörösen kirabolt országban, melyben a vasérc és a kocszolható szén szinte csak nyomokban található. Hogy is jutott volna szén épp az iskolák fűtésére?

Ezeken a januári reggeleken ébredve, szüleimet legtöbbször már nem találtam otthon – bár félálomban hallottam a vekkeróra hangját, de átfordulva a másik oldalra, kiváltságosnak érezve magam, aludhattam tovább. Kint még éppen hogy csak derengett – szüleim majd egy hosszú nap után, a téleesti sötétség beálltával tértek haza. A konyhaasztalon megtaláltam az elkészített reggelimet, általában egy jó karaj zsíros vagy lekváros kenyeret, a félig már kihűlt teát, ritkásan, ha szert tudtak tenni tejre, egy bögre cikóriával főzött tejeskávét. Olykor előfordult vaj is. A zsírhoz képest kemény volt, a vágási felületeken vízcseppeket gyöngyözött, és valamilyen furcsa mellékízét érezve nem szerettem, de megettem. Mert mindent befaltam.

Reggeli után előttem állt az egész hosszú nap, azt tehettem, amihez kedvem szottyant. A szünidőre adtak fel ugyan leckét, de azt az első szabad napokon

összefirkantottam. Délutánban, amikor megéheztem, megmelegítettem az ebéde-
met, ott állt a gázon – munkából hazatérve anyám minden este főzött vacsorát,
annak a maradéka volt a másnapi ebédem. Legtöbbször valami tésztafélét vagy
krumplit főzött. Gyakorta levest is, mert az egész napos szabadban, fűtetlen ho-
dályokban végzett munkájuk után, ahogy mondta: kívánta a kifagyott szervezet,
a konyhában fellelhető ebből-abból, maradékokból, meghatározhatatlan, de meleg
valamit – anyám úgy nevezte: „lötyike leves”. Mákos tészta, lekváros tészta, túros
tészta: mint mindenhez, ezekhez is ettünk kenyeret, hogy jóllakjunk – ennek
a gyermekkori szokásnak később majd jó hasznát veszem: a Magyar Néphadse-
regben töltött két évem során, a többiekhez képest ritkábban kellett felállnom az
ebédlőasztaltól éhesen, olyankor, ha valami kleizterszerű tésztatrottyot vágtak
a csajkánkba, néhány szem mócsing kíséretében. Akkoriban a sárgaborsó, lencse,
bab, zsíron pirított hagymás öntettel: már jobb ételeknek számítottak. Húsnemű
jórészt vasárnapra akadt – leginkább úgy, hogy apám hozott valahonnan egy
összekötözött lábú, félig már halálán levő csirkét, aminek aztán neki kellett átvá-
gna a nyakát, a pincébe vezető hátsó lépcsőház emeleti fordulójának takarásában.

Sajátos, családi specialitás volt a szalámpörkölt. Apám akkoriban – miután
államosították, azaz szövetkezetesítették a Klauzál téri csarnokban egy évtized
munkájával megszerzett standját – valami Pest megyei Népboltnál dolgozott.
Az elvtársak úgy találták jónak, hogy senki se maradhasson valahai tulajdoná-
ban, ez gátolta volna a közösségi lét, a szocialista embertípus kialakulását – így
aztán apám, veszélyes tulajdonától megszabadítva, kocsikísérőként, azaz tróger-
ként állt helyt a munka frontján: a vágóhídról szállították a hentesárut a boltok-
ba. A boltvezetők az összegyűjtött, levágott szalámvégekkel vesztegették meg
szállítóikat, úgy hívták „absnici” – ezekben, a bőrredők közt mindig maradt
valami kis hús, parizer vagy paprikás szalámi maradék –, anyám gondosan ki-
vakarászva készítette bő zsírral és hagymával a szalámi pörköltöt. Olykor szer-
zett valahogy zsírszalonnát, a papírjába mindig beragadt, mindig fagyott és
börkés hájat, amit kockára vágva lassú tűzön kisütött – akkor egy jó darabig
a töpörtő volt a hús. Most is az orromban van a mára már szinte öklendezést
kiváltó vastag, égetett zsírszag, mely aztán napokig megült az egész lakásban,
beszivárgott a ruháimba, a hajamba. Ha valaki megkérdezte volna, mi a kedvenc
ételem, habozás nélkül vágtam volna rá, hogy a töltött libanyak, de ezt a mennyei
finomságot évente csak egyszer ehattuk, hanuka idején: még azokban a nyomo-
rúságos időkben is, valamilyen csoda folytán, az ünnep előtti néhány napon
lehetett libaaprólékot kapni a Klauzál téri csarnokban.

Mint ahogy nem éheztem, fáznom se kellett. A Király utcai ház, a 47-es, épp
gyerekségem idején volt százéves, s valaha ugyan úriháznak épült, de az idő,
benne két világháború nyomorúságával már alaposan megviselte. Valahai úriház
mivoltát jóformán már csak a vörös márványból készült főbejárati lépcsősora,
a mesteri kezek alkotta kovácsoltvas korlátok mutatták, és – ami a legfontosabb
volt – a szobákban álló cserépkályhák. A mienk csokibarna volt, terebélyes, csak-
nem a mennyezetig érő, növényi indákkal, ugró szarvasokkal díszített, cserepei
az esti befűtés után még másnap déltáját is kézmelegek voltak: ezeket okos mes-

terek építették okos polgároknak. Méltóságát némiképp csorbította a derekára kötött madzag: ezen száradtak az este kimosott, másnap reggel újra szolgálatba álló zoknik, ingek, alsóruhák.

Tulajdonképpen isteni áldás volt a rám törő olvasási mánia. Nélküle talán becsavarodtam volna, mert valójában hosszú, magányos szobafogság volt ez a szénzünet. Kimenni, szánkózni vagy csak kicsit csúszkálni a jégen nem kívántam. Bakancsaim, még ha az ősz elején újat kaptam is – két számmal nagyobb, hogy ne nőjem ki olyan hamar –, percek alatt beáztak, jeges-nyirkos lett az agyonstoppolt, egyetlen vastag zoknim. Télikabátom egy szétbontott, kifordított felnőtt kabátból készült, merev volt, nehéz, mint a lópokróc, alig tudtam felemelni a karom benne. Gyűlöltem a valamilyen posztóból készített, vatelinnal bélelt füles sapkákat: megsüketültem tőlük, és véresre vakartam alattuk a füleimet. A telek átvészselendő, átkínlódott időszakok voltak. Olvasókönyvünkben volt valami iromány a tél örömeiről.

És nem is volt igazán hová menni. Hetedikes, nyolcadikos korunkban már néhány osztálytársammal gombfocizás okából meg-meglátogattuk egymást, kiskölyökként még nem. A szétbombázott, szétlőtt Budapesten nagy volt a lakáshiány, sokan a nagycsaláddal együtt vagy társbérletben laktak, gyakran üzlet-, sőt pincehelyiségekben. Ha szerettem is volna valakit meghívni – nálunk lehetett volna együtt játszani –, szüleim nem engedték vagy egyenesen megtiltották volna: ez volt az az időszak, amikor szinte naponta a lelkekre kötötték, az iskolában vagy idegenek előtt egy árva szót sem arról, mik történnek otthon. Ki, mit mondott bármiről, de még azt se, mit ettünk vacsorára. Nincsenek barátok, minden idegen veszélyt jelenthet. Így hát volt olyan pompás január, amikor szinte ki se dugtam az orrom a lakásból.

Reggeli után már kezdődhetett is Eger várának ostroma. Játékkockákból, könyvekből, dobozokból megépítettem a várat, pompásat, minden bástyáján gombostűre szúrt piros-fehér-zöld zászló lengett: hadd lássa a török, milyen ostoba volt, amikor rozszant akolnak nevezte. Kezdetben még ott hevert a szőnyegen a nyitott könyv, lapról lapra varázsoltam elő az eseményeket. Elfoglalták helyüket a Dobó, Mekksey, Bornemissza Gergely babocskák. Papírból hajtogatott sátraikból felvonultak a törökök is, a janicsárok, szpáhik, topcsik, a bégek és agák, lófarkas zászlóik szétsodort madzagból készültek. Felvontatták – apám szerszámkészletének facsavaros dobozát megdézsmálva – az ágyúkat is, köztük a hatalmas, vagy tíz centis, faltörő zarbuzánokat. A török tábor közepén, tisztességgel megadva a módját, egy nagyobb, sárga ceruzával rajzolt cirkalmakkal – ez a selyembe szőtt aranyszálakat jelentette – tornyos, még vörös cukorkasztaniollal is díszített, szinte palotaszerű sátorban, egy vattapamacson trónolt a török szultán, a Fényességés Padisah. Bár Eger ostrománál nem volt jelen, de én odarendeltem: nyilván, hogy még fényesebb legyen a diadal.

Ebédig, némi előcsatározásokat lejátszva, nagyjából a felvonulásig jutottam. Délutánra maradt a nagyja. Miután vígan kikanalaztam a hevenyészve megmelegített ételt a piros láboshól, megettem az almámat. A Csányi utcára nyíló kettős nagyszobaablak belső párkányán érlelődött, a belé döfködött vasszögek-

kel úgy nézett ki, mint egy összegömbölyödött sündisznó. Savanyú volt, és fémes ízű: minden nap meg kellett ennem egy így preparált almát, azt mondták azért, mert vérszegény vagyok. Ilyenkor tartottam egy órányi boldog semmittevést: lassan húzogattam ki almámból a szögeket, kiszívogattam a barnás torkú likakból sarjadzó nedvet. Ilyenkor báméskodtam kicsit a kinti világra. Hogy báméskodhassak, a belső ablakot megnyitva, a külső ablaküveghez egészen közel hajolva, egy kerek kémlelőnyílást kellett lehelnem a jégvirágok közé – mintha akkoriban hidegebbek lettek volna a telek, és biztosan rosszul záródtak a százéves ablakkeretek. Nem sokat láthattam: hódara esett, a kéményekből fekete szemétfüstök szivárogtak, a szemközti ház még a háborúban kapott belövéstől félig leszakadt ereszen jégcsapok lógtak, egy emelettel lejjebb, épp az ablakunk alatti közvilágítási lámpa, mely az este beálltával majd néhány gyerityányi fénnel pillog. Ágaskodva is legfeljebb az utca túloldali, a MEGA étterem előtt húzódo járdájára láthattam az éppen arra cammogó, szörnyeteg nagykabátokba burkolt, medvejárású néhány emberre. Ha kinyitottam volna a külső ablakot, kicsit kihajolva benézhettem volna a Nagymező utca, itt, a girbe-gurba kerületben meglepően széles, még platánfákkal is büszkélkedő torkolatába, amint a Terézvárosi templom előtt belefordul a Király utcába, amit nyáridőkben gyakran meg is tettem. De télire, a külső ablakkeret réseit apám egy őszi, már csípős hétvégén gondosan végigragasztotta csíkokra vágott újságpapírral, lisztből főzött, „kulimájsznak” nevezett ragacs segedelmével.

De az a külső világ nem is igazán érdekelt. Nem volt semmije, ami felkeltette volna kíváncsiságomat. Semmi közöm nem volt hozzá. Hogy nem kellett iskolába járnom, szüleimen kívül szinte senki élővel nem találkoztam, megszűntek mindennapos ingerei: megszakadt minden kapcsolatom vele.

De nem is kellett tudnom, hogy mik történnek odakint. Hogy a gyárakban ismét emelték a normákat, a kötelező „Terv”- és „Békekölcsön” jegyzésekkel jó tizedével megkurtították az amúgy is nyomorúságos fizetéseket, hogy elakadnak a vonatok a hóban, alig van közlekedés, nemcsak az iskolákban, de a kórházakban sincs fűtés, a boltokban hetek óta már csak fagyott krumplit, lisztet meg gyufát lehet kapni, a fél városban szétfagytak a vízcsövek. Hogy új háborút szít a tőkés Nyugat, de országról országra ellenáll a nép, hogy vidéken lesöprik a padlásokat, a rohadék kulákoknak leverik a veséit, hogy minden vagyontuktól megfosztva kitelepítik az osztályidegeneket, kemény kézzel leszámolnak a klerikális reakcióval, hogy az Államvédelmi Hatóság pincebörtöneiből nyomtalanul tűnnek el a proletáriátus hatalma elleni fasiszta szervezkedők. Hogy a háborús uszítóknak ellenálló nép dolgozva harcol a békéért, a hét hat napján tíz órát, olykor vasárnap is a „kommunista műszakokban”, hogy ezt a szilárd egységet megbontó közveszélyes munkakerülők, szabotőrök, feketézők, rémhírterjesztők munkatáborokba kerülnek. Hogy a Párt szeretett vezérei éberségének köszönhetően, szilárd elvi alapokon nyugvó éberséggel leleplezték a soraikba aljas módon beférkőzött árulókat, a gaz imperialisták kémeit és csahos kutyaikat, a báránypörbe bújó farkasokat, akik aztán látványos perek után megkapják méltó büntetésüket: törvényes bírósági tárgyalást követően fel-

akasztják, majd villanydróttal hátrakötött kézzel ismeretlen, titkos helyen, arccal a föld felé elkaparják őket. Hogy az ország lakosságának harmada ellen folyik valamilyen hatósági eljárás, a nyugati határszélen agyonlövök, több soros szögesdrótkerítés közé telepített aknákkal felrobbantják a menekülni vágyókat – mindezeket nem kellett tudnom. Az igazi, egyetlen létező világ számomra az volt, amit szétrámolva a teljes nagyszobát, magam számára belakva, magam teremtettem.

Ebéd után aztán elszabadult a Pokol: miután a hadak felsorakoztak, megszólaltak a dobok, felharsantak a kürtök, megszólaltak vijjogva a török tábori zenekarok, és a könyvben leírtak szerint megkezdődött az ostrom. *Eldördültek a félelmetes, faltörő zarbuzánok, a kisebb ágyúk és szakállas puszkák, sötét rajokban nyílvesszők suhantak. Ezernyi torkokból felhangzottak a „Jézus!” és „Allah!” kiáltások, és a török had, a falaknak támasztva ostromlétráit, mint valami sáskaraj, kezdte ellepni a várat. Rikoltások, ordítások, füst, durrogás, ezernyi hulló, pattogó csillám, kardvasak csattogása, csákyák tompa durranásai, káromkodások és „Jézus! Jézus!” és „Allah! Allah!”. Haldoklók hörgése, paripák nyerítése, létrák recsegése, kénbűz és égett emberhús szaga. Már iszamosak az ostromlétrák a vértől. A létrák körletén bíborszínű a fal. A falak alatt, lent, halottak és haldoklók vonagló, véres dombjai. De a védők állják a rohamot. Dühödt oroszlánok, csapkodnak, mint a mennydörgős istennyila. Az asszony-babocskák is előmerészkednek a konyhákban, az ispotályokból, hajuk kibomlik kendőjük alól, köveket dobálnak, kondérokban foryogó gulyáslevest öntenek a támadók fejére. A várakokban a vértől akkora a sár, hogy gerendapallót tesznek át rajta, hogy közlekedni tudjanak.*

Mikor kint az utcán már erősen besötétedett, megjelent a közlámpa sárga fénytörése az ablaküvegen, fel kellett gyorsítanom az eseményeket: mire szüleim hazaértek, el kellett rámolnom, hogy egyáltalán be tudjanak lépni a szobába. A törökök még egy utolsó ostrommal próbálkoznak, de hiába! Ekkor vettem be a még fából esztergált, üres cérnaspulniból fabrikált tűzkereket: Bornemissza Gergely agyafúrt szerkezete nem maradhatott ki a történetből! Hiába harsognak már a tábori zenekarok, hiába hordozza körbe Ali basa a Padisah diadalra vezető veres zászlaját, hiába csattognak a jaszaulok szögekkel kivert ostorai, az ostromlók megtorpannak és vonulnak vissza. Hős seregeim előtt nem állhatott meg semmilyen erő. Utolsó aktusként, immár nem a könyv leírása nyomán, nem maradt más hátra, minthogy a Fényességes Padisah szedje fényességes sátorfáját, és alig-maradék seregével megszegyenülten elkullogjon.

Szüleim nagyjából egyszerre érkeztek haza, s míg anyám nekiállt a főzőcskének, apám befűtötte a cserépkályhát. Kihamuzott, lement a pincébe, felhozott egy vödör brikettet, néhány hasáb fát és egy-két, ahogy ő nevezte: gyújtóstéglát. Egy kopott, de elmondása szerint: igazi bivalybőrből készült aktatáskával járt munkába, csatján a zár már nem is működött, és nap közben minden keze ügyébe került éghető, újság- és csomagolópapírt, kidobott brosúrákat, könyveket, karton darabokat, olykor még vékony léceket is behajtogatott az aktatáskába. Zsákmányát a konyhaszekrény tetején gyűjtötte, s amikor úgy téglavastagságúra hízott egy köteg, átkötötte spárgával, aztán mikor úgy tucatnyi

összegyűlt, levitte a pincébe. Bölcs és előrelátó tevékenység volt ez: minden család csak meghatározott mennyiségű tüzelőt kaphatott, nagyon kellett spórolni vele, hogy tavaszig kitartson. A fűtési szezon beálltával aztán megindultak vissza a lakásba az addigra már kissé dohszagú csomagok. Kezdetben, amikor éjszakánként még kinn sem fagyott, két-három gyújtóstégla elégetésével már át lehetett langyosítani a kályha oldalát, és akkor még elég is volt ennyi. Apám tehát ezeken a hosszú napok utáni téli estéken letelepedett a kályha elé, a padlóra, kicsit átázott zoknis lábát maga alá húzva, törökülésben, feltépkedte a gyújtóstéglaít, laponként a tűzterbe szórva táplálgatta a gyorsan ellobbanó lángokat. Láthatóan kedvtelve tette ezt, az élő tűz látványa megnyugtatta. Talán nagyfaluhan töltött gyerekkorát idézve, ahol a mindennapok velejárója volt a tűzrakás, egy tányérnyi leves főzéséhez is be kellett gyújtani a sparheltbe. S bár mogorvának nem, de tartózkodónak lehetett nevezni, ez a foglalatosság kedélyessé és pajtáskodóvá tette. Amikor csak tehettem, odakucorogtam mellé – szándékomat látva, néhány centit odébb csusszanva jelezte: nincs ellenére. Ücsörögtünk a padlón a sötét szobában, csak arcunkat világították meg váltakozó erősségű narancsfénnyel a lángok, felkarunk, térdünk összeért – ilyenkor estek meg közös életünk legjobb beszélgetései. Rágyújtott, a cigarettafüstöt kamaszos huncutkodással a rácson át a tűzterbe fújta. Borostás arcának vonásait kemény kontúrokkal rajzolták meg az árnyékok – idősebb korából való emlékeim ezt a karaktert őrizték meg –, egész lénye azonban, más helyzetekben sohasem tapasztalt módon, valósággal felpuhult. Közös életünk történéseinek java része már elmosódott, feledésbe merült, s ami minden családban megesik: szándékosan is felejtettem, ám ezek a téli estéken való tűz előtti kucorgások, az idő egyre gyorsuló múlásával ellentétben egyre közelebb kerülnek bennem lassan a tegnapi történetek dimenziójába.

Különös módon, ahogy elérkeztem a halála előtti életkorba, a róla megőrzött utolsó emlékképeimmel együtt, valamiféle apai jellegű szeretet is megjelenik fiatal apám iránt.

Ezek a lobogó tűz előtti beszélgetések például az állatkertben látott mosómedve furcsa szokásairól, a vadlibák vonulásáról vagy a gyurgyalagok fészeképítési módszereiről szóltak, esetleg Széchenyi Zsigmond írásaiból eltulajdonított vadászkalandokról: egymás félmondatait tovább fűzve szinte fellelkesítettük egymást. Előfordult, hogy az iskolában hallott olyan, politikainak nevezhető témákról kérdeztem, melyeket gyerekefejjel se tudtam elfogadni vagy megérteni, ilyenkor csak mosolygott, legyintett egyet, és azt mondta: „Ez is afféle komcsi handabandázás, nem érdekes... Mondd nekik vissza, amit elvárnak tőled, úgyis mindegy...”

Nem próbált semmit megmagyarázni. „Ne töprengj te ilyesmiken! Azért van az embernek két füle, hogy ami az egyikben be, a másikon ki.” Hogy mégse hagyjon teljesen magamra: „Később majd megtudod mindenről a teljes igazságot.”

Sose mondta, hogy mikor és kitől. De nem is tartottam rá igényt. Tudtam, hogy vannak dolgok, például, hogy mik történnek a férfiak és a nők között,

melyekről majd ráérek még megtudni a teljes igazságot. Majd mindent idejében megtudok: hittem neki. És tulajdonképpen igaza lett. A legféltettebb titkokról is idővel valahogy kiderül az igazság – vagy amit annak hiszünk. Legtöbbször addigra már csak a seggünket törölhetjük ki vele, de kiderül.

- Szerinted is, a magyarkérdés csupán vagonkérdés?

Ezen a kérdésen azonban nem mosolygott, felkapta a fejét, és rám csattant:

- Ki mondta ezt?!

- A Sztálin.

- Jó, jó! De neked ki mondta?

- Az úttörővezető.

Minden osztály egyszersmind egy úttörőraj is volt, a három padosor mind-egyike egy-egy órs. Az iskola egésze egy úttörőcsapat. Vezetője hivatalosan „csapattanácselnök”. Persze a „tanács” szónak, minthogy „szovjet”, szerepelnie kellett az elnevezésben. Egy fiatal, alighanem frissen végzett tanár volt, csöpögött belőle az öntudat, ahogy magunk közt hívtuk, egy Oleg Kosevoj. Szerencsére engem nem tanított, de lehet, hogy nem is tartott órákat, csupán a mozgalmi élet szervezését kapta feladatul. Ő celebrálta a hétfő reggeleken az udvaron megtartott zászlófelvonásokat, ő adta ki a heti parancsot. Ilyeneket: „Rohamozzátok meg a tudás várát!” Meg: „Egy percre se felejtsetek, mit mondott Lenin elvtárs! Tanulni, tanulni, tanulni!” Az ő vezényletével énekeltünk el valamilyen mozgalmi dalt, miközben a valamilyen csapatzászlót, vöröset persze, lassan felhúzták a rúdra. Ezen kívül időnként a bejárati kapuban találkozhattunk vele, ahol reggelente ellenőrizte, viseljük-e a vörös – először csak kék – nyakkendőt. Akin nem volt, táskáját túszul tartva, futásban hazazavarta, akin nagyon gyűrött volt, netán koszos, azt keményen lekapta a tíz körméről: „Így becsülöd meg a hősök kiontott vérért!?”

Általában hetente egyszer, tanítás után volt rajgyűlés. Kötelező, nyögvenyelős elfoglaltság: addigra már megéheztünk, mentünk volna haza ebédelni – iskolai étkeztetésről vagy legalább valamilyen büféről nem is álmodhattunk. Ilyenkor megjelent két-három nagyfiú, úgy mondták, ők patronálnak minket, gimnazisták, esetleg ipari tanulók, fene tudja, honnan toborozták őket, de érezhetően felkészítést kaptak az éppen aktuális téma előadására, mert a pártpropagandisták mindig találtak valami fontos, életbevágó témát, amiről nekünk, tizenéveseknek feltétlenül tudnunk kellett. Az óra jó részében, okoskodva meg nagyképűsködve persze, előadták mondókáikat, aztán a sulykolás módszere szerint visszakérdeztek, beszélgetést kezdeményeztek – de ez már, mivel csak vihogós kamaszok voltak ők is, meg ők is éhesek voltak, és mentek volna haza, afféle iskolai baromkodásokba fulladtak.

- De miért mondta ezt?! Mivel kapcsolatban?

- Hogy nagyon kell szeretnünk Rákosi elvtársat, mert ő Sztálin elvtárs legjobb magyar tanítványa, és ő az egyetlen, aki el tudja intézni a Sztálin elvtárral, hogy...

Valami gyermekes megfélemleni vágyással szerettem volna szeretni Rákosi elvtársat. Egyszerűbb lett volna minden – de nem ment. Május elsejék alkalmá-

val az Oktogonon – akkor persze November 7-e téren – szép körbe felállították a testvéri szocialista országok vezetőinek emeletmagas arcképét, a mongoltól az albánig, ezeket végignézegetve úgy találtam, mindegyik amolyan emberforma lény – kivéve a mi Rákosi elvtársunkat. Golyókopasz feje, közelülő malacszelei, orrának metszése, tokába nőtt álla – nyilván a festők még szépítettek is rajta – mintha valami karikatúra volna. Ellenszenvenet növelte a rádióból hallott beszédtöredékeinek idegen akcentusa, a mozgalmi zsargon sűrűn használt, számomra érthetetlen szavai, ellentmondást nem tűrőnek hangzó határozottsága. Az Oktogonon kiállított gigantikus arcképkiallítást nézegetve úgy képzeltem, hogy az összes testvéri szocialista ország fővárosában, Ulan-Bátortól Tiranáig, létezik hasonló tér, és ott, a mi Rákosi elvtársunk képe előtt az ottani pionyírok megbökdösik egymást, és összevihognak: „Nézd, miféle nacsalnyikjuk van a magyaroknak!”

A legnagyobb kép természetesen Sztálinról készült. Ezt nem is lehetett állványra feszíteni – a tér egyik patinás, négyemeletes házának homlokzatát borította be. Valóban Hatalmas Atyaként lebegett egyemeletes alvezérei és hangyányi alattvalói felett. Elképzelni se tudtam, hogyan lehet egy ekkora képet festeni!

Még ennél is nagyobb portré megcsodálásához csaknem hatvan évet kellett várnom. Ki kellett böjtölnöm, míg a tekintélyuralmú, osztályharcos parancsrendszer tehetetlenségének súlya alatt összeomlik, demokratikus berendezkedésre térünk át, megteremtjük a jogállamot, vallásos tisztelettel övezzük az emberi jogokat, hogy majd akkor ennyi nagyszerű, történelmi súlyú vívmány birtokában megláthassam, mikor is egy karrierjét még a pártállami időkből eredeztető, privatizátorbajnok milliárdos, viszketeg, komikus jellegű egyén, egy zuglói tizenegynéhány emeletes panelra rakatja ki arcképét. Ekkor a Nagy Sztálin bizonyára káromkodott egy cifrát – bizonyára ékes grúz anyanyelvén –, és fordult egyet a sírjában.

– ...az egyetlen, aki el tudja intézni Sztálin elvtárral, hogy minket, magyarokat ne rakjanak vagonokba, és ne vigyenek Szibériába.

Apám hirtelen támadt dühét apró bólogatásokkal szelídítette, gúnyosan nevetgélt csak úgy magában. Nyilván ő is hallotta ezt vagy hasonló, nagyon is felismerhető kútfőkből származó sutyorgásokat. Már csak azt akarta tudni, miket mondanak nekünk az iskolában.

– És miért vinnének minket Szibériába?

– Mert egy fasiszta nép vagyunk.

– Már miért lennénk mi egy fasiszta nép...?

– Mert megtámadtuk a Nagy Szovjetuniót, a dolgozó népek hazáját. Szörnyű pusztítást és barbár cselekedeteket hajtottunk végre. És mert mi voltunk Hitler utolsó csatlósa.

Újabb gúnyos nevetgélés, majd visszatért a beválnak hitt módszeréhez:

– Ez is csak ócska, bolsevista duma...! Megfélemlítés... nehogy ki merjük nyitni a pofánkat. De te egy cseppet se félj... hadd pofázzanak... A kis tökfej őrsvezető azt se tudja, miket beszél, csak felmondja a szarszájúak betanított

dumáját... Egy egész népet nem lehet vagonokba rakva ezer kilométerekre elszállítani! Egyik füleden be, a másikon ki! – Hirtelen egy vicces dologgal söpörte el az egészet: – Ha meg elvisznek Szibériába, az érdekes lesz, mert találkozhatunk a szibériai tigrisekkel! Tudod, milyenek a szibériai tigrisek? – Ujjaiból karmokat formált, belemélyesztette a vállamba, és szörnyű morgások közepett letepert a parketra. Nevettünk.

Belementem a játékba, bár jól tudtam, Szibéria nem az a kimondottan vidám hely. Ahol hancúrozni lehet a nem is olyan hideg hóban a macskaszélid tigrisekkel. Két nagybátyám is három-négy évet húzott le hadifogságban, s ha nem is épp Szibéria közepén, de... Különösen Jóska bátyám, ha együtt ebédeltünk vagy vacsoráztunk, néhány pohárka bor után belekezdett – ahogy mindig mondta – a „Szojjet Paradicsomban” szerzett élményei előadásába. Apám néhány évvel fiatalabb öccse magasabb volt nála, erősebb testalkatú, vérmesebb indulatokkal. Jó mesélő volt: ügyelt történetei egyenes vonalára, nem csapongott össze-vissza, előre-hátra, nem sajnáltatta vagy fényezte magát, nem is okoskodott, néhány felelevenített párbeszéddel jellemeket vázolt fel, előkészítette, majd kellő helyen és időben elcsattintotta a csattanókat. Még hogy „meghalt a story”! Azok számára, akik nemhogy három évet nem húztak le egy Szibéria széli bányában, de egy rövid, átmeneti időre még culágerék se voltak egy építkezésen: azoknak persze, hogy meg. Vagy inkább: meg se születhetett. Előfordult, hogy Jóska bátyám a hevület és a borocska sodrásában olyan eseményekre kerített sort, melyekről anyám úgy gondolta, nem szükségesek egy gyereknek hallani, átküldött hát a kisházába játszani. De a csukott ajtó mögött hallottam mindent, főként, hogy füleltem.

Apám nyugtatása ellenére, hogy nem lehet egy egész népet vagonokba rakva a világ másik végébe szállítani: nem voltam biztos benne. Láttam képeket, már nem emlékszem, állókat-e, vagy mozgót valamelyik filmhíradóban, amint vagonokba terelik a zsidókat. Egyenruhás katonák, kis motyót szorongató aszszonyokat és gyerekeket. Rettenet lehelő képek voltak ezek. Különösen, hogy tudtam, mi történt velük *aztán*. A házukban lakó, akkor a szememben nagyon öreg Wolf bácsival – talán könyvek kölcsönkérése kapcsán – összebarátkoztam, s miután észrevettem a jobb csuklójára tetovált számokat, elmondta történetüket. És más, kapcsolódó történeteket. Nem olyan lendületesen, mint Jóska bátyám a magáéit, inkább csak motyogva, elhallgatásokba fulladva.

És tudtam, hogy Magyarországról kitelepítik a svábokat – néha a családban is esett róla szó, talán vidéki ismerősök miatt. Erről nem láttam képeket, de úgy gondoltam, itt is kis batyukat szorongató embereket terelnek egyenruhás katonák marhavagonokba. És azt is tudtam, hogy minden vagyonukból kis batyunyit megtarthatva, magyarokat telepítenek ki Csehszlovákiából: anyám távoli rokonságából is valakiket, néhányszor ételt vitt nekik valamelyik teherpályaudvarra. És hosszú, marhavagonokból álló szerelvényekben vitték a hadifoglyokat Szibéria felé – hosszú, hetekig tartó úton, mellékvágányokon napokig rostokoló szerelvényekben, melyekről időnként leadogatták a halottakat.

Tízéves koromra kikerekedett bennem egy kép arról a világról, melybe beleszülettem. Nagyjából valós kép – tehát nemcsak magányos, de szorongásos kisgyerek is voltam.

Különben is: ez az az életkor, amikor talán minden kis ország gyermeke kötelezően átesik egy traumán. Amikor először megmutatják neki az egy medicinlabdánál alig nagyobb glóbuszon a sárga, narancs, rózsaszín és kék rajzolatok között azt a picike foltocskát, ami az ő országa. Amelyre, ha lerágott körmű ujjbegyével rábök, el is tűnik. Amelyre a legkisebb betűkkel írva is, rá se fér az ország neve. „Látod, itt, ez a te hazád.” Ilyenkor minden kis ország kisfiúját szorongás fogja el: addigra már a saját bőrén kitanulja, hogy a kisebbeknek, a gyengébbeknek bizony kuss, a nagyok kényük-kedvük szerint parancsolnak nekik, és ha olyan kedvük van, elvesznek tőlük bármit, amit megkívánnak. Megfogalmazni nem tudja, de zsigereiben megérzi: ez a picike haza sok mindentől nem tudja majd megvédeni, talán még azt is, hogy életét majd valamiféle elrendeltetett másodosztályúságban kell leélnie. Irigyen nézi a nagyobb, legalább tenyérynyi foltokat, legalább egy ekkora hazát kívánna magának, mint ahogy néha szeretné, ha az apja volna a világ legerősebb embere. Ebben az életkorban még nem tudja, nem is tudhatja, hogy a kicsike hazák is lehetnek édesek és szerethetők, míg a nagyok, akár a legnagyobbak éppen, gonoszul és zsarnokian képesek bánni fiaikkal.

És ezt a traumát még erősíti, amikor földrajzórakon legördül a nagytérkép. Az óráközi szünetben a hetes kihozza a szertárból, a tanár majd egy szögre akasztva lehengeríti, és megjelenik Eurázsia. Felettébb ravasz egy térkép: mint ha az Urál déli csücske felett fényképezte volna egy műhold. A Föld gömbölyűségét érzékeltetve keleti és nyugati irányba torzul, a szélek fodrocskák csupán, a Himalája alatt déli rész már nem fér fel rá: Eurázsia maga a Szovjetunió. És ez a gigantikus ország vörösre van festve, olyan vörösre, hogy beleordít az osztályterembe. „A Szovjetunió a világ egyhatoda”: ezt naponta halljuk, nem csak az iskolában – barát és ellenség merengjen csak el ezen. Nekünk, gyerekeknek, a szocialista embertípus új nemzedékének, a kommunizmus igazságos társadalma leendő építőinek erőt kellett volna merítenünk belőle, főként, hogy a tanár közölte: a Szovjetunió a barátunk, még ennél is több, a testvérünk – de valahogy annyira nagy volt, és annyira vörös, hogy még testvérnek is félelmetes. Nyugat felé, a többi szocialista országgal együtt – bugyirózsaszínűre festve, mert még nem érdemeltük ki a vöröset – cafrangszerűen ugyan, de rajta voltunk mi is, szegény kis Magyarország: a torzulás miatt csak a Duna és a Tisza folyásának vonaláról felismerhetően –, s ha nem lettünk volna ott, talán fel se tűnik.

Azt hiszem, tízévesen egy másik hazát szerettem volna magamnak.

S akkor jelentek meg életemben Eger csillagai.

Őelőttük is találkoztam rendíthetetlen hősökkel az indiános könyvekben, de még inkább a könyvtáros nő ajánlotta szovjet irodalmi gyöngyszemekben, de azok valahogy mások voltak. Idegen neveket viseltek, idegen, olykor kitalált díszletnek ható helyeken hősködtek, furcsa volt beszédük is, amolyan könyvekben megírt beszéd. Bár tetteiket méltányoltam, izgultam értük, egy időre szívembe

zártam őket, céljaik, melyeket legtöbbször csak életük árán érthettek el, nem igazán hevítettek. Valahogy az ő dolguk maradt. Bizonyára taszított az a pátosz és fanatizmus mely körülengte őket, és nem tudtam elfogadni azt a természet-ellenes közönyt, mellyel az életüket kezelték.

Eger diadalában nem pusztán a győzelem, a százszoros túlerő elleni, hihetetlen győzelem hevített, hanem az emberek – ahogy a Magyarok Istenétől kapott sugallat szerint, a testben oly törekeny Gárdonyi Géza megjelenítette őket. Úgy léptek elé, mint életkém kezdetétől ismerősök. A beszédjükben és gondolataikban egyenes, lényegükben egyszerű, de lelkükben természet adta nemességgel élő férfiak és nők, akik mindenfajta nyakatekert okoskodások, hősi gesztusok mutogatása nélkül álltak ki a falakra. Akik ösztönösen tudták, hogy életük nem kizárólagosan az övék, nem véletlenszerűen, semmirevalóságokra kapták, de elszámolnivalójuk lesz vele Teremtőjükkel. Akiknek meg se villant az agyában, hogy megtagadják Istent, leboruljanak az idegenek Allahja előtt, hogy megkímélik életüket – a továbbiakban már csak szolgai nyomorúságban és lényegében hitetlenségben tengetett életüket. Szabadok voltak, tehát kötelességüknek tudták megvédeni a várat, a még maradék Hazát. Nem rettent meg a szívük még a világ akkori leghatalmasabb urától, a török szultántól, a Fényes-séges Padisahtól sem, kinek pedig akkor is egész Európa rettegte szablyáját.

Nem ismertem senki életét, aki csak egy kicsit is hasonlított volna Dobóhoz, Mekkseyhez, Bornemissza Gergelyhez vagy akármely közvitéhez. Akiket ismertem, inkább szótlankok voltak, hümmögők, legyintők, szemükben riadt pillantások suhantak, még tréfáik is a valóság úzésére valók – a beszédek pedig, mint például az úttörővezető, egy-két más tanár vagy a rádióból hallott, vagy a filmhíradóban látott alakok bántó harsányságukkal inkább tüntek valami értelmetlen szövegeket daráló elmebetegnek, mint nagy tettekre képes férfiaknak. Szerettem volna a regény világában, az ugyan vészterhes, de egyenes derékkel élhető időkben élni, éppen Egerben, a vitézek között, szalonnázni és bikavért inni velük, esténként a tábornúznél hallgatni történeteiket, ugratni egymást, látni Dobót a hosszú sastollas sisakjában, az oldalukon harcolni, s akár meg is halni – oly szíváfájdítóan szerettem volna, hogy az már honvágy volt.

Miután vagy százszor eljátszottam Eger ostromát, változtattam a dolgon: ellentámadásba mentem át. Tehettem: a barna zacskóból való óvatos lopkodásokkal, a lassan, de mégiscsak gyüldögélő lukas kétfilléresekkel nemcsak létszámban növeltem seregemet, de forradalmian új technikát is bevezettem: üres gyufásdobozok hadba állításával harci szekereket alkalmaztam, tűzértségemet parafa dugó kerekre szerelve önjáróvá tettem, faltörő zarbuzánjaimat gyors-tüzelővé. Indulás előtt felfogadtam azt az embert, aki már egyszer végigjárta a hosszú utat Nándorfehérvártól Konstantinápolyig, bilincsbe verve a rabszolgapiacig, ismerte hát, s bilincskébe voltak karcolva állomásai.

„Hizarlik” – mondta a volt rab, s a helység eltöröltetett a föld színéről. Aztán „Baratina”, „Nis”, „Kuri-Kemze”, „Dragomán – az már Bolgárország”. Nem sokat tudtam a bolgárokról – szocialista, testvéri ország meg Dimitrov elvtárs –, de valamiért rokonszenvet éreztem irántuk, talán a Klauzál téri csarnok előtti téren

időnként egy mulatságos öszvér vontatta szekérből zöldséget áruló nagydarab bolgárkertész bácsi miatt. Kardcsapás nélkül, gyors menetben vonultam át Bolgárországon, útba ejtve Zsófiát: elvégre őket is megszállta a török, miért szenvedjenek még miattam is. Még féltucatnyi furcsa nevű város – mind eltörölve a föld színéről, majd: „Coril – onnan kezdve möglátjuk a tengert”. Valós esélyem nem sok volt rá, de elhatároztam, bármi áron is, de életem során meg akarom látni a tengert.

Hogy megpillanthassam Konstantinápoly városát, fel kellett lapoznom a könyvben a róla szóló részt. *Konstantinápoly előtt az Aranyszaru, öble a tengernek, olyasforma széles víz, mint a Duna, kürt alakjában nyúlik el a város közepéig. A lenyugvó nap fényében aranyoszlopként nyúltak a magasba a minárek tornyai, s templomok aranyozott kupolái meg éppenséggel ragyogtak. A tengerben mindez visszatükröződött.*

A közelgő este miatt gyorsan el kellett foglalnunk harcálláspontjainkat. A törökök szultánja, a Fényességes Padisah, küldöttséget menesztett táboromba a főmufti vezetésével – a tarkababok közt találtam egy odakeveredett feketét: rögtön tudtam, hogy ő az. A tiszteletre méltó, ősz szakállú aggastyán kérve kért, szinte könyörgött Allah, de még a keresztények Istene nevében is: kíméljem meg a várost. Lelkem mélyén hajlottam rá, hisz annyira szép, szinte tündéri látomás volt, de nem adtam határozott választ. Jól tettem: míg a küldöttség bárkája lassan haladt vissza az ázsiai part felé, elérkeztem a könyvben ahhoz a részhez, mely szerint *olyan város ez, mint a mesebeli kastély: kívül pompás, de belül szörnyetegek és elátkozottak lakják.* Valóban: mennyi elrabolt vagyon, mennyi kiszarolt hadisarc árán épült, mennyi elhurcolt rab vérével-verejtékével, mennyi csellel, szőszegéssel, árulattal elfogott derék magyar raboskodott a kecses, égre törő Jedikula pincebörtöneiben! Ha a történelem esélyt kínál, hogy visszafizessek Mohácsért, Budáért, a jó harmad országért, hiba volna széplelkűsködni. Úgy fertály órányi időt hagytam a kikötött bárka utasainak, hogy fedezékbe húzódhassanak, aztán összehúztam a szemöldökömet, és kiadtam a tűzparancsot. Addigra tűzérségemet olyannyira korszerűsítettem, hogy hasonlatossá vált a szovjet háborús filmekben látott, Sztálin-orgonának nevezett sorozatrakétákat kilövő eszközökhöz. Különben is, vagy egy évtizedig minden szovjet film háborús volt. Talán több műalkotásban is láttam: Sztálin Generalisszimusz a Kremlben levő dolgozószobájában mélyen elgondolkodik, majd összevonja szemöldökét, snitt, valami erdőszélen álló teherautók platójára szerelt állásokról, fényes tűzcsóvát húzva elindulnak a rakéták, snitt, újabbak és újabbak, snitt, százával, snitt, snitt, és hatalmas tűzerejűkkel a dicsőséges Vörös Hadsereg porrá lövi a gonosz fasiszták megerősített állásait – valahogy így... így estek meg a dolgok Konstantinápoly falai alatt is. A közben elsötétült égből fényes tűzcsóvaként zúdultak lövedékeim a városra, fényük visszatükröződött a tengerben, s reggelre csak füstölgő üszkők maradtak. A hófehér márványköveket feketére festette a korom, a kupolák és a félholdak aranya elolvadt. Még napokig gomolygott a füst és a por a romok felett, és végleg lehanyatlottak a lófarkas török zászlók.

Konstantinápoly elfoglalása után hadjárataim be is fejeződhetnek volna, hisz megtörtént a nagy visszavágás, a történelmi revans, de tartott még a tél és az

iskolaszünet. Hogy milyen városok és országok következnek ezután, az „Egri csillagok”-ból nem tudtam kiolvasni, de nem is izgatott – irány a nagyvilág! És meghódítottam a Kisszőnyeg-félszigettől a Székláb erdőséig a létező világ minden darabkáját.

Az első és a második osztályt a Kertész utcai iskolában végeztem, harmadikban át kellett mennem a Kazinczy utcaiba. Ez a zsinagóga melletti iskola addig az Izraelita Hitközség tulajdonában volt, az akkor végrehajtott államosítás után nagy ravaszul átrajzolták az iskolákhoz tartozó, kötelező körzethatárokat, nyilván, hogy szétválják a kialakult közösségeket – de hát így is a zsidó fiúk maradtak többségben, mi, betelepített gojok lettünk a kisebbség. Különbösebb megrázkódtatást ez nem okozott. Király utcai házunk gyermekségem idején töltötte be századik évét, építéskor ez a terület a régi városfalakon túli külvárosnak számított, a XIX. század városiasodási időszakában keletkezett – itt alakult ki a zsidónegyed. Itt épültek nemcsak templomok, iskolák, hanem kóser hentesboltok, maceszt is készítő sütődék, zseniális sóletet főző kisvendéglők – a háború után már mindennek csak a maradéka. Házunkat is vegyesen laktuk, évszázados módon természetes volt az együttélés. A „goj” elnevezés nem volt sértő vagy kirekesztő, hovatarozást jelölt csupán, ahogy a „zsidó” is csak ennyit. E szó kimondásakor nem rezdült meg a hangunk – ahogy azt az antiszemita esetében szinte mindig észlelhetjük. Egy picike, az ellenségesség vagy a kisebbségi érzés elkenésére szolgáló zökkenést. Ám tulajdonképpen nem is igen firtatta senki, ki hová tartozik. Minek? Valahogy minden magától értetődött. Még túl közel volt a háború vége, minden család csendesen, magába fordulva siratta veszteségeit – minden harmadik-negyedik gyereknek nem volt apja! Mi értelme lett volna kitárgyalni, kit hol nyelt el a Pokol? Auschwitzban vagy a Don-kanyarban? Vetélkedni, hogy melyik volt a pokolibb Pokol? És az akkori – népi demokratikusnak nevezett rendszer – a maga hittételeinek szajkózásán túl más véleményeket, egyéni élethelyzetekből fakadó, a nagy ideológiai meséktől eltérő megállapításokat nem tűrte. Nem engedte, talán nem is engedhette meg, hogy a lelkek kinyíljanak. Sőt: majd minden család magába fordulva rettegett a következő megpróbáltatástól – folytak az államosítások: a környékbeli kiskereskedők, kárposok, libások, rádiószerelők, rőfösök, suszterok, mosodások, kalaposok, mindenféle kétkezi kisegyszisztencia, de a tisztviselők, tanárok és orvosok sem tudhatták, akár zsidó, akár goj, hogy mit hoz a holnap. És hozhatott még mindenki számára bármikor bekövetkezhető, mondvacsinált, politikai okokból való meghurcoltatást. Mit számítottak hát apró, mentalitásbeli különbségek? És azokban az időkben még nem mondott senki olyasmit, hogy gyerekként, és majd egy életen át, felelősséggel tartozom a náci időkben történt borzalmakért. Förtelmes bűnökért, melyek elkövetői belőlem is félelmet váltottak ki, s akiktől fényévnnyire távolabb álltam, mint az áldozatok velem egy levegőt szívó maradékaitól. Ebben a közegben otthonosan éreztem magam, senki nem emelte az ujját vádlón rám, ami már akkor némi hátrább lépést, ösztönös önvédelemből eredő távolságtartást eredményezett volna.

Az osztályban a másság törésvonala az erősen vallásos gyerekek és a többiek között húzódott. Öten-hatan állandóan sabeszdeklit viseltek, ketten még pajeszt is, és mi, a többiek, zsidók és nem zsidók, együtt röhögtünk rajtuk, amikor tornaórán fél kézzel a búbjukhoz nyomva a kissapkát rohangáltak az udvaron. És valóban, kicsit másabbak is voltak. Nem mondom, hogy komolyabban, esetleg jobb tanulók, nem is alkottak külön kasztot maguk körül, mégis, valahogy mások. A kissapka viseletét könnyű volt megszokni, mintha, mondjuk, szemüvegesek lettek volna, de a pajesz furcsa maradt: szegény kettőjüknek el kellett viselni a nem igazán gonosz, de állandó ugratásokat.

Akkoriban a szombati nap még teljes, nyolcórás munkanapnak számított – az öntudatos munkásosztály szombaton is „dolgozva harcolt a békéért”. De hát a vallásos zsidó családok számára ez volt az ünnepnap. Szombatonként ezek a fiúk nem jöttek az iskolába, a szomszédos zsinagóga előtt találkozhattunk velük, amint ünnepélyesen öltözött szüleikkel, a nők kendővel, a férfiak fekete kalappal a fejükön, igyekeztek az istentiszteletre. Nem tudom, hogyan számolták el nekik ezeket a hiányzó napokat, ahogy szüleiknek is, hogy nem mentek dolgozni, érte-e őket valamilyen retorzió, mert a „közveszélyes munkakerülést” szigorúan büntették, vagy az egyházuknak sikerült-e valamilyen egyezsége jutni a „népi hatalommal”, nem tudom.

Aztán valamikor ezek a fiúk lassanként fogyatkozni kezdtek, felső tagozatos koromból már nem emlékszem rájuk: kivándoroltak Izraelbe.

Ezek a szombat reggeli, ünnepélyes és talán az épület kisugárzásából eredően is szakrális hangulatú kivonulások nagyon tetszettek nekem. Egy nagyobb közösség szoros összetartását jelentették, és vágytam valami hasonlóra. Valami olyan közegre, ahol sokan ismernek, ahol néha megjegyzik, hogy nagyot nőtem a nyáron. Néhányan együtt jártak iskolába a szüleimmel, az idősebbek emlékeznek a nagyapámra is. És kiéreztem belőle a minden tettünket és gondolatunkat irányítani szándékozó hatalom elleni dacot is: nekik szombatot rendelte az Úr ünnepnek, és az Úr szava erősebb minden földi parancsnál. Istenük létének bizonyosságát meg se érintette semmiféle tudományoskodó magyarázat, szitkozódás vagy gúny.

Szüleim nem voltak vallástalanok, vagy pláne ateisták, de nem voltak templomba járók. Igaz, máshová se, fél kezemen meg tudnám számolni, hány esetben vonultunk ki ünnepélyesen kicsípve magunkat bárhová is. Apám testvérein kívül nemigen tartottunk kapcsolatot másokkal. Isten létének megkérdőjelezése fel se merülhetett a családban: természetesen annak rendje és módja szerint megkereszteltek, ugyanígy megtartottuk az ünnepeket, a karácsonyt Krisztus születéseként, a húsvétot mint a feltámadás ünnepét. Ezen alkalmakkor a terített asztal mellett apám még rövidke asztali áldást is mondott, nem betanult sablonszöveget, hanem a maga feje szerint valót: hálát adott a Jóistennek, hogy megtartott bennünket egészségben, szeretetben, de hogy asztalunk terítve lehet, saját szorgalmunknak és kitartásunknak köszönhattük. Születésnapokkor az Isten áldását kértük az ünnepeltre, és péntekenként nem ettünk húst – ami persze nem volt valami nagy, lemondó hitvallás azokban az időkben –, de ké-

sőbb se, úgy a hatvanas évek közepétől se, amikor már megtehettük volna. Nagyjából ennyi: Istennel tartottuk a kapcsolatot, az egyházunkkal nem. Apai ágon őseim a XIX. század elejétől megmaradt hiteles dokumentumok, keresztlevelek, házassági anyakönyvi kivonatok tanulsága szerint, a maguk kenyerén megálló iparos polgárok voltak, apáról fiúra szálló tudású kovácmesterek, függetlenek és nyilván nyakasak, valószínűleg nem igazán tartottak igényt az Istennel tartott kapcsolatukban közvetítőkre. Apám asztali áldásaiban több volt az önérzetesség, mint a megalázkodás – már ő is így hallotta az apjától? Ezt a lelkivilágot örököltem, titkos génkapcsolatokon át, hogy tizenévesen a magam feje szerint mertem Istenre gondolni? Mégis: ha netán rákérdeztek, miféle népesség lennék, némi öntudattal válaszoltam, hogy római katolikus. Bár valójában fogalmam se volt a katolicizmus lényegéről. Igaz, más vallásról sem. Az izlámról tudtam, épp az „Egri csillagok”-ból, hogy az egészen más, de az izraelita vallásról úgy tudtam, bár máskor tartják és más elnevezésűek az ünnepeik, valami ősbibb, de alapjában hasonlatos lelkületű a mi kereszténységünkkel.

Tulajdonképpen szüleimnek nem is nagyon maradt idejük templomba járni. A hatnapos robot után vasárnaponként, télidőben a hatnapos fagyoskodás után, lustálkodtak kicsit – apám hosszasan fente egy fényes szíjon a borotvakését, az ebéd is csak két óra tájra készült el.

De amint kitavaszkodott, mentünk, ahogy mondták: a zöldbe. Hóvirágtól a tüdőfű nyílásáig csak a Budai hegyekbe, Húvösvölgybe, Zugligetre, de amint berobbant a nyár, a vadabb Börzsönybe, kánikula idején a Dunakanyarba, a víz mellé. Felfoghatjuk ezt úgy is, mint sajátos templomba járást. Azt hiszem, ez a természetimádat tartotta bennük a lelket. Főleg apámban. Hogy kiebrudalták kemény munkával szerzett vagyontárából, nehezen emészthető fordulat lehetett, de elvesztette az önállóságát is. Ott állt, még mindig fiatal, törekvő, tette kész, a maga szintjén addig sikeres emberként, és többé nem tehetett, nem gondolhatott ki semmit élete formálására. Ott bolyongott, több tíz millió társával együtt a Nagy Vörös Birodalom tudományosan alapozott tervgazdálkodásának színtelen sivatagában. Ahol csak szorgos és alázatos bürokrátákra volt szükség, de nem tartottak igényt, esetleg büntették is az ember lényegét adó kezdeményező erőt, a fanatikus, egyéni akaratot, a káprázatos ötleteket – alighanem ebbe roskadt bele a Birodalom. Lehetett volna alkoholista is, sok tíz millió, életét a Békétáborban csak ellődörgő társával együtt, ezzel a szörnyeteg önpusztítással valami szabadságérzetet gerjesztve magában.

Az iskolában Nagy Vezéreink mantraszerű dicsőítése, valamint majd a kommunizmusban bekövetkező, ragyogó jövőnk sulykolása mellett szinte naponta felbukkant valamiféle ateista propaganda. Valamiféle: az úttörővezető gúnyolódó megjegyzéseitől a tananyagban leírtakig. „A vallás a népek ópiuma” – hallottuk vagy százszor, a hozzá kapcsolódó ilyen-olyan szintű kommentárokkal együtt. Gondolom, így ment ez minden iskolában, kiváltképp a nemrégiben még egyháziakban – és a Kazinczy utcai az volt. Néhány osztálytársam is belement ebbe a játékba: „ha lenne Isten”, mondták, „nem engedett volna meg ennyi szörnyűséget”: gondolom, otthonról hozták ezt a véleményt, nem a saját,

tízéves kútfejükből eredt. De azért ők nem voltak harciasan mocskos szájuak. Mindez nem zavart különösképpen, ettől még minden maradt az eredeti helyén, belefért ez is az „ócska, bolsevista dumákba”.

Egy alkalommal az egyik patronáló nagyfiú eljátszotta a következőket, bizonyára látta valakitől, és megtetszhetett neki: élénk tartotta a karóráját, melyen másodpercmutató is volt, és azt mondta: „Nézzétek... ha létezik Isten, és ráadásul mindenható, ahogy a csuhások mondják, nem kunszt neki engem agyoncsapni... igaz? Na: egy percet adok Istennek, hogy engem agyonvágjon.” Élénk tartotta az óráját. „Óra indul!”, rikkantotta, amint a mutató elérte a tizenkettest. Belénk szorult a levegő. Isten elleni ilyen kihívást addig még nem éltünk meg, de még a hitetlenek fejében sem fordult meg ilyesmi. A legszívesebben elszaladtunk volna onnan. Minden másodperc pattanásába beleremegetem. Amikor a mutató ismét a tizenketteshez ért, az őrsvetető állati hangon felhördült, a szívéhez kapott, és lerogyott a padra. Vonaglott, és lezuhant a padlóra, szeme fennakadt, és habzani kezdett a szája. Lesápadtunk, lelkünkben fel is sikoltottunk, sírás előtti vonyító nyikkanások hallatszottak. Szerencsére nem tartott soká a színjáték: a nagyfiú hamar le akarta aratni a sikert – röhögni kezdett, hempergözve röhögött, egyre hangosabban, majd amikor felállt, zakója ujjába törölte nyálas száját, és gúnyosan az arcunkba röhögte: „Hülye kis zsidók, hát azt hittétek, tényleg van Isten?!”

Nem mondtuk, hogy gyenge felerészben nem is vagyunk zsidók.

Ezt az esetet nem meséltem el otthon, úgyis tudtam, mit szólnának hozzá: „Ne törődj vele!” De mégiscsak feldúlt, és bizonytalanná tett. Inkább éreztem, mint tudtam, hogy Istenhez nem érnek fel ilyen piti és alantas dolgok, de úgy véltem, ha ritkán is, de időnként választ kéne adnia. Teremtett világa eseményeinek megítélésében miért ilyen hallgatag? Hiányoltam a lángpallost. Attól fogva a zsinagóga előtt gyülekezőktől nemcsak a közösségüket, de szilárd hitüket is irigyelhettem.

Bizonyára ez késztetett arra, hogy belépjek a házunkkal derékszögben szembenálló Terézvárosi templomba. Amit addig sose tettem. Addig csak egy épület volt a sok közül. Nézegettem az oltárokat, a freskókat, de Jézuson és a Szűzanyán kívül más megjelentettekről nem tudtam, kik lehettek. Öregasszonyoktól lestem el, belépéskor hogyan illik a szenteltvízbe mártott ujjakkal keresztet vetni. Lelkinek mondható élményt a Golgota-sorozat képei jelentettek, a keresztthalál ránk, emberekre vetülő tragikuma – nagyon kicsiny és bizonytalanságban élő emberként is – megérintett. Előkerestem a könyvek háta mögött porosodó Bibliánkat, olvasni próbáltam, de hamar belefáradtam. A templomban tett időnkénti látogatásaim során egyszer találtam a belső kapura függesztett kiírást, mely szerint hittan-tanfolyam indul gyerekek számára. Ezt már meg kellett beszélnem anyámmal, de mivel nem volt kifogása ellene – „ha érdekel, menj”, mondta –, jelentkeztem.

Hatan, nyolcan lehattunk össze-vissza, fiúk és lányok vegyesen, egészen kicsik és nálam is nagyobbak. Hátul, a sötét és kopár, talán még az iskolai tanteremnél is hidegebb sekrestyében gyülekeztünk. Egy idő, motyogós Atya

tartotta a hittanórákat, a nevét már elfelejtettem. Bemagoltatta velünk a Mi-
atyánkot, az Üdvözlégyet, a Tízparancsolatot, és akármennyire tudtuk is már
ezeket, azért minden foglalkozás elején elszolozsmáztuk. Szövegmondásunk
közben nyitott tenyereivel felfelé irányuló apró mozgásokat végezve nemcsak
a ritmust adta meg, de felemelt minket is. Mesélt Krisztus élettörténetéről, va-
lóban: mesélt, öt-hat éves korú gyermekeknek szóló szinten – de én már ismer-
tem ezeket a történeteket, nemcsak a Golgota képeiről, de az össze-vissza olva-
sott könyvek részleteiből, otthonról is sok mindent azért, mint mesét azonban
szívesen hallgattam. Új szavakat tanultam – a pártzsargon rettenetes szavai
után fennköltnek hatókat. Itt más volt a hangulat, mint az iskolai órákon. Ide
csak az jött, a majdnem öskeresztényi bujkálásba, akit valamiért idehúzott a szí-
ve, nem volt szükség fegyelmezésre. Furcsa volt e helynek a csendje is. A vastag
falak védte, még az emberi beszéd alatt is jelenlevő, eredendő csend. A külvilág
állandó harsogása, zagyva zajongása után valami belső méltóságot teremtő
csend.

Motyogóssága és gyermekdedsége ellenére tiszteletet kezdtem érezni az
Atya iránt: amikor Krisztus kereszthaláláról beszélt, hangja elvékonyodott, és
kántálóvá vált, könnybe lábadt a szeme: a hideg és rideg sekrestye enyhén érez-
hető tömjénillatához nagyon is hozzáillettek ezek a könnyek. Addig a világban
– az iskolában meg főként – nem találkoztam ilyen önfeladó őszinteséggel.

Húsvétra megértem arra, hogy elsőáldozó legyek.

Abban az időben el-elmentem a vasárnap, kilencórás kismisére – a tízórás
nagy mise hosszú volt nekem, a megjelent hívők hosszan énekeltek olyan zsol-
tárokat, amelyeket nem ismertem –, aztán, hogy berobbant a tavasz, és mi meg-
indultunk a zöldbe, elmaradtam. Újabb tél beálltával se mentem: tulajdonkép-
pen csalódott voltam. Valami olyasmit vártam, hogy mint az iskolában, csak
éppen ellenkező előjellel, harcossá leszek a résztvevője. Hogy Egyhá-
zam majd eloszlal bennem minden kételyt, megerősít a vágyott, de nagyon is
megingatótt hitemben. Bizonyítékokat szolgáltat Isten létezésére, és magához
fogad.

Abban az életkoromban nem tudhattam: ha szegény, öreg Atya megpróbál-
kozik effélével, hamar találkozott volna rendtársaival valamelyik börtönben
vagy munkatáborban.

Az Atya gyakran beszélt a bűnről, az eredendő és elkövetett bűnökről – a mocs-
kos, nem csak keresztényi megítélés szerinti bűnökben tobzódó világban, utólag
meg is értem őt. Részletekbe, magyarázatokba azonban nem bocsátkozott, még
akkor sem, amikor egy nálamnál nagyobb fiú megkérdezte – talán nem is ár-
tatlan szívvel –, mit jelent az, hogy „ne paráználkodj?” – elengedte a füle mellett.
Ne gondoljuk – mondta –, hogy Isten előtt eltitkolhatunk bármilyen bűnt is,
mert Ő belelát a lelkünkbe, még ha embertársaink elől sikerül is elrejtenünk.
A gondolatainkban elkövetett bűnök is bűnök. És biztosak lehetünk benne,
hogy megkapjuk az érte járó büntetést.

Ez a bűn és büntetés központúság okozhatott egy másfajta csalódást. Amit
persze nem tudtam megfogalmazni. Még ma is nehéz, szinte gyónási titok. Az

eredendő bűnről szóló tanítást nem tudtam elfogadni, még heves ellenkezést is kiváltott belőlem. Nem akartam hinni, hogy csupán világra jöttöm okán bűnösnek kelljen éreznem magam. Elegendő volt született bűnösnek lennem mint magyar, nem fogadhattam el, hogy bűnös legyek úgy is, mint keresztény.

Ahogy tizenévesen más hazára vágytam, úgy talán más Istenre is.

Olyan Istenre, aki feltételek nélkül szeret engem, hisz tudja, jóakarátú vagyok, és tisztalelkű. Tudja, hogy vágyom az Ő hatalmát és rendelkezéseit. Aki, ha illő alázattal elébe járulok, rám mosolyog, és szeme sugarával megsimogatja a fejem. Felfoghatatlan okból ugyan, de nyilvánvalóan az Ő rendelkezése által jöttem e világra, így hát az Ő lelkének fluidumát hordozom magamban. Mindezek által megajándékoztattam a szeretet képességével, öntudattal és szabad akarat-tal. Kötelmem az, hogy e bűnökkel terhelt működő világban, emberi mivoltomból fakadó gyarlóságaimat legyőzve, megőrizsem a Tőle kapott lelkem tisztaságát. Hogy testem hullása után, mocskos foltok nélkül térhessen vissza az Ő birodalmába.

Második, de inkább harmadik hosszú téli hadjárataim során – és talán mert a sorozatos diadalmok kezdtek lehangolóan sablonossá válni –, a könyvtől ugyan már elszakadva, de még az égisze alatt, eszembe villant: Budát kellett volna megvédeni! Bizony: évek kellettek, hogy gyermeki agyamban felismerjem a történesek egymásból fakadó logikáját – a mesék füzérét összekapcsolva, magát a történelmet. Ha megmarad Buda, a török akkor sose került volna Eger alá! De hogyan is vették be Buda várát? Elő a könyvet! *Ravaszul. Pogány furfanggal. Míg a magyar urak Szulejmán vendégeként a táborában nyakalták a ciprusi borokat, a janicsárság beszállingózott a kapun, mintha csupán az épületek érdekelnék őket. Csak lézengtek, bámultak. Mikor már minden utca megtelt velük, egy kürtszóra előrántották fegyverüket, és mindenkit bekergettek a házakba. Mire a magyar urak éjjel felé előbomlottak félrecsapott süveggel, vígan, már ott lengett a budai kapun három nagy lófarkas zászló. A templomokon, tornyokon is. A kapuban pedig alabárdos török őrség turbánozik a magyar helyén.*

Dühöngtem: hogyan lehet egy ilyen nagy erősséget ilyen ostobán, egy kardcsapás nélkül elveszejteni?! Hogyan hihettek a magyar urak Szulejmánnak? Miért nem tudták, hogy az effélék sosem tartják meg a szavukat? Gyáváknak nem lehet nevezni őket, de ostobáknak igen! És az ostobaság szinte nagyobb bűn, mint a gyávaság. Mohács alatt persze sok minden elveszett, de akárhogyan is: valamennyi katonát csak össze lehetett volna még szedni, otthonukat vesztett, kódorgó vitézeket, és kiálltak volna a falakra a városi polgárok, az iparosok, a környékbeli parasztok is – ahogy Egerben! Ha veszni kell is, az ellenség vérző fejjel fizesse meg az árát!

Mivel hatalmamban állt, korrigálhattam volna a történelem e szégyenteljes foltját: lejátszhattam volna Budavár ostromát és természetesen diadalmas megvédését. De egy újabb villanás: de hiszen Buda itt van! Egert csak a könyv leírásai alapján képzelhettem el – majd csak később, már pénzt kereső férfiként láthatom a maga valójában –, de Budára egy vonaljeggyel elmehetek, és megnézhetem a várát!

Még nem jártam ott, de tudtam, a Moszkva térről lehet feljutni a Várba. Tavasz tájt, a budai hegyekbe tett kirándulások alkalmával ott kellett átszállni a városból kifelé tartó villamosokra, és olykor elhangzott, csak úgy, hogyha ellenkező irányba mennénk, fel a meredek utcán, felérnénk a Várba. Még valami nyíl formájú útmutató tábla is felrémlik. De valamiért addig még sohasem mentünk fel. És engem se izgatott különösebben, jobb szerettem a Hűvösvölgyben focizni. De akkor ez a gondolat feltűzelt. Könnyedén láthatok egy igazi várat! Egy negyvenöt filléres gyerekjeggyel elvillamosozhatok, az akkor Majakovszkijnak nevezett Király utcától az akkor Moszkvának nevezett térig, és onnan már csak egy ugrás!

Néhány napi rágódás után, mikor egyszer anyámat jókedvűnek találtam, nekiduráltam magam, és valami rajzlapvásárlási ürüggyel kértem egy forintot. Nem mondtam el a pénzkérés igazi okát, biztos voltam benne, hogy valami ilyesmit mond: „Majd egyszer együtt elmegyünk... mikor már nincs ilyen hideg”, de ez a várható „majd” örökkévalóságnak tűnt. Hogy jókedve és még pénze is volt éppen, megkaptam.

Másnap reggel aztán mégiscsak kidugtam az orrom a lakásból. Foltozott vastag zoknim alá húztam még egy vékonyabb foltozottat, bakancsomnak a jó cserépkályha mellé állítva volt ideje kiszáradni, pulóverem alá két inget vettem, a füles sapkát tettem a fejemre, amit különben utáltam. Egy négyrét hajtott, kitépelt füzetlapot és egy ceruzacsonkot vágtam zsebemre, úgy terveztem, az érdekesebb részekről vázlatokat fogok készíteni.

Kint vastag felhők takarták az eget, szomorú szürkébe takarózott a világ, de nem volt annyira hideg, mint amire számítottam. A 6-os villamoson benyomkodtam a kocsi belsejébe: az akkori villamosokon nem hogy fűtés nem volt, de záródó teleajtók sem, csak egy fel- és lecsapható rács, a peronon vágott a huzat. A villamosvezetők vastag, bélelt bundában, cipőre húzott nemezcsizmában, állva vezették a kocsikat. Hamar kifújta volna a kabátom alatti jó meleget. De amikor a Margit hídhöz értünk, mégiscsak kiléptem a peronra, látni akartam a Dunát: bent elopálosodtak az üvegek az utasok kilehelt párjától. Jégtáblák úsztak a vízen, sirálycsapatok cikáztak a híd korlátja körül.

A meredek Ostrom utcán felcsörtetve még meg is izzadtam. A várkapuval meg voltam elégedve: a magas falak védelmében hatalmas kövekből épített, vaskos és szilárd, szakértő szemem felfedezte a vigyázó lőréseket: ha elszánt védők vannak, itt élő nemigen juthat át – ilyennek kell lennie egy várkapunak. De belépve azonnal egy templom romja fogadott: a megmaradt falakból ítélve régi és díszes templom lehetett. *A törökök kidobálták a Boldogasszony templomából a harangokat. Az oltárképet leszaggatták. Szent István király állószobrát ledöntötték. Az aranyozott képekkel ékesített oltárokat kiszórták a templom elé, s kiszórták a márványból és fából faragott angyalszobrokat és misekönyveket is. A toronyról leütötték a keresztet, és egy nagy, aranyozott félholdat tűztek a helyére* – de ilyen barbár pusztítást nem végeztek! Tudtam persze: háború volt, a második világháború – belém égett, rövidke snittek formájában maradtak emlékeim róla, megszokhattam a romok látványát, a Csányi utca elején is látható volt egy telitalálatot kapott romház, az

ötvenes évek elejéig drótkerítés mögött, talán a törmelékek alatt rekedt holttestek miatt enyhén érezhető bűzt árasztva –, de ilyen pusztításra, és épp a budai Várban, nem számítottam. A jórészt földszintes, legfeljebb egyemeletes házak falán mindenütt golyó ütötte nyomok, sok magas építésű tető beomolva, kiegészve, a furcsán kicsi ablakok bedeszkázva, faragott kődíszek leomolva, esetleg vicces legények által szétlőve... talán egyetlen ház sem maradt épségben. Lehetséges, hogy szüleim tudták ezt, azért nem jöttünk fel egyszer sem.

Lenn a városban, bár hideg volt, de az utcákról eltakarították a havat, sófoltosan száraz volt a flaszter, a Várhegyen azonban megmaradt a hó, a visszafagyott jég, csak egy keskeny ösvényt nyit lapátoltak el – elég volt ennyi, alig találok közlekedővel. Egyszer csak nem mehettem tovább: bakokra állított szögesdrót zárta le a további, a királyi palotához vezető utat. „Tilos a belépés!” feliratú, szigorú táblákkal. Láttam néhány katonai őrbódét is – a palota romjai alatt talán értékek rejtőztek –, így hát nem vettem elő jegyzetek készítésére szánt papírjaimat: hátha kifigyelnek valahonnan, és letartóztatnak mint kémet. De nem is nagyon volt már kedvem továbbmenni. A Halászbástyánál kikeveredtem a várfalra, és lenézhettem a városra.

Innen nemcsak a vár alatti házak tetejére lehetett látni, de tovább is. Közben feltámadt a szél, jeges keleti, felszaggatta a lenti párát, bár a Dunától kifelé futó utcák vájatait vacak lignitek kéntől sárga füstjével keveredve továbbra is eltömitette, a pesti háztetők előbukkantak. Messzire láthattam, de akármilyen messzire is, csak tetők és tetők! A széleken magasba emelkedő gyárkémények. Talán a végtelenben, valamilyen párába vesző dombok. És alattam a Duna! Pizkosszürke, a Margitszigetnél ketté váló hosszú csík, rajta néhány kisebb hajó, a felrobbantott hidak árva pillérei – látványa meglepett, sose láttam így, de csak látvány maradt, nem éreztem kötődést hozzá.

Elcsodálkoztam: mekkora nagy város is ez a Budapest! Nagyjából csak a környékünket ismertem, a Rákóczi úttól a Nyugati pályaudvarig, még a régi Belvárost sem igazán. Még nem álltak a lakótelepek, a háztetők hullámozó harmóniáját megtörő, tömegességet árasztó durva tömbjei, de így is belém nyilallt: mennyi ember élhet itt! Halvány, átfutó reménnyel töltött el: ennyi embert talán tényleg nem lehet vagonokba rakva ezer kilométerekre elszállítani, de némi lehangolódással is: ennyi ismeretlen, idegen utcákban, városrészekben, esetleg más lelkülettel élők, akik egyáltalán nem biztos, hogy jó szívvvel lesznek hozzám. Majd meg kell küzdenem velük a napi betevő falat kenyérért – nem biztos, hogy lesz elég erőm, főként kedvem hozzá. Az Országház mögött felismertem a Bazilika szmogból kiemelkedő kupoláját, onnan próbáltam betájolni, hol lehet az én otthonos Király utcám. A Kazinczy utcai iskola, a Terézvárosi templom?

Nem tudom, meddig állhattam a várfal tetején, a jeges szélben. Hirtelen átborzongtam, és reszketni kezdtem a hidegtől. Tudtam: mennem kell, sietve, ám amint mozdultam, térdízületeim görcsösen bemerevedtek, nem hajlottak, mintha falábakon járnék. A meleg kabátzsebből előhúzott kézzel meg akartam kötni államon a füles sapka pántját, de ahogy hozzáértem, mintha túvel szúrták volna meg az arcom, annyira fagyott volt. Ujjaim is pillanatok alatt megmere-

vedtek, nem tudtam megkötni a pántot, s aztán már hiába dugtam vissza zsembembe a kezem, nem melegedett fel. A falábakon való járástól egy szinte hallható kattanással megpattant valami a derekamban, mintha belém lóttek volna, utána minden lépés fájdalomba került. Botladoztam a hóba vájt ösvényen, a kockakövek közé visszafagyott jégen, vigyáznom kellett, hogy el ne essek, mert akkor nem tudok felállni többé. És akkor megszólalt bennem Jóska bátyám, a Szovjet Paradicsomból való történeteivel: „aki leült, hogy pihen egyet, és majd folytatja az utat, sose állt fel többé! Aki elesett, és nem bírt felállni, ott fagyott meg az úton...” Hihetetlen, hogy mit bírnak ki egyes emberek! Úristen, mit kellett kiállnia apáink korosztályának! Én biztosan ott fagytam volna meg a nagy orosz sztyeppén...

A villamoson persze nem melegedtem fel. Otthon csak a bakancsot, a nagykabátot és az átvizesedett zoknikat lekapva bújtam a még vetetlen ágyba. A takaró és a takaróra húzott pokróc alatt is jó ideig rázott a hideg, csak este tájára, mikor szüleim hazatértek a munkából, melegedtem fel valamelyest. Anyám, amikor meglátott, hervadtnak talált, és hónom alá dugta a lázmérőt: némi hőemelkedésem volt. Nem szóltam róla, miféle kalandba bonyolódtam. Megnézte a torkomat, belém diktált egy Kalmopyrint és egy bögre forró hársfateát. Éjszaka, éreztem, előnt a láz. Másnap reggel a szobaasztalon találtam a reggelimet, egy egész kancsó teát meg egy tablettát: bevettem, és az egész napot átaludtam. A gyógyszerrel verejtékező, kába, kiüresedett lelkű félálomban. Csak olyankor ébredtem fel, amikor a rossz fekvés miatt hasogatni kezdett a derekam. Nem bántam volna, ha valaki van még a lakásban.

Néhány nap multán csillapult a láz, de valami rohadt gyengeség maradt utána. Nehezen vettem lélegzetet, mintha a ludvérc ült volna a mellemre. Még a második emeleti lakásunkba való lépcsómászás is kimerített. Néha köhögési rohamok törtek rám, vonyítva szívtam-fújtam a levegőt, harsogtam, mint egy vadzamárr, de a tüdőmre települt nyomás nem szakadt fel.

Aztán elmúlt a január, de nem múlt el víg életem! Február beköszöntével ugyan továbbra sem volt szén – ugyan mitől is lett volna? –, továbbra sem fűtöttek az iskolában, de azért be kellett menni: ilyenkor úgynevezett rövidített órákat tartottak. A tanárok tíz percenként váltották egymást, ennyi volt egy tanóra. Szűrőpróbaszerűen ellenőrizték, megírtuk-e a házi feladatot, kijelölték, mettől meddig biflázzuk be a tankönyvet. A rövidített órák időszakában elmaradtak a reggeli zászlófelvonások, a fegyelmezési gyakorlatok. Télikabátban ücsörögtünk az átfagyott falak között, csak a sapkát kellett levennünk. Lábbelinkről lassan olvadt a hó, nyomukban másnapra jégpocsolyák keletkeztek a gázolajjal felkent padlaton. Gyorsan peregtek az események, és úgy tíz óra táján már mehettünk is haza!

A rövidített órák időszakában történt: iskolába menet, a Dob utcában, kiborult háztartási szemétkupacban megpillantottam egy különös tárgyat. Akkoriban még lovak húzták a szemeteskocsikat, két erős muraközi, a fonott vesszőkosarakba gyűjtött szemetet a kocsis csak úgy felhajította a kupac tetejére – hullott erre is, meg arra is. Egy a kockakövek árkába megbújt babocskát. Hasonlatos

volt az én tarkababjaimhoz, de formája kiegyensúlyozottabb, mintázata sokkal finomabb, aprólékosan gazdag, szinte előkelő, és fénylett, olajosan, mint valami drágakő. Ámulva néztem a tenyeremben, sose láttam ilyet. A baboktól csak annyi különböztette meg, hogy nem a hasa közepén, hanem az egyik végében volt látható a magházhoz tapadás köldökpontja.

Jó húsz év múlva találkoztam vele újra, és akkor tudtam meg, ő a ricinusmag.

Az iskolában, nehogy elveszen, a nadrágzsebemhez tapasztott kézzel ültem, és akármilyen gyorsan peregetek is az események, úgy éreztem, csak cammog az idő. Meggyőződéssel hittem, az igazi Nagy Szulejmánt, a valóságosan is fénylő, Fényességes Padisahot találtam meg. Hazaérve azonnal kezdtem szét-rámolni seregeimet. Az addigi trónbitorlót letaszítottam az aranyszálakkal szőtt sátorban álló vattapamacs trónjáról, közkatonává minősítettem le, és helyére ültettem a próféták igazi leszármazottját. A csata, szokás szerint, hosszú volt, és kíméletlenül véres – és a törökök győzelmével végződött. Az igazi Fényességes Padisah elvárásolt, és én behódoltam neki. Különlegessége és szépsége felmutatta a bár fájdalmas, de valós igazságot, és elmosta a gyermeki képzelgést.

Már félálomban bukkant elő: Ūristen, mit tettem?! Nyilvánvaló: hazaárulást követtem el! Ami az elképzelhető legnagyobb bűn, még az anyagyilkosságnál is nagyobb. Akkor még nem tudhattam, hogy az igazi hazaárulók vezérlő bársonyszékekben szoktak ülni, a hitványabbja újságok szerkesztőségében. Szörnyeteg bűnömet bár nem ismeri senki széles e világon, de Isten tudja, mert Ő beelát a lelkünkbe. Előle nem titkolhatunk el semmit. És biztos lehetek benne, hogy megkapom érte a méltó büntetést. Ami nem lehet más, mint a halál. Ha elalszom, nem ébredek fel többé. Szörnyű kínokat kell majd kiállnom, és reggel holtan találnak az ágyban. Félttem a büntetéstől, jaj, nagyon félttem a büntetéstől! Mit is tanított az Atya a keresztényi megbocsátásról? Az elkövetett bűnt be kell vallani. Bevallom! Meg kell bánni. Bánom, jaj, nagyon bánom! Jóvá kell tenni. Igen... de hogyan? Kicsusszantam az ágyból, és a sötétben tapogatva megkerestem a Fényessége Padisahot. Nem volt nehéz, vattatrónján ücsörgött. Meg kellett ölnöm a gaz csábítót! Igen... hogyan?

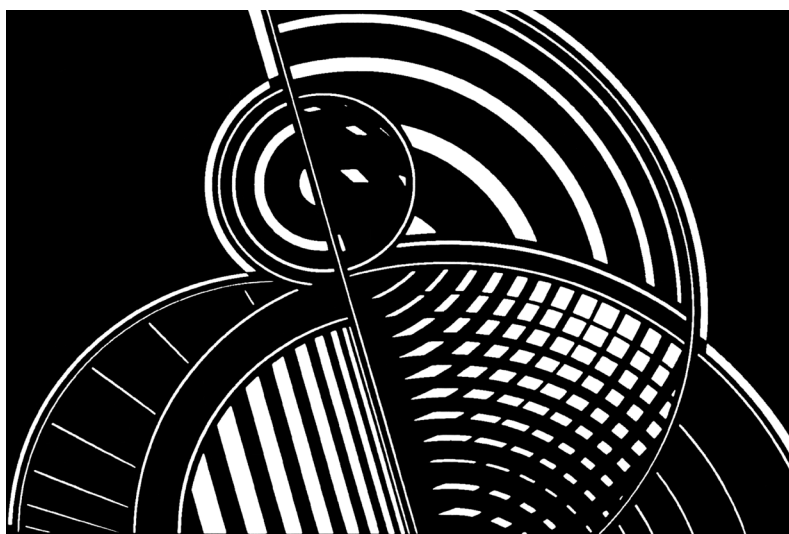
A számba kaptam, és szétharaptam. Nem tudom, kaptam-e előtte valaha ricinusolajat, de némiképp ismerős volt az íze. Ismerősen és drasztikusan hányingert keltő. Igyekeztem visszafojtani az öklendezéseket, nem szerettem volna, ha a másik szobában a szüleim felébrednének. Úgy gondoltam, ha bő nyállal gyorsan lenyelem, a gyomrom már nem érzi förtelmes ízét. De a gyomrom is érezte, és rohannom kellett a vécébe háyni. A mélyből induló görcsös rángások felszakították a tüdőmre tapadt lepedéket, a gyomornyákkal keveredve elzárta a légutat. Valósággal fuldokoltam, szörnyű hörgésekkel és vonyításokkal kaptam némi levegőt. Azt hiszem, egy időre ki is szaladt alólam a világ, csak a vécékagyló porcelánja maradt kapaszkodó kezemben.

A szörnyeteg hangokra anyám persze felébredt, kirohant hozzám. Tartotta a homlokom. Biztatott, de a hangjából éreztem, meg van rémülve. Szerencsére nem vette észre a kihányt nyúlós váladék közt a ricinusmag darálékot – magyarázkodhattam volna –, a hetek óta tartó megfázásos állapotomnak tudta be

a dolgot. Mikor némiképp lenyugodtam, kitámogatott a konyhába. Az alumínium teáskannába vizet tett fel forrni a gázfőzőre. Behozta az előszobából apám télikabátját, vastag, nehéz, vatelinnal bélelt kabát volt, kicsit szűrös műszőrme gallérral, beburkolt vele, úgy ültetett az egyik hokedlira. Jó volt: már majd lefagyott a lábam. A szövetből enyhén áradó nikotinszagot is kellemesnek éreztem. Megvizezett szélű törülközőt adott, hogy letörölhessem a takonnyal, nyállal összemocskolt arcom. Hársfavirágot szórt a forró vízbe, talán ennek a felcsapódó gőze szüntette meg a fel-feltörő öklendezés görcseit. A teát a falikútnál egyik bögréből a másikba töltögetve hűtötte, végül mézet tett bele. A hársfa és az akác-méz illata mindig is elvarázsolt, mintha nem is erről, hanem egy magasabban létező világból származnának. Együttes aromájuk nyilvánvalóan varázsital – és eme varázsital íze végre elmosta a ricinusét.

Amíg ténykedett, végig beszélt hozzám – ösztönösen tudta, a szó is gyógyít. Azt beszélte, már csak egy röpké hónap, és itt a tavasz... már csak ezt a kis időt kell kibírni, és akkor könnyebb lesz... kisüt a nap, levelet bontanak a fák, mehetünk újra kirándulni... mehetünk a Börzsönybe, és a friss hegyi levegő meggyógyítja a köhögést... minden újra nagyszerű lesz, majd meglátom! Felvidított, kétségtelen, de némiképp bántott, hogy úgy szól hozzám, mintha még kicsi fiú volnék. Hogy annyira kell még aggódnia értem. Hogy egy fikarcnyira sem érzi meg, bennem már ott lapul valami hatalmas erő, akár a Seregek Urának is megfelelő, rettenthetetlen erő.

Anyámnak különben szokása volt, hogy ha valami nyomorúság szorongatott bennünket, előre rohant az időben. Kikalkulálta, mennyit kell még kibírunk: „már nem is olyan sokat, amit akár fél lábon is...”, hogy utána aztán... Ha jól emlékszem, utoljára azt hallottam tőle: „ősszel apád nyugdíjba megy... akkor majd... kicsit könnyebb lesz az élet...”

Miklya Zsolt

Georgikon

1

A keletkezés nem lehet rutin,
de gyakorlás nélkül semmire sem megy.
Higgye el fiam, magáról jelenleg
jó vélemény alakult ki, amin

nem érdemes most változtatni. Erre
mondja azt a latin, *Carpe diem!*
Tud latinul? Na mindegy. Nincs ilyen
nyelv több. Mindenre kiterjed figyelme.

Carpe diem, tépd le a nap virágát,
illatát érezd, színeit szeresd.
Sőt keresd meg a pillanat irányát,

s amerre hív, ne tankönyvbe temesd.
De – *Cogito, ergo sum* – napra készen
vár a tudás, ragadd meg hát merészen.

MIKLYA ZSOLT (1960) Kiskunfélegyházán élő pedagógus, költő, a Parakletos Kiadó szerkesztője.
Legutóbbi verseskötete felnőtteknek: *Cérnatánc* (2008); gyerekeknek: *ABC-lakópark* (2011).

2

Vár a tudás, ragadd meg oly merészen,
amilyen rátermetten csak tudod,
minden sejtkezonád, neuronod
legyen talpon a szinaptikus résen.

Az ingerületátadás gazdag
tárházából az részesül, akit rég
átsegített a küszöbön az ittlét.
Nincs semmi baj, csak ne hagyd el magad.

Sétálj végig a város útjain,
mint aki él, gyakorol tettere készen,
nem fog ki rajta holt nyelv, tót, latin,

minden lépése friss, fejlődik szépen,
amit szívébe rejt, úgy tárja ki,
mint ablakot a városfal tövében.

3

Mint ablakot a városfal tövében,
a parókia fölött, ápolod,
havonta egyszer megsuvickolod
újságpapírral, ragyogni fog, kérem,

a kollégium-ablakok sora
városunk díszé, paneloptikája,
ki öntudatos, magától csinálja
a rendet, hiszen ez az otthona.

Otthonba zárva, kimenőre várva
unatkozol. A világ dolgain
merengesz, meg a városi mozin,

mit játszanak ma délután, vasárnap.
Vagy vágjak neki a széles határnak,
túl árkon-bokron, kollektív bulin?

4

Túl árkon-bokron, kollektív bulin,
az ősök egykor messzi útra tértek.
Az Alföldön van szabad föld, temérdek,
tágas föld az, van vize is, amin

lecsordogál a gálya a hegyekből,
az úsztatott fa biztos partot ér,
terem ott búza, szőlő, lesz kenyér,
robot helyett adó, de az sem egyből,

lesz munka rengeteg, nyomában áldás,
öt nemzedék, s sehol egy internálás,
az idegen gyökér is kincset ér,

míg becsüli új földjét és hazáját.
Barázdált arc, kérges talp és tenyér,
a nagy család messzire elkísér.

5

Egy nagycsalád messzire elkísér,
kutassa ágbogát, fedezze fel,
hogyan honnan jött, tanújelekre lel,
ki jó szemmel keres, nézzen csak szét,

meszelt falú tanyák közt tán még élnek
tanúk, történetek, mesék, dalok,
jobb lesz, ha inkább köztük andalog,
nyár végére egy dolgozatot kérek.

Nem volt parancs, az eminens diák
számára mégis egyértelmű kényszer,
nem szükséges megismételni kétszer

az útnak indító szentenciát.
A Szeljak-tanya izgalmas világ,
biciklivel huszonöt kilométer.

6

Biciklivel huszonöt kilométer,
Kondorosig egy mellékút vezet,
elég gödrös, módjával kövezett,
de rossz bringával sem nagy próbatétel.

Másfele vonna, vinne ösztönöd.
Kit érdekel egy kimustrált paraszt.
A kocsiderék íziket szalaszt,
nem fognak elé lovat, csak ködöt.

A lovat beadták már rég, a téesz
kiutalja a gabonát nekik.
Van malac, birka, baromfi, amit

gondozni kell, hát nem maradnak tétlen.
Sárral tapasztja körbe falait,
hamuval festi újra minden évben.

7

Hamuval festi újra minden évben
a tanya talpát Szeljak nagyanyám,
a meszelt falat ne verje a sár,
a baromfi ha megül a tövében,

bepiszkolja a fehéret hamar.
Ízikhamuja puha, mint a párna,
bár festéket használnak mostanába',
a vegyesbolt mindenbe bekavar.

A kukoricaföldből maradt annyi,
legyen hízójuk, több is, jó kövér,
a kemencében sül még a kenyér,

jobb, mint a bolti, nem kell úgy rohanni,
csak tedd a dolgod, elég lesz pihenni,
jutalmad így is, úgy is utolér.

Jutalmad így is, úgy is utolér,
 ha megtetted, ha nem, rúgod az ágyad.
 Meginterjúvolod a nagyapádat,
 ki időütötte elüldögél.

De újra gazda lesz, amíg beszél,
 szeme csillog, míg teszi fel a hámot,
 kisafára akasztja az istrángot,
 feszül a kocsit vontató kötél,

a hámidég. Viszi át az erőt.
 Míg parancsol két reszkető kezének,
 látod a szemében megfeszülőt.

Szülő szerszámozza fel a szülőt.
 Miért vagy ideges, mikor beszélek?
 Anya. Ilyen egy gondolatkísérlet?

Anya, ilyen egy gondolatkísérlet.
 Felnőttek között nem volt sok szavam.
 Ők beszélgettek, én meg boldogan
 elüldögéltem, és hallgattam őket.

Hogy becsúszott néha egy ismeretlen,
 mert keverték a magyarral a tótot,
 észre se vettem, nem jelentett gondot.
 Csendben maradtam, amíg ott lehettem.

A magnóba is nagyapa beszélt,
 hangját kazetta őrizte sokáig,
 s bár nem őrizte meg az életét,

megsejtettem, hogy mitől vagyok más itt.
 Nem állítom, hogy meghasadt a kárpit.
 Csak matematikámat tépte szét.

Csak matematikámat tépte szét,
 kördiagramok hamis optikáját.
 A vashatos is megleli hazáját
 a földben, pedig nem tudja nevét.

Egy tréfás kedvű téesztagtól egyszer
 megkérdezték, hány éves, mennyit élt.
 Zsebében kotorászott, míg beszélt,
 fej vagy írás, húszfilléressel tesztelt.

A fejmezőben három szép kalász,
 szalaggal összekötve, az a lényeg.
 Írásmezőben kancsal fejevadász.

Háromszor húsz év sikeres merénylet.
 A többi nyugdíj. Zsebben kaparász,
 húszfillérekkel fizet ki az élet.

Húszfillérekkel fizet ki az élet.
 A háztájidon maradhatsz kulák.
 Jól megbecsülöd a kukoricát.
 Míg morzsolod, pereg a szem. Az évek.

A lányod elment, olvasni tanít,
 meg írni, számolni, szépen beszélni.
 Tanyán ő már nem tudott volna élni.
 Miért kell mindig verni valakit?

Fiad meghalt. Nem bírta. Mennyiért
 cserélhetsz házat, kabátot és lelket,
 ha tudod, úgyis ráadásul ver meg,

ki odaadta érted mindenét?
 Húszfillér, vashatos, atlétatermet,
 talált tárgyak, igazán semmisség.

Talált tárgyak, igazán semmiség,
hámszerszám gerenda alá akasztva,
repedezett szíjak, rozsdálló zabla,
a mázsa fölött otffeledve rég.

Favilla, köpülő, szita és rosta,
szegecselt abroncs, fémhálósövet,
fényesre kopott köszörűkövek
közt kapavas néz lógó madzagokra.

A góré rácsain átfér a kéz,
a csövek mellett egyre több a csutka,
a góré alatt ekevas, nehéz,

boronafog, vályog közé taposva,
kerékagy, szánkótalp, szekérsaroglya,
pihenni vágyik mind. Csendes vidék.

Pihenni vágyik mind, csendes vidék,
estefelé a tyúkok is elülnek,
tollaik közé telepszik az ünnep,
a föld magához veszi készletét.

Hiába rúgja talpával a fát,
nem tarlón jár, nem asztagok közt lépked,
nem lövészárók mélyében hajt térdet,
nem gyászolja már öngyilkos fiát,

de nagy indulat feszül a szívének,
György gazda megint új utakra kész.
Sohasem volt még ennyire merész.

Az ősök egykor messzi útra tértek.
Van náluk hely, mozdul a láb, a kéz.
Nem csodálkozik, aki erre téved.

14

Nem csodálkozik, aki erre téved,
ismerős táj, földhöz tapadt tanyák
közt dülőút vezet, a réten át
a nyári égbolt felhőtornyát nézed.

Két keréken tekersz nyugodtan és
felállsz, amikor gyors tempóra váltasz,
még utolérheted a nagyapádat,
nincs ebben semmi rossz, sem tévedés.

Kazetták, dosszié adatain
áthallatszik, tótul, a Carpe diem,
ízikhamuval festett napjaim

kollektív rendet utánoznak híven.
Rejtőszín alatt csattog, ver a szívem.
A keletkezés nem lehet rutin.

15

A keletkezés nem lehet rutin.
Vár a tudás, ragadd meg oly merészen,
mint ablakot a városfal tövében.
Túl árkon-bokron, kollektív bulin,

a nagy család messzire elkísér.
Biciklivel huszonöt kilométer –
hamuval festi újra minden évben –,
jutalmad így is, úgy is utolér.

Anya, ilyen egy gondolatkísérlet.
Csak matematikámat tépi szét.
Húszfillérekkel fizet ki az élet.

Talált tárgyak. Igazán semmiség.
Pihenni vágyik mind. Csendes vidék.
Nem csodálkozik, aki erre téved.

Vágyrajárók

N. F. emlékének

Pokoli fáradtan és törődötten ébredt hajnali ötkor. Fájtna mindene, húzta a válla, sajgott a dereka, minden porcikájában érezte az előző napi költözködést. Óvatosan forgolódott az új franciaágyon, nehogy fölébressze feleségét. Az ágyat rakta össze elsőnek, amikor délben elmentek a szállítók, és egyedül maradtak az aszszonnyal. Már majdnem világos volt a hálószobában, az erkély ajtajára nem került föl a függöny, a karnist még tegnap délután feltette. Este kilenckor fejezte be a munkát. Neje figyelmeztette, ne fúrjon többet, nehogy az új szomszédok szólnának a kopácsolás miatt. Kisvártatva letette a szerszámokat, beült egy fotelbe, rágyújtott, elkortyolt egy üvegsört, és beszédült az ágyba. Nyomban elaludt.

Érezte, nem tud visszaaludni, óvatosan fölkel, kiment a konyharészbe. Megkereste az edények közt a dzsezvát, és vizet folytatott bele, föl akarta tenni kávénak, forralni. Nézegette a kerámialapos villanytűzhelyt, amelyet eddig csak filmen látott. Egyenként kapcsolgatta az elektromos szerkezet gombjait ki és be, kereste a legkisebb főzőlapot. Előző lakásukban rendes gáztűzhely volt, amit becsukott szemmel is tudott kezelni. Leült egy székre a konyhapult elé, nézte a nappalit, és rágyújtott. Nem gondolta volna, hogy egyszer amerikai konyhás lakásuk lesz. A szoba közepén vagy harmincdoboznyi könyv állt, tetejükön vignetták: lexikonok, szótárak, világirodalom, magyar irodalom, jugoszláviai magyar irodalom... A különböző méretű papírládákat neje címkézte föl, a mai délelőttöt szánta kipakolásukra. A tűzhely aprót csöngetett, jelzett valamit. Odalépett, a víz bugyogott. Egy kanál cukrot dobott a dzsezvába, újra fölforralta, majd két kanál finomra őrölt kávéval még kétszer addig melegítette, amíg föl nem habzott. Szerette a törökösen főzött kávé. Cigaretája úgy égett el a hamutálban, hogy alig szívott bele. Másikra gyújtott, ekkor vette észre, két szál maradt a dobozban.

Erősen gondolkodott, miközben megkóstolta a kávé, látott-e előző nap – amikor a kis teherautóval jöttek, s a ház előtt állt, amíg lepakoltak – trafikot vagy olyan boltot, ahol lehet cigarettát kapni, de nem emlékezett ilyenre. Nem ismerte

JUHÁSZ GYÖRGY (1954) irodalomtörténész-hungarológus. 1977 és 1988 között Jugoszláviában dolgozott. Délszláv-szakértő.

túl jól Óbudát, bár korábban többször is sétáltak erre a feleségével és a gyerekekkel. Megnézték a mostani lakásukkal szemben levő római kori amfiteátrumot is, lementek a Duna-partra, de egy kioszk sem ugrott be. Azt tudta: a Kolosy téren van egy piac.

A csere és a költözés is nagyon hirtelen zajlott, alig három hét alatt. Az ő, kisebb lakást kereső hirdetésükre jelentkezett egy nagycsaládos házaspár, akik régi típusú, nagyméretű, belvárosi, polgári lakást kerestek ráfizetéssel. Az Alkotmány utcai lakásuk, amit egy idős, de annál élelmesebb házaspártól először csak béreltek, tökéletesen megfelelt a négygyermekes családnak, még leválasztva is közel százhusz négyzetméteres volt. A korábbi főbérlő, majd tulajdonos zsidó házaspártól vették meg, miután az öregek a tanácstól fillérekért megszerzték részletre, de nekik jócskán piaci áron adták el öt évvel a rendszerváltás után. Így is örültek a lerobbant, korábbi bérlakásnak, elégük volt két gyerekkel az albérletezésből.

Otthon a Bácskában, Adán tíz évig a maguk építette, kétszintes házukban éltek, nyolcvan méterre a Tisza-parttól. Kilencvenkettőben szöktek át Magyarországra. Először a férfi, akinek zombori, szerb kollégája félrészegen súgta meg, látta a mozgósítandó tartalékosok listáján, napokon belül viszik valamelyik horvátországi szerb krajnába. Másnap megállapodott egy magyar kamionossal, hogy áthozza. A soproni sofőr Szabadkán „zárta be” a hűtőkosci rakterébe, és Röszkén, az első benzinkútnál „engedte ki”. Itt akarta átadni az előre kialakított ezer márkát, amit a fiatal srác végül nem fogadott el. Négy hónappal később jött át felesége a két kisgyerekekkel. Az asszony addig eladta a házat, a bútort, és elajándékozta a műszaki cikkeket. Amijük maradt, befért a négyéves Zastava 101-esükbe. Helyi magyar vállalkozó vette meg házukat, elég olcsón, de márkában fizetett, készpénzben. A régi, húsz évig festőt és egyéb mestert sem látott lakás majdnem elvitte az adai ház árát. Ami maradt, ráment a felújításra. Először pár éve, a nagyobbik lánya költözött el az Alkotmány utcából, amikor férjhez ment, majd két éve a kicsi, miután fölvettek a pécsi egyetemre. Nagyon megszerette a várost, pár hónap elteltével közölte, ha végez, akkor is Pécssett szeretne maradni, a szünetekben is egyre ritkábban jött vissza Pestre. Inkább ők látogatták gyerekeiket Pécssett, és lődörögtek a nagy és magas rezsijű lakásukban.

Rágyújtott az utolsó előtti cigarettájára, és kiöntötte a már majdnem hideg, maradék kávé, amit még lassabban ivott meg, mint az elsőt. Fölvette melósruháit, a konyhai automata mosogató csapjánál leöblítette arcát, és elindult az előszoba felé. Tudta, két-három kemény nap vár rá, mire minden a helyére kerül, s ez nem megy cigaretta nélkül.

A lift hangtalanul suhant föl az emeletükre, csak a zöld lámpa kigyulladás jelezte, megérkezett. A ház is csendes volt, semmilyen zaj nem hallatszott. Belépett a csillogó kabinba, megnyomta a földszintgombot és az egész falas, kivilágított tükörbe nézett. Borostás arcán, kissé kócos haján is látszott az elnyűtt-ség. Kilépett a földszinti, kristálytisztá kettős üvegajtón, és fura érzés fogta el. Mintha idegen város pályaudvaráról lépne ki, ahol most először jár. Házukkal

szemben, az elhanyagolt téren álló amfiteátrum körül kutyásokat látott, akik reggeli sétájukra indultak a blökkkel. Balra fordult, és elindult a tér irányába, alig pár perccel hat óra előtt. Minden üzlet zárva volt. Határozottabb léptekkel haladt a Kolosy tér felé, melynek sarkán már messziről látta a kis újságos bódét.

Vett egy Magyar Nemzetet és három csomag Sopianaet. Mióta átjöttek, a Nemzetet olvasta. Az első időkben többször előfordult, hogy Magyar Szót kért. Az újságosok csodálkoztak, hiába mesélte, otthon évtizedekig az újvidéki magyar lapot olvasták, ezért áll rá a szája. Megkérdezték tőle: „Ott is van magyar újság?” Nem volt könnyű az elején, aztán megszokták. Első budapesti munkahelyén műszerész kollégái gyakran a kocsijával viccelődtek, hívták balkáni Fiatnak, Tito-Mercinek, az anyagbeszerző egyenesen csapott seggű szappantartónak nevezte. Megpróbálta elmagyarázni, ez az az autó, amelyikért a magyar autósok majd megőrültek, amikor a nyolcvanas évek vége felé Magyarország pár ezret importált Jugoszláviából, mindenki Zastavára szerette volna cserélni Zsigulija vagy Wartburgja kiutalását. Leintették, röhögtek, hat-nyolc éves, nyugatról hozott dízel Golfjaikkal és Opeljeikkel dicsekedtek. Legjobban az bántotta, amikor a feleségét, ahogy mesélte, leszerbezték. Az asszony egy újpesti általános iskolában tanított, és valamilyen dolgozatra rossz jegyet adott egyik hetedikes tanulójának, aki ezután szerb nőnek nevezte. Neje sírva ment haza, mivel kollégái is azt mondták: „Hát Jugóból jöttetek át, nem!?”

Hazafelé menet eszébe sem jutott az utcán rágyújtani. Megnyugtatta, hétvégére van cigarettája. Hét óra felé a forgalom élénkebb lett, indultak az emberek munkába, a gyerekek meg iskolába. Távolról látta a házukból kilépő családot, ahogy autójukba ültek és elindultak. Egyedül lépett be az első üveglap, majd a lépcsőház előterében a postaládákat nézegette. Megkereste a sajátjukat, az előző tulaj neve állt rajta. A postaládák mellett nagyméretű parafa üzenőtáblát látott. Munkásruhája felső zsebéből, a kilógó coltok mellől, kivette szemüvegét, és olvasni kezdte a színes gombostűkkel rögzített hirdetményeket. Hosszú névlistán jelezte a közös képviselő, kiknek van költséghátraléka. Egészen csinos összegeket látott. Nem hitte, hogy egy ilyen házban is vannak, akik tartoznak. A fölöttük lakók a gépkocsitárolójukat akarták eladni, egy másik lakó nagyobb lakást keresett, lehetőleg tetőterasszal az ötlépcsőházas, diszkréten modern Amfi-házban. A szemüvegét vette volna le, amikor egy piros filccel bekeretezett, fénymásolt felhívásra lett figyelmes. A hirdetmény tudatta a lakótársakkal, a szomszédos D és E lépcsőházakban két-két lakásba is betörték az előző hónapban, ezért nyomatékosan kéri a lakókat, nappal is zárják a lépcsőház külső és belső kapuját, illetve csöngetésre a lakások belső videotelefonján ellenőrizzék, kit engednek be. Zsebét kinyomta a három csomag cigaretta. Arra gondolt, lemegy az autótárolóba a mélyföldszintre, és kocsija kesztyűtartójába betesz egy csomagot tartaléknak, de nem volt nála a slusszkulcsa, így a lifthez lépett. A felvonónál egy öregasszony állt, mellette jól megrakott húzós kocsit, látszott, a piacról jött vissza. Hangos kezicsókolommal köszönt, de az idős hölgy nem köszönt vissza, csak gyanakvó tekintettel méregette.

- Maga nem itt lakik, ugye? - kérdezte recsegős hangon.
- De! - válaszolta röviden, s igyekezett levenni szemét az idős nőről.
- Mióta? Én évek óta itt lakom, de magát ebben a házban nem láttam...
- Pár napja jöttem ki a börtönből, azóta - felelte kurtán.

Az öregasszony szúrósan nézett a férfira, de válaszolni nem tudott, mert kettejük közé nyílt a liftajtó, és egy edzőruhás, baseballsapkás fiatal srác lépett ki, fején fülhallgatóval, flegmán biccentett feléjük, annyit motyogott, reggelt. A férfi visszaköszönt, az idős nő pedig, a férfi lábán áthúzva a gurulós kocsit, beszállt a liftbe, és megnyomta az ötös gombot. Másodiknak lépett be, megnyomta a négyest, és hátat fordítva a matrónának, jelezte, befejezettnek tekinti a társalgást. Köszönés nélkül szállt ki, azt sem vette észre, hogy a nő kihajol a liftből és nézi, melyik lakás felé tart. Szinte lábujjhegyen lépett be, felesége még aludt. A három cigis dobozt a konyhapultra tette, és bement a mellékhelyiségbe. Annak mindkettőn örültek, hogy a WC külön van a fürdőszobától. Az Alkotmány utcai lakásban a külön WC a leválasztáskor a másik lakáshoz került, így nekik a fürdőszobában volt, ami az évek múlásával egyre jobban zavarta a házaspárt. Óvatosan nyomta meg az energiatakarékos tartály gombját, amely hangtalanul működött. A nappaliban nekilátott a könyvek kipakolásához. Bicskájával vágta le a vastag ragasztószalagot a dobozokról, és egyenként tette a köteteket a polcokra. Abban állapotok meg nejevel, először úgy, ahogy jön, teszik föl a könyveket, a lényeg, hogy a dobozok minél előbb eltűnjenek, ráérnek később véglegesen átrendezni. A negyedik doboz kipakolásánál ébredt föl az asszony, és egyenesen a fürdőszobába ment. Annyit mondott, elnyújtózik a kádban. Az ötödik papírlábadában, a könyvek között, nagyméretű cipődobozt talált. Kinyitotta. Összes iratuk, bizonyítványuk, felesége diplomája is ebben volt. Elsőnek katonakönyve került a kezébe, lapozgatni kezdte. Koszovón volt katona, Koszovszka Mitrovicába irányították. Topolyára vonult be, a laktanyában kérte a vezénylő tisztet, küldjék Ljubljanába vagy Mariborba, mert szeretne megtanulni szlovénul. A szerb őrnagy mosolyogva közölte, jobb szöveggel kéne előállni, és azonnal beírta kartonjára Mitrovicát, s megtoldotta egy Bezi bre!¹ köszöntéssel. A vele együtt bevonuló két szerb fiút Zágrábba irányította. Majd felesége diplomáját nézegette, a dátumokból látta, magyarországi honosítása több mint egy évig tartott. Az állampolgárságra három évig vártak. A belvárosi önkormányzatnál az utolsó egyeztetésen a főnöknő közölte, jelentősen lerövidíti az időt, hogy a hatóságok esetükben eltekintenek az alapfokú magyar nyelvvizsgától, mert egészen jól beszélnek magyarul. Ekkor szólt oda a nagymellű, hirtelenszőke, affektáló osztályvezetőnőnek: „Mi magyarok vagyunk, és egészen jól beszélünk szerbül.” Régi, de már magyarországi névjegyeket is talált. Egyet kivett a pakliból, és a cigarettásdobozok mellé tette a konyhapultra. Félretette a cipődobozt, és újabb könyveket rakott a polcra. Az ötödik doboznál tartott, amikor az asszony kijött a fürdőszobából, férjéhez lépett, pusztit adott a homlokára,

1 Tűnj el!/Takarodj!

majd bekapcsolta a rádiót. Éppen elkapták a kilencórás híreket. Felesége beszállt a könyvpakolásba, fél óra múlva üres dobozok borították el a nappalit. A férfi konyhakéssel apró darabokra vágta őket, és két nagy papírzsákba tömködté a kartondarabokat. Majd fogta a zsákokat, vette a kocsija kulcsát, zsebébe tette a kikészített névjegyet, kikereste a szerszámok közül a pillanatragasztót, és elindult a földszintre a kukához. A zsákokat beledobta a szemetesbe, jól lenyomta őket, utána a postaládához ment, letépte a névjegy alját meg a szélét, és pillanatragasztóval az előző névre ragasztotta. Kabátja szélével törölte le a fölösleget. Kinyitotta a postaládát, kivette a szórólapokat. Talált egy sárga csekket, a közös költség számláját. Lépcsőn ment le a parkolószintre, balról a negyedik helyen állt Skoda Combija. Kétezerben vette, ekkor szűnt meg második munkahelye Budapesten. A cég csődbe ment, ő meg flegmán közölte a felszámoló biztossal, négy éve használja az autót külső szereléseknél, így elővásárlási joga van. A végrehajtó azt válaszolta, az nincs ugyan, de ha hoz egy üveg márkás italt, kihúzza a kocsit az ingóságok listájáról, és megveheti kikiáltási áron. Vitt. Kinyitotta a tízéves járgány jobb első ajtaját, és a kesztyűtartóba tette a csomag Sopianaet. Amikor a többgyermekes házaspár kifizette a lakásár-különbözetet, felesége azonnal azt kérte, nézzen egy kisebb kocsit, ami kettőjüknek elég, és szabaduljanak meg a dögnagy Octaviától. Már volt garázsuk is, de mind a Fiat Punto, mind a WV Polo messze hárommillió forint fölött volt, s a bankban levő, azonnal lekötött pénzükből nem volt szíve ennyit áldozni egy új autóra. Így maradt az öreg benzinfaló, ami azért a költözésnél jó szolgálatot tett. Négyszer fordult vele, a bútoroknak elég volt a kisteherautó, a többi cuccot maga hozta át Pestről Budára.

Adáról, miközben sokszor járt Budapesten, nem látszott, mekkora presztízs-különbség van Buda és Pest között. A fővárosban élve jött rá, mennyire számít, ki hol lakik. Buda, az teljesen más, a Gellért-hegy, a Húvösvölgy, a Vár, a Rózsadomb, de még Óbuda is mintha külön egységek volnának a metropoliszon belül. Még főnöke is, akivel kölcsönösen nem szívelhették egymást, gratulált, hogy Óbudára költöznek. Hiába mondta neki, százhusz négyzetmétert sikerült negyvenhétre cserélniük. A kirendeltségvezető, miközben péntekre és hétfőre kiírta a szabadságát, kategorikusan jelentette ki, nézze Pista, Buda az Buda. A tartós ellenszenv onnan adódott, hogy vezetőjük úton-útfélen érezte a technikusokkal, ő mérnök. Örökké az egyetemi éveiről mesélt, beosztottai meg tudták, a Kandó Kálmán Műszaki Főiskolát munka mellett végezte el levelező tagozaton, évet ismételve. A vezetői kinevezését követő bulin Adával viccelődött a vendéglőben, humornak szánta „kan-adai” rokonait, megkérdőjelezte a Tisza-parti kisváros létét is. Azzal vágott vissza főnökének, akinek fölmenői vastagon beírták nevüket a magyar munkásmozgalom történetébe, már csak családja okán illenék tudnia, a magyar nép hön szeretett, bölcs vezére Adán született. A korábban mérnök elvtárs magabiztosan nyilatkozta ki, Kádár János Fiumében, de ha úgy jugósabb, Rijekában jött világra, s Kádárra emelte poharát. A kollégák fetregő röhögésben törtek ki, amikor fölvilágosította frissen kinevezett és spic-

ces vezetőjét, Rákosi Mátyás született Adán. Ezt az affért az átvedlett üzemmérnök soha nem felejtette el, ott tett neki keresztbe, ahol csak tudott.

Lezárta a kocsit, és rágyújtott. Nagyot szívott a cigarettából, az üres dobozt összegyúrta és zsebre rakta. Nagyon tetszett neki, hogy a lift a garázsszintre is lejött, akkor örült ennek igazán, amikor a mosógépet egyedül szállította. Elnyomta a cigit, fölment a liften. Ahogy belépett a nappaliba, sokkal barátságosabbnak érezte. Felesége közben föltette a függönyt, rögtön komfortosabb lett a szoba. Megkérte az asszonyt, üssön össze egy lecsót ebédre, míg befejezi a könyvek kipakolását. A kiürülő dobozokat egyesével dobta ki az erkélyre. Neje a főzés előtt még bevitette vele a kislétrát a hálóba, ott is elkezdte fölrakni a függönyöket és a sötétítőt. Elnézte a létrán az asszonyt, majd tekintete a vetetlen ágyra tévedt, de azonnal elhessegette gondolatait, mivel az új lakásban a fürdőszobát még ki sem próbálta.

Kettőkor ebédeltek, már minden könyv a helyén volt. Az utolsó dobozból felesége kivett egy Gion-kötetet, és az éjjeliszekrényére tette. Nem akart délután lefeküdni, inkább arra kérte nejét, sétáljanak egyet, kezdjék fölfedezni a környéket, még előttük van a szombat-vasárnap, és eddig igen jól haladtak. Négyre értek ki a Duna-partra. Átmentek a HÉV-átjárón, kinéztek egy padot, és leültek. Balra látszott az Árpád-híd, szemben a Margit-sziget a Víztoronnyal. Kérdésére – ugye szép, Maci? – felsége bólintott. Csak ha ketten voltak hívta Macinak, a gyerekek előtt mindig Mártának. Az asszony finom mozdulattal megtörölte szemét, eldörzsölt egy fél könnyecseppet. Férje tudta, mire gondol, a Tiszára. A nő nagyon jól úszott, és Adán a nyári estéken rendszeresen átúszta a Tiszát, vagy ahogy Maci mondta, átúsztam a Bánátba. A séta után bekötötte a tv-t, rákapcsolta a videót, minden konnektort ellenőrzött a fázisceruzával. A Híradó után letusolt, fogta a Magyar Nemzetet, és bevonult a hálóba. A harmadik oldalig jutott, félálomban az újság kiesett a kezéből.

Szombaton tízig aludtak. Az asszony piacra ment, férje pedig bekötötte és lepróbálta a mosógépet, és ellenőrizte a konyhában a mosogatógépet, utána kicserélte a szagelszívó lámpájában a kiegészítő izzót. Neje sült kolbászt és gyümölcsöt hozott, azt ebédelték.

Délután a ruhákat szedték elő a bőröndökből, és egyből a gardróbba pakolták. Ötkor fájrontot rendelt el, betett egy dvd-t a videóba, azt nézték, azután éjfélig olvastak.

Vasárnapra a takarítás maradt, miután fölrakta a falra a képeket, felesége meg kimosta az első adagot. Az asszony ablakot pucolt, férje föltörölte az előszobát, a fürdőt meg a WC-t. Amikor készen lettek és leültek, annyit mondott a nejének, innen csak lábbal előre vihetik ki, elege van az örökös vándorlásból. Felesége emlékeztette, ez volt a hetedik közös hurcolkodásuk, közben országot is cseréltek.

Hétfőn reggel a tanárnő hétkor elindult az iskolába, hiába nem volt első órája, ki akarta tapasztalni, milyen útvonalon a legegyszerűbb eljutni Óbudáról Újpestre. Személyi igazolványát és laccímkarttyóját az asztalon hagyta, ha férje

délelőtt megy az önkormányzatba, az ő átjelentkezését is tudja intézni. A férfi bevonult a fürdőszobába, először megborotválkozott, kétszer húzta le az egyhetes borostát, majd haját mosott, végül elterült a kádban. Negyedórát feküdt a kellemes vízben. Megszárította haját, képét bepaskolta arcvízzel, belenézett a tükörbe, és megfésülködött. Tíz évvel látszott fiatalabbnak. Tiszta alsóneműt húzott, fehér inget vett elő, és sötét nadrágot választott hozzá. Éppen azon medítált, zakót vegyen-e föl, vagy bőrdzsekit, amikor a bejárati ajtó felől egyre erősödő kopogást hallott. Csodálkozott, miért nem csöngetnek. Kinézett a kucskálón, két egyenruhás rendőrt látott, akik már szabályosan dörömböltek. Kinyitotta az ajtót. A rendőrök úgy léptek be a lakásba, hogy szinte belökték a férfit a kis előszobából a nappaliba. A fiatalabb rendőr kezében bilincset tartott, az idősebb gumibotot, és ráordított:

- Egyedül van a lakásban?

- Igen!

- Vegye elő a szabadulólevelét, és tegye az asztalra!

- Mit? - kérdezte a férfi megrettenten.

A bilincses rendőr válaszolt, míg társa kitérte a hálószoba ajtaját.

- Tudja azt maga nagyon jól! Minden elítélt kap szabadulólevelet, amikor kiengedik a börtönből.

Átvillant az agyán a vénasszony, mintha látta volna is egy fél pillanatra a folyosón, amikor a rendőrök berontottak. Már értette a helyzetet, arra koncentrált, hogy a rendőrökkel hogyan értesse meg a legegyszerűbben, ezért higgadtan próbált válaszolni:

- Minden papírom rendben van. Számtalan igazolványom van: személyi, útlevel, jogosítvány, forgalmi, tébé-kártya. Büntetve soha nem voltam.

Az idősebb rendőr leengedte a gumibotot, körbe-körbetekintett a lakásban, fölemelte az asztalról az asszony igazolványait, és nézegetni kezdte.

- A feleségemé, szólalt meg újra a férfi -, most indultam volna az önkormányzathoz a lakásbejelentést intézni. Csak csütörtökön költöztünk ide.

A gumibotos rendőrön már látszottak a zavarodottság első jelei, kezdett elbizonytalanodni, amikor a bilincses még mindig határozott hangon utasította, hogy akkor adjon más igazolványokat. Átment a hálóba, kivette a gardróból a cipődobozt, a rendőrök csak a szemükkel követték a szoba közepén állva, kihozta és az asztalra dobva azt kiabálta:

- Benne van az egész életünk!

A fiatal rendőr leült a kanapéra, kezdte volna nézegetni az iratokat, de a férfi, a rendőrök számára váratlanul ráfordult:

- Ki engedte meg, hogy leüljön? Mit gondol, hol van?

Maga is meglepődött, amikor a fiatalabb rendőr kényszeredetten, esetlenül fölállt, és segélykérően nézett a kollégájára. A másik, kissé idegesen azt mondta, egyeztesse már végre az adatokat valamilyen igazolvány alapján. Társa a férfi technikai érettségi bizonyítványát tartotta a kezében, zavarában, hogy rászóltak, azt nyitotta ki, és abból kérdezett:

- Stefan Rac?
- Nem! Rác István vagyok, cz-vel – válaszolta egyre határozottabban a férfi.
- Maga Jugoszláviában született?
- Ott.
- Foglalkozását nézve gépésztechnikus?
- Az.
- Nő?

- Persze hogy nő, Géza! Meg mondta is – szólt közbe a másik rendőr –, itt tartom a kezemben a felsége igazolványait, az asszony papírjaival minden rendben van.

A fiatalabb még próbálkozott, miközben letette az érettségi bizonyítványt, de már rajta is látszott, megtört a lendülete, bár azt kérdezte erélyt mutatva:

- Mivel tudja bizonyítani, hogy pár napja költöztek ide?

A férfi érezte, nyert, csak még hátravan a végjáték.

- Ha tovább kutat az iratok között, megtalálja az adásvételi szerződést! De egyszerűbb, ha kinéz az erkélyre, tele van dobozokkal – mondta, és elhúzta a függönyt.

Mindkét egyenruhás kinézett az erkélyre, látták az egymás hegyén-hátán fekvő üres dobozokat, nem érdekelte őket már semmilyen szerződés. Érezhető volt, és látszott is a rendőrökön, hogy oldani szeretnék a helyzetet. Az idősebb szólalt meg hamarabb:

- Rác úr! Szakmailag kifejezve téves riasztást kaptunk! Magyarul mondván, elbasztuk. Elnézést kérünk, panaszt tehet a harmadik kerületi kapitányságon – mondta, és kezét nyújtott.

A férfi eltolta a rendőr kezét, és ugyanabból a mozdulatból a félig nyitott bejárati ajtóra mutatott. A két rendőr elindult kifelé, a fiatalabb menet közben a deréksíjára csatolta a bilincset. Amikor kiléptek, hatalmas erővel és hanggal csapódott be mögöttük az ajtó.

Zengett a lépcsőház.

Léka Géza

Bánrévei rapszódia

*Fújnak a fellegek
Gömör megye felől
Sokat gondolkoztam
a soraim felől
(népdal)*

Bizony, kedves fiam,
az én kötelességemből már kinőttél,
de tudod, tizenöt nyáron át
én nevelgettelek –
ez volt az én életemnek a legszebb ideje,
gondolsz-e rá néha, kisfiam

mikor először hazahoztak még alig potyogtál
de azért apádék igen meg voltak nyugodva
énrajtam
akkor még kijártunk a keskenybe
tudod volt az a kicsi földünk
kis nyomorúságos föld volt de a mienk
leterítettem neked a hamvast a mezsgyére
nehogy azok a nagy erős füvek
összekaristolják a bőrödöt
de csak simakodtál volna hozzám mindenáron,
akkor a fölfogtalak s úgy kapáltam
az a csepp lábad majd a földet érte
ó mit bántad te azt csak körülöttem lehess

Bizony, kedves fiam,
sokszor elmondtam,
én úgy szeretlek, mint az édesapádat,
de ma is így mondom, mert ez nagyon igaz

másik nyáron meg
mikor mentünk a tehén elejbe
kezedbe adtam egy kis vesszőt
hogy majd avval hajtod
menni kellett, hiszen az esőben tudod
elkoncsorognak-elbodásznak a jószágok

LÉKA GÉZA (1957) Budapesten élő költő, író.

aztán
no ezt is közé mondtam már
hajtottad is rendületlenül
még az ólba is utánam jöttél
pedig ott zsennyegett az a sok csesznye szúnyog
mit tehettem betakartalak a kötőmmel
hóлом alá vettem a kis fejedet
s úgy fejtem hogy ne érjenek

Bizony, kedves fiam, sok mindent megcselekedtem
én tevégetted, hogy a kedvedbe járjak, meg nem
csaltalak volna a viláért se

mikor már nagyobbacska voltál
akkor is húzkodtalak erre arra
Putnokra Ózdra Várkonyra
a dinnyéért még Püspökibe is elmentünk
pedig otthon is volt
s az egri búcsúban is végigülted mellettem
az éjszakát a minoritáknál
együtt énekeltük a tantumergót
a sámlis asszonyok meg csak lesték
az én ájtatos fiamat igaz-e

Bizony, kedves fiam, akkor még bírtam
ám a tavaszon már a nyolcvannégyet töltöttem
s annak is öt esztendeje, hogy köztetek vagyok

utolsó időben is sokat vártalak
ki-kiálltam a kapuba hátha befutsz
de oszt hogy teli lett a talpam visszamentem
ültem csak mint a kopott gyöngy és rítam
sirattam azt a szép legényéletedet
meg magamat is hogy e végre juttam
hiszen tudod a hamut se vittem már az útig
csak oda a lépcső tövébe
sokat sírok fiam nagyon sokat
jól se látok s a fülemből se tisztul már ki
az a sok-sok vonatfütty soha
Bizony, kedves fiam...
de a csuda verje meg ezt a Budapestet,
én nem értem, milyen népek élnek itt,
hogy saját hangomon kopik belőlem az Isten,
pedig mindegy már nekem: akár a Nap, akár a lámpa,
úgy ülök itt, fiam, életre-halálra.

Állnál a részben

Dzsó,
öreg Dzsó,
ha tudnád, hogy ami voltál,
nincs már jelen a világban,

nincs ott
se Bükkszenterzsébeten,
se Rédcisen,
hiába csapott le nevedre
néhány önámító zárvány,
reménytelenebbek, mint
Simoné Bazsiban,
Kodolányié Sellyén,
reménytelenebbek
az egész Ormánságnál,
Drávástól, Fekete-vizestől,
fuldokló mindenestől.

Ha hallgathatnék róla,
talán el se hinném,
hiszen akarva-akaratlan
úgy hordozlak,
úgy visellek, akár a
kétszáz éves lelkész,
Tompa Mihály Gömört,
Kelemért és Hanvát,
akit se vérrokon, se földi
följebb nem emelhet,
ám ahová tájékozódni
már csak egy-két bigott palóc,
esetleg néhány sikebóka
irodalmi előember
toppan be néhanap.

Ha legalább
fölszaladhatnék hozzád
a hírrel, hogy vége,
hogy mindennek vége,
elmúlt az élettani hatásod, Dzsó,

s vele megszűntek az
elvonási tüneteim is,
nem görcsölök már,
de meg sem áradok
gondolattól, képtől,
buherált szóhegyektől,
csak mormolom,
pötyögtetem,
és szortírozom őket,
ezt ide, amazt oda,
hátha így is kiadnak valami
épkézláb konnotációt,
valami keményebb,
tökösebb,
időt állóbb
nélkülediséget. –

Persze tudom jól,
még ha ajtót nyitnál is,
be nem tessékelnél,
állnál csak a résben,
arcodon széles,
türelmes mosollyal,
és megvárnád,
amíg kifújom magam,
s amíg belátom végre,
hogy ami voltam,
de kivált, amivé lettem,
az sincs már jelen
sehol.

Old Csenderhand

Tokaji Mu

Obama (Bin Laden), Lyóbarát és a Szakállas Európa

Töredékek, 2014

Fasiszta az, aki a maga népének más elbánást kíván, mint a többi népnek. Fasiszta tehát az is, aki egy népnek kevesebbet enged, mint a magáénak vagy a többinek. Elhűlők, hogy hány olyan magyar emberrel találkoztam, aki a magyar népnek kevesebbet enged, mint a többinek. Ezek mind fasiszták. Lehetnek-e ebben az értelemben – magyarok?

(Illyés Gyula)

Mert nem vér és test ellen van nekünk tusakodásunk, hanem a fejedelemségek ellen, a hatalmasságok ellen, ez élet sötétségének világbírói ellen, a gonoszság lelkei ellen, melyek a magasságban vannak.

(Pál Ef. 6/12)

EZERKILENCSZÁZTIZENNÉGY Mániás teÓriások hevén derülve: lassan oda jutunk, hogy Szent István királyunk is szabadkőműves volt, s ezért számolt le a koppányi magyarsággal. Sebaj, más géniuszok mellett Ady is kibírja a peccés piszkolódást; egyedül tusakodásainak, látomásainak igazsága, beteljesülése fontos annak, aki sorsunk mai és holnapj gondjaival küszködik. Mert lehet-e érvényesebben kifejezni annak a képtelen, abszurd XX. századnak a kezdetét, miként ő felidézte? „...Kigyúlt öreg méhesünk, / legszebb csikónk lábát törte, / Álmomban élő volt a holt, / Jó kutyánk, Burkus, elveszett, / SMári szolgálónk, a néma / Hirtelen hars nótákat dalolt: / Különös, / Különös nyár-éjszaka volt” (*Emlékezés egy nyár éjszakára*). S vajon Kuncz Aladár nem ezt az apokaliptikus omlottságot élte meg Párizsban, amikor francia-hívőségében megroppanva maga is „a rongyosok, kitagadottak és megalázottak menetében” tudhatta magát, midőn a Gare d’Ivry pályavarra parancsoltatott, és egy marhavagonban elindult rabságos holnapjába. Ady a csucsai kastély alatt zakatoló vonatokból a „Halálba loholó” vén bakák dalolását hallja, s ez idő tájban a Budapesten átutazó Franz Kafka idézte naplójában: „A zsinóros mentéjű huszár a pályaudvaron táncol, és úgy rakosgatja a lábát, mint egy vásári ló. Elbúcsúzik egy elutazó hölgytől.” S ez a pályaudvar öt év múlva trianoni szaggatottságunkban

ABLONCZY LÁSZLÓ (1945) a Nemzeti Színház korábbi igazgatója (1991–1999); legutóbbi kötete: „*Templom, parlament, Kínpad: megannyi színpad*” – *ÁVH-s (be)súgókkal* (2014).

marhavagonokba zsúfolódott honfitársaink nyomorlágere. A doberdói harctérről szülőföldjükre vonatkozó, hazafosztott székelyek, mint Sütő András gyakran említette, búcsúélményként még Pesten megnézhatték a királyi ékszereket. Történelmi összegzésnek is aforisztikusan talál Freud vélekedése: a magyarok meggyilkolták legkiválóbb politikusukat, s elnökké emelték a leghitványabb grófit. Egy évszázad múltán oda jutottunk, hogy a Brüsszelbe igyekvő szerbek a Gavrilo Princip nevű terroristának szobrot emelnek; a tömeggyilkos Seselj az európai jogot felügyelő bíróság hazaengedi; Csurog és további három falu magyar áldozatait a szerb elnök méltóztatik a kollektív bűnösség vádjából felmenteni; Szlovákiában Beneš gyűlölettvénye változatlan; a háborús Ukrajnában holnapját szorongja a magyarság; Romániában Klaus Johannis elnökké választásával a nemzetiségi kérdés diadalis sikerrel elintéztetett. Egy hét se múlik el, s a Mikó Kollégium elorzása jelképes sorsa a romániai magyarság mai hogylétének, de ez senkit se érdekel Európában.

„Hej, rigó, rigó...” és a „rongyosra nyűtt primáshegedű” visszatérő históriás mélységben is idézett képek Tibor Fischer könyvében (*A magyar Tigris*. Ford. Farkas Á. I. Bp., 2014, Helikon). Párizsban beszélgettem olyan magyarral, aki a második világháborúban lovasszázad tagjaként karddal rohamozta az orosz tankokat. Fájdalomba hullott ernyedtség, avagy nótás huszársággal üzni a rémnek „ezer hangját”? (Ady) Esendőségeinkkel viaskodva örök magyar gyötrelem, mert: „Cselédjei az Akaratnak, / Titkon fájunk most magunk / S csak titkon, hogy siratunk -: / Kiket akartunk szépnek, szabadnak: / Másnak cselédjei, / Cselédjei” (*Az Akarat cselédjei*).

Ady nyáréjszakája azóta se múlt el.

SAKK ÉS PÓKER Naponta álságos menekvését hallani a politika magyarzóinak: „Nem vagyok híve az összesküvés elméleteknek...”, aztán mégis mondja a maga teóriáját, merthogy az emberiség története a szervezkedések folyamában is körvonalazható.

(*Madáchnál biblikus ihletésben Lucifer Évát a tiltott almafával vonja a maga körébe, hogy az Úr hatalmát megtörje. Szophoklész és Arisztophanész népe még az isteneivel szövetkezett, hogy a földi eseményeket intézze és alakítsa. Shakespeare Hamletjében Claudius kancellárjával, Poloniussal Opheliát csali sétára rendeli, aztán a witttembergi tanuló társaság, majd Laertes is a csapdaások társaságába tartozik. S persze Hamlet is szervezkedik: a színészek kompániájával játszatja el a példázatdarabot, hogy a király bűnösségét igazolja, miközben Horatióval figyelteti a mostoha ábrázatát. S bár Hamlet Dániát börtönnek mondja a darab elején, s az ihletsorvadásos rendezők ezzel teóriájukat el is intézik. Ám arra már nincs képzeletük, hogy a dutyikkal teli országot ugyan miként lehet egy hónap alatt intézményesíteni, amikor előtte Hamlet atyja uralkodott, s ő még a boldog időket idézte? Claudius szabadságfogyatékos rendje, majd idővel, éppen a beszervezettek csapdajátéka nyomán formálódik zsarnoki álammá.)*

Wiedermann Helga krónikája „a magyar gazdasági szabadságharc győztes csatáiról” (Bp., 2014, Kairosz) a számszakiak dolgában csökkent olvasónak is

hökkenetes dokumentumregény. Mert nem gazdasági dolgozat, hanem volta-képp az elmúlt évek tényregénye, amikor a Gyurcsány-Bajnai-kor omlottságából kellett újraéleszteni az országot, miközben európai és világbanki akaratok csapdájából is menekülni kellett. Ebben a fényben mulatságos olvasni Obama elnök elismerő sorait a távozó Bajnai Gordonnak címezve. Az 2010-es budapesti USA-nagykövet, a levélíhlető elfelejtette tudatni elnökével, hogy a külföldi pénzügyi szervezetek diktátumára Bajnai épp korábbi hitvány működése okából húzta a gyepelőt a bakon. Azt már Wiedermann Helga nem írhatta meg, hogy újabb kormányvezérséggel fenyegetőző Bajnai annyi sületlenségei között azt is ki találta izzadni: 2010 tavaszán ő sokkal jobb állapotban adta az országot, mint ahogyan most mutatkozik. Obama egykori gratulációja, majd a Bajnai-alapítvány amerikai pénzelve az ígéri, hogy Libás hercegünk változatlanul vezeti az USA toplistáját. Kedvderítőként már csak egy adatot: Wiedermann Helga idézi Simon Gábort (2010. szeptember 18.), aki felszólította a kormányt: cselekedjen a devizahitelek ügyében! Negyedszázad jelképe is: Simon pártvezérként lapított a bankok elnyomórítási hadműveletéhez, miközben százmilliók simlise, akit azóta simléderes sapkában pórázon vezetnek a tárgyalásokra. S mint Zuchslagnál ötven, Simonnak egyszer csak százhuszonnyolcmillió kerül elő az adótartozás visszafizetésére. Honnan? Kitől? A kecskeméti bíróság Zuschlagnál nem tudakozódott. Egy feltevés: ama felső emeleti, szegfűs, titkos kasszából köpésgátlóként folyósítják.

Ám kedélyeskedésre nincs okunk. Mert Matolcsy György személyi titkára tények sorát görgeti. A Nemzetgazdasági Minisztérium hadműveleteit beszéli el azon küzdelemben, hogy az államcsődöt elkerüljük 2010 nyarán. Brüsszeltől az IMF-ig a liberális sámánvilág megváltó varázslatából kellett szabadulni. A megújító intézkedések regényes pillanatai: araszolva lehetett tisztítani a terpet; amikor a Bajnai-világból az örökségvédelmi hivatal túlszámlázását kellett javítani a német cég előtt; a győri gyárfejlesztések dolgában a hazai államigazgatással vívták a harcot, hogy a brüsszeli központ jóváhagyja a költségeket. A tartós hatalom a bukás nagy veszélycsiholója: a hivatal magabiztossá korcsojtja, s már bátorodik is korrupcióra; mint az Árpád-kori feltárások kasszáját átvizsgálva kiderült: a német cégnek 2,8 milliárd forintot számláztak, benne ismételt tételekkel. Igen, a magunk becsületét kellett helyreállítani ahhoz, hogy a nagyobb küzdelmekben is hitelesek legyünk. Napra, olykor órára pontosan írja krónikáját Wiedermann Helga, s így értesülünk arról, hogy Simor András jegybankelnök „államcsőd” fenyegetése már körvonalazta: a 2011. decemberi bankpánik „igazi célja Orbán Viktor leváltása”. S az amerikai hitelminősítők és spekulánsok szervezett támadását a hazai gazdasági és pénzügyi körök is erősítették; s még a magyar külügy is az igazodást „tanácsolta” a nemzetközi értekezlet szavazásán. A hétköznapi hírfogyasztó előtt most világosul a folyamat: itthon főként Járai Zsigmond és Kopits György hangolta a Matolcsy elleni támadásokat, s aztán Brüsszelben Olli Rehn sakkjátszmája következett. Amelyben mattolni akarta Magyarországot, vele buktatni Orbán Vikort. Erre hangolt a Li-

bération s más nyugati lapok s persze a *New York Times*ban Konrád György cikke, melyben Magyarország bővli demokráciájáról bölcsködött. De a madaras gondolkodó feledte tudatni az olvasóval, hogy tetteárásként magosan röpülő pártja omlasztotta össze az országot.

A nyugati tudósítások is kártyáztak a számokkal, kisebbítvén a 2012. januári Békemenet súlyát, de bármiként is cinkelték az anyagokat, sokszázezer ember üzent Olli Rehnnek, Konrád Györgynek, Daniel Cohn-Benditnek: a demokráciát s vele a kormányt nem engedik megbuktatni. 68 párizsi terroristája, brüsszeli képviselőségétől búcsúzva üzent: Braziliából is visszatér, hogy Orbán ellen védje a demokráciát. Semmi kétség; jön még ide ordítózni a ripacsériás vendiák, s a honi ellenzék majd csak eldönti sorsolással, hogy mely pártnak hirdesse az ígét. Egykor Elek István ülnökölte az LMP asztalát, amikor Cohn-Bendit úr aggodott értünk, de azóta a Karácsony-Jávorféle dali társulat lelépett, ám Cohn-Bendit igencsak illene a Gyurcsány-féle népgyűlés hordójára is. Daniel uraság brüsszeli stílusát az elmúlt hetekben meglehetősen elegyes vonulások gyakorolták: a Lendvay utcában, a Parlament előtt s más fővárosi körmenetek alkalmával üvöltöttek: ők a nép! Íme, megtudhatjuk: a demokrácia nem mindig szavazás kérdése; dühödt, söpredéki jeleket is mutató tömegek diadaligénye is elvakult hatalmi mámorban fogan. S aztán kiderül: egyik szónoknak rendőrségi ügye volt, a másik alkalmatlan volt tisztviselőnek, a harmadik diadala, az elnöki palota erkélyének felhágása is kudarcot jelentett, mert öngyilkos lett.

A rendőrség türelme kivételes: az USA demokráciájában egy játék pisztolyért is gyermeket lőnek le, Párizsban gumibotoz a rohamosztag, nálunk pofon se csattan, mert másnap a világlapok jajongják az orbáni diktatúrát. Amelynek legújabb jele: az internetszabadság világhőmérőzésében a legjobbak között Anglia színvonalát mutatjuk. Ellen-2006-ot élünk – ez az, amit a nyugati politika és híriparosok nem értenek: tolvajkulcsuk nem működik Magyarország lelkéhez. Konrád György és baráti társasága se látja be a negyedszázad kudarcát: nemcsak a „korrupciós ügyek” százalékolják le a madaras pártot. Kevésbé Demszky szájmenéses városépítkezése vagy a Fodor-féle alkalmatlan miniszterek, államtitkárok blamája tüntették el őket, sokkal inkább az, hogy a kádári-aczéli évtizedek sunyi, önpiszkító politikáját folytatva és felbátorodva, 1990 után folyamatosan önbecsében piszkolták, rágalmazták az országot és a nemzetet. Ami a szomszéd országok negyedszázados történetében példátlan. Az összefogás menete 2012 telén a választások után nyomatékolta csömörét, s 2014-ben háromszor megerősítette véleményét, ami a Gyurcsány-Bajnai-féle tengelynek éppúgy, mint Brüsszelnek és Washingtonnak történelmi üzenet.

Tudjuk, a jó sakkozó is igényel konzultánsokat. A lépésvariációk közös elemzése az esélyváltozatok felderítésével jár. Csurka István pedig a jó ideig mélyhűtött *Ki lesz a bálánya?* című kártyás darabjának bevezetőjében írja: a póker nagymértékben a blöffön alapszik. A kollektivitás és a magányos bátor, kockázatos játéka... – immár kezdjük érteni a „tündérmesét”. Wiedermann Helga könyve az elmúlt négy év történetének feszült és gyakran drámai fordulatait idézi

fel. És egy fontos tanulsággal is szolgál: magányos küzdő bukásra ítélik az európai vagy a világ diplomáciájában. Mindig szövetségesekre van szükség. Könyvéből értesülhetünk, hogy Matolcsy György és Orbán Viktor játszmáját kedvezőre fordítani nagyban segített a bolgár, az osztrák pénzügyér, de még Bašescu elnök is ügyünk melletti szavazásra kérte miniszterét.

Huszárosan átbújtunk a tú fokán, de a meséből tudjuk: a sárkány hét torkából fújja a lángot, mert a brüsszeli, a washingtoni és világbanki fejek nem felejtenek...

(Az őszön a cseh film klasszikusa, Jiří Menzel a pesti Operában rendezte Mozart Cosi fan tutte című operáját. Semmi hökkenet az előadásban, fiatal énekesekből áradt a mennyei játékosság; csacska történet... – a modernkedő ámításoktól Menzel viszolyg. Belterjes okoskodó, ki este a zsöllyében akarja kiélni izgalmát, fanyalgott, hogy a rendező csak pénzt keresni időzött Budapesten. Menzel könyveit olvasva kitűnik: programosan utálja a művészetek iparszerűen üzemelő divatdiktátorait és termékeit. Egyik jegyzetének címe is összegzi vélekedését: „Több hónapos munka után az alkotók csirkefogónak tűnnek, akik nem teljesítették a kritikus elvárásait” (Hát, még mindig nem tudom... Ford. Körtoélyessy Klára. Pozsony, 2004, Kalligramm). Egy másik cikke közügyi természetű: német művészek kritikája fölött tűnődik: „mi, csehek mesterei vagyunk a köntörfalazásnak. És hogy a köztársasági elnökünk zászlaján olvasható jelszó, a »győz az igazság« nem árulja el, mikor győz az igazság; értelmezhetjük hát úgy is, hogy mi mindig inkább kivárjuk, amíg igazságunknak valaki más is segít győzni.” De kinek az igazsága? – alighanem Menzel már a részleteken is tűnődhet. Például arról, hogy 2013-ban Hašek népének kormányát hamis rágalomokkal megroggyantotta az USA diplomáciája és hírszerzése, mert az atomerőmű dolgában a cseh vezetés nem engedte üdvözülni a Nagy Szövetséges érdekét.)

NYUGATON A HELYZET VÁLTOZÓBAN? Imént említettük, Menzel a művészet spekuláns iparosait nem állhatja. Schmidt Mária hogylétünk dimenziójában esszék sorában tárja fel az Európai Unió kórisméjét (Bp., 2013, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány). Egyik fontos tétele: „A tagnemzeti szuverenitás kárára terjeszkedő brüsszeli elit tehát végső soron a nemzetállamok létét kérdőjelezi meg. Mára az Európai Unió egy automatizált gyártósorokból álló modern üzemre hasonlít a legjobban. Ha az egyes országok megfelelően elő vannak készítve a feldolgozáshoz, ők úgy mondják: megfelelnek a kritériumoknak, felkerülhetnek a futószalagra. A gyártási folyamatot az uniós bürokraták irányítják.” Schmidt Mária hatalmas adatlással igazolja: a sokezres hivatalnoksereg alkalmatlanságát, hogy nem észlelték Görögország, Portugália és más országok pénzügyi fenyegetettségét. De 2014 végén sincs tervük arra, hogy a lélekvesztőn Lampedusa szigetére érkező vagy a tengerből kihalászott észak-afrikai menekültek tíz és százezreinek sorát miként intézzék. És a déli határszéleken mi is fulladozunk a táborokkal: november végéig több mint harmincezren érkeztek. És a másik infernó: a calais-i tábor, ahol az Egyesült Királyságba bejutni akarók táboroznak rettenetes állapotban. A robogó kamionok ponyváját felszakítják, s ugrálva-kapaszkodva próbálnak átjutni a szigetországba. Cinikus lelemény viszont, hogy Obama

Guantanamojáról a tíz éven át törvénytelenül bebörtönzött, megkínzott embereket, exportáltják Szlovákiába, Lengyelországba és Uruguayba. Brüsszelben a tyúkketreceket méretezik, de az Unio-város alkalmazottainak, politikusainak képzete sincs arra, hogy miként gondolják a menekültek áradatát. Ukrajna ügyében is botrányos dermedtség egy esztendeje; a brüsszeli vezérkar haptákol az USA diktátumainak. Igazolván: Barroso és Juncker társadalma nem ismeri Európát, s főként nem Kelet-Európa összefüggéseit, történelmét, idegrendszerét. Burokraták és nem politikusok – okkal mondja Schmidt Mária; s arról képze-tünk sincs, hogy a döntések előkészítésében mely gazdasági érdekeltségeknek vagy titkosszolgálatnak tetszően hangolják véleményüket. Kollektív váltásukat pedig nem remélhetjük, mert őket az Érdekeltek és nem a szavazók küldték Brüsszelbe. A rasszizmust, antiszemitizmust trombitáló baloldal „életidegenné vált” – itthon, mondja Schmidt Mária, de az európai politika és hírpar poslo-katermészete változatlan, szívja a véré minden új globálérdekeltséget fékező gondolatnak. S itthon, lám: éppen Schmidt Mária küzdelme is példa, hogy szak-mai elmélyültség, tervszerűség, emberi igyekezet nem elég ahhoz, hogy az új nemzedékeknek tervezett múzeum ügye közös cselekvéssé nemesedjen. Békeség helyett szabotázs: épp a MAZSIHISZ próbálja hitelteleníteni. Az pedig méltatlan stíl, ahogyan a Terror Háza főigazgatójának szenvedélyes panaszlevelét Lázár János cinikusan karácsonyi olvasmányai körébe utalta. Egyébiránt kor-mányzati kérdés: miként lehet helyesen dönteni, ha a hazai zsidó szervezetek egymással tusakodnak, anyagi és személyi ügyek hullámszánk, mert a rend-őrségre és az adóhatóságra tartozó vádaskodások örvényéről értesülhetünk naponta.

(Szeptember 1.: Fischer Iván szokott áriája a Zsidó Fesztiválon: növekszik az anti-szemitizmus. Navracscics Tibor az áldozatokra emlékezik, s mellette az emelvényen lát-ható zsidó hivatalosság érdektelenségét mutatva végigsustorogja a beszédet. Szeptember 3.: Marcaliban Suchmann Tamás közli: az MSZP-ben 38 százalék az antiszemita száma. Húsz évvel ezelőtti történet ismétlődött a Nemzeti Színházban. 1994 őszén a holokausztra emlékezve Pilinszky János KZ Oratóriumát és az Orbi et urbi című művét mutattuk be Orbán György zenéjével, amelyre meghívtuk a hazai zsidó szervezetek vezetőit, neves képviselőit. A tény: senkit nem érdekelt a Nemzeti mementója s a további előadások sem. Ez év őszén a Nemzeti Katona Imre rendezésében Pilinszky-látomását adta elő; s mint húsz éve, a zsidó szervezetek köréből teljes érdektelenség mutatkozott. Talányos közöny a közös ügyben, de napi hírek áradnak a szervezeti harcokról. Wenn schelle, schon trefe...! Önös hatalom-küzdők nem gondolnak arra, hogy a társadalom közérzetét visz-szamenően is roncsolják? Lifttelepítés és zsinagógabelépők panamája helyett olvasom inkább Dávid Katalin könyvecskéjét: Soah (Bp., 2014, Szent István Társulat). A mutat-vány készülő emlékiratából a vészkorszak emberi helytállásának megrendítő kordokumen-tuma. Hitét mélyen átélő ember, aki a zsidóüldözés rettenet-idejében hősiesség nélkül, krisztusi alázattal segít, társaival menti az embereket. Ugyan miért nem inkább Dávid Katalinról, Koszorús Ferencről, a vatikáni követség akciójáról, a pokol-idők Példa embe-reiről beszélünk a gyanús üzemek és a pártoskodások helyett?)

Kérdőjelet illesztettünk Schmidt Mária könyvének címét idézve, mert a nyugati változás jeleit óhajtjuk, de nem érzékeljük. A képviselő-választás miben ígérheti a holnapot? Tavares helyett érkeztek új tavaresi csinovnyikok; Cohn-Bendit távozott, de latrinaszájával Szanyi Tibor a bizonyos folytonosság. S ha meggondoljuk, hogy korábban a hazai baloldal képviselőjében azért szellemi nívót is jelentett Tabajdi Csaba, most Szanyi vagy Molnár Csaba a magyar baloldal európéerje. S lehet-e jellemzőbb, mint hogy a két említett és Gyurcsány Ferenc nem szavazták meg a határon túli magyarság állampolgársági törvényét 2010-ben? Fölösleges nevesíteni az osztrák, holland, német mozgalmi testvéreket; bizonyos: programos piszkolásunk folyamatos napirendnek ígérkezik. Fel se merül bennük, hogy Beethoven *Örömódája* népek szeretet-összhangzatát hirdető himnuszának jegyében mégis emberi illetlenség gyűlöletáriákkal piszkolni az üléseket. Robert Schumann keresztényi alapozottságáról pedig szó se essék, mert az már a Charta szövegezésébe se került be. Ami pedig polgári pártunkat illeti: ha már kisebbségi nyomorításunkra oly süketek az európai testületek, lelkiismeret-nyugtalanítónak is bölcs, hogy délvidéki és kárpátaljai honfitársaink is Brüsszelben dolgozhatnak. S azt pedig a becsülés keserves jeleként szükséges immár rögzíteni, hogy Tőkés László az erdélyi közéletben ellehetetlenülvé igazolt a Fidesz-csoportba, s illem és elegancia híján immár százalmas folytonos RMDSZ-es szitokparádéja. S abban emberileg és teológiailag téved püspök úr, hogy neki csak az Istennel van elszámolni valója (*Heti Válasz*, 2014/1). Mert az EU-parlament gazdasági hivatala és a Fidesz képviselőcsoportja mellett, ahogy családjának, úgy honfitársainak és minden magyarának erkölcsi számadással is tartozik. Kétség magunkban, számvetés cselekedeteinkkel – keresztényi voltunk mindennapi s földi kötelezettsége.

Tony Judt gondolatát idézi Schmidt Mária, miszerint 1989 a Nyugatot rombolta erősebben, hiszen Keleten tudtuk, hogy hazugságban élünk, de „a nyugatiaknak az illúziók és a hallgatás egész rendszerével kellett szembenézniük”. Am a gond éppen az, hogy negyedszázad múltán is az elemi tájékozatlanságot, készültségüket érzékeljük, szenvedjük. Mert az mégiscsak képtelenség, hogy például amerikai elnökök jönnek és mennek, s Magyarország ügyeiben az egykori szabadnépes Charles Gati „professzor” a folytonos sűgőgép. S írhat levelet, tiltakozhat az Amerikában élő magyar szervezetek közös vezetése akárhányszor, fogamatja nincs. Gati nyilvánosan a magyar kormány megbuktatására áll elő tervekkel, nyilván nem tudományos követelményre, hanem a titkosszolgálat megbízásából provokálja egykori hazáját, hogy teszteljék a honi hangulatot. Eszme- és erkölcsfogyatékos Európa vezetése, mely kimerül a pénzügyi, gazdasági osztás-szorzás, adakozás-megvonás játékaiban. Egyébiránt pedig az USA diktátumai szerint vonszolja magát, mert például karakteres külügyi elgondolása sincs még saját földrészéről sem. Elnöki idejének feléhez érkezett Françoise Holland: ígéreteiből semmit nem teljesített, s most remegnek a szocialisták, mert Marine Le Pen ígéri a holnapot. Holland valósággal menekül otthonról, külföldet járja, s bombázni küldi gépeit Szíriában, hogy az egyszer majd

csak érkező békében hona az építkezés érdekeltje legyen. S az a Pierre Moscovici diktálja a rendet Brüsszelben, aki a francia kormány tagjaként sem tudta fékezni a gazdasági romlást. Novemberben már Junker kormányfó körül omlott a bizalom: új tisztázott rendet akar – de hiszen Luxemburg miniszterelnökeként tudta: országa adókönyvitések végett világcégek édeni menedékhelyeként üzemelt. Eddig ne értesültek volna róla? Dehogynem, szakemberek mondják: egyetemi könyvek példatárában szerepel a luxemburgi modell. Bizonyosnak tűnik: időzítették a bombát; megvárták, amíg feláll a Junker-szövetség, s azt követően robbantottak. Gyaníthatóan amerikai híripari „szivárogtatással” is, mindenképpen az USA boldogságára, merthogy érdeke: gyenge vezetéssel tárgyalja a szabadpiac kérdéseit. A balosok és a néppárti frakció Junker mellett szavazott, döntő ok: távozása esetén a jövő évi EU-s költségvetési év összeroppant volna. Így hát a stekszüzem működhethet, Brüsszel pedig erkölcsfogyatékosan építi a tőkét és a tőkést. Nekünk utolsó ciklus, hogy még utalják a pályázati pénzeket, majd meglátjuk persze a visszaszívási trükköket vagy a magunk lomhaságát és a tévelygéseket. Junker zsarolható, s az erkölcsiek pedig nem számítanak. A Szent-anya nem áldotta meg a gyülekezetet Strasbourghban, de bölcs szavait s a remény igéjét hallgatva a parlament java üdvözülte magosba képzelhette küldetését – és megtapsolta Ferenc pápa beszédét.

Ám Európa huszonhét csillagos egén a szivárvány tündököl: Ausztria 2014-es pacsirtája a szakállas Conchita Wurst. Földrészünk „tolerancia-jelképe” Brüsszelben parádézott, de a zöld- és „nemepárti” Ulrike Lunaceknek, az EU egyik alelnökének sógorsági alapon se jutott eszébe, hogy a szomszédban, Szlovákiában Tamás Ilonka néni és sorstársai is toleranciára érdemesek, noha át se operáltatták magukat.

(„Strasbourghban egy szerb tömeggyilkosnak nagyobb esélye van felmentésre, mint Tamási Ilonka néni állampolgársági panaszának” – ifj. Lomnici Zoltán.)

Wurst naccságának álszakállja van.

Szabactság el'társak...!

DÓZSA GYÖRGY emlékezetében az egyik hetilap azt írta: a szocializmus kisa-játította az 1514-es parasztháborút és vezérét. Hamis teoretizálás, mert Illyés Gyula drámája, mely a bemutatásért való küzdelemmel kezdődött, majd (a száz éve született Gellért Endre rendezésében) 1956. január 18-ai premiért követő vastapsos, tüntetéserejű negyven előadás a forradalmi légkört szította. Gergely Sándor társaságában Rákosi dermedten nézte a színpadot, mert az illyési gondolatok jelen idejű próféciává emelkedtek. Például a második felvonás végén a parasztszázvezér így szólította hadba népét: „Harcra! Melyikkel előbb? / Amelyik – / mindegy nekünk – / előbb következik. / Mégis a benti... az a hamisabb! Az földözi a messzibb másikat... Ha száz király és pápa áll elénkbe, / föl, magyarok, föl egy új reményre! / Egyszerre két szabadságot nyerünk: / a múltunkért, a jövőnkért – gyerünk!” – és erre: Függöny! Hát persze hogy zúgott a taps, és ünnepezték Bessenyeit, a népszáz alakítóját. A Dózsa-téma az idő sugallatos jele

is, hiszen Eötvös József *Magyarország 1514-ben* című regényének előszavát 1847. július 1-jén jegyezte, s kilenc hónap múlva Pesten kitört a forradalom; Illyés darabja is hasonló sorsban, tíz hónap múlva eléretté érett, s a kádári-aczéli időkben jó időn át nem kerülhetett színpadra. Illyés aztán újraírta a Dózsa-témát, a hatalmas képekben fogalmazott történelmi látomás után tényérnyi színpadra képzelve egy kamarajáték sűrítettségében a *Testvérek* (1972), György és Gergely viaskodása elevenszik meg. Eötvös művében is már feltűnik az alkatbeli különbség, amely majd Illyés művét feszíti. „Dózsa lépésről lépésre továbbhaladott a maga által választott pályán”, így Eötvös, és úgy formázta: Gergelyből a szenvedély hiányzott. Illyésnél Gergely így érvel a háború ellen: „Az erőszakkal szerzett szabadság nem fekszik össze az erőszakkal. A fegyverrel szerzett és őrzött szabadságban vagy a fegyver tűnik el, vagy a szabadság” – hűti György harci elszántságát. S a háború elveszejtésében Gergely és György egy sorsot él Eötvös regényében: „Végzetünk vala, hogy együtt maradjunk” – mondja Gergely, aki bátyja mellé állt a börtönben. Ahogyan majd Illyés is komponálja a *Testvérek* végét: „Te voltál a lelkem jobb fele... Harcolni tudtunk egymással úgy, hogy nem elpusztítani, elgáncsolni akartuk egymást, hanem fölemelni” – mondja György, mely már Illyés hatvanas-hetvenes évekbeli közéleti észleletei-aggódmalmi nyomán az újkori megmaradás példázatát sugallja az elbukásban. „Jaj a hazának, melynek fiai egyszer egymás ellen fordítják fegyvereiket” – olvassuk Eötvös intelmeként. Regényét követi Hevesi Sándor *1514* című darabja is (1921) azzal a tanulással, hogy nyomorúságában a nép törvényszerűen lázad. Ám Dózsa formátuma nem elég ahhoz, hogy igazi vezérként győzelemre vezesse a harcot. Jókai Mór *Dózsa Györgyét* 1857-ben mutatta be a Nemzeti Színház, s egy évtized múlva, jelentéses évben, „szomorújátékát” Szigligeti Ede librettósítva, Erkel Ferenc operájaként került színpadra 1867-ben. A király iránti tisztelet, a Szapolyaival való harc és kettős szerelmi szál fonja át a darabot. Hatalmas monológok áradnak; Barnabás például a nép nyomorúságát és méltóságát zengi, s a „Dicső Hunyad s a hős János barát”-ra hivatkozik, mert: „Ily csöccseléssel víta győzedelmét.” Eötvös idézett aggodalmát Jókai egy költővel mondhatja; a haza ellenségeit sorolja az ifjú „repkénykoszorús”, a három külső ellenség után a legsúlyosabb: „Negyedik itt benne szanaszét; / Hajh! Ez a legrosszabb veszély!” Érdekes ellentétezés Jókai és Illyés *Dózsa Györgyének* végén a két kedves monológját összevetni. Jókainál Lóra így siratja: „Nagy szellem volt, csak árnya volt nagyobb;... / Oh ég; előtte nyisd meg ajtaid, / S ne engedd a pokolnak szellemét; / Hogy egykor onnan újra visszatörjön, / Lángba borítani e haza terét:... / S ha egykor érdemes lesz árva néped, / Akkor bocsásd ez óriási szívből, / Mi nagy volt, és nemes, e földre vissza.” Illyésnél Dózsának nincs árnya, hanem a holnapra vetülő fénye; Anna monológját Mészáros Ági és Geléért Endre rendező kérésére a költő látomásos jövőként írta éppen az ellenkezőjét, mint Jókai. Mert Anna az újra, „vad haraggal” lázadó jobbágyok képét vizionálva jaidítja: „Ne higgyétek, van mindenre bocsánat.”

A *Testvérek* fogantatásának olvasmányaként Illyés ugyan nem említi barátja, Sárközi György Dózsa-dramáját, mely a *Kelet Népe* kiadásában jelent meg 1939-ben.

Dózsa György és Gergely vitája Sárközinél is lobban, mert a király elleni lázadás „bűn”, s az az ország ellen is. „Melyik országról beszélsz? Arról, ami odafönt van, vagy arról, ami oda alant?” – kérdezi Gergely, mire Dózsa: „Ország csak egy van.” Dózsa szerelmének bátyját, Csáky püspököt karóba húzatja, s innen már Gergely egy új ország ígézetében és egy úton megy Dózsa Györggyel. Csáky Katával beteljesülhetne a szerelem, ám Dózsa kivonja magát a csábos ígézetből, és seregéhez siet. Temesvár: Szapolyai a győző, de szövetséget ajánl Dózsának: együtt vonuljanak Budára, hogy: „Verjük le a koronát az idegen király fejéről...” Ám Dózsa nem kér a szövetségből, így sorsa a halál. Öccsének kegyelmet kér, ám Szapolyai közli: Gergelynek már fejét vétette. Sárközi Dózsája nem fél a haláltól, de: „Inkább félek a föltámadástól.” Székely János hatalmas Dózsa-monológja (Marosvásárhely, 1964) stációkra bontott közjátékokkal így összegez: a végső szenvedésben a testi kínnál fájdalmasabb a „lelki máglya”, amely a magány, s „ettől üvöltözni kell”.

Százötven év múlásában a fél ezredévvvel ezelőtti háborúság lenyomatai. Gyötrelmeink, vívódásunk megannyi változata az időben.

CSELLEL ÉS PRATIKÁKKAL „Ha Gyula pápa nem kiabálta volna annyit, hogy olasz papság, olasz papság, én sem kiabálnám úgy az egyetemes egyházat. De mivel megláttam, hogy a Julius-féle egyetemes egyház miféle – hát így már német, francia, angol meg magyar papságot kiabálok én is...” Páskándi Géza II. János Pál pápaságának ihletésében is íródott *Tükörkereszt* (1984) című darabjának bevezetőjéből idéztük Erdődi Bakócz Tamás bíboros szavait. Művében, „epizódként”, Dózsa György történetét Páskándi európai dimenzióba helyezte, amit a Mátyás halála és a mohácsi vész közötti korban némi ironikus hangoltsággal elevenít meg. Gyöngül az Ulászló királyolta ország, s Bakócz Mátyás özvegyének, Beatrixnak és Ulászlónak a házasságát szervezi, hogy a haza ismét erősnek mutakozzon Róma és Európa előtt. Dózsa-története epizód Bakócz tervében, amit pápai ambíciójánál több, a nemzetek Európájának gondolata vezérel. Olyan pápa kell végre, aki fordít a szokáson, mert: „Az olasz pápák Itáliát már túlon túl imádják. És ez az egyház mégiscsak egyetemes volna. Hát törődni kell azzal is, mi van Angliában, Frankhonban, a németeknél, nálunk vagy bárhol is... Így az új pápának minden irányban elérnie a keze. Nem húz magához se jobban, mint a perem felé... Mint ha Krisztus csak Itáliáért halt volna a kereszten!... A pápaság nem enyém – hazámnak jussa, ki a pogány ellen annyit áldozott!” Páskándi nem eszményíti Bakóczot; aki változatos hatalmi játékokkal alakítja terveit. Mert „csellel és praktikákkal” megújítani az egyházat, hogy honát is felemelje. Unokaöccsének, Péternek mondja Erdődi: „Lehet, hogy gyakran cselszövő vagyok. Lehet mindattól, amit tesztek, undorodtok, drága ifjaim. Ám nem utálkozok soha az aranyaktól, sem a rangoktól, amiket osztogattam.” Péter, amolyan „fül-ológus és orr-ológus”; függöny mögött hallgatózik, bíboros nagybátyja javára gyűjtve a titkosított mondatokat, gondolatokat. Vatikánban nem Erdődi Bakócz hírével száll fel a füst; s az új pápa, hogy ellenfelét eltávolítsa Rómából, a török elleni keresztes háború szervezésével

bízza meg. „Jézus a templomban kötélkorbácsot vett kezébe, midőn a kufárok megjelentek... És ezt kell tenni azokkal is, kik netán bűneinkkel kufárkodnak majdan...” És itt már a reformáció érve tűnik elő; hogy Bakócz érzékeli az egyház erkölcsi züllöttségét, amely majd Luther wittenbergi pontjaiban manifesztálódik. Erdődi vesztesként se adja fel, mert a megújítás harcát hirdeti meg. Központi jelenet, amikor Dózsa háborúját Erdődi próbálja megállítani. Hiszen ő nevezte ki, de a parasztvezér már nem hajlandó hőkölni: „A parasztész győzelmét ünnepeltük Bakóczban, ki diadalt annyiszor ült a sok nyafka rómain! De aztán te mindent elfeledtél!” – érvel a parasztvezér.

Erdődi bocsánatot ígér, de már „nincs többé visszaút”. Erdődi Bakócz: „Ő egyenlőség-örök áfium! Altatja lelkeinket annyiféle méreg... Hát mégis király akarsz lenni, Dózsa György” – mire a parasztvezér visszafogja a dialóg hevét: „Ide én nem királynak jöttem... Csak felemelt ujj vagyok... Tán Isten teremtésben kimart, repedt és veres ujj. Vagy még annyi se.” S a szóviadalnak már a holnapra komor a víziója: „Dózsa: A mi háborúnk az ő végzete. Erdődi: Nem az enyém, egy népé s a keresztényeké. Harcod nyomán felvirrad ismét a szultán káröröme, s Bécs lefittyedt ajkán a diadal. Egy szálíg levágnak...” Páskándi leleményes dramaturgiai fordulattal a csatát és a felnégyelést nem jeleníti a színen, egy verses krónika hangzik fel, melyben Dózsa sorsáról értesülünk. S az urak királyválasztó tanakodásban immár Bakócz ellen szervezkednek, hitük szerint: a romlás egyik fő okozója, és halálát spekulálják: „Báthory: Két-három emberünk csuhában s törrel jól festene – nem? Ott a csatatéren kellett vón megölni, és Dózsára fogni az egészet...” – spekulálják a merénytervet. Szakmáry esztergomi püspök már az egyház sorsáról medítál: „Mert milyen szellemet vitt volna Rómába Erdődi Tamás? Ő, aki miközben pápatrónra vágyik, minden alkalmat megragad, hogy becsmérelje Rómát! Tudja, mit mondott legutóbb? Hogy Luther bölcsőjét nem Némethonban faragták... Julius pápa idegengyűlölete faragta és ringatta idáig... Ezt tüvölti az óta is: Luther Rómában született!” Péter Vatikánból hozza a hírt: Julius halálán van. „Önmaga ellen fordította egész Európát [...] minden ország bíbornokait.” Erdődít Péter vigasztalja. „...mindenkinek eszébe jut majd, hogy tulajdonképpen Julius éppen veled kezdte ezt a politikát, így hát te vagy az első számú vesztes... Most majd Európa legnagyobb uralkodói, az Anjou francia király meg a többi élni fognak vétőjogukkal! És nem akarnak majd olasz pápát. De maga Róma is megijed, mert joggal úgy érzi: Luther után további szakadással is számolhatnak így.” A gyilkolni érkezett méltóságok már Erdődi utolsó szavait hallják: „Késő. Késő... Elsőktem urak...” Páskándi látomásos drámáját Péter zárja: „Isten mindenkié!”

Jajdulása Mohács vesztében: Európát is visszhangozza...

A ZORBÁN Ne Vatikán történelmi pápájára, de Kazantzakisz görögjére se gondoljunk, hanem a pesti lumpen haverstíljében Magyarország harmadik ciklusát kezdő miniszterelnökére. Akiről Tibor Fischer *A magyar tigris* címmel írt személyes emlékekkel frivolan játékos könyvet.

(Amennyi szennyes iromány és hangzós anyag született róla a Nép harsonáiban, rádióiban (stb.) csak az elmúlt években, az a Fehér Ház kertjét beterítené. Merthogy a világ tudtára naponta hírül adatik: Magyarországon nincs demokrácia és nincs sajtószabadság. Boldog idők, amikor a Kádár–Aczél-rendszerben virágzott az igazmondás, s a nagy szagértők, Charles Gati és Paul Lendvai elvtársak ezért sunyítottak oly készségesen, s a Szabad Európa Rádió magyar nyelvű adásának szava se lehetett a határon túli nyomorított honfitársaink sorsáról. Tűnődöm: ha Bolgár György, washingtoni időkben többfunkciós tudósító, miként értelmezi az „őszinte tisztelet” gondolatát, merthogy 1974. május 19-én A másodperc rései című verses kötetét így dedikálta Illyés Gyulának. Vajon mire értette a Hajszálgyökerek vagy a Testvérek szerzőjének tiszteletét? És az őszinteséget? Újság- és rádióóráinak és éveinek résein annyi csúsztatás és hazugság árad, hogy csak mélylélektani elemzéssel magyarázható: az eltűnt idő siratása lappang skriblerségében. Mert neki és társainak a „cucilista idő” (Hofi) jelentette és jelenti a boldog időt. Jótékonyági gesztusként annyit tehetne Bolgár, hogy felfogadja elvtársát, a magánnyomozó, etikai díjazott, népszabadságos Szabó Lászlót, ugyan derítse már ki, hová tűnt Kádár János koponyája? Merthogy a nyomozók, a nemzetbiztonságiak mindmáig nem lelik. Gyanítjuk, hogy a DK páncélszekrényébe rejtették el? Ahová a MSZP széfjéből a szakdolgozatművész Gyurcsány Ferenc „A jellem természete és az agy térfogata” című kérdéskörben a majdani antropológiai tanulmányozásra, végkielégítésként csente el?)

De visszább az indulattal! Mert a lobvetés mosó- és tisztítószernek alkalmatlan, a jellemzennyes pedig rendületlenül teregeti magát... Tibor Fischer Orbán-könyvéről szóljunk, mert személyes történetek, tegnapi és mai viccek, politológiai, emberi észleletek, olykor aforisztikus tömörséggel életfolyammá s politikusi rajzolatná formálódnak. Tibor Fischer Londonba távozott 56-os szülők gyereke, 1982-től szokogatott haza, Orbán Viktorral 1988-ban Londonban találkoztak, és beszélgettek először. S aztán azon az őszön vele utazott Szolnokra, Orbán feleségének rokonságához. Tanulmányoknál pazarabb jellemzés, ahogyan a potyázó országban Fischer leírja: Orbán a szolnoki állomáson addig nem szállt buszra, amíg nem vált jegyet. A sofőrnél nincs, Orbán kering az állomáson, nem enged elvéből, mert: „ha elkapnak, hogy bliccelek, azt a Fidesz ellen fogják felhasználni”. Tibor Fischer: „Nos, hölgyeim és uraim, ez az oka annak, hogy ma Orbán Viktor vezeti Magyarországot.” Lakitelek ügyében téved Fischer, mert nem a kommunisták uralták a sátoros eszmecesterét. S a kisebbségi magyarságért való küzdelmet se említi a koridézésben, tán stílusának könnyedségében el se tudná magyarázni az angol olvasónak. 1989. június 16-át, Nagy Imre temetésének légkörét felidézve, Orbán beszédének hatását is pontosan jelzi: „Ez az a pillanat, amikor a nagyközönség számára világra jön, ez az, amikor a kocsma embere is tudomást szerez róla.” Találónan láttató az MDF-idő fordulata: Antall tudta, hogy titkos fegyver birtokában van. Jó kis meglepetést hagyott hátra az exkommunistáknak, egy poszthumusz ajándékot: egy ketyegő Orbánt.” És Orbán ketyegett egyre erősebben: a madarasok házasodtak a bolsevik táborral, s a kunczei „tíz szép év”-en csak kunczogunk, mert: miközben

hasuk és bankszámlájuk zsírosodott, másfél évtized alatt felfalták egymást. Orbán „Magyarországot faluról falura nyerte”: a tévévitát Horn elbukta, talán túl magabiztos volt? Fischer nem említi, pedig a dialógus egyik fordulópontja, amikor a „polgár” fogalmát Horn marxista lexikonból idézte, s Orbán jól nevelten javította. A kampány vezére, Szekeres Imre repült is az első forduló után. S a két elbukott választást megelőzően: micsoda elvetemült gondolatok! „Orbán nem fogadja majd el a választási eredményeket. Hogy elbarikádozza magát a Parlamentben, géppuskákkal felfegyverkezve, mint a Sebhelyes arcú.” Az irracionalizmus legében szédelgünk azóta is, s hogy 2010 után 2014-ben is újabb három választást elbuktak, annak egyik mély oka, hogy a tisztázó, szervező folyamatok helyett Orbán Viktor gyűlöletét szították és szítják a parlamentben, az országban és külföldön. Mert 2002 után a francia lapok például nem Medgyessy és Gyurcsány sikereit dalolták, hanem a szélsőjobb és Orbán veszélyére riadóztatták Nyugat igaz népét. Ezért se érhatték meg a mostani két újabb bukást. Így zengetik tovább is a primitív verklit. Udo Olfkotte újságíró szakmáját megrendítő s a maga vétkeit is beismerő vallomásos könyvéből most értesülhetünk: voltaképp a zszurnaliszták kottáját a világ pénzügyi és gazdasági hatalmasságai mellett gyakran a zsidó, a német titkosszolgálat s főképp a CIA muzsikálja.

A 2010-es Fidesz-sikert követő idők képtelen nemzetközi légkörét értelmezve pontosan írja Fischer: „az ex-kommunisták és az SZDSZ-es túlélők” nyugati cimborákkal szövetkeztek, „hogy egészen groteszk képet fessenek Magyarországról”. Aztán élesen és tényszerűen sorolja a hazai liberális médiumok, a *Klubrádió*, a *Népszabadság*, a *HVG* leszázalékolt hírgyárainak módszereit: „Aki nem balra húz, az eleve gyanús” – íme a szabadelvűség birodalmának alapokmánya. Fischer utal az „értelmiség árulására” többször is, de kérdezem: a tartósan tisztességfogyatékos lehet-e értelmiséginek mondani? Azt kitüntetni szelleminek, aki tudatosan és módszeresen hazudik? Az árulással az értelmiség mint erkölcsi hivatás, a tisztesség igénye megszűnik működni. A tengeren túlra utalóan írja Fischer: „Különös, de nem emlékszem olyasmire, hogy a *New York Times* aggodalmak gyötörték volna az állami tévécsatornák gerinctelensége miatt, amikor az exkommunisták voltak hatalmon. Orbán meg ellenzékben.”

(Amikor Clinton asszonyság 1996 nyarán Budapesten, a Soros-egyetemen az oktatás, a gyermeknevelés, egészségügy kérdéskörében találkozott honunk értelmiségijeivel, két kormánypárti hölgyet, Kósáné Kovács Magdát, Kórodi Máriát, továbbá szellemüket képviselő újságírókat hívtak meg. A szabadelvűség amerikai eloszerőségéhez híven: senkit az ellenzék soraiból.)

Találóan szellemes, amit Fischer a baloldal és a liberálisok fasizmus- és antiszemitizmus-ragaszkodásáról ír: „Odavannak a bőrfejükért meg a horogkeresztekért, mert a nemes harag e gerjesztői alkalmat adnak rá, hogy az ember gyúrjon egy jót a lelkiismeret edzőtermében, hogy bemutasson egy korrektül kivitelezett politikai triplaszaltót. Ha nem létezne, ki kéne találni. Nagyjából ez történt Magyarországon esetében.”

2014: Simon Gábor ügye... és Bajnai Gordon összefogása... – és újabb, Fideszt s Orbánt ócsároló és váltani akaró vitézeket Fischer nem is említi. De vigyázat! A győzelem veszélyeket is rejt, figyelmeztet okkal *A magyar tigris* szerzője. Pancho Aréna: Orbán Viktor felcsúti lakásának kertje alatt folytonos élc; Makovecz Imre tervezhette volna a településtől távolabb is. Súlyosabb veszély: „Hemzsegnek a próbababák és a tökfejek, és akad néhány izomagy is... Balogh József” és dr. Schmitt Pál... – folytatnák a szerző helyett a nyolcvanas évek bolsevikjaival, akik most udvarnoki fő magyarok, de fontos tétel: „A hatalom az a kábítószer, ami tönkreteszi az erőseket!” Fischer két aggasztó jelet említi: a korrupció és „az úrgazdagok visszataszító kartellje szemlélhető a budai hegyvidék teniszklubjaiban, azoké, akik a világ többi részével egyetértve tesznek rá, hogy éppen ki a miniszterelnök Magyarországon, hiszen néhány nokiás dobozzal ügyis minden elintézhető...” Abban árnyalhatjuk Fischer látleletét, a mélyszegények és a teniszklubok népe között a harmadik: erősödik egy középosztály, mely a polgári kormány háttérzágát képviseli – láthatóan a Békemenettel is. „Ha az EU apparátusában ülnék, nem lennék nyugodt” – mondja Fischer, miközben újra és újra arányérzékünkre ébreszt. S tán gondolja: a hatalom mámoren delejzheti a luxus élet mámorát, a kormányzati teniszklubosokat, melyről aztán magyarázkodni muszáj. Mert a sajtó abból él, hogy nyomoz, s írja felderített tényeit s persze rágalmaikat. Mondják: politikusnak a sliccét és a bankkártyáját is tanácsos jegelni. Fischer egy kisebb fejezetben újra csömörös érzését beszéli a nyugati médiumokról. „Magyarország senkit nem érdekel”, ám: „Belga szocialisták, francia karikatúristák, német zöldek, luxemburzsua külügyérek, egynyelvű sajtómunkások, költő-bloggerok, princetoni szociológusok, svéd kiberbűnözők, mind, akik dühödten hánytátok Orbán miatt a hátra szaltót, elmondanám nektek, hogy nem csak az exkommunisták vezettek meg benneteket. Duplán letettek megvezetve. Nyakatokba akasztották az igát. Táskahordozóvá váltatok. Orbán Viktor táskahordozóivá” – zárja Fischer játékosan elmés, formaoldott és derűsen éles, ám becsüléssel áthatott Orbán-portréját.

SZEREPEK ÉS EMBEREK (*Tibor Fischer a szocialista-liberális választási sikerről írta: „elsöprő győzelem jól álcázott vereség”. Most úgy tűnik: egyik-másik fideszesnek bliccelésre mutatkozik hajlandósága. Mert: miként történhet az, hogy a gazdasági adatokat és az önkormányzati törvényeket oly pontosan ismerő Rogán Antal többször is belezavarodik lakásának négyzetmétereibe? Pénzügyi és hivatali felügyeletekben oly határozott Lázár János miért botladozik érvei között, amikor vadászati utazásának költségeit kérdezik? L. Simon László előző napi nyilatkozatát letagadja a Hír Tévében, javára szól, hogy később bocsánatot kért. S miért olyan sértett és indulatos a házelnök úr, Kövér László helyettesével, amikor a becsületében megrokkant, tehát a polgári pártot blamálo képviselő helyett Lezsák Sándoréknak új jelölttel sikerült megtartani a körzetet? Szijjártó Péter családi számlája nem érdekel, s az se, hogy háza mennyiben került. De a lapokban közölt fotókat szemlélve ízlése nyugtalanít: a külföldi magyar kultúra minisztériumához rendeltetett! Tehát a kultúra és a művészet magasrendű felelőse is. Noha máris korszakosnak mondja fellépését, sietségére, diplomáciai érzékenységének zavarára utal:*

eltávolította azt a Hatos Pált, aki a Balassi Intézetet megújította. Akit egyébiránt a kulturális intézetek európai szövetségének alelnökévé épp a nyáron választottak, mely mostani nemzetközi helyzetünkben stratégiai erőt jelenthetett volna. Földrészek s országok között röpködve Szijjártó órákat időz hivatalában, s azért mások hajszolása túlakaratosság. Például akkor, amikor a nemzeti intézményektől minisztériuma két órán belül hároméves nemzetközi program ismertetését kéri! Hát maga Szijjártó se tudja, hogy februárban hova utazik, mit tudná lehetőségeit egy intézmény 2017-ben. Tanácsos volna szóvivőt is alkalmaznia, mert még mindig pártja nyilatkozó emberének képzeletét, noha mostani hivatala méltóságot is követel.

Hogy Zuglóban egy budai politikai hintáslegény nyerhetett, az Papcsák Ferenc kudarc is, s a polgári párté, hogy embere a parlamentben ülhet. És nincs a pártarculat-tudorai között valaki, aki csöndesítené a plázabiztonsági arculatára maszkírozott Németh Szilárd szereplési ambícióját? Tavasszal rezsizett, most nemzetbiztonsági szakértőként felfedezi, hogy Simon Gábor vagyónát az ügyészség nem zárolta. De nem a hivatalt kérdezi, hanem kényszeres szereplését indítja: napközben sajtótájékoztatón háborog, majd este a tévéhíradókat hahnizza körbe, s reggel visszatér még a Kunigunda utcába. Aztán kiderül: az illetékesek jogszerűen végezték dolgukat. Erre néma csönd. Jöhet majd újabb műsor.

Egyébiránt: Európa tévéhíradóit pásztázva, nincs még egy, amelyben államtitkárok, miniszterek, magas hivatalosak úgy váltanák egymást, mint honunk híriparában. S hozzá a makói hagyománytól Széchenyi Istvánig tágas hungaricumlistára illő immár az a kunigundai találmány is, hogy az, akit háromnegyed hétkor az ágyban heverve a televízióban látok, azt reggelizés közben fél nyolckor a rádióban hallom. Aztán: a tévé baleseti, gazdasági s egyéb riportjaival majd a Kossuth Rádió hangzós változatban tölti a műsorát, ez a képszerűség fölösleges voltának vallása mellett szakma-ellenes is. Nem idézem Tibor Fischer képszerű vélekedését a kereszténydemokratákról, inkább tényszerűen a médiumi arculatról és szereplésről: bizonyára bennem a hiba, mert a Dunakanyar polgárainak, kedves Harrach Péter, unott ábrázattal, hallgathatatlan sótlansággal dörög ciklusokon át. Semjén Zsolt fehér lovon s erdei vadászatokban talál(ékony), így elfoglaltsága nem engedi elmélyülni Erdély és kisebbségi ügyeink történetében. Ilyenképpen szólamai hasonlatosan laposak, mint Szász Jenő faipari szakembernek, aki immár a nemzetstratégia szakembereként üzemel. Az pedig politikai süketség, hogy amikor a „net-adó” körül országos a háborgás, a keresztények pártja a megosztás légkörét szítva, az üzletek vasárnapi nyitva tartásának ügyét veti ki a program-cilinderből, s több a polgári párt még blőd-ségekkel ráerősít: általános munkaszünet vasárnap! És tovább zuhatagoznak az újabb ötletek; három választás éves harci zaja után, az USA-feszültségben már csömörig vagyunk. Amúgy pedig Semjén úr magos lovon ülve nyúl helyett bakot ló. De nem az állat, hanem a polgáriak türelme és megosztottsága nyúzódik.)

NÉMETH MIKLÓS nem vadászik, noha falusi kislegényként a határban kedves szokásává formálódhatott volna nyúlra, fácánra célozni. Később már beosztásában emelkedve, elvtársakkal kvaterkázva a kimúlt szarvas teteme fölött, tán politikai becsét is erősíthette volna. Csakhogy akkor már tudta: a Pilisben, a Mecsekben s annyi más titkosított erdei fertály vadászházának táján Kádár János

és udvartartása csodaszarvast nem ejt el. Mert Németh Miklós előtt kisebb pozíciókban is derengett: vörös alkonyat telepszik a kelet-európai tájra. Teltek az évek, az elvtársak egyre koccintgattak a kihúlt vadak teteme felett, s egyre bandzsult a Kacsingatós országának légköre. Oplatka András és Németh Miklós egykori miniszterelnök beszélgetéseinek könyve („Mert ez az ország érdeke”. Bp., 2014, Helikon) azért is kivételes kor-jelentés, mert a nemzedéki váltást is példázza. Hogy pártiskolát, gyorstalpalókat végzett péklegények, suszterek, esztergályosok, illegálitásra hivatkozó karrierista semmiháziak, szovjet lakájok, KGB-ügynökök után a hatvanas években egy új nemzedék készülődött. Amely Ady komp-országának drámáját és feladatát felismerte; hogy nem a politikai komornyiksággal, hanem szakmai-szellemi készséggel és erkölcsi tartással segíthetjük a haza javát. Jelzők nélkül, egyszerű-tényszerűséggel beszél Németh Miklós, közben a jeles szerző újabb adatokkal, emlékekkel, dokumentumokkal, személyes villanásokkal mélyíti, kerekíti a politikus történeteit. Semmi heroizmus, Németh Miklós beszél az életét, s az idő különös játéka folytán kacagató kórképpé tágul például, amikor a törökbálinti kukoricásban a racsoló Bauer Tamás egy teherautó platóján „szócsövön magyarázta nekem, a parasztgyereknek, hogyan kell kukoricát törni”. Egy fővárosi klikk uralta akkor a Közgazdasági Egyetem KISZ-szervezetét, amely a népi-urbánus ellentétre döbbsentette a monoki ifjú embert. Az erőszakos társaságból elégük lett, ezért idővel megpuccsolták a pestiek uralmát. S mint mondja Németh, a magyar társadalom „átkos” feszültsége egész életét végigkísérte. Akkoriban az egyetem rákosista tanári szelleme omladozott; Szabó Kálmán váltotta Pach Zsigmond Pált a rektori megbízatásban. A reformlégkörben külföldi tanárok érkeztek egy-egy kurzusra, a közgázós diákok pedig nyugati ösztöndíjakhoz juthattak. 1975/76-os évben Németh Miklós is az USA-ba utazhatott, ahol az egyetemi stúdiumoknál is nagyobb világlátást jelentett az egypárti ország fiataljának, hogy miként működik a választás szabadsága a politikai életben, s hogy a mindennapokban a tehetőség változata szerint ki-ki igénye szerint vásárolhat.

Beosztásainak stációi nyomán a Tervhivataltól az MSZMP gazdasági ügyeinek felelős posztjáig egyre tisztult Németh Miklós előtt: a politika hazugságának kényszerében a magyar gazdaság is javíthatatlanul megroggyant. Példát is említ a kormányfő: egy helyütt költségvetési tételként ez állt: „alkotmányos költség”. Sose hallotta, s tudakolta, hogy mit fed a magas összeg? Közölték: ipari kémeknek tervezett kiadás, ami a COCOM-listán tiltott műszerek beszerzését fedezi. Arról már aligha tájékoztatták, hogy a berendezések java továbbkerül a szovjetekhez. Mert hisz másutt beszámol róla, hogy a politikai fordulat óráiban kellett kitéssékelni az orosz titkosszolgálatot a magyar hivatalok felügyeletéből. Kettős könyvelés országos méretekben? Volt az hármas és négyes is. Fekete János ugyan mindenek fölötti bankvezérként itthon már hiteltelenné vált, s mint Németh felidézi, „irdatlan munkát” végeztek a pénzügyi szakemberek, hogy a hazugságot leplezzék, vagyis az ország finanszírozhatósága egyáltalán fenntartható legyen. S az is kitűnik: a kölcsönöket már nem a lakosság

fogyasztotta, hanem a korábbiak kamatos visszafizetése igényelte. Grósz és egyik-másik vezető fel se érte a helyzet tragikus voltát. Szakmai hitele folytán gazdaságpolitikai titkárként, egyre inkább a bizalmas beszélgetések, hatalmi játékok tanújaként politikusok emberi és politikai arculatát is megismerte. Kádár János összeomlásának folyamata, Grósz praktikái Kádár leváltására, az 1988. március 15-ei rendőri brutalitás pártvezetésbeli légköre, a bolsevik világrend leépülésének honi története is feltárul Németh emlékeiből. A hazug rendszer feneketlen mélységében Németh történelmi érdeme, hogy a parlamenti beszédekben bevallotta az igazságot: tartozásaink valóságos összegét.

S mi az, ami Németh Miklós siker(sikér)tartalma? Főképpen az, hogy a züllöttség, a becstelenség káoszában szakértelme nemesedvén, erkölcsi-emberi tartással, erővel és elgondolással győzte, hogy a pohos politika folyamatos vedlésében az ország kormányzóságát, gazdasági életben maradását alázattal szolgálja. Hibázott? Hát persze, amikor például engedett, mert az ő emberi hitele kellett a pártvezetés és Grósz tovább éltetésére. Másfél éves miniszterelnökségének története neki is a megvilágosodás folyamata. Hiszen beavatottként is csak a kései órákban tudhatta meg, hogy a Bakony mélye atomtöltetű rakétákat rejt, s a belügy lehallgatási hadműveletei fölött is ámult, különösen, hogy a szovjet delegáció szoborajándékába is mikrofont rejtettek. Idővel már a rutinos politikus jelei is mutatkoztak, amikor koreográfiai tanácsokkal szolgált Nyers Rezsőnek, hogy a bukaresti repülőtéren miként kerülje el Ceausescu csókját.

Vallomásos erejű, s nemcsak a maga, hanem nemzedékének életében is, ahogy az 1956-os eseményeket felidézi. Családi-baráti körben, a kérges ujjú földművesek izgatott társaságában ő a hazai és külföldi híreket halászó, a rádió gombját csavargató kisfiú, aki majd ösztöndíjasként az amerikai magyarok ünnepein ébred az igazságra, és a *Tisztító vihar* című könyv élményén át bontakozik ki előtte a forradalom tragikus dimenziója. Aztán a politikus szívós érdeklődése és kudarca: az 56-os történet felidézésétől menekülő Kádár János némasága, majd Pozsgay Imre országot hökkentő bejelentése, vele a KB kulisszái mögött játszó viaskodások elbeszélése az emlékiraton belül is az ország négy évtizedes külön-regénye. Grósz Károly alighanem azért jelölte miniszterelnöknek, mert vélhette: a politikai hétköznapiok pokoli darálója felemészti Németh Miklóst, s majd ő megerősödhet az elvtársi tusakodásban. Grósz bolsevik számítása megbukott: Németh Miklós győzte türelemmel, tehetséggel, becsülettel úgy, hogy a világ kormányfői komoly társuknak tekintették, s hogy Kohl újra megnyerhette a választást, Németh Miklós határnyitási időzítésének érdeme. De ebben sem hivalkodik, noha Kohl közelmúlti emlékiratában hasonlóképp beszéli el sikerét. Németh emberi hitele csak erősödött, hogy kormányát megújítva, fokozatosan távolodva, s elszakadva a pártirányítástól függetlenül dolgozott. Azt persze nem tudhatta, hogy számjelezett ügynökök is dolgoznak körülötte. Ilyenképp lett becsülete Antall József előtt is, mert pontos leltárral adta át az ország könyvelését. S ami Németh Miklósnak fontos népítélet: a szabad választáson zempléni pátriája első fordulás sikerrel küldte a parlamentbe. A történe-

lemmé lett politika mindennapjait olvashatjuk Németh Miklós és Oplatka András beszélgetésében. S csak tünődünk, mi mindenre nem maradt terjedelem; például arra, hogy a monori és a lakiteleki találkozó miként visszhangzott a Pártközpontban. És: mi mindent nem vélt fontosnak elmondani szerénysége okán is?! Egyet említve: miközben a Romániából menekült honfitársaink sorsát sürgősen diplomáciailag rendeznie kellett a genfi egyezményrel, azonmód segítette Olasz Ferenc *Székelykapuk* című albumának kiadását Sütő András esszéjével, amely háromnyelvű kísérőszövegével a romániai falurombolás jajkiáltásaként visszhangzott a nemzetközi diplomáciában is.

Monok két politikust is adott a hazának: Kossuth Lajost, a forradalom és szabadságharc trónfosztóját, és Németh Miklóst, aki pedig forгатagosan kemény hónapokban békességóhajtó természetével és egyensúlyozó tehetségével hagyományozta a bársonyszéket az új időkre, teret kínálva a szabadság vajúdási folyamatának. Tetszettünk volna forradalmat csinálni? S ugyan mennyi áldozattal? S mi végre? Hogy ötvenhatról szó se essék, s az újabb tragikus omlottságból tápászkodjunk? Hogy az ötvenhatos gennyes tályogot ki sem tisztítva, újabb (fel)keléssel szepszisbe forduljon az ország? Hát már így is hegek, sebesülések terítik be a testet. Mohácsokból elégünk van. Negyedszázad múltán mondhatjuk: Németh Miklós érkezése és munkája a viharos időkben nemzetmegtartó erőt jelentett. A méregtelenítés pedig ezért ma sem fejeződhetett be. Vitorlázó kedvről beszél Németh, mely nekem verset idéz. Illyés Gyula nehéz idejében írta tihanyi képét: „Recseg, megdől a rúd, a hosszú / vitorlarúd, / kasszálja szinte a habot, míg / a bárka – fut! / Árboc és vitorla, nézd előre / mikor repül / leggyőztesebben? Amikor leg- / mélyebbre dül” (*Dőlt vitorla*).

Mindennek rendelt ideje van, mondja az Írás. Németh Miklós családja s unokák örömeiben, szüleinek munka- és becsületethosza szerint méltósággal betöltötte rendelt idejét a kormányruánál, s röpke parlamenti időzés után Londonba hajózott.

(Aztán 2000-ben, alelnöki posztját bevégezvén az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankban, hazatért. A választást bukott szocialista párt vezetése remélte: Németh Miklóssal két év múlva újra kormányra kerülhet. Németh Miklós nem kábult el, hanem országjárásba kezdett. Tapasztalhatta: erkölcsi és személyi megújulást óhajt a szocialisták tagsága, de érzékelte a hasadást. Alant az erkölcsi igény, fenn a kongresszuson személyi taktikai játékok, hatalmi ambíciók bénítják a tisztázó folyamatokat. S a pártkassza üres... – csodálkozott Németh, mert Horn még miniszterelnökként mondta neki: „Te, Miki, a mieink korruptabbak, mint az MDF volt. Akarod látni?» Majd indult a páncélszekerény felé.” Nem akarta látni, s aztán idővel a harács elfogyott. Tudjuk, hogy Medgyessy Péterrel újra választást nyertek a szocialisták, aztán a kormányfő D-209-esként távozott 2004-ben, de búcsúmondatában ismeretének csak egyik felét említette: „Az SZDSZ tele van korrupciós ügyekkel.” Nem szól arról Németh Miklós, hogy a csábító hónapokban a pártvezérkart követő ifjabb nemzedék képességét és emberi állagát mennyiben mérlegelte. Bár annyit említ, hogy találkozásuk alkalmával Baja Ferenc egyre inkább belebojzolódott a zsurki vodkagyár történetébe.)

De Medgyessyt már egy Baja utáni nemzedék, Gyurcsány Ferenc és társulata buktatta meg. Államtitkársági beosztottja, Zuschlag János szabadulva büntetéséből, *Pártházból börtönbe* címmel (Bp., 2014, Napi Gazdaság Kiadó) olykor fellengzősen, máskor tényszerű önkritikával a nyelvi árnyalatokban bizonytalan Szalay Viviennek mondta magnóba életét. Vidéki fiú, elszánt karrierista, aki a honi börtönállapotokat leírva döbbenő tényeket említ, de magáról is tud szigorúan ítélni. Zuschlag politikusként is pubertás; nyüzsgött, dolgoztatták, de lenézték. Gyurcsány is csicskásának tekintette; róla sokat tud, mégis inkább küllemi históriákat említ; gyaníthatjuk okát: a bizonyos ötvenmillió Zuschlag hallgatását váltotta meg. Így is olvasmány, két hétig izgalomba tartotta a közéletet, és segítette a polgári párt kétharmados győzelmét. Azt mondja Zuschlag a pályázati szisztémáról: „A rendszer úgy volt felépítve, hogy ott lehetett befolyásolni a döntéseket, ahol csak akarták.” Gyurcsány szobájában hetente gyűlésezett az osztogató brigád. Így kérdés: életszerű-e az, hogy az államtitkár, s éppen Gyurcsány a házigazda, a hatalom mániákusa, és nem ő irányítja az eseményeket? Az, aki szakdolgozatának sorsáról is éppúgy hazudozik, mint az ország gazdasági állapotáról. Képtelenség, jogi, pszichikai összefüggésben a politikai törtető feudális ambíciót ismerve: életszerűtlen. A kecskeméti bíróság ezzel mégsem foglalkozott.

„AKÁR...” - ugyan hány bűnügy tudósításának súlyát jelezte a sajtó azzal, hogy tíz-tizenöt éves büntetés ígérkezik a gyanúsítottaknak. Aztán telnek a hónapok és az évek; a nyomozás érdekeire való tekintettel általános a hallgatás, majd újra és újra hosszabbítják a vizsgálatot, s már feledjük azt is, hogy a moszkvai kereskedelmi központ síbolásos története még ma se zárult le. Amint Fapál László és Szekeres Imre főkatonáinak ügyletei is lappanganak a homályban. Ha jól tudósítottak a lapok: a kaposvári katonai testület is leleményesen keveri a kártyát. Megtudhattuk a székesfehérvári ítélezőktől a sukorói telekcserés panamáról: Lauder úrnak nem dolga a magyar törvények ismerete; s potomság, hogy Gyurcsány Ferenc is tárgyalt kaszinóügyben, már csak azért is, mert a távozása előtti utolsó kormányülésen 2009. március végén 93 ezer négyzetkilométerünk kaszinókörzetekre való felosztásáról döntött. Hagyó Miklós ügyei miként kopnak ki a szenzációból? Parizeres emberünknek a strasbourgi bíróság börtönszennvedése miatt jóvátételt ítélt meg; Demszky Gábor pedig külföldi turnéi után vígan járja a tüntetések, nyilatkozgat, s Orbán-gyűlöleténél csak ostobasága nagyobb. „AKÁR...” - a perbe fogottak aztán kapnak egy-két évet, vagy időre határozott menedéket; a másik már előzetesen letudta az ítéletet, netán kártalanította az államot. Semmi ügy: de a bajai video hamisítás mikéntjét és felelőseit megismertük? Nem. Filmfelvétel igazolja: a dombóvári polgármester egymillió forintot szatyorban adott át. A bíróság ugyan elítélte, de hivatalát gyakorolhatta, s az idén újraválasztották. Erkölcsi abszurdumok demokráciája. A KGB-iskolás pedig most jutott be a parlamentbe; Kovács Béla szovjet titkoszolgálati múltjáról a választás előtt rohamszerű hazafias hajsza csapott fel, s azóta csend. Tán kiderült, hogy az amerikaiaknak is dolgozik? Amint a gyön-

gyöspatai feszültséget hergelő amerikai ügynök akciójáról se értesültünk. Arról igen, hogy most internetes lapot is pénzel (?), de sokkal valószínűbb: CIA-postás, hogy a demokrácia-szerető Példaállam felforgatójaként felvilágosítsa a rasszista diktatúra magyarjait.

S a 2006-os botrány még mindig nem rendeződött. Ignác, Papp, Balsai s még ki tudja hány jogvédő és szervezet jelentése sem elegendő arra, hogy az október 23-ai bestiális jelentések felelősei nyíltan megneveztessenek? – ítéletes szigorral. A törvénytelen őrizetet elrendelő bíraktól, a célzott lövések alakulatainak vezetőin át a felelősök fedőakciója tartós. Már csak Völgyesi Miklós lelkiismerete hangos; ahol teheti, visszatérően sorolja a rettenetes tényeket, a helyszínek felelőseit, Gergényi, Bene, a papucsos Petrét. . . és – a döntés a kormányzati hierarchia legfelső fokán a miniszterelnök: Gyurcsány Ferenc. Aki semmiért nem felelős, de mindenben felesküdt érintett. Hatalmas bukása után is naponta lázítja a közhangulatot; mert neki „nincs ideje” – meg se rezzen, hogy ő a legnépszerűtlenebb politikus. Fő a „Tisztelesség!”. Az október 23-án világát veszített ember tovább nem viselhette megcsontolt és kálváriás életét, és öngyilkos lett.

JEGES ZUHANY Sírásó jelenet; derüljük kicsit, mint Hamletben a vég előtt. Az idiotizmus persze pártsemleges, különösen a választások hajnalán. Bognár Zoltán, a liberális baráti társaság főpolgármester-jelöltje így profécizott: „Újra szabad lesz Budapest”, ha ő vezetheti. 2014 röhej-műsorait nyáron és kora őszön Falus Ferenc naponta új számokkal dúsitotta: potomság, hogy leöntötte magát a jeges vízzel, de ígérte: ha ő lesz Budapest vezetője, még „a virágok is jobban illatoznak”. Aztán odaállt a megújult gázgyári víztorony elé, s háborogta: a parlósi vezetés rehabilitációs ígéretét nem teljesítette. Mint értesültünk, Gyurcsány megdumálta a visszalépésről „Falus Ferit”, aki sajátos nyelvi szerkezetben okolta döntését: „Amikor engem... visszaléptem.” Bokros Lajos elmélyült agrárisággal fejtegette: a holland tehének magas tejelési szintjét az orbáni ország tőgyesei nem érhetik el. Józsa István árnyékkormányt jelentett be (III. 19.). Tölgyessy Péter: „Az Orbán-kormány a kádári politikát folytatja” (III. 30.). Talány, hogy határon túli honfitársaink miért nem szavaztak Kádár János népfrontos kormányára Marosvásárhelyen, Ungváron vagy Szabadkán a nyolcvanas években? És az adósságot miért rendezi a polgári kormány? Horn Gyula egykor fröccsökkel erősített pesszimizmusára Szanyi Tibor odaátra üzent: „Nem vagyunk egyedül, Gyula!” Igaza lett a kapitánynak: hárman vannak a brüsszeli igazak. Itthon maradt immár Gurmai Zita is, aki családjában, férjében és gyermekében tovább élte Európát és a szabadságharcot itthon. Gurmai egy francia tévéfilm-villanásban tűnt elő, amint az EU épületében Iliescunak virágot adott át, és elé térdelt (V. 17.). Adhatta volna egy nagybányai festő alkotását is, mint tette Fodor Gábor, miniszteri kirúgásának óráiban, 1995 decemberében. Gyurcsány slapaja, Molnár Csaba szerint: „A Tavares-jelentés minden mondata igaz.” Demszky Gábor: „Azért nem nyer a baloldal, mert kidobták a liberálisokat.” Jeges zuhany alatt népi demokratikus koalícióban párt-t/l/ocsognak, és 2018-ban általuk vég-

re szabad lesz Magyarország. Erősen segíti őket az Édenország által pénzelt mancsok: álnevükön: emberjogi figyelő és ellenőrző szervezetek.

(Egy színdarab játékká szervezése a rendező ihlete. Nem a maga mániáját, hanem a Művet kell komponálnia előadásá. Kevés örömök egyike: a Classica csatorna nemrég érkezett a tévéválaszték égi mezejéről, s minap évtizedek emlékeként Puccini Pillangókisasszony című operájának filmváltozatát sugározta Jean-Pierre Ponnell (1932–1988) rendezésében. Meglepő igazolás: a teremtő ember a mű mélyén feszülő drámaiságot bontja ki, s nem a maga teóriájában tetszeleg. Ponnell látomásában Pinkerton (Placido Domingo), aki „egy híján éppen ezer évre” birtokba vette a házat, cinikus pénzosztó világfi; bájával és poétikus bókolni tudással hódítja meg Cso-Cso-Szánt (Mirella Freni). A gésát múltjából kiforgatja, aki missziós gyülekezetbe ment, hogy hitet váltson; nagybátyját, Bonzot a rendező ősi japán ruhába öltözteti, hogy a családi kitagadás rituális súlyát is erősítse. Pinkerton köp a japán hagyományra; a teát kiönti, s az amerikai whiskyből tölt. A hadnagy násza valóban a lepke „kebelre tűzése”. S következik a becsapatás drámája: a darabhoz híven Szuzuki, Cso-Cso-Szán szolgálója Buddha-kép előtt imádkozik, de az már nem található a szerzői instrukcióban, hogy a ház úrhölgye egy amerikai zászlóval és Krisztus-képpel díszített házioltár előtt térdel. Gyermeke pedig amerikai bábfigurákkal játszik; így az asszony új státusa erősen láttató: Cso-Cso-Szán feladta hovatartozását, a hagyományt, már amerikai honosnak tudja magát. Éneklis is: lakása már amerikai felségterület. „Isten hozta Amerikában” – fogadja a belépőt. De Pinkertont hiába várja; Goro új férjet ajánl, de Butterfly nem a japán, hanem az Egyesült Államok törvénye szerint képzelet el az életét: „Ha nőnket kézen fogjuk / S mint egy rongyot a kapu elé dobjuk, / Azt hívják válásnak ugye? / Ám túl a tengeren nem megy ilyen könnyen!” (Várady Sándor ford.). Bábozik is hozzá: az amerikai figura csépel a japánt. Pinkerton talányos némán a messzeségben; Sharpless, aki nem a CIA ügynöke, átérzi Cso-Cso-Szán álmának tragikus mélységét: „Szinte elszomorít a nagy bizalom”, mert a japán asszony már képzelet és éli a szabadság országát, ahol a hamis férjet elítéli az amerikai bíróság: „Hej, gonosz fajzat, börtönbe vedel.” Fordulat: ágyúlövés jelzi Pinkerton hajójának érkezését. Virágba borul, boldog a ház; Butterfly nászruháját magára véve, kicsi gyermekét ölelve várja férjét. Aki érkezik is – új feleséggel, de Pinkertonnal már nem szembesül, mert a hadnagy neje, aztán Szuzuki és a konzul bonyolítja a törvényes rablást: a gyerek Pinkertoné, hisz amerikai állampolgár. Pontos és modern dráma Ponnelle látomásában: a hódító hatalom, a becstelen gázoló civilizációja, az erő és pénzre alapozott cinizmus fölénye megroppantja az ősi rendet, erkölcsöt. Japán voltához, az ősök lelkéhez Butterfly úgy talál vissza, miként az apja, a titkos ereklýe-törrel végez magával. Ponnell módosítja az eredeti szcénát: a döfés pillanatában belépteti a házba a hadnagyot, aki szembesülhet hazugságának végzetes fordulatával. A japán asszonyt Amerika-álmából a halál váltja, téríti vissza nemzetéhez, kultúrájához.)

EDWARD SNOWDEN-t állva tapsolta meg a svéd parlament, akinek decemberben a 2014-es év emberjogi díját ítélte. Snowden, Putyin elnök, az egykori KGB-s ügynök világméretű fogásaként, Moszkvában kapott menedékjogot, miután az USA jelenét és holnapját is megrengető dokumentumokat közölt a nyilvános-

sággal. S mi minden anyagot spájzol rosszabb időkre! Snowden videoüzenetben köszönte meg a díjat, Stockholmba nem utazhatott, hiszen Svédországot kiadástási egyezmény kötelezi az Egyesült Államokkal. Snowden-iratok, tények közlésével, pokoli, bravúros játék dramaturgiájában Szingapúrból igazolta a világnak: drónok, aknavetők és bombázók nélkül is egy államot, világhatalmat meg lehet rendíteni, Glenn Greenwald *A Snowden-ügy* című könyvéből ismerhetjük meg (ford. Böszörményi Jenő és Nagy Marcell. Bp., 2014, HVG Könyvek) az USA világhatalmi diktatúrájának szerkezetét, gyakorlatát és észjárását. Ahogy más titkos kódok feltörése is jelzi: az új idők ifjúságának szabadságharcát nem az utcán lumpen indulatoktól puszítva ígéri, hanem az ifjú műszaki és a szellemi intelligencia hackerművészei veszélyeztetik a kis és nagy országok kormányait, védelmi és titkosszolgálati működését.

A Nemzetbiztonsági Ügynökség (NSA) alkalmazottjaként Snowden az USA kormánya üzemelésének törvénytelenégeit felismerve erkölcsi-emberi bátorsággal vállalta, hogy megrengesse és leleplezze a demokrácia mintaállamát. Lajtromozni is bajos, hány rétegben beszéli el a történetet Glenn Greenwald, mert Snowden élete s az anyagok mentési szervezettsége szinte mellékes abban a dimenzióban, hogy az Obama-álm összeomlásának történetét is megismerjük. Az USA morális gyöngülése bizonyosan ígéri a világhatalom folyamatos omlását. Majd aztán következik... - ezt a görögöktől és a rómaiaktól kezdve ismerjük a világtörténelemben.

Áradnak a súlyos tények; Snowden felismerte: „a visszaéléseket Obama nemcsak folytatja, de bizonyos esetekben még súlyosbítja is”. Ami például azt jelenti, hogy a Bush-féle titkos lehallgatásokat törvényesítette. A Snowden-anyagok sorsának menetrendjét szinte óráról órára elbeszéli a szerző, melyben mehökkentő, hogy a „világlapok” mily hitványul viselkednek. *The New York Times* Snowden anyagainak közlését követően „már bünyügyi eljárás lehetőségét pedzegette” (2013. június 6.). Hogy a *New York Times* nem közölte Kertész Imre interjút? Potomság azzal összevetve, amit a Snowden-regényből megtudunk; a lap Obama és „kormány közeli” érdekeket penget folyamatosan. Hát persze, ha a démonizálás módszere az, hogy orbáni diktatúra dühöng Magyarországon, a Nobel-díjas ne hazudjon szabadságot. Most a program, hogy orbáni toxint fecskendezzenek a nyugati médiumokba s a nemzetközi közéletbe. Megfélemlítő akciók közepette Snowden bátorságot sugallt; éppen azért mert: „Az Egyesült Államok kormánya az elmúlt évtizedben nagyon keményen dolgozott azért, hogy korlátlan hatalmát demonstrálja. Háborúkat indított, vádemelés nélkül bebörtönzött és megkínzott embereket, jogi felhatalmazás nélkül dróntámadásokban semmisített meg célpontokat. Az ellenlépések a hírhozókat sem kímélték: a közérdekű bejelentőket zaklatták és perbe fogták, az újságírókat börtönnel fenyegették.” Az NSA törvénye: „mindent összegyűjteni” - ennek jelében e-mailek, telefonhívások bontásában például: voltak napok, amikor Lengyelországból 3 millió hívást rögzítettek, az egyhónapos mutató szerint pedig 71 milliót. Egy 2012-es adat szerint mintegy 20 trilliárd kapcsolatot rögzítettek

csak amerikai állampolgárok között. A lehallgatás, a rögzítés világméretű, ami azt jelenti, hogy az USA földünk fő felügyelője, s a NATO mellett, az égi elektromosság láthatatlan szíján fogja a foglyait – az emberiséget. Ne higgyük, hogy bármi titkunkat őrizhetjük magunkban; valamennyi hírtovábbító társaság szolgáltatja az adatokat a nagy testvér titkosszolgálatainak.

E-mailból, maroktelefonból rögzítik immár, miről álmodon? S majd akták születnek...

Orwelli hivatkozással írja Freenwald: az USA kémállam, mert világméreteiben megfigyelési iparágat működtet: „tudatosítja: szavaink és tetteink bármikor utolérhetnek bennünket”. Az USA polgár- és demokráciaellenes, mert emberi szuverenitásunk erősítése helyett világ-felügyelőségének légkörében az egyénben „az alkalmazkodás kényszere működik”. Az obamai kormány pedig egyre titkosabban dolgozik: „A titkosság olyan, mint a vattatömbökben használt üvegfelület, amely csak az egyik oldalán átlátszó: az amerikai kormány látja, amit a világon mindenki más, köztük saját állampolgárai tesznek, azt azonban, hogy ő mit tesz, senki nem láthatja.” Mint írja a szerző: „a korlátlan hatalomgyakorlás”, a magánélet folyamatos és törvénytelen ellenőrzése az USA világhatalmi programja. Fegyverrel és lehallgatással az emberiség elleni folytatólagos merénylet állapotának feszültségében tartja a világot, akár csak az általa üldözött terroristák. Obama demokráciája voltaképp az USA világméretű terrorizmusának színjátéka. Az újkori rabszolgatartás globális szervezetsége. Az amerikai állam és a nemzet fogantatásának mélylélektani ihletében valami sajátos hazugság derül fel előttünk: 1776-ban, amikor az angoluralom ellen küzdő Jefferson megfogalmazza függetlenségi nyilatkozatát, birtokáról tizenhét fekete rabszolga megszökött, ugyanakkor Georges Washington farmjáról több tucat menekült el. Szabad Amerika! – harsonázza a fehérek társadalma, a négerrek pedig jogfosztott némaságban túrnek századokon át. Most éppen tüntetnek és gyűjtogatnak. A mai Amerika mániája, hogy virtuálisan rabosítsa a világot.

Illyés Gyula zsarnokság-verse az új évezredben: immár nemzetekre méretezett dimenzióban igazolódik: Ő mondja meg, ki vagy, és ki lehetsz...

Ne szépelegjük, kedves diplomácia: a kétpárti USA-ban nem az értékek, hanem a nagyhatalmi érdek dönt. Törvények fölötti önhatalmúság; mintha a Jóisten elrendeléséből intézhetné a világ ügyeit. A vietnami háború sokéves poklába bonyolódva az USA megsértette 1. saját alkotmányát; 2. a genfi egyezményt; 3. az ENSZ alapokmányát. Fél évszázad rendszerfelforgatásainak, háborúinak csaknem valamennyi alkalmát az USA törvények, egyezmények megszegése, felrúgása folytán indította. 2001. szeptember 11-ét követően az iraki háború a vegyi fegyverek birtoklásának világhazugságával kezdődött, s a „kivonulás” után Bagdadban ötezer „diplomata” maradt, de a helyzet súlyosabb, mint volt. S a térség is pokollá változott. Mert az iszlám kalifátus elvakultjai immár a világból szerveződő harcosokkal zsarnoknál is félelmetesebb, kegyetlen és kaotikus harcát a keresztény világ ellen totális háborúvá fokozta. Az iraki és az afganisztáni háborút nem számolva: 2001 óta az USA nemzetvédelmi kiadásai egybillió

dollárral nőttek. „Demokrácia”, „szabadság”, „diktatúra”, „terrorizmus” – alibi, peccséter világmagyarázó ürügyek a beavatkozásra. Kijevben a majdani „forradalom”, vagyis a felfogatás ügynököstől, fegyverestől, az amerikai diplomáciának az antiszemita söpredék is fegyvertársa lehetett – ötmilliárd dollárba került. S hogy mi lesz majdan Ukrajnában? Az EU, melynek februári külügyminisztereinek béketeremtő egyezségét egy nap alatt elsöpörték, önti továbbra is a pénzt? Mert a velejéig korrupt klánok, családi érdekeltségek, szavazat-vásároltak gyűlevésze az új törvényhozás is. A kormányának három külföldi tagja van, s mit ád az obamai gondoskodás? Nincs egy pénzügyi alkalmas a hatvanmillió\$ Ukrajnában, mert az USA-állampolgárt importálnak.

Közel-Keleten ártatlan civilek ezrével pusztulnak, százezrével menekülnek otthonukból az örök reménytelenségbe. A „szabadság” hőseiről titkos felvételek, mobil telefonok dokumentumai: ne is soroljuk az emberi infernót, amelyet az amerikai katonák műveltek Közel-Keleten. Újra és újra igazolódik: fiatal voltából is következően az USA nem érti a kultúrákat és az országok hagyományait, s a maga mániája szerint akarja dobozoltatni a világot. A Szovjetunió megroggyant, s Clintonnak és Amerikának igen kedves volt a vodkamámorban tántorgó orosz elnök. Putyin ezt megelégette; Gorbacsov minap egy *BBC News* interjúban okkal kritizálva az orosz elnök demokráciaellenes lépéseit, joggal jegyezte meg: Amerika megmámorosodott az 1990 utáni fordulattól. Tony Judt ezt így fogalmazta: „Clinton és Blair alatt az atlanti térség az önelégültség foglya lett” (*Balsors ül e tájon*. Ford. Dankó Zsolt. Bp., 2012, Európa K.). S ha Gati-féle arrogancia uralja a magyar ügyeket, feltételezhetjük, más, nagyobb országok súlyos kérdéseit osztálynyi Gatik fenyegetik nyíltan vagy alattomosan. AZ USA telhetetlenségi nyomatékának réme telepedett a világra. Süket érzéketlenségben születhet olyan kormányzati, elnöki kényszerképzet, miszerint: „Szaud-Arábiában egy év alatt ötezer demokratát kell kiképezni” (Obama). Mintha a görögöktől számolva a demokrácia története csak képzésigényes feladata volna az emberiségnek és rendszereknek. Kínai és oroszfóbiájában az USA-nak naponta igazolni kell: a Demokrácia pedig mi vagyunk. Oszama Bin Ladent is éber demokratának képezte az amerikai titkosszolgálat. Aztán elvetemült terroristává változott. „Arab tavasz”? esztendőök óta négy évszakos káosz hurrikánja tombol; Szíriában három és fél éve polgárháború füstje teríti be az eget, talán már Asszad se tudja, hogy mely vidéken milyen hitű, fegyverzetű és érdekeltségű csapatok harcolnak.

Mr. André Goodfriend (továbbiakban: Lyóbarát) időleges ügyvivő Szíriából érkezett Budapestre. Egykor európaiként Thomas Mann látogatott hazánkba, most ketten élnek demokraták Magyarországon: Gyurcsány Ferenc és Lyóbarát.

SZABADSÁG TÉR Bizonyos: az elegyes szobrok állandó, szabadtéri tárlatának legnagyobb alkotása: az USA nagykövetsége előtt emelt rácskompozíció. Címet is gondolhatunk hozzá freudi célzattal: A rossz lelkiismeret. Rakéták s mindenféle csodafegyverek birtokosa, a szabadság példaállama egy terroristától nem

veszélyeztetett ország fővárosában bunkerré formálja magát. Pesten járja egy vicc: puccs kísértete járja be a világot, kivéve az USA-t, mert ott nincs amerikai követség. Budapesten épület van, nagykövetet egész évben nélkülöztünk, mert Collen Bell szappanopera-„szagértő” meghallgatásán penetránsan illatozta alkalmatlanságát, így jegelték kinevezését. Belpolitikai küzdelem okán? Meglehet, de Pesten, falazás nélkül, most profi és nyílt CIA-ügynök kellett, így érkezett Lyóbarát. Lássuk, hogy általa nagy „stratégiai szövetségesünk” őszi magyar fesztiválja miként formálódott? Nuland államtitkár kezdte az üzengetést (IX. 3.), aztán Clinton folytatta, akinek hitele latrinaájeres a világ előtt, hiszen elnökként szembehazudta az amerikai népet. Obama következett, aki emberjogi ügyekben Egyiptom színvonalára sorolt bennünket azzal a pökhendi illetlenséggel, hogy a magyar köztársasági elnöke éppen az USA-ban tartózkodott (IX. 25.). Ki tájékoztatta az elnököt? Lyóbarát mély tanulmányok nyomán tudatta elnökét az (i)gazságról. A norvég alap vizsgálata fokozta a hangulatot, melynek vezetőjét túlzott rendőri statisztériával látogatták meg hivatalában. Egyébiránt Móra asszony nem móríkálta magát: a KEHI anyagát visszautasította, s a bolydult napokban Obamával való kézfogása kifejezte: a viszály tétje emelkedőben. Az önkormányzati választáson harmadjára is bukott az USA baráti társasága. Lyóbarát azonmód sebességet váltott – és kezdődött az Amerikából kitiltott személyekről szóló folytatásos szappanopera. Korrupciós vádak folytán hivatalosan nem, magánemberként tiltottak ki kormányközeli állampolgárokat az USA-ból. A helyzet fokozódott a Lendvay utcában, ahol Lyóbarát mint érdeklődő megjelent. Egy tévébeszélgetésben Földi László, a titkosszolgálatok egykori műveleti igazgatója, aki rezzenetlen arccal szokott volt értelmezni kérdéseket, most sejtelmes mosollyal említette: ismert játékok, hiszen az amerikai szakmai módszereket ő is tanulta. S hogy mit rejtett Lyóbarát vállán a táska?... nem folytatta – nyilván nem zsiros kenyeret, amit felesége csomagolt ozsonnára és vacsorára. Lyóbarát zsákkal és a nélkül, és szájával provokatív szereptévesztéssel fáradhatatlanul járta a tévéstúdiókat. Ilyet még külföldi diplomatától nem láttunk az elmúlt negyedszázadban. Angela Merkel kormánya nemrégiben hazatessékelt egy amerikai titkosszolgát, nekünk a kisebbségi önmérséklet kötelező: a Parlament előtt tüntetés elvadulván, a rendőrséget provokáló csürhét egy gumibotütés sem érte (Lyóbarát felesége ellenőrizte), mert másnap a világ jajong, s Obama utasítására tán a Biztonsági Tanácsot hívják össze. Miközben a rendőrök őszi fekete-vadászata és a „független” ítélezés folytán amerikai városok lángolnak.

Ez is a szakma: Lyóbarát sejtelmes semmit mondással körbeszteppeli a tévéket, újságokat. Változatlanul lebegteti vádjait; képviselőkkel találkozik; semmitmondó papírt ad a külügynek, cinikusan hazudja, hogy követségének postázójában eltűnt a Legfőbb Ügyész levele. Legalább egy kérdés nem szólhatna hozzá: Kedves Lyóbarát! Ugyan titkosítottuk, hogy Önök a követségről lehallgatnak bennünket, de mondja már meg, füles iparosai milyen alapon sértik az ország, annak vezetőinek, polgárainak szuverenitását? A diplomácia szalonil-

leme szerint kussolni kötelező. Nyelvünket, kultúránkat nem ismerő amerikai diplomaták hada szervezkedik itt negyedszázada: Teller Ede, Szentgyörgyi Albert, Wigner Jenő és más magyar származású kiválóságok sikereire is büszke nemzet képviselőjében meglehetősen színvonaltalanság. A *New York Times* Brüsszelnek címzett szerkesztőségi cikkét vagy a korábbi elnökválasztáson megbukott szenátor alantas üzenetét ne bagatellizáljuk. Agytolulások beszédében dicsérte Lyóbarátot; és meggondoltan szerkesztette felháborodását. Obamát is támadta, és fenyegette Magyarországot. Nem a vietnami légnyomás folytán cifrázta: alighanem képzelte a jövőt: két év múlva már pártja diktál a világnak. Lyóbarát pedig tartósan itt szervezkedik, érdektelen ki a nagykövet.

Lehet-e a 2013-as Kijev Magyarországon? – több fórumon is már félik a holnapot. Ha Vietnamtól Irakon át Ukrajnáig áttekintjük az eseményeket, látható: az USA külügyi-titkosszolgálati és kormányzati politikája könnyen átfordul az irracionálisba. Ami káoszt, akár egy polgárháború apokaliptikus tragédiáját is ígérheti. Azért is, mert az USA nem érti Európát s Oroszországot sem. És nem is akarja érteni. Mert az USA multikulturális érdekek szerint diktál a világnak, mely kétszáz gazdasági, pénzügyi család érdekeltségében és Izrael politikájának foglyaként működik. „A multikulturalizmus lényegét tekintve: Európa-ellenes civilizáció” (Huntington: *Kik vagyunk mi?* Ford. Szabó László Zsolt. Bp., 2005, Európa K.). Molnár Tamás gondolata ehhez: „Egy igazi birodalom a maga túlláradó szellemi ereje miatt törekszik uralomra; Amerikának csak technikai fölénye van, de alapvetően idegennek érzi magát ebben a világban, akár csak egy vak emberek szeme előtt ragyogó Új Jeruzsálem. A második gyengeség Európa alávetettsége Amerikának, amely miatt Európa nem mer önmagává lenni, és történelmi és metafizikai dimenzióit közös kulturális szemléletté tenni” (*Az atlanti kultúra kibontakozása*. Bp., 2006, Kairosz). Ezért fölösleges leltározni; a multiláncok, a biztosító társaságok, Lauder bukása és sértettsége, a paksi erőmű, a Déli Áramlat, a helikoptervásár kényszere?...! – ezért az USA programos támadása. Korrupció? Ugyan már... Amerika az atlantai olimpiát vesztetéssel szerezte meg; az iraki háborúba szállító élelmiszercegek botránya világhíressé lett; avagy mostanság Michael G. Grimm republikánus képviselő lehetett, miközben húsz vádpontban vizsgálják. Ennyit az USA morális érzékenységéről. Minden együtt is kevés a démonizáló hadjáratban, mert maga Orbán és pártja elűzendő, mely tévedéseivel együtt is a többség ragaszkodását tudja a hazában. Az USA és ügynöke Lyóbarát (s még hányan dolgoznak kollégái, Táncsics börtönéből alászállva!) maszkabálja tart még... – de éjfélkor leverhetik a csillárt, és a sötétben elszabadul az anarchia. Ránk gyúl a csűr, és nincs vészkiárat.

Az Akarat cselédei...? Ady prófécijája változatlan: örökös nyáréjszakában...

VÁLTOZATOK A HAZAÁRULÁSRA Illyés Gyula idézett észlelete történelmi tanulságok nyomán fogalmazódott. Az elmúlt évszázadban a hazai politikai-szemleli erők három alkalommal is külföldi együtműködéssel szervezkedtek: Kun Béla és bukott tanácsosai Bécsben ügködtek Magyarország blokádjáért;

Horthy korában katonák, politikusok, majd a nyilasok a hitleri Németországgal szövetkezve fosztották meg becsületétől az országot. S aztán a Moszkvából importált Rákosi-klikk, s követte őket a Kádár–Biszku–Apró-féle bolsevik hadosztály a szovjet tankok védelmével és a nagyhatalmak áldásával. Most népfrontos tágasságban egy újabb politikai szervezkedés: Gyurcsány Ferenc, Bajnai Gordon (igazoltan átmenetileg távol)-féle alakulatok mellett például a bölceleti tagozat, Konrád György, Heller Ágnes és szellemi szalonja a törvényes magyar kormány s főként vezetőjének a megbuktatásán már-már hisztérikus elvakultsággal fáradoznak („...az örült gög, az elvakultság és megbabonázottság csúcsa” – Hui-zinga). És Soros Gyuri bácsi is bizonyára nyitott bankszámlával pártolja a demokrácia gerillaharcosait. Meglehet: a megosztás terve is körvonalazódik: van elég tehetségtelen pecsovic a Fideszben is. Emlékezhetünk: az első polgári kormány idején egy szennycsatorna Tamáskája kedélyeskedett a kormányfő elleni merénylet esélyével. Azóta Azúrországban könyvesbolti kávézójának stekszéből múlatja az időt, és képzelgi a 2015-ös káoszt. Azidótt színházi előadás *Tartuffe*-öt asszociált a kormányfőre. Két éve tán, hogy politikai gyűlés záró attrakciójaként a kormányfő hungarocellból mintázott szobrát tébolyult dühvel darabolták. Színházi képpel folytassuk: Alföldi úr, aki „unja a politikát”, a *Danton halálát* bevallotta a kormányfőre asszociálta a Vígszínházban. Most hatalmas lepedő lóg a Szent István körüti műintézmény homlokzatán: Shakespeare: *Julius Caesar*. Rendező: Alföldi Róbert. Visszhangzik a történetből a Jós szava: „Őrizkedjél martius idusától.”

Aztán eljő martius idusa...

Tibor Fischer azt írja: a magyar százévenként bátorodik forradalomra. De nem folytatja: miniszterelnökeivel külső és belső elvetemültek gyakrabban végeztek.

ADVENT vasárnapjának hajnalán bekapcsolom a képernyőt: különböző egyházak méltóságai bibliai képekkel a várakozás és a készülődés szépségéről és próbatevő súlyáról beszélve Keresztelő Szent János példáját idézik. Az átmenet apostola, aki a Megváltó érkezését igazmondó próféciájával jövendölte, a heródesi korban börtönbe jutott, majd feje vétetett. Kis népek életében kivételes, hogy az apostoli nyíltság élettörvénnyé emelkedhet. Diktátumok, szövetségek hálójában Bethlen Gábor-i meggondolással követni az igazságot, s egyben csöndesen kutatni a megmaradás ösvényét. Amire olykor az égi mezőn fénylő csillagok vezetnek, máskor alagutak rejtik a bátorító haladás titkát.

Világol a második gyertya, s az emberi nemzet Csöndes éjét követően napalát is zsoltórozni óhajtjuk...

Tóthárpád Ferenc

Átváltozás

Csend van a tó tükörén,¹
sás-szuronyok magasodnak.
Ráncokat érlel a fagy,
durmol a parton a csónak.

Majd ha a nádirigó
felhasogatja a csendet:
újra feléled a tó,
kismadarak csicseregnek,

s ringat a nád. A berek
tükre ha játszani látszik,
rejteke napba kacsint,
kék szeme zöldbe virágzik.

Rövidfilm

A lámpa körül gyűrűzik a csend.²
Szaturnuszán egy megperzselt bogár
a gyenge fénybe szédülve kereng,
erőtlenül, de körbe-körbe jár.

Az ablak másik oldalán a tér
is mozdulatlan, ébredezni rest,
de már egy álmatlan piás betér,
hogy felhajtson – leginkább – egy felest.

TÓTHÁRPÁD FERENC (1958) Kőszegen élő író, költő, szerkesztő. Legutóbb megjelent kötete: *Fordul az ég* (2013).

1 Dsida Jenő *Csend a tavon* című veresének első sora.

2 Részlet Gergely Ágnes verséből (*Szeretek várni rád*).

Aztán felsóhajtja magát hamar,
a város reggelente megremeg,
mikor a zaj fáradt testébe mar...
Sietve indulnak az emberek.

Az égen mozdulatlanul hever
az éteri világ. Lenn, a sivár
betondzsungel felett szellő seper...
S itt bent? A földre pottyan egy bogár!

A regyvesztett

*Az őszi este csöndje leng szobádon.*³
A szék hátán kikészített ruha.
Ma már megint az éjszakába indulsz,
s te sem tudod, mikor jössz majd haza.
De egyre észveszejtőbbek a csöndek:
A jóból is megárt... legyen elég!
„Rohansz megint, sosincs egy jó szavad sem”
– súgja anyánk, s csak tördeli kezét.

A holnapod elárulja pupillád!
Sötét éje poklot rejteget.
A fürdőszoba ajtaját bezárod,
a fecskendőknek nem találsz helyet.
És nem találsz sehol helyet magadnak.
Botorkálsz, mint egy megtévedt gyerek,
repülni vágysz, de földhöz vág a kényszer,
elejtenek a vágyott fellegek.

3 Egy sor Mécs László *Hétfő este kilenc óra...* című verséből.

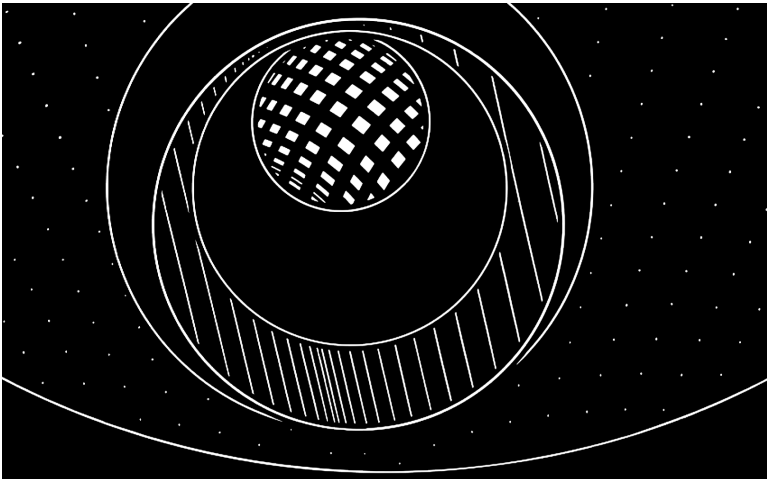
Örökség

A régi cuccok zsákban és dobozban.⁴
(A négy fal közt sóhajok és jajok!)
Akárhány év rakódott le azóta,
az otthon-illat újra megcsapott.

Ma sem bírom, mert érzem minden zugban...
A parkettának ismerős dala
anyám sorát sanzonná komponálja:
„Ne késs sokat! Siess, fiam, haza!”

Kihalt a ház, kísértet mégse járja,
de látni vélek néha árnyakat,
és... mintha néha meg is simogatna,
ha búcsúzik, mert jó az alkonyat.

A vállamon a pakkok görnyedeznek.
Néhány kacat, mi még hátramaradt,
s a döbbenet, hogy mégis csak felnőttem:
örökké tartó, átkos pillanat!

4 Karafiáth Orsolya egy sora *Az utolsó szoba* című versből.

Emlék-repeszek

Részletek egy visszaemlékezésből, II.

Emlék-repeszek, 22.

Egy dézsa hideg víz...

Közölni valóm van még rengeteg. Csak az idő is álljon mellém... Meg nem is beszélve a számtalan ismeretről, tudni és kiegészíteni valóról, ami Károly birtokában van. És akkor még hol van a rendelkezésünkre álló megfigyelési dosz-sziék átültetése magyarra, azok magyarázata, feldolgozása!

Hadd csapongjak úgy, ahogy az emlékek előtörnek, visszaugorván az időben.

A *Reform* című bulvárlap 1989. április 28-ai számában megjelent egy név nélküli cikk „Királyi és elvtársi medvetáncoltatás” címmel. Ekkor már magyar fordításban is ismeretes volt Ion Mihai Pacepa *Vörös horizontok* című könyve. Ez inspirálja a szenzációhajhász cikkírókat. Ide is másolom a szóban forgó irományt:

[...] Az Elvtárs gyakran jár vadászni. Sajnos tróféáinak nincs – vagy ha van is, nem hozzáférhető – leltára. Mint ahogy egyesek nálunk is jó „vadászkađerként” csináltak komoly karriert. Romániában szintén előbbre juthatott az, aki a nagy kondukátor puskája elé terelte a legszebb vadakat is. Király Károly is Ceaușescu egyik ilyen fel-fedezettje volt állítólag. Pacepa román tábornok leírása szerint Király exkluzív vadászatok szervezésével szerzett annak idején politikai előnyöket. Ceaușescu Királyt a szinte teljesen magyar lakta Kovászna első titkárává nevezte ki. Az előléptetés után nem sokkal kedves meghívás érkezett a román nép hős kormányosához. Az újdonsült első titkár Románia egyik legnagyobb medvéjét hajtotta fel. „Óvták” és várták szegény állatot, hogy az a nagy megtiszteltetés érhesse: a nagy, szisztematizáló építőművész lepuffanthatja. Meg is érkezett az Elvtárs, s meglőtte élete legnagyobb medvéjét. Jó tett helyébe jót várj: nem sokkal ezután Király újra előrelépett, a VB (Végrehajtó Bizottság) póttagja lett. Magyar létére.

KIRÁLY IBOLYA (1941) nyugalmazott franciatanár. A Genoble-i Stendhal Egyetemen 1993-ban a modern francia irodalom magisztere fokozatot szerzett. 1964-től Marosvásárhely különböző líceumaiban tanított, 1989-től Magyarországon él. Utolsó munkahelye a Lónyay utcai Református Gimnázium.

A karrier azonban megtört 1978-ban – mint Pacepa leírja –, Király a magyar kisebbség elnyomása elleni tiltakozásul lemondott minden párt- és állami tisztségéről.

Az egykori belügyi tábornok szerint Ceaușescu dühöngött, elrendelte, hogy Királyt költöztessék az ország másik végébe, a jugoszláv határhoz. „Meg kell vele értetni: nem szórakozhat a proletárdiktatúrával... És verjék agyon, ha szökni próbál... Terobe vették, hogy bebörtönzése után radioaktív sugárzással teszik el láb alól – legalábbis Pacepa így írja. Feltűnő, hogy a »legfelsőbb akarat« ez esetben nem érvényesült, Király Károly jelenleg – ismereteink szerint – jó egészségben Marosvásárhelyen él.”

Alighogy áttelepedtünk, még két hét sem telt el, és íme egy dézsa jeges víz a nyakunkba! Hát ez a cikk aláásta annak a reményét is, hogy az új hazában otthonra találjunk! Szó nélkül se lehetett hagyni, meg a kilétemet sem akartam feltárni, kitéve magamat mindenféle tájékozatlan sajtócincérek övön aluli támadásainak.

Válaszlevelet írtam, amit nem szerettem volna Pécsről postázni. Megkerestem Nagy Gáspár költőt Budapesten, ismervén az ügy melletti elkötelezettségét. (A noteszemben, az akkoriban, ott van a címe: Tanács krt. 5. földszint 3.; Bethlen Gábor Alapítvány, tel. 1-425-723; HITEL, tel. :1-471-590. Csak ő nincs már sehol!) Azonnal felajánlotta, hogy legépeli és postázza a Reform főszerkesztőjének a választ. (A mai napig őrzöm a válaszlevelem kézírásos példányát, amit Nagy Gáspárnak vittem el személyesen Budapestre.)

Íme a levél:

*Tőke Péter főszerkesztő
Budapest, 1072, Majakovszkij utca 41.
Reform Szerkesztősége
Főszerkesztő Úr!*

Lapjuk 1989. április 28-ai számában megjelent „Királyi és elotársi medvetáncoltatás” című, szellemesnek nem mondható irományhoz lenne egy-két szavam. Az igazságnak tartozik annyival, Uram, hogy ezt a pár sort leközzölje.

Személy szerint Marosvásárhelyről menekültem át Magyarországra, és a szóban forgó Király Károlyt személyesen ismerem és nagyra becsülöm. Ebben a tiszteletben és nagybecsülésben osztozik velem az egész erdélyi magyarság, sőt nagyon sok román ember is. Nemzetközi tekintélyét sem „vadászkađerként” alapozta meg. A cikkírónak illetet volna tájékozódnia, mielőtt rosszhiszemű, pontatlan és kaján megjegyzéseit megteszi. Pacepa állítása ellenére az „exkluzív vadászatok” szervezését Király az erdélyi magyarság gazdasági, kulturális, egyáltalán kollektív jogainak érvényesítéséért tette. Erdélyben ez köztudott volt. Sikerült is nem egy jelentős engedményt kivívnia az akkor még fogékony, nyitottabb főtitkártól. Az ő nevéhez fűződik a Benedek Elek Emlékház létrehozása Kisbaconban; Kovászna megye gazdasági, ipari fellendülése a 70-es évek elején, 60-as évek, első titkársága idején; számtalan magyar kulturális intézmény életben tartása és magyar tannyelvű líceumok létrehozásának kivívása Temesváron, Kolozsváron,

Udvarhelyen, Marosvásárhelyen stb., még akkor is, ha ezek az elrománosító politika következtében tisztavirág-életűek voltak!

Király még Ceaușescu színre lépése előtt a Magyar Autonóm Tartomány KISZ-bizottságának első titkára volt, és a legmagasabb állami és pártfunkciókat töltötte be nem „medvetáncoltatás” eredményeként, hanem mert az akkori nemzetiségi politika lehetővé tette magyarok, németek stb. érvényesülését, sőt megkövetelte képviselőiket. Volens nolens. Később Bukarestben a Nagy Nemzetgyűlés képviselője, az Államtanács tagja lett. Akárcsak Gere Mihály, Vincze János, Fazekas János, Koppándi Sándor és mások, akik szintén magas funkciókat töltöttek be! De ő volt az egyetlen, aki a 70-es évek elején, és nem 1978-ban, önként lemondott ezekről a tisztségekről, vállalva a mellőzést és a meghurcoltatásokat. Neki volt egyedül bátorsága 1977-ben, s nem 1978-ban, nyílt levélben megfogalmazni a magyar kisebbség sérelmeit, és szót emelni a mind a románokat, mind a magyarokat sújtó személyi kultusz ellen. Kisemberként, immár egyszerű vásárhelyi tisztviselőként. A nemzetközi visszhang, közvélemény csupán a levelek nyilvánosságra hozatala után, 1978 januárjától kezdve nyújthatott védelmet neki. Igaz ugyan, hogy mint a Romániai Magyar Nemzetiségi Dolgozók Országos Tanácsának alelnöke hallatta szavát – közeleti tisztség, amitől akkor még nem fosztották meg. Ennek az intézménynek az ugyancsak magyar nemzetiségű elnöke, Péterfi akadémikus, hallgatott, nem vitte vásárra a bőrét!

Bárki, aki abban az időben Marosvásárhelyen tartózkodott – a levelek megjelenésének évében, 1978-ban –, emlékezhet a városban uralkodó ostromállapotra (amely kiterjedt a Székelyföldre és más magyar lakta vidékekre is), a rendőrterrorra, a házkutatásokra, kihallgatásokra, a lelki presszióra. Őt még abban az évben kényszerlakhelyre költöztették. Talán az volt Király politikai „karrierjének” csúcsa, kedves cikkíró?!

Felháborító, hogy a Reform súlyos dolgokról megalapozatlanul, pletykaszinten, sőt ellenségesen ír! Ide kívánczik a latin mondás: Si tacuisses, philosophus mansisses.

Ismeretei, kedves cikkíró, pontatlanok, hozzáállása negatív, irományának hangja tiszteletlen és sértő az erdélyi magyarság egyik, talán egyedüli érdembeli képviselőjével szemben, aki a mai napig helytáll, kitart, és vállal minden meghurcoltatást, lelki nyomást és esetleg a radioaktív sugárzást is!

Bár a Ceaușescu-rezsim a fizikai megsemmisítés jó néhány formájával megpróbálkozott már (sajnálatos, hogy ismeretei hiányosak e vonatkozásban is!), Király Károly még él! Ön helyett vagy ellenére azt mondanám: hála Istennek! „Feltűnő, hogy a legfelsőbb akarat ez esetben nem érvényesült! – írja Ön. Felteszem a kérdést: Ön kinek drukkol végül is, Uram? A népnymorító diktátornak vagy az Embernek, aki politikai tisztánlátásról és nem csekély bátorságról tett tanúságot, szembeszegülve vele 12 évvel Doina Cornea, a Hatok, Ana Blandiana, Mircea Dinescu és Dan Deșliu kiállása előtt. Magyar létére.

Tisztelet nélkül és névtelenül egy erdélyi magyar, aki más okokból hallgatja el a nevét, mint Ön.

Ui. Jólésően olvasom dr. Vasile V. Fluțar tollából: „Ana Blandiana, Mircea Dinescu és Dan Deșliu bátorsága nemcsak elismerésre, hanem csodálatra is méltó.”

Ez így van. Annál is fájdalmasabbak az említett cikk sorai.

A válaszómat a lap, természetesen, nem közölte le a következő számban, hanem pár sorban a főszerkesztő sajnálatát fejezte ki, hogy nem tártam fel ki-
léteimet.

Visszagondolván Bányai Péter 2004. szeptember 30-án, *A HÉT*-ben megjelent cikkére (Pacepa: *A titkosszolgálat fabulái*), meglepő hasonlóságot, gondolatazo-
nosságot lehet felfedezni a két írás között. Mindkét szerző mintegy sajnálatát
fejezi ki – egyéb vádaskodás mellett –, hogy Király Károly „jó egészségnek”
örvend.

Bányai Péter szó szerint ezt írja: „Tizenöt évvel Ceaușescu halála után vi-
szonylag jó egészségben van.” Ez inkább szemrehányás, mint öröm.

Hogy is mondja a *Reform* cikkírója? „Király Károly jelenleg – ismereteink
szerint – jó egészségben Marosvásárhelyen él.” És hozzáteszi, „feltűnő”. Mintha
ő is elégedetlen volna! Király hogyan engedheti ezt meg magának!

Ez a két újságíró rokon vagy rokon lelkek. Az a benyomásom, jobban örültek
volna, ha Király Károlyról mint mártírról írhattak volna!

Lettek volna csak ők Király bőrében! Akkor számot adhattak volna maguk-
nak, milyen irigylésre méltó helyzetben éltek több évtizeden át. Csak hát ők
nem voltak Király Károly helyében. Ahhoz gerinc kellett! És nem szóvirágok.

Emlék-repeszek, 23.

Ez kimaradhatott volna az életünkből!

Mármint a fekete március! Cui prodest? Kinek az érdekeit szolgálja, szolgálta?
Nem az erdélyi magyarságét, az biztos! A vad nacionalizmusét, az etnikumok
közti gyűlöletkeltés híveinek, a Nagy-Románia délibábos eszméje megszállt-
jainak az érdekeit! Meghalt az eszement diktátor, éljenek az új elvakult, fanati-
kus, nemzetgyűlölő utódok! Mert a gyűlölet eszméi nem hálnak ki az ideológia
teoretikusainak pusztulásával. A szélsőséges, fasisztoid eszmék mai térhódítá-
sairól ne is beszéljünk!

Bevillant egy epizód

A Ceaușescu elmenekülése utáni napokban Andrásfalvy Bertalan meghívott
a pécsi értelmiségi klub vitaestjére. Beszédet mondott Héjja Sándor volt vásár-
helyi színművész és a Kolozsvárról áttelepedett Barkó György színész. Héjja
Sándor óvta a közönséget a túlzott eufória állapotától. A sárkánynak levágják
a fejét, de hét élete van. Barkó György az elszenvedett üldöztetésekről szólt. Én
emígy kezdtem hozzászólásom: „Igaza van Héjja Sándornak. A feketét nem
lehet egyből fehérré mosni. Az a példa nélküli szekushálózat, amely Romá-
niában majd egy fél évszázad alatt kiépült, nem fog hirtelen nyomtalanul szét-
foszlani...”

Vásárhelyről ismertük látásból egymást Héjja Sándor meg én, de sosem beszélgettünk, noha gyakorta összefutottunk a főtéren vagy a Bolyai utcában. Az est végén hozzám lépett, én feléje indultam, és megöleltük egymást.

Egy másik emlékezetvillanás

Pestről indult egy MDF által szervezett segélyszállítmány, vonattal, Marosvásárhelyre 1989. december utolsó napjaiban. Itt volt az alkalom, hogy Kicsi meg én hazajuthassunk. Andrásfalvyék ismeretségi köréből egy család (nevüket elfelejtettem, sajnós) felajánlotta, hogy kocsijukkal elvisznek Biharkeresztesig, ott mi csatlakozhatunk a segélyszállítmányhoz. Így történt. De előzőleg a helyi napilap, a *Dél-Dunántúli Napló*, újságírója, Kozma Ferenc megkörményeztet, mondjak egy telefonszámot, ahol elérhet, számolnék be neki az élményeimről, mi is a helyzet odaát.

Biharpüspökinél a román vámosok – egyből mindenki tudott magyarul – megkértek, szálljunk le a vonatról, tiszteljük meg őket azzal, hogy koccintunk velük az új viszonyokra. Hát ezt a szívességet megtettük nekik, jól be is konyakoztunk, barátsággal elváltunk. Soha magyar ember ilyen szívélyes fogadtatásban még nem részesült a román határon! Az út további részét én egyedül, végignyúlva az ülésen, átaludtam egy fűtetlen vagonban. Hajnal felé, Vásárhelyhez közeledvén, az információink is pirkadni kezdtek: a pályamunkások arról beszéltek, ne legyenek illúzióink, nem sok minden változott jó irányba, a segélyek valahol felszívódnak... Maradt sok minden a régiiben. A szállítmány vezetője, ismert MDF-es politikus, nem tágított eredeti szándékát illetően, nem viszi a rakományt a kijelölt helyre Vásárhelyre. Nyárádszeredának szánták, ott rakodnak le! A kísérőket a Continental szállodába szállásolták el, mi, Kicsivel, hazamentünk Zsuzsihoz, az otthon visszatartott másik lányomhoz.

Megérkezésem másnapján (talán december 27-én)

Bátyámhoz mentem, de ő Bukarestben volt. Helga világosított fel, hogy itt nem sok minden változott. Zavaros a helyzet. Színre lépett egy csomó önjelölt „forradalmár”. Őket továbbra is lehallgatják. Hívott is telefonon a *Dél-Dunántúli Napló* újságírója a megbeszélte időpontban. Hát ebből a helyzetjelentésből mako-gás lett, előjöttek a régi, beidegződött reflexek, már nem mertem beszélni; tudtam, lehallgatnak. Abban a lakásban, ahol érdembeli dolgokról hangosan soha nem beszélünk, féltem Kozma Ferencnek sokat mesélni! Nem mondhattam el, hogy már olyan hangok hallatszottak, miért magyar legyen a Megmentési Front elnöke Maros megyében! Félmondatokban mondtam semmitmondó szöveget, ami egyébként megjelent az újságban. Ez az újságcikk valahol itt rejtőzködik a papírjaim között, nem találom, de nem is olyan nagy jelentőségű.

Történesek, emlékképek és jegyzetek, ezekből az időkből, jól összekuszálódtak. Nem írtam naplót, csupán kezembe akadt papírcetlikre jegyezgettem ezt-

azt, jól-rosszul, széltében-hosszában. Ez a kuszaság most nem kis nehézséget okoz az események időrendi sorrendben történő elmesélésére. Nem is töreksem többé a kronológiára, írom-mondom, ahogy jön, ami az eszembe jut, ami a kezembe akad.

Találkozás Károllyal Budapesten

1990. január 18-án Károllyal Budapesten találkoztam. Pécsről utaztam fel, a rádióból hallottam, hogy itt van. A terroristák miatt, merénylettől tartván, a hatóságok nem hozták nyilvánosságra, hol kerül sor a háromosztatú arcideggyulladás miatti műtétre (január 20-án). Elmentem a rendőrségre, mondtam, hogy ki vagyok, minden további nélkül megmondták a kórház nevét. Nem is ellenőrizték a személyazonosságomat! Terroristák ide vagy oda, másokat is minden cím nélkül felvilágosítottak. Volt is látogatója bőven a főorvos rosszallása ellenére! Ottlétem alatt jelentek meg a budapesti román követség munkatársai, rádiókészüléket hoztak sunyi képpel a „domnule vice-presedinte-nek” (az alelnök úrnak), hogy ne unatkozzék az alatt a pár nap alatt, amíg kórházban fekszik! Miután a követ meg a munkatársai eltávoztak, Károly és Salati Feri – aki elkísérte Budapestre – egymásra néztek, és már ment is ki a teraszra a készülék!

Aznap vagy másnap, már nem is tudom, látogatta meg Csoóri Sándor meg az akkori művelődésügyi miniszter, Glatz Ferenc azzal a jól behatárolt céllal, hogy megkérdezzék tőle, milyen taktikát alkalmazzanak Horn Gyula külügyminiszter bukaresti látogatása alkalmával. Ottléte alatt mindennap meglátogattam. Ekkor támadt az ötletem, megkérem, mesélje el, hogyan élte meg a forradalom eseményeit, ő, személyesen Vásárhelyen. Amit elmesélt, kis cetlikre jegyeztem.

Ily módon első kézből jutottam friss élményekhez.

December 21.

Mindenki tudott a temesvári véres eseményekről. A pártbizottságtól jött az instrukció: a Ceaușescu által december 20-án tartott tévébeszédet fel kell dolgozni az üzemekben, gyárakban, gyűlést kell összehívni... Én megtagadtam ezt – ennél nagyobb ostobaságot elképzelni sem lehetett! Crăciun Ileana aligazgató és Năstrea Maria párttitkár elvállalták ezt a feladatot. A gyár udvarán tartott gyűlés egy negyedórát sem tartott, a tömeg megindult a kijáratok felé...

A Dózsa György utcai üzemekből, gyárakból áramlott a tömeg a főtérré. Szelíd erőszakkal visznek magukkal. A tömeg nagy lelkesedéssel kíséri a főtérré, a tömeggyűlésre. Nem akartam menni, nagy fájdalmaim voltak. Azt kiabálták: „Il vrem pe Király!” (Királyt akarjuk!) Az IMATEX dolgozói, a konzervgyár előtt skandálták a nevem, és várták, hogy megjelenjek. Ezután özönleni kezdtek az emberek a medgyesfalvi gyárnegyedből. Délután 4 órakor megkezdődött az első tömegtüntetés a megyeszékház előtt. Csütörtökön, december 21-én tehát, leállt a munka, kivonultak a munkások a gyárakból, megtelt a főtér. A katonaság körbezárta, vízágyukból tűzoltó habbal szórták be a tömeget. Az emberek

nem oszlottak szét. Este hétkor belelőttek a tömegbe – folytatta Károly az események felidézését.

Beszédet tartottam a megyei pártszékház előtt, majd a főtéren, az Avram Iancu-szobor talapzatáról mikrofon nélkül rekedtre kiabáltam magam. A tömeg szinte semmit nem értett abból, amit mondok, de nem is az volt a lényeg, hanem hogy ott vagyok! A gyárbeliek élő védőgyűrűt alkottak körülöttem, készen akár életüket is feláldozni... A beszédemet román és magyar nyelven többször megismételtem. Bejelentettem a „Testvériség” demokratikus fórum megalakulását. Délben, önkéntes testőrgárda kíséretében, hazamentem. Egész nap nem ettem, nem ittam semmit. Délutánra színre léptek a hullámlovagok, mint Man Nistor. A tankok körülvették a teret. A szekusok hang és videofelvételeket készítettek a tömegről, ennek alapján éjszaka összeszedték az embereket, félholtra verték őket. Egész éjszaka folyt a lövöldözés, nem tudtam aludni, mindegyre felriadtam, hallgatóztam. Helga nyugtatgatott, hogy már nem lőnek. Zsóka (a húgom) kétségbeesetten telefonált, hogy Zsolt, a kisfia, a főtéren van, és lőnek! A harcok főleg a főtér felső sarkán folytak, a Romarta üzlet körül.

(2013 nyarán, mikor annyi év után viszontláttam unokaöcsémet, Zsoltot, elmesélte, hogy a főtéren, egy felszedett járdaszegély betonköveinek magaslatára kapaszkodott fel, hogy jobban lásson. Lőttek. Ő kimagaslott a tömegből, ekkor ért oda a Kövesdombról futva édesanyja, belső sugallat által úzve, egyenesen a kórákáshoz, 12 éves kislárához, hogy kimentse őt az életveszélyből!)

December 22-én, péntek reggel 7³⁰-kor, bementem a gyárba, ott tudtam meg, mi történt. A megelőző napi tömegtüntetés áldozatainak száma: 6 halott, 132 sebesült!

Később küldöttség keresett fel a gyárban. A Bórgyár, ILEFOR, a Vegyi Kombinát delegáltjai nevében felkértek, hogy álljak a tüntetők élére... Aztán megalakítottuk a Testvériség fórumot, pontokba foglalva célkitűzéseinket... Majd jött a hír, hogy Ceausescu megszökött. [...]

Ezen a napon vállukon vittek be a központba az emberek, Sütőt is. Széken állva, mikrofon nélkül beszéltem, miközben géppuskaropogás hallatszott minden felől. Megbilent a szék, leestem, közben a Grand Hotel tetejéről lőttek is, a tömeg körbefogott, a testével védelmezett. Később találkoztam kasszás Évával a gyárból. – „Mellettem négyen haltak meg” – mondta. Iszonyat volt. De félelem nélkül vettek részt az eseményekben. Tovább tüntettek még két óra hosszat. Gyertyát gyújtottak, s mentek tovább szinte fanatikusan. Jó nagy adag feszültség halmozódhatott fel a diktatúra éve alatt az emberekben ahhoz, hogy ilyen nagyfokú, mindent megvető bátorsággal nézzenek szembe a fegyverekkel. Délután érkeztek a hírek Bukarestből, Karánsebesen felgyújtották a milícia épületét, leégett; Erdélyben mindenhol voltak összecsapások, itt-ott bosszú-megnyilvánulások. A Regátban elég gyengén nyilvánultak meg az emberek, inkább később, a Ceausescu elmenekülése utáni időkben.

Későbbi országos funkcióm (Nemzeti Megmentési Front alelnöke) és Man Nistor ellenére az emberek többször megválasztottak a megyei prefektusi posztra. Hogy mi a legnehezebb? Meg kell tanulnunk saját fejünkkel gondolkodni. A demokráciának megvannak a buktatói. A fő veszély, az anarchia. Ezren kérdezték, hogyan tovább, mit csináljunk. „Hagyjatok gondolkodni, hogy megmondhassam, mi a teendő!” A régi vezető káderek is

tőlem szeretnének megerősítést kapni: menjenek csak nyugodtan vissza a helyükre, mindenkire magas funkció vár!

1989. december 27-én *Iliescu Bukarestbe hív, vonattal megyek két fegyveres kísé-
rővel és Salati Ferenc mérnökkel a konzervgyárból. Iliescu, Mazilu ovációval fogadnak:
„În sfîrșit, ești aici cu noi, să ne ajuți!” (Végre itt vagy köztünk, hogy segíts nekünk!)
A Nemzeti Megmentési Front alelnökévé választanak. Egyik interjú a másikat éri, kül-
földi tévék, újságírók...*

Horn Gyula látogatásakor *magyarul beszéltem vele, Iliescunak fordítják román-
ra. Vásárhelyről pulóverben mentem fel Bukarestbe, szerencsére volt nálam egy fehér
ing... Bukarestben ostromállapot van. Lövöldöznek. Iliescu még két fegyveres kísé-
rőt ad mellém. Sepsiszentgyörgyre, majd Csíkszeredába megyek, beszédeket tartok. Egészségi
állapotom nagyon leromlott, fájdalmaim nem szűnnek, ezért jöttem műtétre, Budapest-
re. Nem költözöm fel Bukarestbe. Az alelnöki kinevezést elfogadtam áprilisig, nyugdíjig
maradok a konzervgyárban – mondta. Elég volt. Senki az elmúlt 12 év alatt nem volt
annyira kitéve stressznek, izgalmaknak, mint én.*

(Ám, az események úgy hozták, hogy nem csak 1990 áprilisáig maradt. Nem tehetett másként. Mikor már nem tudta elviselni a megalkuvást, lemondott szenátusi tisztségéről. A konzervgyárnak is hűlt helye azóta, lerombolták, eltüntették a környékbeli gyümölcs- és zöldségtermesztők meg a város lakói-
nak bánatára. Volt lakását, Sibiului utca 18. szám, önhatalmúlag elfoglalta egy belbiztonsági tiszt. Nyoma se maradjon Király Károlynak Marosvásár-
helyen!)

A fenti, általam lejegyzett értesülések az események frissességével hatnak. Ezeknél az ad hoc, első kézből való információknál sokkal részletesebb és hite-
lesebb leírást talál az olvasó Károlynak a *Nyílt kártyákkal*, I/133. oldalán, „A
fordulat napjai” című naplójegyzeteiben!

Nem érdektelen megismerni a régi erők profizmusát, amellyel az első per-
cektől kezdve cselekedtek, és átvették az irányítást! Természetesen nem lehet
figyelmen kívül hagyni az akkori román felső vezetés, élén Ion Iliescuval és
Petre Romannal, cinkosságát az etnikumok közti villongásokban és összecea-
pásokban!

Emlék-repeszek, 24.

Otthon, édes otthon!

Úgy siettünk haza, mint az anyaöl minden fájdalomra gyógyírt nyújtó védel-
mébe! Nagyon hiányzott. Ideát – hiába telt az idő – védtelenek voltunk. És ki-
szolgáltattak. Mert hosszú és keserves a gyökéresztés útja. Nem tudok nem
idézni lányaim leveleiből egy-egy részletet. Kicsi ezt írja nekem egy 1990-ből
datálódó levelében, a forradalom utáni, pécsi megpróbáltatások idejéből:

„Az jutott eszembe a tegnap, amikor tavaly az aradi puszkaporos utunk után visszatértünk, s karácsony estéjén mentünk volna evangélikus templomba. És te nem találtad... És kóvályogtunk, és én nagyon ideges voltam, és türelmetlen, pedig akkor ott voltál, de valahogy úgy volt, hogy *csak mi voltunk árvák az egész földkerekségen!*” [...]

Zsuzsi lányom is – miután már „átrabantozott” Budapestre – az elhagyatottság, otthonkeresés bizonytalan állapotában írja Kicsinek Pécsre:

„A szívem majd megszakad, amikor sírsz. Én olyan boldog lennék, ha Arthurral lehetnék Pécsen, és csak tanulnom kellene... Vigyázzatok egymásra! *Csak hárman vagyunk egymásnak*, és mindegyikünknek erőt kell adnia a másiknak. [...] Nagyon szeretlek benneteket.”

1990-ben többször utaztam Vásárhelyre, lányomat meg a fivéremet meglátogatni. Ilyenkor felkerestem volt kollégáimat, barátaimat. Többször találkoztam a Zagyva házaspárral, jó barátaim voltak az ordas időkben és a változások után is. Zsuzsi árvasága idején, Pop Ági volt önzetlen barát, gondoskodó pótyanya és minden, amire szüksége volt egy 20. életévét betöltött, magányos, fiatal lánynak. Szívesen fogadott, mint mindig, nem szokványos nagylelkűséggel és szeretettel Szilágyi Miki matektanár, volt kollégám, a Bolyai Líceumból. Török Juli angol szakos kolleganőmet 1979-ben ismertem meg, aki semmi jelét sem adta se akkor, se máskor, hogy zavarná családi „hovatartozásom”. Barátok maradtunk az áttelepedés éveitől is, a mai napig.

A hazatérések nem voltak egyértelműen kellemesnek nevezhetők. Minden alkalommal ott volt a görcs a gyomromban, mivel aláznak meg a határnál.

Voltam a véres márciusi események előtt, a diáktüntetések idején, a ferencesek templomában diákok által szervezett tiltakozó gyűléseken. Krámlí Éva kitűnő tanítványom kísért el a rendezvényekre.

Az etnikai összecsapásokat Pécsen, a szomszédban, néztem a tévében. Ahogy Kicsi mondaná – minden esemény, amit a távolból követtünk –, „belénk jajult”!

(Nekünk nem volt készülékünk, a forradalom eseményeit, a *Panoráma* adása is, egy kölcsönkapott, belgápralinés doboz nagyságú, hordozható tévékészüléken néztük, sokszor az Andrásfalvy családdal együtt. Nekik se volt tévéjük.)

Sejtésem beigazolódtott, Zsuzsi végig a főtéren tartózkodott az összecsapások alatt, a szülészeti klinika környékéről hordták, volt bolyais osztálytársakkal, a benzines palackokat. A televízióban láttam nemcsak Sütő András barbár módon szétroncsolt arcát, hanem a sógorom, Halmágyi Jánosét is, akit az összecsapások másnapján támadtak le román suhancok, kérdezvén: „Ești román?” (Román vagy?) Gerincességét, tagadó válaszáért, súlyosan megfizették, félholt-ra verték a lakása közelében. Voltak mások is...

Ez idő tájt vettem fel a kapcsolatot a pécsi *Helyzet* című, párton kívüli, háromnyelvű napilappal (magyar, német, szerbhorvát). Tudósításaimat örömmel közölték. A birtokomban megtalálható első írásom 1990. március 10-éről datálódik. Az újság „Erdélyi helyzetkép” című 11. oldalán három írást közöl az adott témakörben.

„Három rongyot Romániának...” címmel jómagam írtam az elsőt annak apropóján, hogy egy francia segélyszállítmányt kísértem el.

Íme az újságcikk:

„Február 19-én harmadszor indultam segélyszállítmányt kísérve Romániába. Ez utóbbi alkalommal az Arad melletti Rănuşa faluba, egy Grenoble melletti kis francia község testvérkapcsolatának kiépítése céljából, a helyi zöldek felkérésére, hivatalos tolmácsként.

A héttagú konvoj egyik tagjával Marosvásárhelyig jutottam. Izgalmas találkozások, interjúk. A megismétlődő csütörtöki diákdemonstráció után élménygazdagon érkeztünk vissza Borsra, a határállomásra.

Magyar kocsik hosszú sora. Útszélen veszteglő utasok és néhány visszafelé tartó „H” jelzésű kocsik; mintha a forradalom első heteiben nem lett volna ennyi várakozó.

A vámtiszt mosolytalan, barátságatlan arccal rakatja ki a Renault csomagtartóját. Egy kartondobozban néhány ajándékba kapott korondi kerámia, két-három kalotaszegi varrottas és néhány francia nyelvű könyv a sajátomból.

Ezt visszaviszik, otthagyják, ahol akarják. A határon kivinni nem szabad – szólt a verdikt. Időbe telt, míg francia ismerősömnek elmagyaráztam, miről is van szó.

De hát mi segélyszállítmánnyal jöttünk, hivatalos papírunk van Isère megyéből – mondta.

Meg se hallották.

A törvény mindenki számára törvény. Nem tárgyalunk. Forduljanak vissza! Visszakézből odadobott válaszomra – nem óhajt egy Ceauşescu-könyvet, éppen van nálam: „Románia nemzetközi politikája, a béke, a barátság és a világ népeivel való együttműködés szellemében”?! Ceauşescu-féle replikát kaptam. Visszakérte és a diktatúra idejéből örökségül maradt „fekete füzetébe” bejegyezte az útlevelem számát!

Nem először. Tavaly november elsejétől a forradalom kitöréséig Király Károly egyetlen Magyarországon élő testvére, rokona se léphette át a határt. Helyben vagyunk. Megkezdődött a visszarendeződés.

Hétórás tanácstalanság, nagyváradi bolyongás után, sikerült kapcsolatba kerülni a helyi RMDSZ vezetőjének, Nagy Bélának a feleségével, aki a kolozsvári magyar rádió tudósítói minőségében elkísért minket a határállomásra.

A riporter és a szolgálatos vámtiszt között az alábbi párbeszéd folyt le:

R: Az utóbbi időben nem ez az első eset, hogy hasonló ügyben keresnek meg emberek. Legutóbb egy nagyváradi általános iskolának szánt könyvrakományt, főleg mesekönyveket utasítottak vissza.

V: Igen. Megengedhetetlen, hogy olyan történelemkönyvek jussanak be Romániába, amelyekben Magyarország határai a Kárpátokig terjednek.

R: Ön látta ezeket a könyveket?

V: Nem, de utasítást kaptunk rá.

R: Gondolom, mielőtt visszafordítanak a rakományt, meg kellene vizsgálni, miről is van szó. Miért fogadja el a „fentről” jövő utasítást minden további nélkül? S most, mikor az országnak oly nagy szüksége van segítségre, ügyet csinálni néhány könyvből és cserépből?! Éppen egy francia szállítmány kíséreléssel?

V: Hagyjuk ezeket a konvojokat! Hoznak három rongyot, és kiviszik az országból nemzeti kincseinket! Egyébként is törvény van rá!

R: Milyen törvény?

V: Az 1979-ből való 30-as sz. törvény 55. cikkelye.

R: Ez Ceaușescu idejéből való!

V: Igen. De nem ez az egyetlen törvény, amely még érvényben van.

Mondhatnám, sajnós. Éjfél után sikerült átjutnunk a határon. Hogyan is szól az említett törvény? Külföldi állampolgárok csak valutával vásárolt, leszámlázott cikkeket, emléktárgyakat hozhatnak ki Romániából. Bevinni lehet szinte bármit, főleg nagy kamionokkal: gyógyszert, élelmet, ruhaneműt, műszaki felszereléseket. (Igaz, mindez három ronggyá degradálódik...) Könyveket, magyar könyveket nem! A kihozatali tilalom, főleg és első sorban, nem külföldi állampolgárokra, hanem magyarokra vonatkozik. Ennek nem egy esetben szemtanúja voltam. Francia ismerősöm kihozhatta volna az említett tárgyakat. De ott voltam én, a Magyarországra telepedett román állampolgár. Az erdélyi. Aki alkalomadtán tolmácsolhat franciák és románok között. Köszönetből ennyi is elég. Talán sok is.”

Találtam, csak úgy, a papírjaim között kutatva, egy riportot Kerca Imre toliból a *Dátum* című napilap 1990. január 11-ei számában:

Marosvásárhelyi beszélgetés Király Károllyal

Kisebbségről, jogvédelemről

A kezekre emlékszem leginkább, a határtól Nagyváradon, Kolozsváron át egészen Marosvásárhelyig: V betűt formáló, magasba emelt kezek köszöntötték a magyar rendszámú autót.

Király Károlyt, a Nemzeti Megmentési Front Tanácsának alelnökét keresem, aki Maros megye jelenlegi vezetője is. A marosvásárhelyi konzervgyár volt igazgatója ebben a beosztásban úttörő szerepre vállalkozott. Meleg kézfogással fogad, és beszélgetésünk végeztével, amikor búcsúszom, magához ölel. A forradalomról kérdezem, arról, hogy mit tekint a legnagyobb változásnak Marosvásárhelyen, a megyében és az országban.

Románia első igaz nagy forradalma zajlott le – mondja. Sem az 1848-as, sem az az előtti, sem az azt követő nem volt az. Mindegyik inkább csak mondvacsinált forradalom volt, kis megmozdulásokkal, amelyek be is fejeződtek a proklamációkkal. A nagy forradalom: ez a mostani. Tudtam, hogy előbb-utóbb be fog következni ez a földindulás, azt azonban nem voltam képes elgondolni, hogyan lehet egy ilyen tüntetést a rezsim ellen levezetni, éppen azért, mert nem

lehetett a munkásokat megszervezni. A mi forradalmunk egyik tanulsága, hogy ha nincs vezetője a tömegnek, akkor maga is el tudja önmagát vezetni. Adott esetben azután a helyszínen nőnek ki azok, akik véghezviszik a forradalmat. Csodálatos volt, és tragikus is, ami történt.

Kisebbség, alárendeltség

Király Károly Bukarestben a magyarságot is képviseeli?

Ez így van.

Románia első igazi forradalma – ahogyan ezt Ön mondta – mit hozhat, mit ígér annak a több mint 2 millió embernek, aki itt, Erdélyben él, és magyarnak vallja magát?

Meggyőződésem, hogy a magyarok legalább annyira kivették a részüket ebből a forradalomból, mint a románok. Ezt lehet látni a sebesültek, a halottak névsorából. Ez a közös harc összeforrasztotta a magyarokat nemcsak a magyarokkal, hanem a románokkal is. Szent meggyőződésem – igaz, nem könnyen, mert sok mindent kell leküzdeni –, megvalósul az is, hogy a magyarság nem tűri el többé, hogy alsóbbrendűnek, másodrangúnak tekintsék.

Ebben a forradalomban feltalálta magát minden nemzet, harcolni fog tehát jogaiért, azért, hogy érvényesüljön. Azt is hiszem, hogy nem lesz erkölcsi alapja egyetlen erőnek sem, hogy valamilyen ürüggyel megtagadja ezeket a jogokat. Ma még ahhoz vagyunk szokva, hogy a kisebbség aláveti magát a többségnek. Nem szabad elfogadni ezt a gondolatot. És meg kell változtatni mások gondolkozását is. Erdélyben három egyenlő nemzet volt a történelem folyamán, már sok száz évvel ezelőtt is. Az más kérdés, hogy nincs székely és magyar, mert a székely és magyar egy nemzetet képez, hanem van román, magyar és német. Én úgy látom, hogy a kisebbségi jogvédelem a szervezeti biztosítékát elsősorban akkor találja meg, ha nem különböző fórumokat hoznak létre a nemzetiségek, hanem önálló pártot alapítanak, mert a pártnak nagyobb az ereje, tekintélye, az átfogóképessége és a jogvédelmi lehetősége. Az már részletkérdés, hogy miként nevezzük ezt a magyar pártot. A jogokat meg lehet szerezni, de szerintem megvédeni nehezebb.

Három egyenlő nemzet

A különböző nemzetek egyenlőségének politikai deklarációja megtörtént. Ön szerint milyen intézményekre van szükség ahhoz, hogy ez valósággá is váljon? Erdély kultúrája része a magyar kultúrának. Erdély sok kiválóságot adott a magyar kulturális és tudományos életnek. Az utóbbi évtizedekben viszont azt tapasztaljuk, hogy sorvadnak az erdélyi kultúra bölcsői, visszaszorulnak az erdélyi magyar egyetemek, s a magyar nyelvű oktatás pedig meg is szűnt.

Alapkérdés, hogy Erdélyben három egyenlő nemzet él, és három egyenlő nyelv van. Legyen meg hát mindegyiknek a rádiója, a televíziója, a sajtója és helye az iskolahálózatban fel egészen az egyetemi fakultásokig. Tapasztalom,

hogy az iga alól felszabadult magyarság most alulról szervezkedik, építi ki nemzet tudatát, és erősíti szervezeteit. Mindenki töri a fejét, hogy miként volna jobb, és véleményt formál arról is, hogy mit tart fontosabbnak a különböző programokban.

A régi közigazgatást sok bíráló érte. Miként képzeled az újat?

A közigazgatás ma is a régi, de vannak már javaslatok az újra. Hozzám a minap egy székelyudvarhelyi delegáció érkezett, és felkért, segítsen, hogy Udvarhely újra megyeszékhely legyen. És engedjék meg nekik az is, hogy újra létezzen a régi Udvarhely megye. Én egyetértek ezzel, hiszen hagyománya van, és tudom, hogy másutt is lehetnek, lesznek is ilyen követelések. Egy igazi demokratikus kormány ezeket figyelembe is veszi.

Tudom, hogy most éjszaka Bukarestbe utazik, elmondaná, hogy az Ön útja miképpen tükrözi a változást?

Vonaton megyek Bukarestbe, és most két testőr kísér. Ezúttal nyílt órség. Már 12 éve tudom, hogy „vigyáznak rám”. A minap átadták a kazettát is, amelyiken a december 21-ei szökváltásokat örökítették meg „mikroelektronikai eszközökkel” az irodámban. S tudom azt is, hogy lehallgatták a telefonbeszélgetéseimet, és lefényképezték azokat, akik beléptek a kapumon. Nem beszélve arról, hogy sokszor a munkahelyemről hazáig három gépkocsi – vagyis három csoport – kísért. Szóval most tudom, hogy kísérek, de csak addig, amíg lecsillapodnak a kedélyek.

Ez az interjú alig két héttel a forradalom kitörése után készült. Még éltek az illúziók, hogy a dolgok a régóta várt és remélt irányban fognak alakulni. A „három egyenlő nemzet: román, magyar, német”; a „nyelvi jogegyenlőség, szabad nyelvhasználat” elképzelése – amit Károly beadványaiban, írásaiban szüntelen felvetett 1977-től kezdődően, amelynek érdekében életét is kockáztatva nem szűnt meg küzdeni –, azt lehetett hinni ekkor még, a megvalósulás előtt áll.

Ám két hónap elteltével a magyarság kemény leckét kapott a román „testvériség” elképzeléseiből. A márciusi véres események megmutatták, hogy Ceaușescu eszméinek letéteményeseit, nacionalista ideológiájának román tudatokba való begyökeresedését, nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Számvetés

Ezt a történetet a mai napig tovább írja az élet. Minden, ami ezzel kapcsolatos, érdekes reakciókat válthat ki. Hol elhatárolódhatnak egyesek – még végigolvasni is rossz a megtörténeteket! Hol nem vesznek róla tudomást. Akár indulatba is jöhetnek, mert esetleg valamely történést (negatívan) érinti az események tanúját-olvasóját. Lehetnek, akik elismeréssel szólnak...

A „változás” semmit nem oldott meg. Nem oldotta fel az elfojtásokat, a kibeszéletlen traumákat vagy akár csak az enyhébbnek mondható félelmeket. Az emberek örülnek, ha elhajíthatják rossz élményeiket. Élni, most, jobban! Nem

a félelemben, nem a múltban! Felejteni, ami volt! Sokan ma is inkább mélyen eltemetik emlékezetükbe az elmúlt szenvedésekkel, nélkülözéssel teli évtizedeket, mintsem visszagondoljanak az átéltekre. Aztán meg ott van a megszépítő messzeség...

Ez, talán, így is van rendjén.

Király Károly és kiállása mindig is zavart. Mert Király Károly zavaró személyiség. Ahogy Demény Lajos említi: nem „kellemes” személyiség, mert véleményét nem rejtí véka alá.

Zavarta a hithű, végsőkéig elkötelezett kommunista pártfunkcionáriusokat: „Mit akar ez a Király, miért nem jó neki a sors kegye, a legmagasabb, magyarok által betöltött funkciók egyike...

Zavarta a diktatúra idején a nómenklaturistákat, az államvédelméseket, és elsősorban Ceaușescunál váltott ki örült dühkitöréseket, és a fondorlatos döntést még hagyja/halasztja, hadd múljon a nemzetközi meg a hazai közvélemény felbolydulása, Király úgylát a kezében van. Aztán „bármilyen megtörténhet”. Ami bekövetkezett, arra Ceaușescu sem számított. Jött váratlanul, kiszámíthatatlanul, az Istentől való, népakarat által kinyilvánított „bármilyen”.

Zavarta a románokat, mert ha az 1972-es évet, magas állami és pártfunkcióiról való lemondását, nem vennénk figyelembe, csak a 77-től kezdődő ellenálló küzdelmét, akkor sem beszélhetünk egyetlen számottevő román disszidensről ebből az időszakból, aki a hozzá hasonló, megalkuvás nélküli következetességgel végigcsinált volna egy ilyen – mélységében és jelentőségében is – nagyméretű disszidenciát, mint Király Károly.

Király Károlyt – az összes volt RKP KB magyar tagjai közül szinte egyetlenként – címkézte fel, főleg az RMDSZ karrierista vezetősége, a „kriptokommunista/nómenklaturista” megnevezéssel. Elkészítettem egy kis statisztikát a KB magyar tagjairól, akik az utolsó pillanatokig aktívan működtek a legfelsőbb vezetésben:

A Membrii CC al PCR, 1945–1989. Dicționar. Ed. Enciclopedica, 2004 (A RKP KB tagjai, 1945–1989) szerint a több száz, inkább ezer román központi bizottsági tag vagy póttag, azaz magas párt- és állami funkciókat betöltő román funkcionáriusok közül az adott időszakban: 65 magyar, 13 német, 11 zsidó és 1-1 szerb, bolgár, lengyel, cseh nemzetiségű volt.

Közülük egyetlen egy a legmagasabb funkciókat betöltő személy volt, aki saját elhatározásából lemondott tisztségeiről 1972. április elsején – KB-tagság, VB-póttagság, Államtanács alelnöki és Nagynemzetgyűlési tagság –, ez Király Károly volt. Nagynemzetgyűlési tagságát 1973-ig, KB- tagságát pedig látszathalál megtagarhatta 1974 novemberéig, az RKP XI. kongresszusáig. 1977-től kezdődően pedig nyíltan vállalta harcát a kisebbségi jogfosztások ellen. A szocialista táboron belül is egyedüli, aki Saulusból Paulus lett!

Tehát a tények egy kis statisztikával alátámasztva:

A magas állami és párttisztséget betöltő magyar nemzetiségi személyek közül – a 65-ből – 34 az utolsó percig, a forradalom kitörésének napjáig, 1989.

december 22-éig vagy a legutolsó, XIV. pártkongresszusig, 1989 novemberéig, megőrizték funkcióikat, kiszolgálták a totalitárius diktatúra eszméit és gyakorlatát. Példaként említeném a legismertebbeket:

Csucsuj Paraschiva, Nagyvárad, dec. 22.; Fazekas János (nyugdíjba küldték az utolsó kongresszuson); Gálpál Zsuzsanna, dec. 22.; Gere Mihai, dec. 22.; Hadnagy János, dec. 22.; Hajdu Győző, dec. 22.; Koppándi Sándor, dec. 22.; Fazekas Lajos, dec. 22.; Fejes Gyula, dec. 22.; Létay Lajos, dec. 22.; Nagy Ferdinánd, dec. 22.; Nagy Paul, Szatmár, dec. 22.; Pall Arpad, Hargita, dec. 22.; Rab Stefan, Braszó, dec. 22.

Lehetne folytatni a sort.

Hát akkor ki is a nómenklaturista?

Zavarta a magyar „hullámlovagokat” – a rossz lelkiismeretűeket, a gyengéket, megalkuvókat, gyávákat, nemzetárulókat –, akik csendben átvészelték vagy akár átkollaborálták a diktatúrát, és 1989. december 22-étől kezdődően melldöngetős forradalmárok és „mindent jobban tudó, »Királyt lekicsinylő« kiskirályok” lettek.

Mert Király Károly nem alkudott. Elveit nem adta fel, önös érdekből, soha! Ez zavart mindenkit a legjobban. Úgy vélem, ennek alátámasztására, beszélnem kell az objektív, pozitív megítélésekről is. Hogy összeálljon a kép!

Tallóznék egy keveset az 1990-es évekből, a *Nyílt kártyákkal* című könyve I. kötetének megjelenése kapcsán megjelent írásokból, jóllehet nem célozom Király Károly forradalom utáni küzdelmének a feltárása. Én ekkor már nem voltam mellette, csak mint ideiglenes „hazalátogató”. Kívülállóként nem tudnék hitelesen írni erről az időszakról.

A *Nyílt kártyákkal* című könyvének 2. kötete átfogó képet ad az erdélyi önrendelkezésért, autonómiáért folytatott harcáról. Az idézeteket ebből a műből vettem.

„...az életét tette kockára”

„Egy hiteles erdélyi politikus” címmel a *Magyar Nemzetben* (1996. január 18-ai szám) Török Bálint tollából:

„Az erkölcsi tisztaság sokakat idegesít. Ezért fanyalognak egyesek Király Károssal kapcsolatban. Pedig csak egyszer változott meg. De egész életében meghatározó eleme volt személyiségének az, hogy magyar, a magyar nép fia! [...] *Nyílt kártyákkal. Önéletírás és naplójegyzetek* című könyve jutatta eszembe az előbbieket. Milyen furcsa: a társadalom minden további nélkül tudomásul veszi a köpönyegforgatást, de az elvszerű megváltozást nehezen honorálja. [...]

Funkciójáról 1972-ben mondott le, mert mint írja, választania kellett: »kinek a szolgálatába szegődöm a továbbiakban, a RKP elnemzetlenítő politikáját vállalom és vallom magaménak, vagy sorsközösséget válllok az erdélyi magyarsággal, hiszen a fia vagyok«. [...]

Egyre világosabban láttam, hogy »Romániában nincs demokrácia sem a tömegszervezetekben, sem a pártban, sehol és senki számára. A diktatúra kizárja a demokráciát.« [...]

Odáig jut 1981-ben, hogy ilyen gondolatokat vet papírra: »Fontolóra kell venni, hogy a magyarságnak van-e mit keresnie a RKP-ban, lévén ez az elnyomás pártja, a nemzeti diszkriminációt támogató párt. Ha másképpen nem tudjuk alkotmányos jogainkat kivívni – tömegesen ki kell lépni az RKP-ból.« [...]

Következetességét bizonyítja, hogy Iliescuval is csak addig működött együtt, amíg ezt megalkuvás nélkül tehetette. Elveit fontosabbnak ítélte, mint a szenátori funkciót.

Igen jellemző egy 1990 áprilisában tett javaslata az RMDSZ vezetésével kapcsolatban: »...a szervezet vezetői közé ne kerüljenek be az egykori KB-tagok, tisztviselők, hisz személyük ellen bármikor támadás indulhat, még akkor is, ha szemben álltak a régi rezsimmel«. Ő is KB-tag volt. Ő is szemben állt! De aki nem pozícióért, nem állásáért, nem hatalomért vállalt áldozatot és kockázatot, annak elég jutalom az is, ha látja, hogy eredményesen szolgált egy ügyet, esetünkben a magyarság és a demokrácia ügyét. Ezért hiteles ember, ezért hiteles politikus Király Károly, akit ilyennek ismertünk meg a *Nyílt kártyákkal* elolvasása előtt is.”

Márkó Imre (*Háromszék*, 1996. február 22-ei szám) „Együk-e meg egymást” című cikkében írja:

„A forradalmak eddig még mindig felfalták saját embereiket. Ez majdnem törvény! [...] Mit csináljunk hát a mi Király Károlyunkkal, aki akkor szólt, amikor vezető ember volt, már akkor letette az obulust? [...] Nem Király kommunista múltjával kell nekünk bajlódniuk, hanem ellenálló tevékenységével, azt kellene értékelni, hogy ő elsőként állt ki a porondra életét, kisleányát veszélyeztetve már a hetvenes években. [...] Rosszat sem tett, nagyszerűen cselekedett, mondhatnám, elegánsan az alkotmány körüli szavazáson is. Ne bántsuk hát azt az embert, aki valamit tenni akart értünk, és tett is. Ne blamáljuk, ne kenjük be sárral az arcát! [...] Ha semmit nem csinálna ezután, akkor is szobrot érdemelne, sokkal inkább, mint a vele egy időben élt sok kis igyekvő.”

Tompa Ernő (*Bécsi Napló*, 1996. január-februári száma) ekképpen fogalmaz Király Károly családjának 1944-es határátlépését illetően:

„És itt térünk meg ismét a jelképhez. Vissza az elhagyott két átalvetőért, mert 1972-ben lemondott állami és párttiszségéről senki által nem kényszerítve, belső sugallatra, becsületből. Ezek után következett a karánsebesi száműzetés és az életét veszélyeztető üldöztetés.

Az 1989-es fordulat után, azokban a napokban Király a diktatúra megdöntését követelő marosvásárhelyi felháborodott tömegek élén haladt az utcákon, majd a Nemzetmentési Front Tanácsának és a szenátusnak is alelnöke lett, de 1991. év végén, az alkotmány elfogadása alkalmával, ismét visszatért az átalvetőkért, s az pedig népének szolgálata, küzdelem a nemzetiségi jogokért és az igazságosságért.”

És íme hogyan vélekedik Beke György „Király Károly kiáltása” címmel a *Nyugati Magyarországon* közölt írásában:

„Erdélyben a népi szabadság, az egyéni és a közösségi önrendelkezés minden áldozatra kész politikusa Király Károly. Az ő útja is az elnyomatás, a nemzeti elnyomórítás felismerése és a vele való bátor szembeszegülés – jóval több ez damaszkuszi útnál – az erdélyi magyarság panaszának és vádjainak szétkiáltása a világba, és olyan üldöztetés vállalása, amely nem egyszer orgyilkossággal fenyegette. [...] Király belülről ismerte a rendszer természetét, tudta, mit várhat Bukaresttől, ezért helytállása, következetessége valóban póztalan hősiesség volt, vállalt sors. [...]”

Ha Király Károly »pusztán« ellenzéki lett volna, vagy az lenne ma, akkor 1989 után, a nagy ellenfél, Ceaușescu bukása nyomán megfuthatta volna a maga érdemeit, karrierjét, hiszen a diktatúra szellemi terrorja idején Tőkés Lászlóval együtt ő tett a legtöbbet az erdélyi magyarság érzelmi, gondolkodásbeli felszabadításáért.

1991 őszén azonban váratlanul „politikai öngyilkosságot követett el. Kirekesztette magát abból a testületből, amelyben addig magyarként állt helyt. Tüntetően elutasította az új román alkotmányt, amely Romániát egységes nemzetállammá nyilvánította – akárcsak Ceaușescu idejében –, és ezzel az egész magyarságot, minden romániai kisebbséget „beolvasztott” elméletileg – a román nemzetbe. [...]”

Király Károly nem ment el a szavazásra. Ehelyett megint kiáltványban fordult az erdélyi magyarsághoz és nagyvilághoz. Miként a diktatúra korszakában. Erdélynek azt üzenté, hogy azért cselekedett így a szavazásnál, mert a román nacionalizmus mérgezése elviselhetetlenné vált, megbénítja a magyarság testét, lelkét, nyelvét. A nagyvilágnak is volt üzenet. Az újabb állampárt, Ion Iliescu és Petre Roman együttese a történelem legantidemokratikusabb alkotmányát fogadta el Romániában. Ez az alkotmány – egyedül Európában – az egységes „nemzetállam” eszményét nyilvánítja ki, és ennek alapján lényegében megtagad minden alapvető nemzeti jogot a magyaroktól, németektől, szerbektől, minden kisebbségi népcsoporttól. Totalitárius rendszer alkotmánya jött létre Romániában! [...]”

Király Károly világosan látja, hogy az autonómiát nem lehet azonnal, egyszerre megvalósítani, de a kollektív jogokat de facto mindenképpen el kell fogadtatni a bukaresti hatalommal:

»Annyi megpróbáltatás, megaláztatás, csalódás, önbizalomvesztés után, az erdélyi magyarság tulajdonképpen önmagát becsülve, erejében bízva és nem utolsósorban történelmi hagyományainak folytatásaként, jogosan igényli megmaradásának biztosítékait. Az eddigi tapasztalatok szerint, ez a biztosíték: az *autonómia*. Gyakorlatban az autonómia önrendelkezés nélkül nem valósítható meg. Az RMDSZ sokáig félt és idegenkedett ettől a gondolattól. Még mindig úgy látom, hogy az RMDSZ vezetői nem őszintén, nem bátran és nem félelem nélkül képviselik a szövetség programjába foglalt autonómia gondolatát.«”

Csutak István az *Erdélyi Napló* 1996. január 3-ai számában következőket írja:

„Király Károly nem az egyedüli magyar volt az RKP legmagasabb berkeiben. Ám az óvatos duhajokkal ellentétben ő az RKP mindenkori káderpolitikájának a legnagyobb kudarca. 1972-es fellépése történelmi tett volt. Az, hogy tizennyolc évig tartott, és túlélte, sokak számára kényelmetlen bizonyítéka annak, hogy lehetett és érdemes volt. *Majd így folytatja:* Joggal vetődik fel a kérdés: miért lehetett, és miért volt érdemes Királynak megtenni, amit eddig megtett? A választ talán a könyv egyik fejezetcíme hordozza: »A múlttal szakítani nemcsak politikai kérdés, de erkölcsi is.« Hát igen. Ez a követelmény kopott ki leghamarabb az 1989 utáni romániai magyar közéletből.”

Buzás László írja „Az én példaképem” című írásában (Csíkszereda, 2001. 02. 18.):

„Az 1989-es decemberi puccs után az erdélyi magyarság egyik legfontosabb képviselője. Nagy és fontos funkciókat tölt be, őszintén és teljes erőbedobással vállalt részt az elkövetkező eseményekben. Mint az Országos Nemzeti Megmentési Front alelnöke, nem a szó és megértés híveként dolgozott, hanem a tettek embereként hirdette már akkor a magyarság autonómiájának és kollektív jogai megadásának szükségességét és alkotmányos elismerését. [...]

Alig kezdődött nálunk el az a bizonyos demokrácia, és máris megkezdődött a magyarság között is a hatalmi harccal járó sárdobálás. Egyik legfontosabb célpontja ennek Király Károly személye volt. A hatalomra törők szemében ő piros posztónak számított. A valóságban irigyelték tapasztalatát és karizmatikusságát, megindították a rágalomhadjáratot ellene, mert akadálynak látták személyét a vezetőségi funkciók elfoglalásában, az álmos, lagymatag politizálásban. Elsőként mondta ki, hogy ő nem vállal tisztségviselést, mert egyetért a temesvári 8-as pontban foglaltakkal, mely kimondja, hogy aki a kommunista pártapparátusban dolgozott, az ne vállaljon tisztségviselést. A példaértékű cselekedetét nem sokan követték.

Életem egyik legnagyobb élményeként éltem meg Király Károly kivonulását a Román Parlamentből. A Román Alkotmányt szavazták meg, és ő nem értett egyet azzal a megfogalmazással, hogy Románia egységes nemzeti független állam. [...] Érvelése annyira világos volt, hogy a magyar parlamenti csoport teljes kivonulását vártam ezután, de Király Károlyt tettében senki nem követte a magyar parlamenterek közül. Azután sokan restellték passzivitásukat, és elismerték, hogy tévedtek. Szégyellhetik a halálukig, mert ekkor Király Károly nagyobbra nőtt minden magyar parlamenti képviselőnkénél. Ezért nincs neki lelkiismeret-furdalása, és ezért könnyű neki!”

Nem szeretném elhallgatni Sütő András lényegre törő, tömör megfogalmazását a *Szemet szóért* című naplójegyzeteiből (DIA, 1993, 73. oldal):

„A 70-es évek közepe táján Király Károly megszólalása keltett némi pánikot Ceaușescu udvarában, és szenzációt a nyugati világban. A hivatásos politikus,

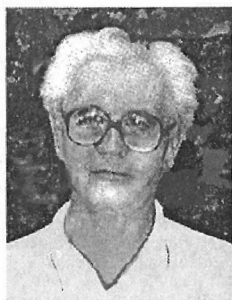
aki minden magas funkciójáról lemondva a külföldi sajtó útján is közzétette a romániai nemzetiségeket sújtó elnyomatás tényeit, egészen a véres fordulatig, 1989. decemberig nézett farkasszemet a halállal.”

Végül lényegesnek tartom idézni dr. Demény Lajos történész, a MTA tagja, összefoglaló jellegű véleményét a Király Károly körüli ellenséges megnyilvánulásokról a *Magyar kisebbség* 1996/1-2., ill. 3-4. számában:

„Bevallom, hogy tisztelője voltam és maradtam Király Károlynak mindazért, amit tett a diktatúra utolsó 15 évében, miután lemondott magas beosztású párt- és állami funkcióiról. [...] ma is vallom, hogy Romániában Király Károlyon kívül senki magas pártvezetőségéből nem merte vállalni a nyílt szembeszegülést, amellyel párosult a romániai magyarság nemzeti érdekeiért való bátor kiállása. Ezért lepett meg és maradt számomra érthetetlen, hogy volt munkatársai (barátai?) nőmenkaturistát képesek benne látni. [...] Azt sem tudtam megérteni, hogy akár a parlamenti csoportunkban, akár az RMDSZ felső vezetésében (tisztelet a kivételnek) mi mozgatta a vele szembeni értelmetlenséget, miért kellett mellőzni politikai tapasztalatát és kapcsolatait. [...]

Bevallom, hogy feszült érdeklődéssel olvastam végig Király Károly önvallomását távolról sem könnyű életútjáról. Nehéz megértenem a vele szembeni bizonyos ellenszenvet. A néha durvaságig menő megjegyzéseiket darabos és írói vénát magának nem vindikáló ember vetette papírra úgy, ahogy látta és látja néha elkeseredéssel az átélteket. [...] De az vesse szemére a nőmenkaturista múltját, aki mert nála bátrabban szembeszállni a Ceaușescu elnyomó és felszámolásunkra törekvő rendszerével. [...] Nem törölhetjük ki közelmúltunkból markáns jelenlétét és politikai életünkben betöltött szerepét még akkor sem, ha a visszaemlékezései nem valakire nézve és nem mindig hízelgő, mert a hízelgés sohasem volt a kenyere.”

Legutoljára idéznék néhány gondolatot Károlynak a *Székely Nép* (2002. március, 49. szám) „Az erdélyi magyarság kilátásai” címmel közölt cikkéből:

Az erdélyi magyarság kilátásai

Király Károly

Románia több mint tíz éve keresi a kiutat, a neki megfelelő helyes választ, és még mindig nem tudta eldönteni az elit, a politika, hogy milyen irányba kötelezze el magát - a keleti vagy a nyugati orientáció mellett horgonyozza le ingadozó, viharvert politikai bárkáját. A keleti orientáció nem vonzó - a megszokott nem tételez fel mentalitásváltást. A nyugati orientáció ígéretes és vonzó, a modernizáció esélyel kecsegtet, a globalizáció áramkörének sodrásába terelné a román társadalmat - mentalitásváltást igényel. A demokratikus jogállamiság, az emberi jogok tisztelete, a kultúra sokszínűsége, az európai civilizáció értékeinek megbecsülése esély és kötelezettség - a forma helyett a tartalomra kell helyezni a hangsúlyt.

Van-e esélye ennek az alternatívának?

Véleményem szerint - van. A feltételek adóttak. Politikai akarat kérdése. Radikális és határozott váltást igényel. Szembe kell nézni a valósággal.

Szakítani kell a hagyományos politikával, különben a lehetőség kiaknáztatlan. A politikai irányváltás késik. Bukarest azon fáradozik, hogy úgy csatlakozzon az európai struktúrákhoz van: a tartalom nélküli formák intézményrendszerével, centralizált nemzeti állammal, az emberi

jogok szelektív alkalmazásával, stb., stb. Nyugat felé szaporán hangsúlyozza a térségben betöltött stabilizációs szerepet, az ország geopolitikai fekvését, lakosságának tekintélyes népességét, amit Európa nem hagyhat figyelmen kívül.

Bukarest meg van győződve arról, hogy ez a politikai lobbizás eredményel jár. Ez a politika minden valóságot mellőz.

Az Európai Unióhoz való csatlakozásra váró tizenkét országból Románia az utolsó helyet foglalja el, s az idő teltevel csatlakozási esélyei csak romlanak.

Romániának minden esélye megvan arra, hogy a meghasonlott országok közt rekedjen. Molnár Gusztáv "Az erdélyi kérdés" című nagyszerű tanulmányában olvashatjuk: "Kit lehet európainak -- és ezzel az európai Unió, a NATO és más ezekhez hasonló szervezetek potenciális tagjainak tekinteni?"

A legegységelműbb és - átfogóbb választ a nyugati kereszténységhez tartozó népek, valamint a muzulmán és ortodox népek között húzódó, évszázadok óta fennálló nagy történelmi választóvonal szolgáltatja. Ez a választóvonal a Római Birodalom 4. századi felosztásával és a Német-Római Szent Birodalom 10. századi megalakulásával vált láthatóvá. Mai

"helye" körülbelül 500 év óta változtatlan. Észak-déli irányban a Finnország és Oroszország, valamint a balti államok és Oroszország közötti határral esik egybe, majd Nyugat-Beloruszon, Ukrajnán húzódik keresztül, élválasztva egymástól a görög-katolikus nyugati részt és ortodox keleti résztől; Romániában a katolikus magyarok (Huntington itt nyilván az egyszerűség kedvéért használja a "katolikus" jelzőt -M.G.!) által lakott Erdély és az ország többi része között húzódik, majd a volt Jugoszláviában a Szlovéniát és Horvátországot a többi köztársaságtól elválasztó határmentén halad tovább. A Balkánon ez a választóvonal természetesen az Osztrák-Magyar Birodalom és a Török Birodalom közötti történelmi határvonalal esik egybe. Ez Európa kulturális határa és a hidegháború utáni világban ez egyben Európa és a Nyugat politikai és gazdasági határa is.

A civilizációs paradigma így világos és megcáfolhatatlan választ ad a nyugat-európaiakat foglalkoztató kérdésre: "Hol ér véget Európa? Európa ott ér véget, ahol a nyugati kereszténység véget ér, és ahol az iszlám és az ortodoxia kezdődik."

Az utóbbi időben, években mint több irány, tanulmány jelenik meg azokról a gondokról, feltételekről, kötelezett-ségekről, amelyek lehetővé

1. oldal

[...] „A mostani politika rafináltabb, körmönfontabb, a demokrácia játékszabályait sajátos módon értelmezi és alkalmazza, az etnikai megbékélés helyett a feszültségek mérhetetlen arányba való kielezése jellemzi. [...]

Erdélyt magát kell visszahelyezni történelmi jogaiba, nyugati kultúrájába, figyelembe véve gazdasági adottságait, nyugati orientáltságát. Erdély népeinek – magyaroknak, székelyeknek, cigányoknak, németeknek, ukránoknak, szerbeknek, románoknak stb. – egyaránt újra kell teremteniük azokat a hagyományos, kipróbált együttélési feltételeket, kulturális és szellemi és vallási orientációkat, amelyek oly gazdaggá tették Erdély nemzeti, kulturális, nyelvi és felekezeti sokszínűségét. Egy igazságos, méltányos, a nemzetközi jog szerinti rendezés alapján Erdély többet nyújthatna az egyesült Európa színpadán, mint egy keleti Svájc. [...]

Mielőtt soraimat zárom, annyit kívánok megjegyezni, *hogy az erdélyi magyar elit 89 után, az új történelmi helyzetben, nem igazán töltötte be hivatását. A szűklátókörűség, a hatalomcentrikusság, az önzés és a kishitűség székértelői szerephez juttatta. Az úgynevezett kis lépések politikája, a román hatalommal való kacérkodást fedik. [...]* Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az RMDSZ minden eddigi eredményét tagadnám. [...] Bizalmatlanságom a vezetőséggel, politikai irányvonalával és karrierizmusával van kapcsolatban. [...]

A célirányos tevékenység hiányán kívül azt rovom fel a jelenlegi vezetésnek, *hogy az erdélyi magyarságot, a felelős és tetterre kész, öntudatos, magyarságukat vállaló embereket, a tagságot kiiktatták a politikából. [...]* Ma az RMDSZ-t nem a szavazótábor, nem a tagdíját fizető magyarság jelenti, hanem a klientúra, amely pártunk és kormányunk, sőt mini parlamentünk életfogytiglanig megválasztott bölcs vezetőiből áll. [...]

Annak a meggyőződésnek adok hangot, hogy az erdélyi magyarság megváltását, sorsának jobbra fordulását, szülőföldjén való boldogulását, ott kell keresni, ahol ezt válsághelyzetbe hozták – Európa és a világ nagyhatalmainál. [...] Kívülről nekünk senki sem szolgáltat elégtételt, nem vállalja fel gondjaink terhét, ha azt mi nem kérjük, követeljük, sorsunk alakulásába közvetlenül nem avatkozunk.” (Kiemelések K. I.)

Az én meglátásom szerint az öt lekicsinylő, semmibe vevő utópolitikusok nem vették volna rossz néven, ha Király Károly mártírrá „magasodott volna fölébük”. Akkor megbocsátották volna neki saját, önös érdekpolitizálásukat.

Van kivétel. Vannak még, akiket nem zavar. Egyrészt az egyszerű, tisztességes emberek hozzáállása, tisztelete a mai napig. Másrészt a nemzeti identitás, anyanyelv megőrzésének fontosságát átélő, átérző értelmiségiek, akik magukénak vallják nemzetföltő küzdelmét, és sorsközösséget vállaltak vele. És akikre visszahullott abból a sárból, amivel megdobálták Király Károlyt.

Majd lemossa róla a sarat az eső, ha már nem lesz. Akkor megszűnik zavarani.

Vallomás

Mikor emlékeimet összekapargatván írni kezdtem, céloim az volt, hogy az elhallgatott, megmásított igazság, (szubjektívnek is mondható) fénycsóvával megvilágítva, a helyére kerüljön. A Király Károly félreismert vagy egyáltalán nem ismert, nem egyszer rosszindulattal kezelt, zavaró szerepe.

Tehát arra gondoltam, hogy megírom Király Károly „igazságát”. Adassék meg szíve vágya: a zöld könyv is a piros és a fehér mellé!

Nem lehet számításon kívül hagyni: az Idő, jobbító és romboló, tényezői beépültek életünk napjaiba. Ereje, küzdeni akarása is belefáradt a több évtizedes szélmalomharcba, noha maradék erejével, sosem lankadóan, „műveli a kertjét” ma is. Életelve mindig ez volt: Dolgozni kell! Vállalni.

Van tíz év korkülönbség, van tíz év előnyöm velem szemben. Nálam jobban nem sokan ismerhetik önzetlen, nemzetvédő kiállását, az eseményeket főleg 1989-ig, jellemét, hajlíthatatlanságát, keménységét és nagylelkű, adakozó kedvét. Senki jobban nem ismeri a küzdelmét, melynek apró kis része voltam. Írni kezdtem tehát annak ellenére, hogy visszaemlékezéseim repeszei ma is sebeket tépnek fel. Kiírni magamból a ki nem mondott igazság fájdalmát, ez vezetett, ez adott erőt, hogy legyőzzem a velem született inerciát.

(Többször olvastam már Sütő András: *Szemet szóért* című megrázó visszaemlékezéseit. Különös módon csak most fogtam fel az író jóslatnak is beillő üzenetét:

„Egyszer majd érdemes lesz megírni, közzétenni a Király köréből vallatás, állandó megfigyelés végett kiszemeltek kálváriáját. A testvéreiét mindenek előtt! Húgának, Király Ibolyának az üldöztetését, míg el nem hagyta az országot. Öccsének, Király Istvánnak az üldöztetését, míg el nem hagyta az országot. Vele szolidáris barátjának, Lokodi Ernőnek az üldöztetését, embertelen vallatását hamis gazdasági jellegű vádak alapján, de valójában a Királlyal fenntartott kapcsolata miatt. Orvos fiamnak és családjának elüldöztetését az országból egy Király miatt és körülötte támadt politikai konfliktus következtében.”

(Egy villanás: ez lenne a sorsfeladatomban? Az én kései szárnypróbálgatásom, öntudatlanul, Sütő András prófécijának vetülete volna? Így kulcsolódnának össze idő- és életpályáink egy másik dimenzióban? Ezért hagytam volna, hogy magukkal ragadjanak az éjjeliszekrényemből kiboruló papírhalmaz elfojtott fájdalmai? A Károly igaza mellett Sütő András jövőt előre vetítő óhaja volna a másik mozgató erő, mely tollat adott a kezembe?!)

Megeshet, sikerült valamit hozzátennem Király Károly igazságához, és mindeközben bejártam egy utat, visszalépve az időben, és akarva-akaratlanul feltárult, úgy érzékelem, az én életem igazsága is. Ez az írás nem az én művem. A kettőnk műve. Az ő bátor kiállása, önként vállalt meghurcoltatásai és következetes szerepvállalása nélkül nem születhettek volna meg az én „repeszeim”! Király Károly életútjának útítársa voltam. Nem „átalvető cipelő”, mint ő. Ahhoz én nem voltam elég erős. Csak botladozni tudtam mellette a sötétben mint bátorításra szoruló útítárs. Teher – kevesebb, mint amit ő elbírt – volt rajtam is, mert összekötött a sorsunk. Soha félnélkebb, gátlásosabb, botcsinálta cselekvést még nem látott a világ, mint az én háttérmerészségem!

Most, hogy mindkettőnkől lehullott a lepel, ezek voltunk, ilyenek vagyunk, ítélkezzen felettünk az idő, de semmiképpen sem a „rossz szél” fújta emberi akarat! Azt lehetne mondani: a történelem részesei voltunk. Nem passzív szereplői, hanem cselekvő tényezői! Király Károly emberfeletti-emberi cselekedede-

tei nélkül nem ilyené vált volna a világ. Ha nem is jobb – lehet ezt tudni? –, de más lett. „Király Károly nevét mindig halkán és nagy tisztelettel ejtettük ki” – írta egyszer nekem Kentelki László, régi ismerősöm. Sokan voltak, akik így gondolták/gondolják ma is annak ellenére, hogy: „életveszélyes volt a vele fenn-tartott puszta ismeretség is!” (Sütő András)

(Ennek a „műfaja nincs” írásnak a végére érkezvén, tudatosult bennem, hogy a honkeresés (itt vagy ott) dilemmájának máig sajgó sebeire gyógyírt hozott a kibeszélés, az írás. A megtett út visszafelé a múltba, a belső utazás, legbensőbb énemhez juttatott el. Segített felülkerekedni a fájdalomkon, begyógyítani a „re-peszek” okozta sebhelyeket. A harmadik, mitikus „hon” (a kiírás/kibeszélés) megelése hozzásegített a belső harmónia elnyeréséhez. A kibeszélés, a megosztás az egyedüli módja a megkönnyebbülésnek, a lélekben felhalmozódott malomkőszavak súlyos terhétől való megszabadulásnak. Mert kizárólag csak a lélek legmélyéről feltörő zokszavak menthetnek meg az exilium (paradicsomból való kiűzetés) gyötrelmeitől.

Illyés Gyula megelőlegezte Király Károlynak a bizalmat 1977-ben. Az illyési segítség-támfal nélkül – ide értve Csoóri Sándor és értelmiségi köre aktív vállalását – nem ez lett volna a kimenetele a Király-ügynek. Más térben mellette állt másik nagy mentora, Ion Gheorghe Maurer volt román miniszterelnök, aki a ceausista ordas időkben gondolkodás nélkül biztosította Károlyt támogatásáról. Sütő András baráti, harcostársi melléállása is védőfalként szolgált az eszement diktátori „halálparancsnak”. Ezért is történhetett meg, hogy a vállalt sziszifuszi küzdelemből – hanem is győztesen, de – épen került ki. Nem sértetlenül, de túlélte. Az „átalvetőket, nemzete átalvetőit” átcipelte/átmentette az évtizedek buktatóin.

Emelt fővel. Egyenes derékkal. Tiszta lelkiismerettel.

„Király és segítőtársai contra Ceaușescu és hadserege” szembeszegülésből nem vesztesen kikerülve, hivalkodás nélkül néz a világ szemébe, jellegzetes király-mosollyal az arcán: „Ha értitek, jó. Ha nem, nem baj. Majd az idő megadja a választ, eldönti kinek volt igaza.”

Ő azt tette, amit lelkiismerete, emberi méltósága megkövetelt tőle!

Király Károly, Illyés Gyula látnoki bizalmát soha meg nem hazudtolta. Öszszekötötte őket a lélekbeli közös akarat: az erdélyi magyarság jogaiért való aggodalom és a küzdelem igazsága.

Illyés Gyula – onnan, ahol van – már rég odaajándékozta Király Károlynak az „Emberi Méltóság Nagydíját”. És ez több, mint bármely politikai tényező által (neki nem) adományozott díj vagy elismerés!

Kedvenc versidézetem (Alfred de Vigny: A farkas halála (La Mort Du Loup) szolgáljon emlék-repeszeim záró sorául Illyés Gyula fordításában:

„Nyögés, panasz, ima – ússzon a gyáva ebben.
Járd hosszú és nehéz utad rendületlen,
amerre végzeted ösvénye kanyarul,
aztán szenvedj, mint én, és halj meg szótlanul.”

Oláh András

tájékozódási pont

(B. E-nek)

rázártad a kocsiajtót a kezemre
ez még az az ősrégi fehér Lada volt
így kezdődött a legszebb kirándulásunk
a jobb kezem napokig használhatatlanná vált
simogatni sem tudtam vele
nemhogy sátrat verni
húszévesen persze fel se veszi az ember
örül a vízpartnak a fénynek
s az esőnek leginkább ami a sátorba visszakergeti
mert jó nomádnak lenni egymás karjaiban
befelé sikoltva öleltél
és számoltál minden szívdobbanást
évekig visszajártunk a Tiszához
míg avatatlan kezek ki nem ölték
onnan a titkos tájékozódási pontokat
mert nekünk az a botladozó gyökér
a homokzátony a félkarú fa jelentette
az alku nélküli csöndet
nézem a túlexponált képeket
s látom még fölszisszen benned
a féktelen kamasz és őrzi rendületlenül
a magára zárt álmokat

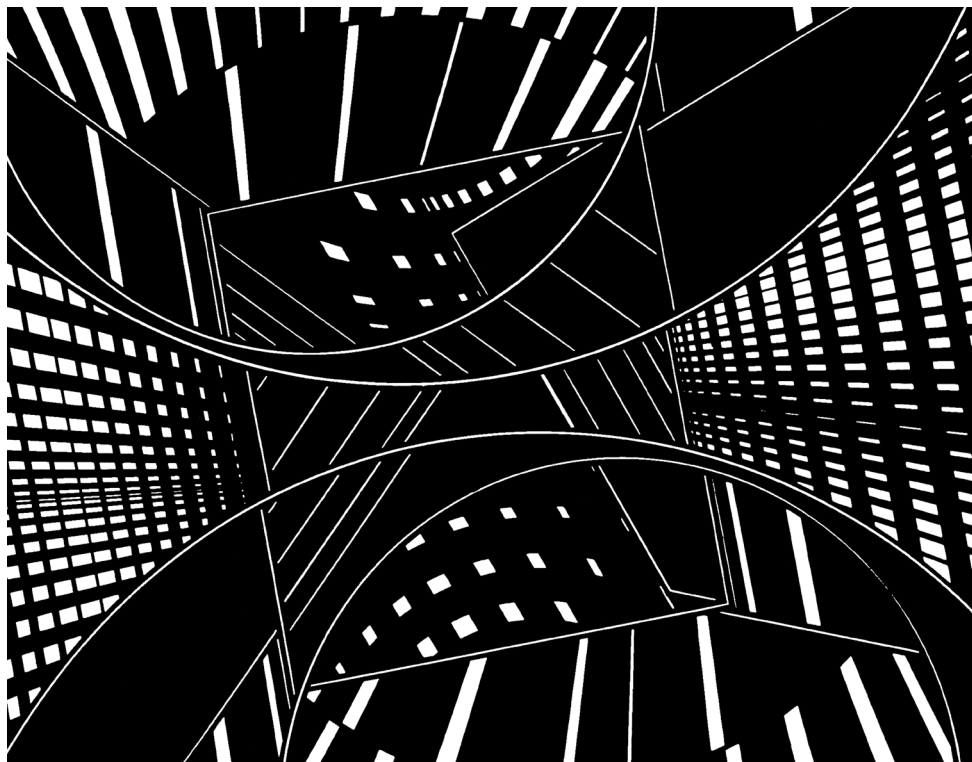
távoli mese

ragaszkodtál hozzá hogy elkísérjelek
mintha féltél volna valamitől
persze tényleg féltél
hisz a temetés óta minden megváltozott
a lakás hangtalan volt és sötét
riadtan figyelted a bútorok
idegen tekintetét
az elhordott élet nehéz áporodott
szaga a mellkasodat szorította
minden úgy elvadult
az öreg Singer is bizalmatlan
kíváncsisággal gubbasztott a sarokban
sok apró elárvult kacat kereste a helyét
egy darabig tétován ácsorogtál a szoba közepén
tekinteteddel simogatva
a félhomályba szürkülő tárgyakat
hiába húztad szét a függönyt
az élet vissza már nem költözött
lehuppantál a hideg fotelbe és sírtál kicsit
majd szívedben új alku kötve
magadhoz vettél pár apróságot
hogy végre rád nyissa fáradt szemét a múlt
s az időben elgémberedve kinyúljon érted és lássa
hogy szívedben még meleg maradt az ágya

egy mozdulatlan világ

az ötvenes évek elején Tolnából
az a fiatal srác csak haza akart
menni az anyját eltemetni
katona volt – Titótól őrizte a hazát –
a tiltást nem értette
víz felszínén küszködő bogár
próbált fönnmaradni

elindult hát haza a messzi Hajdúságba
szőkevény lett vadásztak rá
és elfogták hamar
nyilvánosan megszegyénítették
s amikor szabadult már nem
emlékezett mit várt az élettől
nem kezdte újra a játék-háborút
a múlt hidege fertőzte-mérgezte lelkét
és esténként mikor sebezhetőbbekké váltak a fények
s keserűbb hullámszáma volt a homoki bornak
vinnyogva átkozódva követelt
igazságot a védtelen holtnak
idegesen bámulták a kocsmapultnál
de csak legyintett rá a történelem
aztán eltűnt nem látták többé soha
remélték külföldre szökött
jóllehet minden másképpen történt

Valószínűtlen lebegés

Török Richárd szobrászművész vasvári Táncosnő-szobra

Török Richárd szobrászművész vasvári múzeumi gyűjteményének, állandó kiállításának 2006-os megnyitását követően 2014 augusztusában a művész egy újabb szobrával gazdagodott a nyugat-dunántúli város: a *Táncosnő* című alkotás nemes anyagba foglalt kompozíciójával. A nyolc esztendővel korábban Vasvárnak adományozott portrégyűjtemény zárt múzeumi terével, intézményi rendszerével szemben egy szabad városi közeg fogadta be ezt az alkotást, amelynek lényegi jellemzője a környezettel összehangolt monumentalitás, a széles körű közösségi rendeltetés, az állandóság és a maradandóság: a szoborállítók reménye szerint a Nagy Gáspár Művelődési Központ előtti parkban otthonra lett *Táncosnő* a közeljövőben a település mindennapjainak meghatározó jelentőségű, szerves művészeti elemévé fog válni. E szoborállítói remények megvalósulásának az alkotó kivételes tehetsége és nagy formátumú munkássága és a különleges értékeket hordozó, az életműben kimagasló fontosságú mű a garanciája. A talapzatra emelt *Táncosnő* című alkotás *Kútfigura* megnevezéssel első alkalommal 1987-ben, a tatai Művelődési Központban rendezett, a fiatal szobrász új munkáit felvonultató kiállításán került közönség elé – a tárlatot kísérő katalógus címlapján is e mű reprodukciója jelent meg –, majd csaknem három évtizedig raktárban pihent a szobor eredeti gipszváltozata. E hosszú mellőzöttség elsődleges oka, hogy ez az alkotás nem megrendelésre készült, hanem a művész autonóm művészi programja szellemében, s így a politika és a mindenkori ideológia rabságában vergődő magyar köztéri szobrászat megrendelőit nem foglalkoztatta, nem érdekelte megvalósítása. Ezért is kivételes volt felavatásának vasvári pillanata: nem demonstratív politikai emlékművet, nem dicső vagy tragikus történelmet idéző monumentumot, nem példaadó életutat és heroikus munkásságot fémjelző emlékszobrot köszönthettünk, hanem az esztétika szféráját csillogtató, a művészet mibenlétével párbeszédet kezdeményező, az aktualitásoktól messze rugaszkodó műalkotást.

WEHNER TIBOR (1948) művészettörténész, író, a Magyar Képzőművészeti Egyetem óraadó tanára. Utóbbi műve: *Tapló – Kíméletlen Művészeti Napló 1996–2006* (2013).

Könnyű megtalálni Török Richárd ezen alkotásának művészettörténeti előzményeit és kapcsolódásait: hivatkozhatunk a görög szobrászat táncoló alakokat megjelenítő plasztikáira és domborműveire, de még inkább az Izsó Miklós szobrászművész által az 1870-es években alkotott *Táncoló hajdú*- vagy *Táncoló paraszt*-sorozat remekbe szabott terrakotta-figuráira, amelyet a kiváló művészettörténész, Fülep Lajos nagyívű elemzésében a magyar szobrászat nyitányaként ünnepelt, s a nemzeti és az egyetemes, a tradíció és a modernitás szintéziseként, a tartalom és a forma, az emberi test és a drapéria plasztikai megidézésének tökéletes összhangjaként minősített. Izsó Miklós táncoló alakjainak ideáját később a XX. század egyik legjelentősebb szobrásza, Medgyessy Ferenc is egy *Táncoló nő*-alakban élte tovább: az 1954-ben megformált, lebbenő szoknyával megragadott lendületes figura több bronzváltozatban is ránk hagyományozódott: Budapesten, Debrecenben és Székesfehérváron is áll egy-egy köztéri példánya ennek a szobornak. Számos más szobrászelőd és kortárs (többek között Kiss István, Szandai Sándor, Csikai Márta) magyarországi köztereken álló, hasonló tárgyú kompozíciója tematikai köréből emelkedik ki Török Richárd *Táncosnő* szobra, amely már egészen más szellemiséget sűrít és sugároz, mint az egy vagy a fél évszázaddal korábban született, vagy az ugyanezen évtizedben megformált hasonló tárgyú alkotások. A széttárt karokkal megjelenő, lábujjhegyre magasodó, hangsúlyos kontraposztban álló, szoros, erőteljesen redőzött drapériával övezett testtel megjelenített titokzatos figura – amely a bensőségesség és átszellemültség, az ihletettség auráját vonja maga köré – finoman ellenpontozott plasztikai pólusokból, ellentétekből építkezik: dinamika és nyugalom, lendületes mozgás és mozdulatlanság, földhöz szögezetség és talányos elemelkedés, valószínűtlen lebegés érzete munkál a kompozícióban. A test és kifejezése, mozdulata és kimerevített mozdulatlansága oly sokatmondó: a művet a sors kihívásait elfogadó ember manifesztációja, a művészegyniség köznapiságokon való felülemelkedésének fenséges megnyilvánulása, az átélés hitelessége élte. E szobormű megszületésekor írta a kortárs és jó barát Fekete Tamás szobrászművész Török Richárd tehetségét ecsetelve: „Számomra legfontosabb és egyben leglényegesebb tulajdonsága, erénye, hogy nem egyszerűen ábrázol, hanem megjelenít. Ha azt mondom, hogy zseniálisan mintáz, elkoptatott frázisokat használok. Inkább úgy fogalmaznék, hogy ördögien ügyes a szó nemes értelmében. Mindent tud, amit a mintázásról tudni lehet, és mindezt használja is, néha már csak virtusból is. Hol tudatos, hol ösztönös lendületével, vitalitásával saját arculatot teremtett, félreismerhetetlen formajegyekkel.”

Török Richárd, a fiatalon elhunyt kiváló szobrászművész életművének 1993-as lezárulása után két évtizeddel egy újabb, a művész hagyatékában fennmaradt alkotás öltött szilárd testet Vasvár városában. Ez a mű így szervesen kapcsolódik a nyolcvanas években, a nyolcvanas-kilencvenes évtizedfordulón Magyarországon és külföldön, még a művész aktív közreműködésével megvalósult azon monumentális alkotások csoportjához, amelynek összetevői között olyan,

a modern magyar szobrászatban kiemelkedő jelentőségű kompozíciókat vehetünk számba, mint az 1985-ben Budapesten elhelyezett *Hippokratész*, a székesfehérvári, 1988-ban felállított oszlopos *Szent István*-szobor vagy az 1991-ben felavatott canberrai *Szókratész megkísértése* című kompozíció. A *Táncosnő* egyzersmind az ezredforduló éveiben, majd ezt követően köztéren felállított posztumusz Török Richárd-szobrok műegyüttesének legújabb alkotásaként is számba vehető: többek között a budapesti *Bartók*-portré, az erdélyi Szentjobb község *Szent István*-szobra, a pannonhalmi apátság egészalakos *Szent István*-alakja, a Visegrádon talapzatra emelt *Mátyás király*-portré és a piliscsabai *Befejezetlen Madonna*, a pápai *Kossuth Lajos*-, a debreceni *Kölcsey Ferenc*-büszt után ennek az alkotásnak a felavatása is azt jelzi, hogy e szobrász művei nemcsak megszületésükkor manifesztáltak rendkívül erőteljesen és érzékletesen mondanójukat, hanem intenzitásukat, tartalmi és esztétikai érvényességüket megőrizték, vagy egyre erőteljesebbé fokozták az évek, évtizedek elmúltával is.

Török Richárd a XX. század utolsó harmadában kibontakozott munkásságával az ezerszer kiürültnek és megkopottnak kikiáltott figurativitás, az emberközpontú szobrászat évezredekre visszanyúló tradícióját tudatosan vállalta és építette tovább: a klasszikus hagyományok talaján állva alkotott friss szemléletű, korszerű, a korszak szellemiségével és jelenségvilágával együtthangzó, új szépségeket (és új rútságokat) felmutató, tág érvényességű, leleményesen megformált munkákat. Lehunytt szemek, félbe maradt, tétovává vált mozdulatok, a talapzatot szervesen a kompozícióba illesztő plasztikai megoldások, szellemes és kifejező, rendhagyó formai metódusok, bravúros anyagkezelés, hihetetlenül érzékeny mintázás, hallatlan mélységeket sejtető érzelmi izzás, feszült műatmoszféra – talán ezek a legfontosabb, a Török Richárd szobrászatát jellemző vonások, karakteres meghatározó jegyek. Műhelyében elsősorban – mint erről a vasvári múzeumi gyűjtemény is oly szemléletesen tanúskodik – fantáziaportrék és hitelesen megformált történelmi személyiségek, a tudomány és a művészet jól ismert, az emlékezetbe vésett alakjainak szobormásai formálódtak: *Hippokratész*, *Szókratész*, *Szent István*, Leonardo da Vinci, *Mátyás király*, II. Rákóczi Ferenc, *Kölcsey*, *Vörösmarty*, *Petőfi*, *Kossuth* és *Széchenyi*, *Liszt Ferenc*, *Bartók Béla*, *Katona József*, *Babits Mihály*, *Kosztolányi Dezső*, *Pilinszky János*. A magyar és az egyetemes történelem, a kultúra, a művészet meghatározó jelentőségű, zseniális személyiségeit idézte meg hol megrendelésre, hol pályázatnyertes művet alkotva, hol önálló művészeti programját kiteljesítve, de mindig egyéni látásmóddal, mindig valami addig ismeretlent megfogalmazva. És mindemellett készített olyan, önálló, független alkotói ambícióit jellemző kompozíciókat is, mint a *Táncosnő*, amelynek megalkotása során maradéktalanul kiteljesíthette szobrászi törekvéseit. Miként minden Török Richárd-kompozíció, a *Táncosnő* is érzékeny, emberléptékű monumentalitású mű: nem a nagy méretek, a látványos külsőségek, a nagyhatású bravúrok által, hanem az érték, a gondolati mélység, a tartalmi gazdagság, a kifejezés finomsága révén teremti meg a művész alkotása a szabad teret dinamikusan szervező, a szobor terébe

érkezőt magához vonzó hatásvilágát. Mint oly sok más Török Richárd-kompozíció, a *Táncosnő* is gyönyörűen megmintázott, lágyan megformált, valamifajta megsértett harmóniával fájdalmasan áthatott mű. Bizonyosak lehetünk abban, hogy méltó környezetben, sokakat gazdagítva, véglegesen otthonra lelt Vasvár városában a tánc Török Richárd által megformált plasztikai allegóriája, szobrászati látomása.

Török Richárd: Táncosnő (bronz, Vasvár, 2014)

Kákonyi Csilla modern mitológiája*

Szavakon túli régió tárul elénk Kákonyi Csilla festményein. Órákon át beszélhetünk, írhatunk róla, fantáziadús narrációt is kerekíthetünk képei köré, mégis nyilvánvaló, hogy nem a beszélt nyelv hagyományos eszköztárával fedhetjük fel látomásos látványvilága, álomszerűen megfoghatatlan, különös festői univerzuma, groteszkbe hajlón is katartikus képi tartománya titkait. Ez a mindennapokban rendkívül szerény, az alkotók képzeletbeli rangsorában annál előkelőbb helyet érdemlő festőnő sajátos nyelv- és jelrendszert épített ki magának, ezzel vonja bűvkörébe a piktúrában jártas művészetkedvelőt éppúgy, mint a képei elé véletlenszerűen vetődő laikust. Ki tudná kivonni magát izgató vörösei, izgalmas bíbor, fényfakasztó sárga és narancsos tónusai, üde, buja zöldjei, titokzatos kékjei, földbarna és kozmikus mélységű, sötét árnyalatainak összehatása alól? Ki ne próbálná fogni üzenetét, megfejteni rejtélyeit, kíséretéül szegődni múltba, zaklatott jelenbe, fürkészni bizonytalan jövőt, bepillantani kompozícióival ama rettegett, sejtelmes túlvilágba, ahol talán a megnyugvás ösvényeire is rátalálunk? Sorjázhathatnának a kérdések hosszan tovább, Kákonyi Csilla erre késztet, hiszen mint mindenki, akit évezredek óta hivatástudattal áldott vagy vert a sors keze, ő is folyamatosan kérdez. Alkotásról alkotásra gazdagítva, színesítve nagy Emberi Színjátékát, feleletet keres létproblémáinkra. Önmaga, szűkebb, tágabb közössége, az egész emberiség számára. Értelmünkhöz, érzelmeinkhez szól, tapasztalatainkat, élménytárunkat mozgósítja, érzékeinkre apelálva késztet önvizsgálatra. Képeit szemlélve önmagunkra ismerünk, saját érenyeinkkel és gyarlóságainkkal, mindennapos gondjainkkal, reményeinkkel, emberpróbáló földi és égi dolgainkkal szembesülünk. Mindazzal, amit ebben az abszurdításokkal teltett korban már átéltünk, megszenvedtünk, s aminek árnyai most is fenyegetően ott settenkednek körülöttünk mindenfelé. Kákonyi festményei kimondatlanul ezt is tudatosítják a nézőben. Miközben mindenke előtt szépségükkel kápráztatnak el. Igen, ezt hangsúlyoznunk kell, Kákonyi

NAGY MIKLÓS KUND (1943) újságíró, szerkesztő, műfordító. Marosvásárhelyen él.

* A laudáció 2014. november 19-én a Szervátiusz Jenő-díj átadó ünnepségén, Budapesten hangzott el.

Csilla művészetének egyik lényeges, meghatározó jellegzetessége ez. Mert mint vallja, „a Szépség fölemel, átölel, vigasztal, nemesít”. A legragyogóbb művészeti korszakok legnagyobbjaitól is ezt tanulta. Szemléletét azonban döntő módon az általa is átélte, megszenvedett, megkínlódott valóság alakította.

A második nagy világégés idején, 1940-ben született Radnóton. Ötvösművész édesapját, akitől a tehetségét örökölte, magával ragadta a háború, majd az orosz hadifogság, a kislány csak másodikos korában ismerkedhetett meg vele. Pár hónapos, amikor édesanyjával beköltöznek Marosvásárhelyre. Ez „a Világ abroszán legkritikusabb hely” lett szeretett lakóhelye, mindmáig otthont adó városa. Ma is találó a Csokonai által több mint két évszázada ráaggatott jelző, jelenleg is bőszéggel termeli újra a kisebbségi lét megannyi baját, lelki gyötrelmét. De ahogy a költő a XVIII. század végén már észlelte, Vásárhely a múzsák fellegetvára is. Azóta is az. Olyan kimagasló alkotó egyéniségeknek köszönhetően, amilyen a különleges érzékenységgel és kitartó igényességgel dolgozó Kákonyi Csilla. Ezt nemcsak a család oltotta bele, a vásárhelyi szellemet éltető művészeti középiskola kitűnő tanárai, a közmegebecsülésnek örvendő jeles mesterek, Bordi András, Barabás István, Izsák Márton, Incze István, Nagy Pál is rátestálták. A kolozsvári főiskolán, ahova a diktatórikus megkötések miatt „osztályidegenként” csak pár év késéssel juthatott be, tanulmányait a kincses városban még megőrzött hagyományos magyar szellemiség és európaiság is gazdagította. Rövid százszégyeni rajztanárkodás után sikerült Marosvásárhelyre, az akkori romániai képzőművészeti megpezsödülés egyik legjelentősebb központjába visszakerülnie, és a 70-es évektől már teljes mértékben a családjára és a művészetére összpontosíthat.

Csoportos kiállításokon 1966-tól rendszeresen jelentkezett, munkásságát közel harminc hazai és külföldi egyéni tárlaton mutatta be. 1970-től a Romániai Képzőművészeti Szövetség, 1992-től az újjáalakult Barabás Miklós Céh, 2002-től a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének tagja.

Beszédek a felívelő pályát mérföldkőként kirajzoló adatok, de térjünk vissza az életműhöz, amely kivételes finomságú szeizmográfként tükrözi az erdélyi magyarság, a székelység utóbbi öt-hat évtizedének társadalmi kataklizmáit, amelyekre egy ideje a nagyvilág furcsa szétesése, felbolydulása is rátevéődött. Két monográfus is méltatja ezt a sajátos hangú és különleges érzékenységgű festészetet elemző kötetében. Banner Zoltán művészettörténész, aki szerint Kákonyi, a székely festőiskola harmadik nemzedékének tagja „az erdélyi metafizikai realizmus hetvenes évekbeli megteremtője”, a 2011-es Élet-Jelek sorozatban megjelent Pallas-Akadémia kiadványban többek közt ezt írja: „... az a csodálatos ebben az 1979 után döntő fordulatot felmutató életműben, hogy a »megtalált« festés mámore, a szín- és formaemlékek dús vegetációja, a gyakran Bosch és Breughel ecsetjására emlékeztető (de a székelyföldi táji és társadalmi környezetbe átplántált, illetve abból sugárzó) életszeretet, a rembrandti feszültségű portrék, a titokzatos abszurdítások vagy a nagy tömegek filmszerű mozgatása feloldja, magába szívja, áthangolja, tehát megdöbbenően jelentésszerű esztétikai

élménnyé minősíti át azt a drámai életérzést, amelyet a nyolcvanas évek eseményei gerjesztenek, s amely életművét korunk egyik legautentikusabb tanújává avatja.”

Tizenkét évvel korábban az első Kákonyi-monográfus, Jánosházy György műkritikus így értékelt: „Kákonyi Csilla [...] egyetlen nagy, kimeríthetetlen témája: a talaját és irányát vesztített ember odüsszeusi hányódása egy ismerőségében is ismeretlen és veszélyes világ összegubancolódott erővonalai között... Kivételesen érzékeny művész, aki nemcsak látja, de – mint ember és művész egyaránt – éli is a modern ember szüntelen borzongását örökös fenyegetettségének szorításában. Nem ábrázolja: önmagából, saját tudatából és – talán még inkább – tudatalattijából vetíti ki ezt az érzést. Akárcsak a késő középkor festői, akiknek látomásaival gyakran – nem eszközeiben, de ami fontosabb: szellemében – elgondolkoztató rokonságot mutat.”

Egészítsük ki a gondolati, tematikai palettát a művésznő egyik friss keletű vallomásrészletével: „Amikor születtem, erdélyi közösségünk már nemzettöredékként, kisebbségiként élt saját szülőföldjén. Egész életemet, életünket végigkísérte a kiszolgáltatottság, a küzdelem a megmaradásért, az önvédelem ösztöne és eszméje a diktatúra elzártágában is, a velünk szemben megnyilvánuló ellenséges »háttérmorajlásban« (ebben mind a mai napig). Festményeim fogantatásában ez is benne van. A művészet is az emberi önvédelem eszköze. Remélem, hogy előbb-utóbb ez is tudatosodik embertársaimban. Az Új Golgota keresztje – hogy egyetlen példával éljek – erdélyi vesztőhelyen áll (meleg zöldjeiből kibomló Maros-menti táj ölében), de ugyanakkor az egyetemes integritás felbomlásának tüneteit is hordozza, amelyek a globalizmus »szárnyain« immár Erdélybe is beáramlottak. Aki kortársai és a jövő számára üzenni akar valamit, mint magam is, annak (ha kételyek, ha remény és reménytelenség között vergődve is) két dologban hinnie kell: hogy lesz jövő, az emberiség mégsem pusztítja el önmagát, és hogy üzenetének valami értelme, fogantatja mégis csak lesz...”

Hosszas kényszerű elszigeteltség után a művésznő 1990-ben mutatkozhatott be első egyéni kiállításán Budapesten. Azóta se láthatták túl gyakran képeit az anyaországban. Pedig üzenete ide is szól, időket, tereket átszelő egyéni, modern mitológiája itt is, az eddigieknél jóval szélesebb körben is kifejthetné tisztító, lélekemelő hatását. Talán a mostani elismerés, a Szervátiusz Jenő-díj egy ilyen értelmű új szakasz kezdetét is jelezheti. Bannert idézve, „Kákonyi Csilla a kortárs magyar és európai figuratív művészet egyik legnagyobb tudású s egyben legizgalmasabb képviselője”. Méltó arra, hogy festészetét minél többen megismerjék, megcsodálják.

Hűség az anyanyelvhez, hűség a szülőföldhöz

Magyari Lajos laudálása a Szervátiusz Jenő-díj átadásán

1990 májusa és szeptembere között nyolcvanhárom erdélyi vendég kereste föl egri otthonunkat, viszonzva korábbi, évente olykor három-négy alkalommal megismétlődő látogatásainkat. Jövetelüket a diktátor várva várt bukása tette lehetővé, és amikor a tavasz is beköszöntött, szinte egy emberként, a felszabadulás eufóriájával keltek útra.

Közöttük volt Magyari Lajos is, akihez akkor már több évtizedes barátság fűzött.

Természetesen őt is elvittem az egri várba. Először a vár tetején sétáltunk és beszélgettünk. Megcsodáltuk Eger panorámáját, lehajtott fejjel álltunk meg Gárdonyi sírja előtt, amelyen ez az egyszerű, mégis sokatmondó felirat olvasható: „Csak a teste.”

Egyszer azt vettem észre, hogy a barátom két ujjá közt féltő gonddal szorongat valamit. Kiderült, hogy a várba érkezéskor elnyomott cigaretta csonkját tartja a kezében úgy, hogy a legkevesebb hamu vagy dohány se hulljon ki belőle, bemocskolva azt a szent, véráztatta földet, amelyen járunk. Pedig nem is volt kitéve a „Tilos a dohányzás!” tábla, a fű közt itt-ott csikkek heverték. Türelme kitarzott egészen addig, amíg a kazamaták bejáratánál hamutartóra nem leltünk.

Úgy éreztem és ma is úgy vélem, hogy ebben az apró gesztusban is a magyar múlt iránti áhítatos és alázatos tisztelet fejeződött ki, amely áthatja Magyari Lajos egész életművét. Barátom a diktatúra osztatlan börtönében, olvasztótéglében, az átélt szenvedések tisztítótüzeiben tanulta meg, hogy milyen drága kincs az ember méltósága és szabadsága, amelyhez magyarságunk szervesen és elválaszthatatlanul tartozik hozzá. A fojtogató légkörben azonosult Ady igazával, hogy „a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillag felé vezető útja számára”, és Babitséval, aki szerint minden nemzet külön szín az emberiség freskóján, külön hang az emberiség koncertjében, tehát az emberiség ellen vétkezik, aki ezt a színt halványítani, ezt a hangot halkítani akarja. Akkor tudatosult benne, hogy nemet kell mondani arra a világra, amely hon-

talansággal sújtja az embert, s némán túri a jogtiprást, miközben szabadságról, egyenlőségről és testvériségről papol.

1942. október 26-án született Székelyudvarhelyen. Szülővárosában érettségizett, Kolozsvárt szerzett magyar szakos tanári diplomát. Rövid ideig a Segesvár melletti Héjjasfalván tanított, 1968-ban pedig családotul Sepsiszentgyörgyre költözött, ahol a legendás *Megyei Tükör* munkatársa lett.

Költői pályakezdése egybeesik a második Forrás-nemzedék jelentkezésével, amelynek rajta kívül Farkas Árpád, Király László és Páll Lajos a legismertebb tagjai. Ő így vallott a közös arcvonalat alkotó, az 1960-as évek második felében föllépő generáció törekvéseiről: „Célunk és eszményünk az volt, hogy az irodalomban kibeszéljük nemzetiségi sorsunk közérzetét, s erőnk, hozzáértésünk szerint mozdítsunk valamit a világon.” A költői csoportosulást a Lászlóffy Aladár által válogatott és előszavazott *Vitorla-ének* című antológia vonultatta föl 1967-ben. Magyar Lajos első verseskönyve, a *Hétarcú ballada* 1969-ben jelent meg a Forrás-sorozatban Kányádi Sándor bevezetőjével. Ezt követte a *Csoma Sándor naplója* 1970-ben, a *Kötések* 1976-ban, *A föld igézete* 1988-ban és az *Út az alkonyatba* 1994-ben. *Kötések* című kötetéért 1979-ben elnyerte a Marosvásárhelyi Írók Társasága irodalmi díját.

Verseinek a hűség a kulcsszava: hűség az anyanyelvhez, hűség a szülőföldhöz. Költői világképének az erkölcs- és közösségközpontú elhivatottság az egyik legfőbb alkotóeleme. Mindenekelőtt a Székelyföld tájait és embereit eleveníti meg. A Görömbei András által készített leltár szerint „Csíksország szigorú, pontos fenyves-övezetei”, „Keresztúr nyerges dombjai”, „Udvarhely szelíd lankái”, „Gyergyó kegyetlen, villogó telei”, „Háromszék Áron vérével bepermetezett televényei” szolgálnak díszletül a benne és a költészetében lejátszódó drámának. Sűrűn szólaltat meg történelmi témákat, kultúrélményeket. Gyakran idézi múltunk nagyjait, elődöket, ma is érvényes magatartásmintákat keresve, kitérve az általa vállalt szerep időbeli határait. A létösszegező, önszembesítő verstípusnak elsősorban azt a változatát kedveli, amelyet Lengyel Ferenc személyiség-szimbolikának nevez: példaértékű hőstípusokat mutat föl, velük azonosulva próbál az egyéni és a közösségi lét alapkérdéseire válaszolni. „Veszélyes, bántó felfogásnak tartom – nyilatkozta Gálfalvi Györgynek –, miszerint a múltunk mögöttünk van, csak a jelennel törődünk. Egy nemzet, egy nemzetiség életében különösen fontos, hogy tudatosítsa múlt, jelen és jövő szerves egységét.” Versei nyomán föl lehetne építeni elsősorban a székely halhatatlanok panteonját. „Csoma Sándor, Mikes Kelemen, Bölöni Farkas Sándor, Apáczai, Misztótfalusi Kis Miklós és Benedek Elek gondolatait értve-átérezve szólhatok csak, mert a haza számomra az ő szavuk is” – írta utolsó kötetének záró valóságában. Ezt a kötődést illusztrálja költői dikciója is, mely mindenekelőtt a magyar népköltészetben – főként a székely népballadákban – lelt ihlető-termékenyítő forrásra. A magyar klasszikusok sorában József Attila, kortársai közül Kányádi Sándor és Lászlóffy Aladár áll hozzá a legközelebb.

Legszébb alkotása, a magyar költészet halhatatlan remeke a *Csoma Sándor naplója*, ezzel aratta a legnagyobb közönségsikert is. Fölfigyelt a mű kivételes

értékeire a híres debreceni professzor és nemzetközi rangú földrajzszakos, Teleki Pál egykori tanítványa, Kádár László, aki úgy ítélte meg, hogy a benne rejlő üzenet túlmutat az anyanyelv határain. Az ő kezdeményezésére és tanulmányával jelent meg 1976-ban a poéma hétnyelvű változata Debrecenben, amely az eredeti szöveg mellett román, német, orosz, japán, francia és angol átültetést is tartalmaz. Ezt egészítette ki egy esztendő múlva a hindi nyelvű fordítás, s egy újabb év elteltével minikönyvként, bőrkötéses, illusztrált és számozott példányokban a nyolcnyelvű kiadás is napvilágot látott.

A *Csoma Sándor naplója* modern, vívódó értelmiségivé avatja a bölcsőkeresés reformkori hőjét, aki átéli a környezetéből kinőtt ember magányát és tragikumát, az értékhiányos, közömbös világ kihívásaival, a cselekvés értelmetlenségének kényszerképzetével, a vállalt küldetés végrehajtását szükségképpen nehezítő, mérhetetlen szenvedés és a föl-fölsejlő reménytelenség démonaival küszködik. Érzékelteti a mű az emberélet eredendő ellentmondásait, a léthelyzetek kelepceszerűségét: legszebb, legtisztább álmunk és vágyaink megvalósíthatatlanok itt a földön, a korlátokat nem ismerő vágy, szenvedély és akarat a végesség csapdájába eshet. A hatalmas méretű és óriási áldozatokot követelő vállalkozás az azzal arányos tévedés és a totális kudarc veszélyét rejt magában. Kőrösi Csoma Sándor sorspéldájában már-már Albert Camus Szisziphosz-mítosza idéződik: a fölöttünk magasodó csúcs elérhetetlen, de az érte vívott küzdelem „maga is betöltheti az ember szívét”. Amikor a csúcsra néz, és nekifeszül a kőnek, „boldognak kell elképzelnünk Szisziphoszt”. Hemingway öreg halásza, Santiago is oroszánokról álmodik, miután – ellenkező irányba fordítva a csónakját, mint a többiek – megvívta reménytelen küzdelmét a Marlinnal, élete nagy, felkészültségét, tehetségét és erejét próbára tevő Lehetőségével.

A poéma létfilozófiai érvényű gondolataiból a két számomra legemlékezetesebbet emelem ki, amelyek első elolvasásuk óta erkölcsi axiómái életemnek. Az egyik a fölnevelő táj és közösség iránti hűség etikai parancsát foglalja egyszerű és szemléletes formába:

*Akit feldob magából a nép,
az nevében akarjon nagyot.
(Kit érdekelne különben Bokharában,
hogy székelly-magyar vagyok!)*

A másik Kőrösi Csoma Sándor golgotajárásának végső vigaszát és tanulságát, az embertestvériség magasztos eszméjét fogalmazza meg tovább nem fokozható természetességgel:

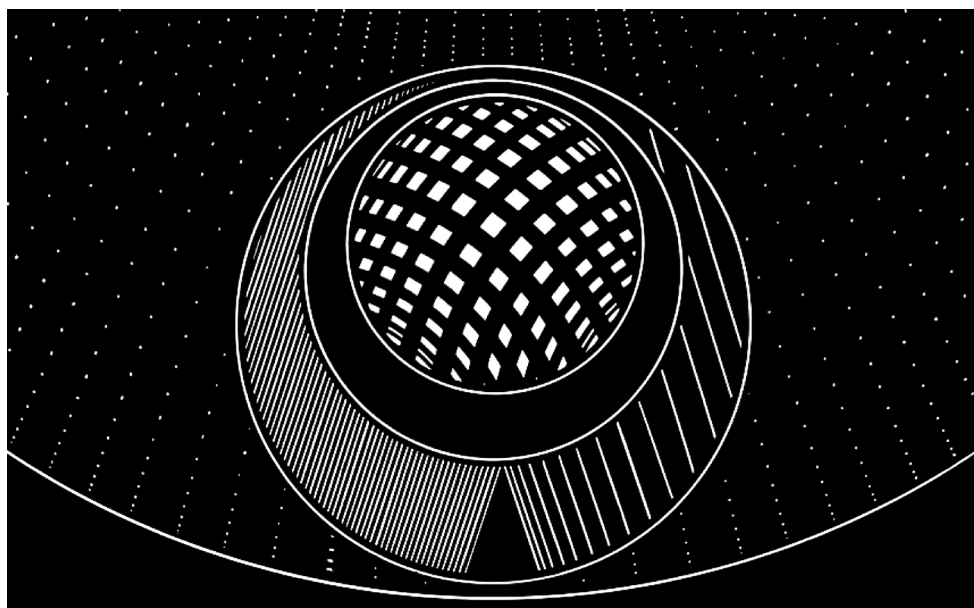
*Beváltatlan álom minek fájjon?
A tévedésnél igazam erősebb,
nem az a fontos, hogy rokonok –
de testvérek lakják ezt a földet.*

Nyilvánvaló, hogy Magyar Lajos arca búvik meg Csoma Sándoré mögött, sorsában személyes dilemmáira várt válaszokat. Eszméinek a szótára ez az alkotás, a benne kifejezett, esztétikum má lényegített konzekvenciák a saját költői törekvéseire vetnek fényt.

Az általa követett világszemlélet és alkotói magatartás reneszánszát élte az 1989-es fordulat után. Magyar Lajos pályája csúcsára ért ezekben az esztendőkből. Nemcsak költőként, hanem immár újságíróként is különös expresszivitással és termékenységgel szólaltatta meg a nemzetiségi lét időszerű gondjait és egyetemes összefüggéseit. A *Megyei Tükör* helyébe lépő *Háromszék* megválasztott főszerkesztőjeként naponta írta messze földön elhíresült, Beke György szerint az erdélyi magyar újságírás legnagyobb teljesítményeihez mérhető vezércikkeket, amelyekből nemcsak az akkori események rekonstruálhatók, összeállítható a kisebbségi lét enciklopédiája is. Publicisztikai munkásságáért 1993-ban megkapta az EMKE Krenner Mikós-díját.

Mindvégig hűséges maradt régi eszméihez, hűséges akkor is, amikor ismét divatba jött az ember- és magyarságárulás, amikor a „mi” tágasságát és biztonságát az izolált „én” - hangzatos jelszavakkal leplezett - szűkössége és szédítő örvénye, a klasszikus ember „arányos, szépen fejlett, másokat melegítő életét” a fogyasztásra és ösztönkielésre determinált lét sivársága és lélektelensége váltja föl.

Méltó tehát Szervátiusz Jenő szellemi örökségéhez.

Az önazonosság muzsikája

Minden zene népzene. Mi csak elrendezői vagyunk a témáknak, mondta Bartók, akinek aztán tényleg sok estéje volt a székelyeknél. A zene rendet tesz a zúrzarvarban, a ritmus egyesíti a szétesni készülő hiteket, a dallam folyamatosságot ad a szakadozott életeteknek, a harmónia összebékíti az összeférhetetlent. Az élet nagy szimultánjában egyszerre történnek velünk a dolgok: a zenében tud az egymásutániség egymás mellett megjelenni. Ahogy ifj. Csoóri Sanyi mondta 1993-ban egy Muzsikásról szóló tévéfilmben, amelyet szerénységgem forgatott a Duna TV-nél, hogy a szeretetet úgy hívják a zenében, hogy összhang. Ez a zene egyik hatalma.

A népzene, a nyelv, a közös képzelet és Istenében és a magában való a hit őriz meg egy népet. Az egész palesztin nép szélsőséges, hallom. Mint a horvát. Az Ír. A katalán. A baszk. A grúz. Az örmény. A zsidó. A kurd. A mongol. A tibeti. Az ujjur. Az albán. A macedón. A kikuju. A zulu. Mi magyarul szeretünk, magyarul utálunk, magyarul gondolkodunk, magyarul álmodunk és magyarul ébredünk. Nincs két irodalom se, hisz. mindnyájan magyarul írunk. Kis népnek még lélegzetet venni is csak radikálisan szabad, Adyval szólva. De együtt! A végén mindig csak egy választást hagynak a magyarnak. Magunkat kell választanunk.

Magyarnak lenni kész csoda, színtiszta szürrealizmus. Magyarnak lenni hidrogénbomba, magyarnak lenni számítógép. Magyarnak lenni didergő hologram. Magyarnak lenni cigánynak is lenni. Magyarnak lenni nem „tschikosch”, nem „goulasch”, de mindig paprikás. Magyarnak lenni nem bolt. Magyarnak lenni a legnyugatibb Kelet. Fejét meghajtó fűszál. Magyarnak lenni nem bokrétság Isten kalapján, de szolgálat. Magyarnak lenni *minden körülményben* embernek lenni.

Szigetnép vagyunk egy germán, szláv, neolatin nyelvtengerben. Sziget és nem híd. Komp voltunk, hidat akartunk. Nem akart jární azon a hídon senki se, de ha igen, nem akart hídpénzt fizetni. Maradjunk meg szigetnek. Messze

szakadtunk az ázsiai szárazföldről, mi csángók. 16 millióan vagyunk, mert nem mostani határainknál érünk véget. Határtalanul nagy a magyar. Én a titkos magyarokat is közénk számolom az úgynevezett utódállamokban. Meg azokat is, akikben már csak világlik a magyar lélek, a nyelv már nem. Milyen jó: a zene tovább tart bennük. Egy sziget se sír.

Mert mégiscsak azoknak volt igazuk, akik székely falvak csűrjeiben, házaiban éltek a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben, és nem a beatnikeknek, azaz nekünk. Bár a táncház meg a beat egymásra is hatott. Kamaszként a Muzsikás tagjait is megérintette, mit megérintette, megütötte a beatzene, az instrumentális zenekarok, mint például a Shadows, na és persze a Beatles, a Rolling Stones. De melyik fiatalra nem hatott mindez fél évszázaddal ezelőtt? Mi akkor serdültünk, amikor a beatzene befordult a sarkon. A Muzsikás már a hetvenes években is a hetvenes évek zenéjét játszotta.

Az addigra elüzetiesedő beat helyett meglelt a csak remélt új közösségi forma: a táncház. És 1973 szeptemberében, amikor az FMH-ban, azaz a Fővárosi Művelődési Házban a havi egyszeri vasárnapi táncházban a Muzsikás átvette a külföldön turnézó Sebőtől és Halmostól a stafétabotot, vissza se adta többet.

Hosszú történet, hogyan is alakult ki a három-, majd négytagú zenekar. Misi vezette be a vétós demokráciát a bandában. Vagyis a döntéshez teljes egyetértésre van szükség. Nagy szó volt ez, mert a kezdeti időkben Sanyi akarata érvényesült a legjobban. Mint minden nagy zenekar történetében, nem egyformán húzza a szekeret egyszerre mindenki. A kezdeti időkben Sanyi ragadta magával a többieket, a „Nem arról hajnallik” idején Éri Pityu vitte magával a társait, a világturnék idején Hamar Dani vette át a vezetést és a konferálást. (Apropó konferálás, egyszer próbálkoztak velem is: amikor Szegeden muzsikáltak, a számok közti szünetekben, megbeszéltek helyeken, én olvastam föl a *Porból*, például az „egylépéses”). Mostanság Misi húzza magával a többieket.

Kanyargós út vezetett a kezdeti fellépésektől a világhírig. Amikor Balanescuval játszottak, akkor mondta azt a román zenész: „Roppant tanulságos volt számomra a Muzsikással való munka abban, hogy megértsem, miként fejlesztette ki zenei elképzeléseit a népzeneire alapozva Bartók Béla. Zenéjének melodikus része szinte lebeg a szilárd ritmusú alap fölött. Nagyon érdekes érzést keltve. A szabadság érzését. És a rögtönzés érzését.”

A Bartók-albumot (1998) követő években a Muzsikás szédületes nemzetközi karriert futott be. Az Egyesült Államoktól Új-Zélandig, Japántól Dél-Afrikáig bebarangolta a földgolyót, útközben a világ legpatinásabb koncerttermeiben lépett fel, a londoni Royal Festival Halltól a párizsi Théâtre de la Ville-ig, az amszterdami Concertgebouw-tól a New York-i Carnegie Hallig. Fölsorolni is lehetetlen, mennyi helyre vitték el a magyar népzénet.

Koncertjeikről, lemezeikről, CD-ikről rendre elismerően írtak a vezető világlapok, folyóiratok, na meg, ami fontos: a zenei szaksajtó. Miközben ezzel párhuzamosan elmentek és ma is elmennek Magyarország eldugott vidéki általános

iskoláiba, ahol a Muzsikás tíz év óta missziót visz végbe: közvetlen magyar népzenei élményekhez juttatja a gyerekeket. Ha már ez a japán gyerekekkel is sikerült egyszerű-kétszer.

A díjak is jöttek: 1995-ben a Liszt-, 1999-ben a Kossuth-, 2008-ban a Prima Prémium-díj. A legnagyobb nemzetközi elismerés is 2008-ban érte őket: az európai együttesek közül elsőként kapták meg a népzenei/világzenei szakma elismerését, a WOMEX-díjat. Tán az sem véletlen, hogy jövőre itthon adják át a világ legnagyobb nép- és világzenét játszó zenészek legnagyobb díját.

Most forgassunk le fejből egy dokumentumfilmet. Tárgya a népzene, közelebbről az a zene, amelyet több mint negyven éve a Muzsikás együttes játszik. Elég annyit mondani, hogy az együttes és dalai hosszú időn át vezették, és reméljük vezetni is fogják, a world music slágerlistáit: itthon és a világban is. Még olyan is megtörtént velük, hogy a Pogues nevű, világhírű ír country-punk együttes az előzenekaruk volt. Vagy, hogy mást ne mondjak, a Dubliners-szel is föléptek. Többször. Erről persze itthon vajmi keveset tudnak.

A film két szálon fut, kezdetben és a végén is erőteljes, párhuzamos vágásokkal. A párhuzamos (szinte klippszerű) vágások párhuzamos életkezeteket jelenítenek meg: Éri Péterét, Sipos Mihályét, Hamar Dánielét, Porteleki Lászlót, Petrás Máriaét, Farkas Zoltánét és Tóth Ildikóét (Batyú és Fecske). Ők külön-külön és együtt is elérték a világhírt, színpaduk szó szerint az egész világ.

Az egyik szál a szereplők magánélete. Ahogy Éri Péter mondta: Ha valaki népzenei játszik, attól még mai ember.

Pityunak, aki ugyanúgy szereti a rockzenét, mint Bartókot, két gyereke van. Hamar Daninak például négy. Miskának három. A táncosok kivételével mindannyian többgyermekesek. Látnunk kell őket életük hétköznapi színterén: Pityut odahaza gyakorlás közben, furulyázva, vagy ahogy a fiát, Marcit tanította, akinek már neves önálló bandája van Sündivel, ifjabb Csoóri Sándor fiával, vagy amikor öreg kocsijával odagurult egy benzinkúthoz. A magyar rádió szerkesztőjeként a mikrofon előtt is láthatjuk és hallhatjuk. Misit a családi kör után először villamoson, földalattin látjuk, a szobájában a számítógép előtt, vagy az erdőt járva, gombászva. Hamar Danit kocsiban, aztán az ELTE Geofizikai Tanszékének Úrkutató Csoportjában, a laboratóriumban. Látjuk-halljuk, amint a zenekar menedzserként tárgyal telefonon. Porteleki Lacit, a Novák Tata vezette Honvéd Táncegyüttes próbáján zenélve láthatjuk, majd zenész és táncos gyerekeivel. A vallási áhítatot ébresztő hangú Petrás Marit, amint kerámia szobrokat készít, aztán költő férjével, Döbrentei Kornéllal a Csángó Báiban. Vagy Batyut tánctanítás, koreografálás közben, vagy amint megiszik egy kólát a táncosokkal. Fecske főz, sétál a Várban, ahol laknak, aztán egy aerobic klubban látjuk, ahol magyar népzene mozognak a lányok. Végül egy nagy vacsora, ahol Pityu, Poros, Misi, Batyú, de legfőképp Dani emleget föl régi történeteket, amelyek gyűjtés közben estek meg velük.

A zenész, táncos, énekesi életük alig válik el a hétköznapiétól, mert a barátság és a szövetség ugyanaz, csak rengeteg utazás van benne.

Most a Mezőségben vagyunk, a fiúk egy táncház felé mennek. Először csak a bőgő brummogását hallani, aztán minden hangszert. A helybéliek összeve-rekednek egy semmiségen, de hogy a banda rázendít, körbe állva táncolni kez-denek. Kalotaszeg: háromnapos lakodalom. Két öreg zenész hajnalban beszélget a régi időkről. Egyszer csak az egyik fölveszi a hegedűjét, a másik is. A zene-szóra a lakodalmas nép is előkerülkőzik: elkezdenek táncolni a konyhában. Dani megkérdi az egyik nénit: Három napig talpon voltak egész nap, és így tudnak táncolni? Azt mondja egy néni: Tudja, Danikám, hát állni meg menni, azt már nem. Csak táncolni tudunk. Pityu ül a bakon egy széki emberrel, akinek az utcán odaköszön magyarul egy kaszás férfi. Pityu házigazdája visszaköszön románul. Pityu nem érti. Hát azért köszöntöttem románul, mondja a vendéglátó, mert ő megtisztelt engem avval, hogy az anyanyelvemen köszönt nékem. Hát én visszaadtam a tisztességet. Poros, a virtuóz fölszáll egy buszra Gyimesben: borosta, fekete bakancs, szövetnadrág, ing, na és a kalap. A vállán hátizsák és hegedűtok. Nem kérik a jegyet tőle a buszon. Ide tartozik.

Láthatjuk a zenekart régi Táncklubjukban, a Marczibányi Téri Művelődési Házban, ahol külföldi és magyar egyaránt jól érezhette magát, és a zenészeket semmi sem választotta el a vendégektől. Néha beesik egy táncscsoport vagy Batyuék, akkor megélelnkül az élet. Itt lehet beszélgetni, énekelni, táncolni. Inni meg sakkozni. Vagy hallgatni. Az asztalokon gyertya. Mindenféle arc felbukkan itt, Cseh Tamástól, Waszlavik (Gazember) Lászlón át Dresch Mihályig, aki még egy legényest is eltáncol, ha úgy hozza a kedve. Ebben a zenekarban három prí-más van, akik, ha a másik játszik, kontrások is egyben. Miska és Poros a Bakáts téren primáspárbajt vívnak a mi örömünkre. Furulyásról, dudásról, gardonosról külön nem szólok most.

Látjuk őket az Akadémia gyűjteményében, amikor régi Bartók-gyűjtéseket hallgatnak, románt és magyart egyaránt. Éri Pityu nevelőapjánál, Tinkánál vagy Simon Zoli bácsinál a „Szól a kakas már” magyar zsidó népzenei korong elkészülte előtt. Látjuk őket lemezfelvétel közben. Gyűjtőúton Erdélyben, a Fel-vidéken, vagy a Dunántúlon. Látjuk őket autóban, repülőn, lovas kocsin. A szál-lodák oázisaiban, idegenben. Tévéfölvétel közben a saját táncklubjukban. Éjsza-kai zenészkocsmában. Öreg vendégzenészekkel a színpadon. Mi az, hogy öreg? A karácsonyi, évente megtartott nagy bulijukon látjuk őket a Fővárosi Művelő-dési Házban. A MŰPA-ban. Az Országos Táncháztalálkozón, tízezer ember előtt. Külföldi fellépéseken.

A képzelt dokufilm aranyemetszéspontjában egy koncert van a Zeneakadé-mián. Bartók *Cantata profanáját* játsszák. Előtte Bartók mesélő, fénylő, cigarettá-tól kicsit fátyolos hangját halljuk a szarvassá vált fiakról. Ők azok. Csak képze-let kérdése az egész.

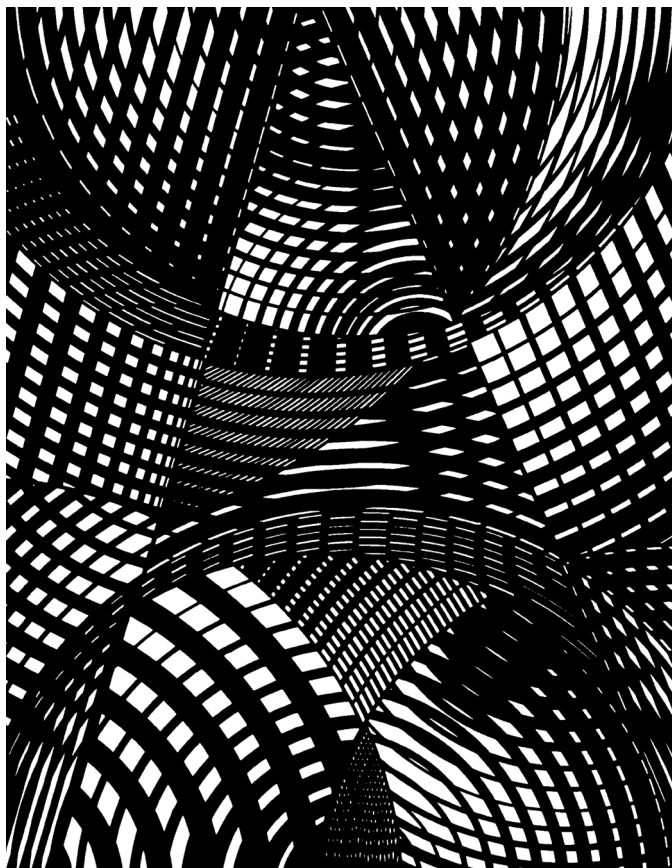
A zene a csönd árvája. Az énekszó apátlan-anyátlan árva. A mi zenei nép-nyelvünk fennmaradása az énekórákon, van olyan fontos, mint a betűvetés. Zenei anyanyelvünk elvesztése olyan lenne, mintha lezuhanna a csillagunk, kiröpülne belőlünk a lélek, és örökös éjszakára virradnánk. Miközben az Urál-

tól a Tűzföldig, távoli és közelebbi rokonnépekben, az Amerikákon az indiánokban él még a pentatónia. (Jó, nem az ereszkedő.) Kevés az az egy óra hetenként. Még a mi időnkben is kettő volt. És hogy szerettük! Úgy éreztük, nem kell tanulni. Közben, szinte észrevétlenül, mégis átértékeltük a régiek lelkében történeteket. A széki filozófiát, ami csak ennyi: Ami jó, jó.

Amíg öröm és bánat van, zene is lesz. Ebben az évszázadban se tűnik el a magyar nyelv, a mi várunk, se a magyar parasztzene, mert Bartók még így hívta. A mai fiatal írók jobbak lesznek, mint mi magunk, a népzenei, néptáncos vetélkedőket szétfeszítik a fiatal tehetségek. Higgyünk magunkban, mint ők.

Muzsikások vagyunk művészek és legyetek tük és muzsikások, mondta Ilka Gyuri, a prímás. Ez a program. Nincs veszve semmi.

(A Szervátiusz Jenő-díjat régen kiérdemelte a Muzsikás. És nem azért, mert annyit játszottak az átadásokon. A szellemi magatartásforma az, ami a díjalapító, Szervátiusz Tibor szándékaival azonos. Magyaroknak megmaradni – magasan. Örüljünk együtt, és köszöntsük őket.)

A kiürült kulturális emlékezetű azonosság-tudattól a megbénított identitásig

Nyirő József: Néma küzdelem

Nyirő regénye, a *Néma küzdelem* a XIX–XX. századi magyar társadalompolitika egyik súlyos mulasztásából adódó, szomorú történelmi folyamatot dolgoz fel, melynek következtében az erdélyi föld fokozatosan román kézbe kerül, és így a további román térnyerés eszközévé válik. A cselekmény helyszíne ezúttal nem Székelyföld, hanem egy mezőszéki szórványfalu, ahol már a századforduló után is elszórt közösségekben éltek az erdélyi magyarok. A regény sötét hangulata nehéz, vészterhes időket idéz: a magyar földesúr társadalmi felelőtlenségéből adódóan a magyar parasztnak egyre kevesebb a földjük rendelkeznek, súlyosan érinti őket a gazdasági ellehetetlenülés. Nincs iskolájuk, elveszítik diplomukat, magyar tanítók és lelképásztorok nélkül maradnak: ezek nyelv- és nemzeti azonosság-fenntartó ereje nélkül kopik az anyanyelv-használat, a nemzeti-felekezeti hovatartozás is meginog, összességében súlyosan sérül a nemzeti öntudat. Nyirő kíméletlen eszközökkel tárja elénk az erdélyi magyar szórványsors kilátástalanságát, a lassú pusztulásba fúló néma küzdelmet. A két világháború között megírt regény először csak 1944-ben jelenhetett meg.

A regény kollektív főhőse (kezdetben inkább antihőse, addig, míg meg nem próbálja kézbe venni saját sorsát) a helyi magyar szórványközösség. A magyarok kevesen vannak, és szüntelenül tovább fogyatkoznak. Az egzisztenciális kilátástalanság, vagyis a föld elvesztése (ahogyan azt a történelmi felvezetésben is láttuk: a föld létmeghatározó tényező), a munkalehetőség hiánya, az éhezéstereli őket – a még mindig magyar világba beszivárgó román egyház manipulációi révén – a látszólag „önként” vállalt asszimiláció útjára.

Ebben a folyamatban azért súlyosbító körülmény az is, hogy a maroknyi magyarnak nincs lelki vezetője (pap és tanító), magára marad hite és anyanyelve ápolásában, mert a szórványmagyar közösséget környező etnogram sorban lebomló védő rétegei közül¹ az legbelső, egyházi-kultikus-nyelvi szféra is ve-

DANI ERZSÉBET (1968) a Debreceni Egyetem Könyvtárinformatika Tanszékének adjunktusa.

1 A Vetési-féle etnogramban az egyént a következő gyűrűk veszik körül: nagytársadalmi-etnikai tér, politikai-hatalmi környezet, gazdasági-munkahelyi viszony, oktatás-kultúra, egyházi-kultikus környezet (Vetési 2011, 21–27).

szélybe kerül. A román egyház egyelőre államhatalmi segítség nélküli felbontó behatolása valójában hegemónikus interkulturális diskurzus, mely az identitáskolonizáció alig álcázott, hengerlő gépezete. Így lesz teljes a kulturális azonosságtudatbeli kisemmizettség, hiszen még az egyházi-kulturális *szimbólumok* is megsemmisülnek (a magyar templom összedőlt, csak a harang maradt meg belőle, a szintén nemzeti szimbólum erejű temető pusztul). Ezért aztán a szórványmagyar MI-identitás² számára a helyzetből való közösségi kikapaszkodásnak, a dolgok visszafordítására irányuló próbálkozásnak is a szimbólumokkal kell kezdődnie. Mindez a huszonnegyedik órában történik, elvégre a manipulatív identitáskolonizáció, képletesen szólva, a sírgödör szélére lökte a szórványmagyar MI-azonosságot. A közösség már nem közösség, az egyéni ÉN-identitások személyes szegmensében a nemzeti közösségtudat rosszabb esetben már elhalt, jobb esetben megrendült és erősen ingadozik.

Az egyre szűkülő, zárt magyar kommunikációs térben a magyar regényfigurák, az egyén szintjén is, ilyen körülmények között is, sokszínűen kommunikálnak egymással. A csoportból kiválókkal (a román Másik közösséghez csatlakozókkal) megvetést éreztetnek, lenézik őket magyarságuk feladása miatt, szegregálják a renegátokat, de a szívük mélyén meg is értik ezeket az embereket. Ennek példájával már találkoztunk Nyirő *Az én népem* című művében, ahol a tanító járja végig ezt a kálváriát. A kohéziós erejét veszített közösségben a MI-identitást már csak az anyanyelv rogyadozó pillére tartja. Ilyen körülmények között a nemzeti identitás alig-alig fogalmazható meg a csoport szintjén. Az interkulturális Másikkal való kommunikáció is elképzelhetetlen. A két kultúra, ha nem is olyan biztonságos távolságból (a román egyház már a magyar közösségi körön belül bomlaszt), de azért még mindig távolról méregeti egymást. A távolság pedig annak feszültségével is megtöltődik, amit mindkét oldal a két csoport életszínvonalbeli különbsége között érzékel. A nyomorúságban tengődő magyar szinte gyűlöli a magyartól elvett földeken is gyarapodó román. Nem etnikai alapon gyűlöli, nem azért mert román, hanem mert feltartóztathatalannak érzi azt az egyházi gépezetet, mely a románság mögött áll, miközben ő nem érzi a magyar egyház támogatását. A tragédiák tragédiája, hogy a manipulatív román nyomuláshoz a magyar állam is hozzájárul, amikor a kisebbségi jogok demokratikus értelmezését adja a román egyház kezébe.³

2 Lásd az előző Nyirő-tanulmány 4. lábjegyzetét.

3 Az 1863-as Erdélyi Országgyűlésen két törvényjavaslat született: az első deklarálta a román nemzetet negyedik nemzetként (a magyar, székely és szász mellett), és a görög katolikus és ortodox egyházak egyenjogúsítását a meglévő négy felekezettel (római katolikus, evangélikus, református, unitárius). A másik törvényjavaslat a magyar, német és a román nyelvet országosan egyenrangúnak nyilvánította, az állampolgárok saját nyelvüket használhatták az ügykezelésükben és az oktatásban. Az országgyűlés mindkettőt jóváhagyta, 1863-ban az elsőt, 1965-ben a másodikat szentesítették (Deák web: 33). A kiegyezés után Magyarországon az 1868-as nemzetiségi törvény szabályozta az állam és a nemzetiségek viszonyát. Az elfogadott törvény a korszak liberális szellemében született: nem politikai jogokat kell adni a nemzetiségeknek, hanem egyéni szabadságjogaikat kell teljes körűen biztosítani. A nemzetiségek képviselői keményen

A magyar csoport etnikai leépülésében jól megfigyelhetők a Vetési-féle fokozatok. Amint azt már fentebb említettem, a faluközösség etnogram-szerkezetében már az utolsó, a teljes feladás előtti ostromlott „belső vár”, az egyházi-kultikus környezet is feladás előtti állapotba kerül. A csoportot alkotó egyén körül már *ennek* a szférának a védő hatása is megszűnhet. Össztársadalmi, többkultúrájú nézetben a magyar vallás, mely természetsszerűleg, eleve Más-ságot képezett a közösségi körén kívül élő románság számára, most, a kolonizáló román behatolás folytán, amikor a magyarságfenntartó intézményi szerkezet is kiesik mögüle, a saját földjén válik egy mássággá a sok közül. Vetési arról értekezik, hogy az etnikai izoláció felgyorsulása miatt lassan számolódik fel az etnikai közösség, az egyének intimizálódnak. A *Néma küzdelemben* is ez történik. A csoporttevékenységi formák leépülésével, a hit feladásával kialakulni látszik az individuális etnicitás: egyszemélyes kérdéssé válik az etnikus másság.⁴ Már az egyházi közösség sem létezik (noha él még a magyar kultikus szertartások, például az emberi életszakaszokkal kapcsolatos ceremonialitás iránti igény). Templom, lelkész és magyar szertartások nélkül az egyén hite és vallási hovatartozása sem életképes – elindul a folyamat a teljes asszimiláció felé.

Mint láttuk, Nyirő felveti a magyar felelősség kérdését abban, hogy a magyar közösség rálép erre az útra. Ezzel nincs egyedül az erdélyi magyar irodalomban. A kérdés másoknál is felvetődik, még ha másként is. Néhány példa: Bánffy Miklós *Erdélyi története*, Tamási Áron *Czímeresek* című regénye, Ignác Rózsa *Anyanyelve magyar* című munkájában a régi dicsőség mámorától a tragikus jelent nem látó arisztokrata figurák, Wass Albert *Kard és kasza* és *Farkasverem* című műveinek egyik-másik felelőtlen főura.⁵

A nemesi magyar öntudattól az identitáskolonizáció elleni felelős fellépésig – a gróf

A *Néma küzdelem* öreg magyar grófja is ilyen figura (amikor megismerkedünk vele a regény elején): igazi társadalmi felelősség nélküli magyar arisztokrata, akinek a birtok nem több megélhetési forrásnál. Az a magyar nagybirtokos tí-

bírálták a törvényt: arra törekedtek, hogy teljes jogú egyenjogúságot és autonómiát harcoljanak ki. A magyar képviselők egy része szerint viszont a törvény túl megengedő volt (Jakab web). A magyar országgyűlés 1868-ban ismerte el az önállóan működő román ortodox keleti egyházat.

- 4 Vetési szerint az etnikus izoláció először részlegesen, majd egyre jobban felgyorsulva számolja fel az etnikus közösséget, az anyanyelvi régióhoz való kapcsolódási lehetőség elsorvad, az egyén intimizálódik, kialakul az individuális etnicitás, melyben az etnikus másság magánüggé alakul, egyszemélyes kérdéssé válik.
- 5 Utóbbi Wass Albert 1934-ben megjelent különös hangú társadalomkritikai munkája, mely ugyancsak a Mezőség tájain játszódik.

pus testesül meg benne, akinek a nemzeti öntudata, erdélyi magyar fennmaradás szempontjából, legalábbis ellentmondásos: büszke magyarnak tartja magát, ki- nek magyarsága és hazaszeretete szinte családi és nemzeti kötelesség, de nem érez felelősséget saját birtokának parasztjaiért. Neki az is lényegtelen, hogy a családi jólét fenntartásáért lassan eltékozzon birtokait, méghozzá úgy, hogy a nagyobb haszon érdekében előnyben részesíti a román földvásárlókat.⁶ Az öreg gróf nem rossz ember, csak nem érzi örökölt felelősségének súlyát, nemzeti identitása önző.

Mégsem kisszerű jellem, hiszen olyan fejlődésen megy keresztül, melynek története megrázó: lassan-lassan ráébred tetteinek súlyára és a magyar közös- ség iránti felelősségének fontosságára. Eladdig önző és üres, örökölt rutinnal vallott, büszkén viselt magyarsága (melyben annak példáját láthatjuk, amit ki- ürült kulturális emlékezetnek nevezhetünk) most telítődik igazi tartalommal, és válik értelmes módon tudatossá, mert megérti, hogy magyar parasztjai és cselédjei rászorulnak arra, hogy a támaszuk legyen. Ha nem áll mögójük, a ma- gyar közösség felszívódik az egyre jobban terjedő román tengerben. Mi több, még csak a XX. század fordulója után vagyunk, mielőtt lesújtott volna a világ- háború és a trianoni döntés. A román (tudatos és jól szervezett) gépezet azonban már működik, különösen a szórványvidékeken képes erőteljes hegemónikus hatás gyakorolni. A magyar szórványban még nincs jelen a román állami gé- pezet, mely két évtizeddel később teljes erővel gyorsítja fel az asszimilációs folyamatot. A kiváló stratégiájú román egyházak azonban már ekkor is jelen vannak. Egész Erdély, ezen belül a Mezőség is magyar kormányzás alatt áll, és a magyar hatalmi elit egyik rangos képviselője az öreg gróf. A grófi életvitel szinten tartása viszont magyar áldozatokat követel a magyar gróftól, már csak magyar pártpolitikai (értsd: nemzetiségpolitikai) érdekből is:

„Az egyensúlyt inkább a közéleti tekintélye, mint a vagyona tartja. Ha ő behunyja a szemét, minden összeomolhatik. Nem, nem! Arról szó sem lehet, hogy ezekért a magyarokért is jótálljon! A románok, az más. Azt is többé-ke- vésbé kényszerből tette. Pártnyomásból! A kormány új nemzetiségi politikája érdekében” (Nyirő 2010, 8).

A gróf fejlődéstörténetének egyik stációja, amikor a haldokló magyar kisfiú ágyát körülálló magyar asszonyok román keresztet vetnek, és az imádságot is románul mormolják: „A gróf megdöbbenve látja a román babonákat. Hiszen ezek is haldoklók! Ezek a magyarok!” (Nyirő 2010, 29). Társadalmi felelősségének tudata ébredezni kezd: felelősnek érzi magát azért, hogy a magyaroknak már több évtizede nincs lelkesük, és a magyar református egyházköztség formálisan megszűnt. Szinte megriadva kérdi: „Voltak itt magyarok ezen a pár emberen kívűl? – Igen. Valaha színmagyar falu volt. Ósrégi település” (Nyirő 2010, 31).

A magyarok sorsával és életével így módon közelről szembesülve, a gróf tu- dadosan beleássa magát a település történetébe. Ezzel a mozzanattal kezdődik el ÉN-identitása személyes szegmensének átalakulása, mellyel megváltozik MI-

6 Ezzel a kérdéskörrel (is) foglalkozik Bánffy Miklós is az *Erdélyi történetben*.

azonossága is. Csepeli terminológiájával élve, a tudatos (második szintű) nemzeti identitást az ideologikus (harmadik) szintre emeli. Régi iratokba, anyakönyvekbe veszi bele magát, lépésről lépésre döbben rá arra, hogy nyíltan és burkoltan hatékony asszimiláció zajlik, melyben, akaratan kívül és pusztán érdektelenségből, ő maga is katalizátori szerepet játszik. Addig szűken értelmezett büszke nemzeti öntudata (ÉN-identitás, személyes szegmens) kezd kiterjedni a nemzeti-társadalmi felelősségre is (a MI-identitásra). Saját tapasztalatából tudja, hogy a grófi uradalom román napszámosainak felmenői valamikor mind magyarok voltak. Mára már mind románul beszél, átkeresztelkedett görög katolikus vagy ortodox hitre, és a teljes asszimiláció áldozatává váltak:

„a felsoroltak egy részét futólag ismerte is. [...] Ma konok, kemény románok egész valójukban. Az arcuk, erejük, nyakasságuk, virtusuk magyar. Azt nem lehetett átkeresztelni, de a nyelvük és a lelkük türelmetlenül és gyűlölködően ellenség, amely harcot hirdet, és magáénak akarja ezt a földet kizárólagosan” (Nyirő 2010, 34). Ez maga a megvalósult identitáskolonizáció. A Bloom-féle csoportidentitás terminológiájával szólva, a csoport elvesztette közös identifikációját, az asszimilációs hatalom már az identifikációs szimbólumaikat is elvette tőlük: megszűnt a csoport kollektív identitása (analitikus kollektív identitás).⁷

A gróf ettől nem kerül identitásválságba, azonosságtudata éppen hogy kiteljesedik, és annak kereteit a társadalmi térben kiterjeszti. A határozottan vallott, de lényegében már elvtelenné, sőt mint maga a gróf is felismeri, magyarellenessé vált nemzeti azonosságtudat tehát most töltődik fel méltó tartalommal. A magyar paraszttal, az addig zárt és nagyon szabályozott kommunikációs térben, most kitér a párbeszéd lehetőségére. Eleddig a gróf csak az intézővel tartotta a kapcsolatot. Azonosságtudatának változásával a kommunikációs térben is stratégiát változtat: az egyén és a csoport szintjén is megszólítja a magyar falusiakat. Ennek az eredménye lesz, hogy a szórványhelyzet problémáit interkulturális kommunikációs térbe is áthelyezi. Fejlődéstörténetének következő stációja, amikor a tettek mezejére lép. A meghatározó felismeréshez vezető – a lévita paptól, számos áttanulmányozott dokumentumból és a magyar paraszttól szerzett – új információk birtokában magyar bankárjától kéri számon a birtokok eladásának pénzügyi körülményeit, az ehhez nyújtott román bankhitelket. A gróf szemei előtt összeesküvés körvonalai bontakoznak ki. Most már azt is felismeri, hogy ez a magyar vezető réteg bűne is, és mindezért ez a réteg éppúgy felelős és elszámoltatható volna, mint a román egyházak és bankok képviselői. Ebben a kommunikációs viszonylatban azonban (melyben a bankigazgató a kommunikációs Másik) a gróf nem a helyzetnek megfelelően kommunikál. Fel sem merül benne, hogy potenciális ellenfél ülhet vele szemben. A gróf ezért naiv tisztességgel kijátssza kártyáit, és ez a politikai érzék bizonyos

7 Bloom szerint a csoport tagjainak van egy közös identifikációja. A belső csoportkontroll (a politikai hatalom szemszögéből) akkor elég erős, ha a közösségi identifikáció hívó szavá tud válni. A politikai hatalom ezt úgy tudja megtörni, hogy a szimbólumok kisajátításával fella-
zítja azt (Bloom 1990, 51).

mértékű hiányára vall. Ezzel a rossz lépéssel el is veszti a harcot. Azt már nem képes felmérni, mekkora és milyen jól szervezett és átláthatatlan szövevényességgel működő hálózattal áll szemben.

Lényeges körülmény, hogy a román államnak ekkor még nincs politikai felhatalmazása arra, hogy konkrét döntéseket hozzon az erdélyi magyarság kolonizálása érdekében, hiszen ezekben az években még életképes az Osztrák-Magyar Monarchia. Mégis: a román állam szisztematikusan kihasznál minden olyan adódó lehetőséget, mellyel elősegítheti a román lakosság földhöz jutását, a magyarság gazdasági és társadalmi ellehetetlenítését, katalizátorszerepet játszva a még nem hivatalos politikává avanzsált asszimilációs-kolonizációs folyamatban. Az öreg gróf magyar nemzeti azonosságának társadalmi eszmélése egy fokkal erősödik: „Bánt, hogy magyar birtok román kézre kerül... Bánt, kérem!” (Nyirő 2010, 53). A *Néma küzdelem* grófjának küzdelme tehát korántsem néma, hiszen felveszi az asszimilációs nyomulás által dobott kesztyűt, szisztematikus tájékozódás és felkészülés után a tettek mezejére lép, és eljut odáig, hogy felosztja birtokát a magyar parasztok között. Ekkor válik viszont az ő küzdelme is néma küzdelemmé, mert elnémítja őt az, ami magánéleti némaságból (párkapcsolati kudarcból) következik: a földosztás előtti pillanatban arról kell értesülnie, hogy a birtok már nem az övé, mert a felesége és a fia eladósította.

A gróf identitásdrámája a kiürült kulturális emlékezettől a *néma küzdelemmel* küszködő magyarsággal való azonosuláson, vagyis az értelmes tartalommal megtöltött magyar azonosságtudaton keresztül vezet el a cselekvő MI-identitásig, hogy magánéleti háttérpraktikák miatt váratlanul átforduljon az elgáncsolt és megbénított identitás drámájába.

Egyedül a gróf az, aki a néma küzdelmet fel tudja emelni a társadalmi láthatóság szintjére, annak küszöbje fölé. Ő képes arra, hogy az asszimilációs kérdést ki tudja emelni a magyarok zárt kommunikációs teréből a magyar-román interkulturális kommunikációs térbe, hogy aztán az egyed (a gróf mint magánember, férj és családapa) kommunikációs válsága miatt olyan helyzet álljon elő, mely visszabénítja őt a közösségi cselekvésképtelenségbe, a szó szoros értelmében belenémítja őt a társadalmi megsemmisülésbe, a némaságba. Az identitás-kolonizációs manipuláció sokáig túljárt az eszén. A megvilágosodásra képes gróf háritani tudta ezt a veszélyt, mert mintegy a kolonizálhatatlanság vértjébe öltözött, ám övéinek lelkiismeretlensége és felelőtlensége elbuktatta őt. Nem győzte le az identitáskolonizáció, de a gróf nem is képezett többé akadályt számára.

Az ÉN- és a MI-identitás alapjain nyugvó nemzeti identitás kolonizálhatatlansága – Fátyol János

Ha Ignác Rózsa Mátéja (*Született Moldovában*) (Dani 2012, 563) és Borbáth Ferije (*Anyanyelvre magyar*) (Dani 201, 143), Tamási Ábele (*Ábel*), Kacsó Birtók Bénije (*Vakvágányon*) (Dani 2014) a kolonizálhatatlan székely, akkor kolonizálhatatlan szórványmagyar társuk Nyirő Fátyol Jánosa a *Néma küzdelem*ben. Fátyol a regény

fiatal, merész és szókimondó magyarja, akinek nemzetiidentitás-gerince szilárd, kikezdehetetlen integritású ember. Világosan látja a faluban kialakult helyzetet, meg is próbál tenni ellene, ezért még munkaadójával, a gróffal is szembeszáll: „Az oláhoknak bezzeg lehetett!” (Nyirő 2010, 9). Igazi vezéregyéniség, akiben megvan a tehetség arra, hogy az embereket megszervezze, vezesse, irányítsa. ÉN-identitásának egyéni és személyes szegmense igen fejlett, ezek kemény magja alkalmassá teszi a közösségi MI-identitás megfogalmazására és arra, hogy a szórványmagyarokat meggyőzze a csoportszintű nemzeti identitás vállalásának szükségességéről. Felismeri tehát, a Bloom-terminológiával élve, hogy a magyar csoportnak élet- és túlélési feltétele a csoportidentifikáció újraépítése.

A nagy kérdések azért benne is felmerülnek. Nyomorgó családjának helyzete, az éhezés, életük kilátástalansága mondatja vele: „Hát érdemes magyarnak lenni? Jobb a román Krisztus! Annak szakálla van, s aláírja a váltókat!” (Nyirő 2010, 10). Elkecsereződésből fakadt kitörések ezek, melyeket sosem gondol komolyan, csak a düh és a tehetetlenség beszél belőle. Ugyanakkor ez a gondolat azoknak a sorstársainak a motivációját foglalja magába, akik magyar identitásukat földadva átkeresztelkednek román vallásra. És azok sem identitásárulók, akik így döntenek, mert iszonyú nyomorúság viszi rá őket rettenetes vívódások után arra, hogy ezt tegyék, amint azt a regény maradéktalanul érzékelteti. Ez azért még mindig nem azonos a meggazdagodást, illetve társadalmi feltörést megcélzó identitáselhagyással – jól lehet fokozható ebben az irányban. Utóbbi már az identitáselhagyó teljes konformizmus példája. Ezzel szemben Nyirő átkeresztelkedői mindössze azt szeretnék, és ennél többet nem is kapnak, hogy megmeneküljenek az éhhaláltól. Fájoan cinikus és igazságtalan helyzet, melynek eredménye a kényszerűen vállalt behódolás az identitáskolonizációnak.

Fátyol társadalmi felelősségtudattal társadalmi összefüggésekben való gondolkodásra képes ember, és mindez ösztönös intelligenciájából fakad. Ez az intelligencia viszont oly mérvű és akkora hajtóerő benne, hogy sokkal hamarabb átlátja azt, ami a magyarsággal történik, mint a gróf, aki pedig beleszületett egy olyan társadalmi helyzetbe, amely lehetővé tenné számára, hogy sokkal hamarabb eljusson a cselekvésre ösztönző felismerésig. Az, ahogyan a gróf története zárul, arra mutat, hogy ő el is késett a felismeréssel, az események fonala kicsúszott a kezéből, mielőtt észrevette volna, hogy benne volt. Fátyol azonnal látja a magyarságpusztulásban a román egyház és a bankok szerepét, valamint a magyar urak felelősségét. Ki is mondja, jóval azelőtt, hogy a gróf felismerné: „Engem csak az igazságtalanság bánt. Hogy az oláhoknak lehet földet venni, de nekünk nem. Mi megdögölhetünk, mert nincs »fedezetünk«. A kutya sem törődik velünk. Minket szép szóval kifizet a gróf. Értünk nem áll jól semmiféle kövér pap” (Nyirő 2010, 13).

Fátyol nemcsak kimondja az igazságot, hanem ostorozza is sorstársait, mert látja, mennyire kétélű fegyver az átkeresztelkedés. A pusztta megélhetésért átkeresztelkedő magyar feladja hitét-vallását, vagyis nemzeti önazonosságát, átkényszerül a másik oldalra, a román vallás által fokozatosan elrománosodik,

még ha a nevében magyar is – sőt őszinte meggyőződéssel hangoztatja, hogy ő továbbra is magyar, és nem történt más „csak” annyi, hogy ezentúl román templomba jár. És közben észre sem veszi, hogy önként lemond arról az utolsó védőgyűrűről (a Vetési egyházi-kultikus környezetnek mondja ezt a gyűrűt), mely még lassan kihunyó nemzeti öntudatában védelmezhetné. Más terminológiával szólva, elindítja azt a határcsökkentő folyamatot (Yinger), mely az első lépés (az akkulturáció) megtételével a teljes asszimilációhoz vezet.⁸

Mindezek ellenére a többiekhez képest hangos (vagyis a nehéz kérdéseknek szókimondással hangot adó) Fátyol János maga is néma küzdelemre ítéltetik. Ellenáll az átkeresztelkedés csábításának, nem adja fel magyarságát, vallását nem hagyja el. Heroikus küzdelem az övé: körülötte egyre jobban fogy a magyar, és a kezdetben még az ő erős ÉN-identitása sem elég erős ahhoz, hogy eljusson a magyar közösség MI-identitásának megfogalmazásáig, az összetartás megszervezéséig. Ráadásul a kommunikációs tér is egyre szűkül körülötte. A gróf, aki ekkor még nem ismeri fel benne a magyarságmentő potenciális partnert, elbocsájta, nem ad többé munkát a bezegezõ (Fátyol: „bezzeg az oláhoknak lehetett”), õt grófi méltóságában sértegetõ parasztnak (elvégre társadalmi hierarchia is van a világon!).

A munkanélkülivé lett, egyébként pedig mélyszegénységben élõ Fátyol azonban keményen kitart oly mértékben, hogy azt a falubeli magyarok sem értik. Nem is érthetik, mert Fátyol az elvek kemény gerincû embere, identitásgerince van. Az ösztönös intelligenciával hajlíthatatlanul védett vezérlõelv pedig a magyarságvédelem. Fátyol az ösztönös intelligenciájú identitásmenedzselés típusa, az ösztönös intelligenciájú identitásvédelem megszállottja. Számára, társadalmi helyzetébõl eredõen, az interkulturális kommunikáció lehetõsége nem adott (erre csak a grófnak van módja). A szegény emberek szintjén azonban magyar és román szegény között elvileg nyitott lehetne az interkulturális kommunikációs tér, a gyakorlatban azonban a megélhetés lehetõségének elvonásával vagy megadásával is mesterségesen (manipuláltan) szítottan – zárva marad. Ezzel az asszimilációs erõk el is érik, hogy a két nemzetiség ne is akarjon egymással értelmes interkulturális kapcsolatot kialakítani.

Fátyolban viszont az ösztönösség is tudatos stratégiákat keres. Identitásmegõrzõ módszereket dolgoz ki két lépésben.

1. Az elsõ szakasz a csendes visszavonulásé. Családja mikrovilágába vonul vissza, amely azonban az egzisztenciális fuldoklás miatt diszfunkcionális. Ez egyúttal a kulturális mimikri elsõ fokozata számára, amikor is kulturális rejtõzködéssel védi magyar mivoltát. Pontosabban, maradék magyarságát, mert a szórványlét teljes széthullás elõtti szakaszában már csak az anyanyelv és vallás, a kultikus-egyházi szféra marad számára. Egyéni érintkezésre is csak azokkal képes a magyar kultúra maradék terében, akik vele még azonos elveket vallanak, de a kultúra visszaszorítotttsága miatt *már nem* és öntudatra ébredés híján

8 Lásd *Az én népem című tanulmány* 5. és 6. lábjegyzetét a Yinger akkulturációról.

még nem tudnak egymás nem létező erejéből építkezni: a csoport nem tudja identifikálni magát. Ami Fátyol ÉN-identitását illeti, hosszú távon, szilárdságával együtt is, képtelen volna az elszigeteltségben megmaradni, vagyis a csendes elvonulás kudarcos stratégiának minősülhet. Számára is nélkülözhetetlen a csoport megtartó ereje: ÉN-identitása sérülhet a MI-identitás segítségével nélkül.

2. A második szakasz a tudatos ellenállás ébredése. Fátyol nem társtalan a nemzeti identitás-védelemben. Ősz Sándorban találja meg azt az embert, akinek különös tette (ellopta a megsemmisült magyar templom harangját: bloomi terminológiával élve, visszaszerzi a csoportidentifikációhoz elengedhetetlenül szükséges identifikációs szimbólumot) indítja el benne azt a tudatosulási folyamatot, melyre magának is szüksége van ahhoz, hogy a magyar közösség MI-identitásának lényegét tudatosan megragadja, és ezt a közösségi identitás megmentésére próbálja felhasználni. Ősz önfeláldozó tettének üzenetét megértve (ui. a harangnak hatalmas szimbolikus ereje van az egyházi-kultikus térben) fogja fel: valahol a mélyben a közösségben is munkál annak igénye, hogy valahonnan segítséget kapjon a kulturális megmaradáshoz. Nem kevésbé szimbolikus értékű a regényben, hogy Őszt maga alá temeti az összeomló templom harangja. Paradox módon azonban mégis Ősz tette erősíti meg Fátyolt az identitásvédő fellépésben. Vagyis bátran kilép a kulturális mimikri rejtőzködéséből, megfogalmazza magyarságát, és a csoport vezéregyénisége lesz. Ellenállásának emberi nagyságra valló fegyvere, hogy azt ajánlja fel, amiből neki is kevés van: saját földjét ajánlja fel a magyar templom építéséhez, ami neki is az összes vagyona (a föld különös jelentőségű a kisebbségi ember számára). Saját szőlőskertjét íratja az eklézsiára, hogy magyar templomot építsen rajta. Nyirónél a magyar intézmény-visszaépítés következő magyarságmentési megoldás-feloldás. *Az én népemben* is hasonló következtetésre jut a fiát könyörtelenül a román nyelv tanulására szorító és ezzel az öngyilkosságba kergető székely apa „pálfordulása”, hogy magyar iskolát épít a fia emlékére és a magyar nyelv megmaradására. Ott iskola épül, itt templom.

Fátyol tovább is megy, lelkésztől is gondoskodni akar, és megkéri Enyedit, a lévita lelkészt (aki a gróf ébredésében is tényező volt), jöjjön a faluba, legyen az ő papjuk. Enyedi azonban nem hagyhatja el a másik faluban levő gyülekezetét, akik ott, meglátása szerint, még ennél is nagyobb bajban vannak. És ez az, ami a szórványmagyarság pusztulásra ítéltségének logikájából (ahogy a székelymagyarságból is) következik: a nemzeti identitástudat pusztulása az intézményrendszer ellehetetlenítésével kezdődik, amikor elveszik a közösségtől az iskolát és a templomot.⁹ Ezek újrალétesítésével lehetne csak a magyar közösséget a „végső küzdelmet” folytató vagy már nem is folytató „halálra szántakat” visszahozni a „szórványsír” széléről. Abba a sírba „névtelen senkik százezrei hullanak bele Erdélyben”. Erdély pedig „sorsa végzete felé halad, és csak ilyen lenézett senki-semmi Fátyol Jánosok vetik oda magukat, testüket, lelküket, életüket, mindenüket, hogy a beteljesülést legalább késleltessék” (Nyirő 2010, 151–152). Az ellenállóvá vált Fátyol Jánosnak ettől kezdve a pusztta létezése is

9 Gyönyörűen fogalmazza ezt meg Reményik Sándor „Templom és iskola” című versében.

kommunikációs tényezővé válik. Nem kisebb feyvertény lesz ennek az eredménye, mint az, hogy az addig román érdekeket kiszolgáló magyar jegyzőt is a magyar érdekek érvényesítése mellé tudja állítani. Az iménti idézet ennek ékes bizonyítéka, hiszen abban Fátyol Jánost a jegyző szemével látjuk.

Fátyol most már egyértelműen a magyar közösség vezető egyénisége, és ezt, amint saját átváltozása erre képessé teszi, a gróf is méltányolja, szövetségesre találhatnak egymásban. Az már nem rajta múlik, hogy az öreg gróf támogatása nélkül nem tudja megoldani a szórványlét kitörését a további identitáshordozó és megerősítő szférák irányába. Az öreg gróf akkor akarja osztani a földjét végre, amikor az már rég nem az övé.

A kulturális emlékezet identitásmegőrző szerepe – Ősz Sándor

Ősz a másik erős magyar azonosságtudatú magyar paraszt. Életét kemény munkából tengető fiatalember családját alig tudja eltartani az egyre nehezedő helyzetben. Makacs, szívós, elszánt és a végtelenségig konok. Nem hajlandó közösséget vállalni azokkal a magyar társaival, akik a föld reményében elhagyják magyar hitüket, és átkeresztelkednek román vallásúnak. Kulturális emlékezte nem engedi neki, hogy ezt a lépést megtegye. Erős ÉN-identitása ráviszi, hogy ellopja a régen összedőlt, eladott magyar református templom megmaradt harangját: „hogy ne kerüljön román kézre” (Nyirő 2010, 94). Ősz, ha nem is tudatosan, de felismeri, milyen nagy szerepe van a harangnak mint szimbólumnak a nemzeti megmaradásban. A református templomot már régen megszüntették, ki is árusították, hitmegőrző szerepe eltűnt, de a megőrzött harang jelképessége révén még felcsillanhat a magyar hit halvány reménye.

Ősz Sándor nem érintkezik senkivel a szűk magyar kommunikációs térben, egyszemélyes harcot vív az egyre nagyobb teret nyerő román egyházzal, a pópával. Tette azonban elindít egy folyamatot, melynek kulturálisemlékezet-ébresztő hatása oly mértékben hat a magyarok MI-identitására, hogy annak csoportszinten megfogalmazott értékei lefele hatva kezdik felépíteni az addig tudatos nemzeti azonosságot nélkülöző magyar egyének ÉN-identitását. Ősz tettével (az ellopott harang maga alá temeti Ősz Sándort, és a megnyíló föld egy ősmagyar temetőt tár fel) felébred a magyarokban a kulturális emlékezet, a közös múlt, a magyar kultúra, a közös hit, az anyaföld és az ősök emlékezte: „Ki tudja, hogy milyen szörnyű esemény emlékét őrzik a megszenesedett magyar csontok? Mert csak azok lehetnek, hiszen ha jól tudja, a románok beszívárgása nem is olyan régi. Színmagyar község volt valamikor ez a falu. A lakosság hasonlóképpen: ma is elrománosodott magyar...” (Nyirő 2010, 112–113). Ősz Sándor halála identitásébresztő kommunikációt indít a magyar kommunikációs térben. A magyarok közössége megoszlik. Két véleményt képviselnek: egyik a Fátyol János vezette magyar hang, a másik az identitáskolonizáció szélén álló magyarok csoportja. A megélhetés áll szemben az identitásgerinccel, két csoport egymással, az egyébként is kevés lelket számláló magyar közösségben.

A MI-identitás Ősz által elindított, lefele építkező folyamata viszont megál-
líthatatlan: a polémiában egyre nagyobb teret nyer a kulturális emlékezet erő-
sítő szerepe: a magyar ősök temetője szimbólummá válik a megmentett harang
mellett. A temetkezési hely szakrális jellege előtérbe helyezi a hit és vallás kér-
dését: történelmi és kulturális emlékezet ébresztgeti és teszi egyre tudatosabbá
a természetes, ám egyre fakuló, gyökerét vesztett nemzeti identitást; az egyének
ÉN-identitása erőt nyer a csoport egyházi-kultikus szférájában megkapaszkodó
MI-identitásából. Egyre többen ismerik fel a szimbólumok megtartó és össze-
tartó erejét; szilárd talaj képződik belőlük a közösség számára, ébredezni kezd
a csoportidentifikáció: „Ha ő meg nem teszi, én loptam volna el azt a harangot!
Ha száz csendőr lelkin kellett volna is keresztülmennem érte! [...] Jól beszélsz
Jóska! – állt melléje Fátyol János. – Értünk tette! Most már tisztán látom, hogy
értünk halt meg Sándor!” (Nyirő 2010, 115).

A szórványmagyarok magányos egyedeiből közösség alakul hanggal, véle-
ménnel, válaszra váró kérdésekkel: „Pillanat alatt átváltoztak az esett, kopott
szórványmagyarok. Az ütött-vert arcok átnemesednek, a testek egyenesre me-
revednek, kinövik a durva, rongyos öltözetet, s az emberi nagyság szétárad
róluk” (Nyirő 2010, 121). A csoportkohézió eredménye az is, hogy maguk kezdik
tágitani az őket körülvevő, szándékosan leszűkített kommunikációs teret. Bara
Ferenc (Ősz apósa), a kilencvenéves parasztember is az Ősz megtestesítette tí-
pust képviseli. Az öreg paraszt a hiányzó lelkész szerepét próbálja betölteni
a közösségben. Nem pap, nincs hozzá sem végzettsége, sem tudása, de kora
iránti tiszteletből a csoport felhatalmazza arra, hogy az úrvacsoraosztás tiszt-
ségét ellássa. A szórványmagyar csoport a magyar vallás gyakorlásának szüksé-
gét érzi akkor is, ha sem templomuk, sem lelkészük nincs. Az öreg magyar is
érzi ennek a feladat fontosságát: hogy „megerősítse a hunyó hit alig rebegő
gyertyalángját” (Nyirő 2010, 29). Fátyol János haldokló fiának halálos ágyánál
is eleget tesz ennek a feladatának. Elkéri az öreg gróftól az úrvacsorakelyhet
(ez az a pillanat, amikor a gróf elgondolkodik a magyarok sorsán), és szorgal-
masan elvégzi azokat a szertartásokat, melyekben már egyre kevesebb a ma-
gyar szó és a magyar imádság (nyelvi erőzítő). Bara Ferenc még ismerte a falu
utolsó magyar református lelkészét, annak kálváriáját, és azt is tudja, hogy az
öreg gróf apja lehetetlenítette el az egyházközséget, amikor megszüntette az ura-
dalmi hozzájárulást a pap megélhetéséhez. Az öreg magyar identitásgerince
egyenes, nem megalkuvó, véleményét bátran kimondja, mintegy ítéletet hozva
a döntéshozó felett: „Oka lehetett, de joga nem volt!” (Nyirő 2010, 38).

Az identitásgerinc-alapú ÉN-identitás

MI-azonosságteremtő ereje – Enyedi László

A lévita lelkész székel fiatalember, a regény egyik kulcsfigurája. Nyirő az ő
személyén keresztül mutatja meg a kilátástalan helyzetből való kilábalás lehe-
tőségét. Enyedinek nemcsak identitásgerince van, tudatos nemzeti azonos-

ságtudata, de arra is képes, hogy az anyanyelvi kommunikációs térben (és az interkulturális térben is) úgy kommunikáljon, hogy szavai az objektív valóság feltárásával világosságot teremtsenek úgy a gróf, mint a parasztok fejében. A lelkész mindezekén túl meggyőződéssel ragaszkodik ahhoz, hogy a hit, a vallás, az ige megtartó erejű lehet. Semmi másban nem kapaszkodhat már, de ebben mélységesen hisz. A szórványlét minden veszélyét világosan látja, már nincsenek illúziói, felesleges küzdelmet nem folytat az ellen, ami már megtörtént. De ragaszkodik ahhoz az egyházi-kultikus környezethez, mely az utolsó védelmi rendszer lehet a megmaradt magyarok számára: „Híveim egy része a kertek alatt szöki a román templomba, hogy nem lássam. [...] Hiába kínálom az Istent, kit én hordozok magamban, kevésnek kell. Van a faluban néhány római katolikus magyar is. [...] Tanításuk szerint a két vallás között csak szertartásbeli különbség van. A lényeg ugyanaz. Legtöbbször a román pópa ministrál neki. Tudatosan, messze látó célokból. A magyar hívek először bámulnak, majd megszeretik” (Nyirő 2010, 47).

Ő van a legnagyobb hatással az öreg grófra: indulatoktól mentesen tárja fel előtte a magyar valóságot (milyen a magyar állam oktatáspolitikája, az állami tanító fizetése, a kormány liberális politikája, az oktatásban megvalósult jogegyenlőség). Mindazt, amivel az arisztokrata sosem találkozott: „annyira jogerősség van [...], hogy a magyar okleveles tanítók pótdíjat kapnak, ha román nyelvű állami iskolában tanítanak, de ha szórványiskolában tanítanak, nem kapnak pótdíjat” (Nyirő 2010, 43). A lévita lelkész beszámolója nyugodt, indulatoktól mentes, nem panaszkodó vagy számonkérő: a két (radikálisan eltérő társadalmi helyzetű) magyar a köztük levő kommunikációs térben tökéletesen megérti egymást, a gróf kilép a valóságba, a lelkész mindig is abban élt. ÉN-identitásuk egyéni és személyes szegmense azonos és mégis különböző. Azonos a tekintetben, hogy nemzeti azonosságuk erős és kikezdzhetetlen, de különböznek annak megélésében. A társadalmi felelősség és felelőtlenség találkozik itt. A fiatal pap azon is fáradozik, hogy anyanyelvi oktatást biztosítson a faluban és a környék magyar gyermekei számára akkor is, ha az államtól nem kap ehhez semmi segítséget:

„De ugyanakkor [...] engem eltiltottak attól, hogy a szórvány magyar gyermekeket összegyűjthessem, és magyar nyelvre, magyar történelemre taníthassam a saját házamban. Zugiskolának minősítették összejöveteleinket a görög katolikus lelkész feljelentésére, és azzal az indoklással, hogy elvonom őket a törvény által előírt iskoláztatásuktól, csírájában megfojtották a kezdeményezést” (Nyirő 2010, 44).

Enyedi megpróbálja a lehetetlent, az ő néma küzdelme tudatos, elszánt, kitarító, társadalmi és nemzeti felelősségtől fűtött: érzi és tudja, hogy az oktatás és a kultúra területe az, ahol a beilleszkedési zavarok kivédhetők, a többségi kultúra nyomásának a hatása a legjobban hárítható, ahol a nemzeti identitás megerősíthető: alulról próbál építkezni. Önfeláldozó küzdelemmel próbál a magyar MI-identitást nélkülöző közösség lelkébe MI-azonosságtudatot plántálni a gyerekeken

keresztül. Ennek érdekében túllép az egyházi-kultikus környezeten, és igyekszik áttörni az oktatás és a kultúra szférájába, ahol lehetősége van, a gyermeklélek ÉN-identitásának megteremtésével, lerakni a közösség MI-identitásának alapjait. Ezért nem tartja be a magyar állam tiltó rendelkezéseit: „Nem... Ha csendőrök kötik meg a kezemet, akkor sem!” (Nyirő 2010, 44). „Azóta én járok hozzájuk, és otthon tanítom őket, amikor csak időm van” (Nyirő 2010, 45).

Az identitáskolonizáló interkulturális kommunikációs stratégiái – Costea

A román pap a regény románságának egyházi képviselője. Nyirő nagy tévedése, hogy ezt a központi figurát (és a többi román szereplőt is) csak és kizárólag negatív színben mutatja be. Ellentétben *Az én népemmel*, a *Néma küzdelemben* minden román szereplő a „rossz” oldalon áll: nincsenek pozitív emberi tulajdonságaik, valósággal az ördögöt testesítik meg; egyetlen céljuk (a magyarság asszimilálása) érdekében semmilyen eszköztől nem riadnak vissza. Nyilvánvaló, hogy a román papság kitűnően szervezett, püspökük erős kézzel és központosított módon törekszik arra, hogy a román közösségek MI-identitásának és nemzeti öntudatának erősítésével, a román egyház „barátságos és befogadó” hozzáállásával egyre nagyobb teret szerezzen Erdélyben a románság számára úgy egyháziilag, mint gazdaságilag és társadalmilag.

A püspök ravasz és okos ember határozott nemzeti identitásképpel, magas fokon szerveződött interkulturális kommunikációs készséggel: „A Vatikánban olaszul beszélt, az udvarban németül, Pesten magyarul, otthon románul. Püspök volt? Nem. Román volt” (Nyirő 2010, 64). Román nemzeti hitvallása egyszerű: „Egyetlen románnak sem szabad Erdélyt elhagynia! [...] Az elvérzést hagyjuk a magyarokra! [...] Nem kell félni! Lassan román lesz belőlük! Elfeledik nyelvüket, és beolvadnak. Levetik ruhájukat, hitüket, és megnövesztik hajukat... [...] a magyar állam beavatkozásától nem kell tartani...” (Nyirő 2010, 67).

A szisztematikus gondolkodás és cselekvés folyamatai megfelelnek a szórványközösségi etnogram egymásra épülő szerkezetének: a nagytársadalmi etnikai tér és a politikai-hatalmi környezet szétrombolása elvégeztetett (a magyar állam intézkedései biztosítják ezeknek a védőgyűrűknek az ellehetetlenítését). Román katalizáló szereppel és állami hátszéllel lassan biztosnak látszik a gazdasági-munkahelyi viszonyok, valamint az oktatás- és kultúravédő rendszerének fellazulása, megszűnése. Egyetlen gyűrű védi még a szórványközösségi egyént: az egyházi-kultikus környezet. Ennek bevétele az utolsó cél, és akkor valóban megtörténik a teljes asszimiláció. A módszer és az eszköz félelmetes: „Legyetek okosak, mint a kígyó! Csak így jön el az idő számunkra, melynek el kell jönnie... Hagyjátok, hogy a magyarok uraskodjanak és veszekedjenek, ti szántsatok, vessetek, tűrjeteek és várakozzatok, mert nekünk érik az idő... [...], hadd imádják Párizst és a külföldet is; de legyen mienk a föld, minden föld Erdélyben, és ez a föld ne halljon mást, csak román szót” (Nyirő 2010, 69).

A püspök irányításával a papság feladata a román közösségek összetartása, nemzeti azonosságuk, ÉN- és MI-identitásuk állandó erősítése, a nem is olyan néma és igen jól szervezett román küzdelem megvívása:

„Arra vigyázzatok, hogy a nép továbbra is egyszerű, igénytelen, fiatal, gyermeki maradjon. [...] Ha idegenek részéről lenézés, gúny, sérelem, megalázás, károk érik, az nem baj; csak román a romántól ne szenvedjen, testvér a testvért meg ne üsse...” (Nyirő 2010, 70).

Costea pópa a püspök elhivatott embere. Mindent (gátlástalanul, manipulatív módon, eltökélten) megtesz a nemes cél érdekében. A szórványmagyar falu még megmaradt magyarjainak egyházi-kultikus bekebelezése a cél. A parasztok kálvinisták, de „vastag nyak nélkül”, akik „papot álmukban sem láttak” (Nyirő 2010, 73), és hála a kedves, mindent megértő román papnak, már anyanyelvükhöz sem ragaszkodnak (így stigmatizálódik az anyanyelv), otthon is románul beszélnek – már csak hitükben magyarok. Ezt az utolsó védőgyűrűt célozza meg a pópa: cserébe a megélhetésért, földért átkeresztelkedhetnek, románokká lehetnek. Teszi mindezt akkor, amikor látja, hogy a nemzeti identitásában egyre jobban megerősödő magyarok csoportja veszélyessé kezd válni: a közösség MI-identitása megerősíti az egyházi-kultikus környezetet, és abból kitörve elindulhat az oktatás és kultúra védőgyűrűjének visszaállítása is.

A magyar szimbólumokkal nem tud harcolni, de a földosztás mint eszköz megállíthatja a magyarok „önmegetalálását”. A föld és a hosszú lejáratú hitel ígérete meg is teszi a magáét, de a Fátyol János vezette csoportnak már hangja is van, ki meri mondani, ezzel megteremtve az ellenállást: „Szóval, ha föld kell, légy román!” (Nyirő 2010, 131). Kíméletlenül vágja társai szemébe, milyen árat fognak fizetni a földért: „Az, hogy ki kell eresztetni érte az inget! El kell cserélni az Istenünket! Románná kell lenni! Most már értöd-e? Testet, lelket el kell adni érte! De nemcsak a magadét, hanem a feleségedét, a gyermekeidét, az utódaidét! Meg kell tagadnod apádot, anyádot, a múltat, mindent!” (Nyirő 2010, 132). A *néma* küzdelemnek hangja lesz, egyelőre kicsi és gyenge, de már feszegeti a magyarok kommunikációs terének korlátait. Costea ebben a megváltozott helyzetben is megpróbál fordítani a dolgon: barátságosan felajánlja, hogy ellenérték nélkül, román szertartás szerint eltemeti a néhai magyar embert. Ő maga is tisztán látja, hogy nyílt ellenkezéssel képtelen lesz megtörni a magyarok ellenállását, ezért folyamodik újra manipulatív eszközökhöz.

Nyirő különösen borús hangulatú, összességében negatív kicsengésű regényében, mindezek ellenére, ott rejtőzik a szórványmagarság elnémított hangjának felerősödési lehetősége. Az író nem véletlenül fogalmaz kíméletlenül, állítja éles ellentétbe a kommunikációs feleket. Costea erőszakossága, az általa képviselt erő és asszimilációs akarat mintegy az olvasó „felébresztésére” is szolgál. Mint ahogyan az a folyamatot is, amelyet az elnémított hang fokozatos visszaerősödése képes elindítani a szórványmagyar népcsoport életében. Az interkulturális helyzet helyes felismerése, a kulturális emlékezet megtartó ereje, az identitás életben tartása, sőt MI-azonosság szintű megerősítése mind olyan lé-

pés, mely a teljes identitáskolonizáció elkerülését szolgálja. A Fátyol János-i makacs azonosságtudat, az Enyedi László-i hit, remény és éleslátás a csoportkohézió megerősítésének megannyi lehetősége. Nyíró kíméletlenül szomorú (és egyben igaz) képet fest a mezőségi szörványmagyarság helyzetéről. De ha megfelelően értelmezzük, kódoljuk ezt a világot, megérthetjük belőle, hogy egy nép csak akkor hal meg igazán, ha örökre elnémítják benne a nemzeti-népcsoport-i azonosságtudatot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet*. Budapest, 2004, Atlantisz Könyvkiadó.
- Bertha Zoltán: *Erdélyiség és modernség: Irodalmi tanulmányok*. Csíkszereda, 2006, Pallas-Akadémiai.
- Bhabha, Homi K.: *The Location of Culture*. New York, 1998, Routledge.
- Bloom, William: *Personal Identity, National Identity and International Relations*. Cambridge, 1990, Cambridge University Press.
- Dani Erzsébet: A kulturális emlékezet mint identitásmegetartó erő a trianoni traumát követő erdélyi irodalomban (Ignác Rózsa példájával). In *A könyvtártörténettől a jövő internetéig: Tanulmányok a 70 éves Bényei Miklós köszöntésére*. Szerk. Boda István. Debrecen, 2013, Debreceni Egyetem, 139–149.
- Dani Erzsébet: Ütközéses identitásmenedzselés ideológiai beágyazásban: Kacsó Sándor *Vakóágányon* c. regénye. In *Korunk*, 25:2, 2014, 94–100.
- Gyurgyík László: Az asszimiláció szociológiai elméleteinek és operacionalizálásuknak egy lehetséges változata a társadalomtudományi kutatásokban. In Bárdi Nándor – Lagzi Gábor (szerk.): *Politika és nemzeti identitás Közép-Európában*. Budapest, 2001, Teleki László Alapítvány, 149–162.
- Lakatos Mihály: Vallani, vállalni (?) és az elszalasztott Bovaryné. In *Nyíró József. Az én népem*. Szeged, 2012, Lazi Könyvkiadó, 252–264.
- Nyíró József: *Az én népem*. Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2012.
- Rosengren, Karl Erik: *Communication: An Introduction*. London, 2000, SAGE Publications.
- Csepeli György: *Nemzet által homályosan*. Budapest, 1992, Századvég.
- Dani Erzsébet: A nemzetiidentitás-narratívák interkulturális dimenziói az erdélyi magyar irodalomban a trianoni traumát követően. In *Tanulás és művelődés*. Szerk. Juhász Erika – Chrappán Magdolna. Debrecen, 2012, Debreceni Egyetem, 453–459.
- Dani Erzsébet: A kulturális emlékezet mint identitásmegetartó erő a trianoni traumát követő erdélyi irodalomban (Ignác Rózsa példájával). In *A könyvtártörténettől a jövő internetéig: Tanulmányok a 70 éves Bényei Miklós köszöntésére*. Szerk. Boda István. Debrecen, 2013, Debreceni Egyetem, 139–149.
- Dani Erzsébet: Ütközéses identitásmenedzselés ideológiai beágyazásban: Kacsó Sándor *Vakóágányon* c. regénye. In *Korunk*, 25:2, 2014, 94–100.
- Nyíró József: *Néma küzdelem*. Szeged, 2010, Lazi Könyvkiadó.
- Vetési László: *Juhaimnak maradéka: anyanyelv, egyház, peremvilág: sorskérdések a nyelvhatáron*. Kolozsvár, 2001, KOMP-PRESS–Korunk Baráti Társaság.